

Ekolojik Toplum

Fethi SUVARI

1. Baskı: Nisan 2010

2. Baskı: Nisan 2011

3. Baskı: Kasım 2012

Editör: Zerdeşt ROJHILAT

Yayına Hazırlayan: Mizbah FİSKAYA

ISBN: 978-605-5454-20-3

Aram Basım Reklam ve Yayıncılık

Ticaret Sanayi Limitet Şirketi

Huzurevleri Mah. Dr. Sıtkı GÖRAL Cad.

Yeni Bina (Kurdi-Der Binası) Kat: 3/3 Kayapınar /

DİYARBAKIR

Tel: 0 (412) 238 30 71

email:info@aramyayinevi.com

www.aramyayinevi.com

Baskı ve Cilt:

Gün Matbaacılık

Reklam Film Basım Yayın San. Tic. Ltd. Şti.

Beşyol Mah. Akasya Sk. No: 23/A

Küçükçekmece İstanbul

Tel: 0 (212) 580 63 81

Ekolojik Toplum

Fethi SUVARİ

Aram / Ekoloji

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

I.BÖLÜM

TOPLUMSAL EKOLOJİYE GİRİŞ	11
Genel tablo.....	11
Tanımlar.....	13
Evren - Doğa Ve İnsan.....	14
DOĞRU BİR BAŞLANGIÇ İÇİN.....	16
ÖZGÜR BİLİNCE DOĞRU.....	22
Ana-Kadın Düzeni.....	24
İSİS.....	25
ORTADOĞU KRALLARI BABİL YARADILIŞ DESTANI.....	26
Şeflerin Zamanı.....	26
Şeflerin Kaynağı.....	28
MISIR'IN ŞEFLERİ.....	29
Nil Nehri ve Çöl.....	29
Osiris, Horus ve Tot.....	29-30
Set (Mısır'ın şefi).....	30
Set'in ÇözümPaketi.....	30
Şeflerin Yeni Savaş Sanatı.....	31
ATALAR DÖNEMİ VE TABU.....	35
Lider Yaratımı.....	36
Gılgameş.....	38
Bilgi ve İlişkilerde ilk farklılaşma.....	40
Ana-kadın ve kimlik.....	42
Yaşlı Bilge ve Gelenek.....	46

Bugünkü köle ne olduğunun farkında değil.....	47
YENİ CEHALET DÖNEMİ.....	51
Zihinsel Uyum ve Felsefe.....	52
Medeniyetler Çatışması.....	57
EKOLOJİK TOPLUM VE AHLAK TEORİLERİ.....	60
Ahlak ve Adalete dayalı ilişkiler.....	63
UYGARLIK SÜRECİNDE AHLAKİ BİLİNÇ VEYA VİCDAN.....	67

II. BÖLÜM

TOPLUMSAL OLUŞUM SÜREÇLERİ.....	71
Osmanlı Sistemi.....	73
Cumhuriyet Sistemi.....	75
Türkiye’de cumhuriyet.....	76
Ortadoğu’da Mevcut Durum.....	80
İran nedir?.....	82
Türkiye ve İsrail.....	83
Dünyanın Nizamı.....	87
Ekoloji Ve Tarihsel Sorumluluk.....	90

III. BÖLÜM

DEMOKRASİ NEDİR?.....	95
Doğal toplumahlakından demokrasiye geçişte	
İlk kent demokrasileri.....	98
KÜRESELLEŞME VE ÖLEN DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ.....	101
Stratejik Derinlik.....	104
Derinliğin Dinamikleri.....	105
Stratejik Derinlik, Yurttaşlık ve Kulluk.....	107
Stratejik Derinlik ve Aidiyet.....	110
ÖLÇÜ VE DEMOKRASİ.....	112
Toplumsal Öz Olarak Ölçü.....	116
Demokrasi ve Sivil Toplum.....	117
Sivil Alan ve Sendikalar.....	119
Cemaat demokrasisi.....	123

Demokrasi ve Meclisler.....	126
Demokrasi ve Anayasa felsefesi.....	128
EKOLOJİK TOPLUMUN EKONOMİK VE SOSYAL ZEMİNLERİ.....	132
Mondragon Kooperatif Hareketi.....	136
Üyelik sistemi.....	140
Mondragon Hareketinin Yüzleştiği Sorunlar.....	142
Mondragon'un temel ilkeleri.....	144
MEŞRUIYET VE DEĞİŞİM.....	145
YeniMeşruiyet Zeminlerinin Yaratımı.....	148
Sagbata Ve Sogbo	149
Toplumsal Kardeşliğin İnşası.....	151
Uyumve değişim.....	154

IV. BÖLÜM

TOPLUMSAL EKOLOJİDE POLİTİKA VE YEREL YÖNETİMLER.....	157
Grekler'de politika.....	158
Politik Ahlak ve Arınma.....	160
Yerel yönetimve politika.....	163
Yerel Yönetimler, Demokrasi Ve Katılım.....	166
Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum.....	168
Zeytin dalı hareketi ve Karşılaştırmalı Yerel Yönetimler.....	171
Merkezi yapı ve yerel ilişkisi.....	175
Sosyal Belediyecilik.....	177
İNSAN ÖTEKİ İÇİN VARDIR.....	179
Devletli uygarlık bir gelişme değildir.....	181
Kent devletleri köleliği geliştirdi.....	182
Kentlerin doğuşu ve Hiyerarşi.....	186
Agade'nin Laneti.....	189
Sosyal Yaşam Alanları.....	191
Kent Dindarlığı ve Doğaya Egemenlik.....	196
Kır-Kent İlişkisi.....	199
Modern Kent.....	202
Ekokentler.....	207
Ekokentlerde kadın bakış açısı.....	214

Mekânların Evrensel Uyumu, Dili Vardır.....	218
Doğa dostu evler.....	221
Burçlar Evlibeden, Yedikardeş.....	222
CORRUPTO OPTİMİ PESSİNA	
(En İyi Bozulduğu Zaman, En İyi Kötüdür)... ..	224
URFA.....	224
HARRAN.....	225
Türlerin Yok Edilmesi.....	226
Kentlerin yeniden yaratımı.....	227

V.BÖLÜM

EKOLOJİK TOPLUM VE KÜLTÜR.....	231
Dil ve Evrene Yabancılaşma.....	232
Sanat tarihi ve toplum.....	236
Kültür ve sanatın yeniden yorumu.....	238
Mevlana.....	239
Mem û Zîn.....	240
Leyla ile Mecnun.....	240
İnsan, Sanat ve Sanatçı.....	242
Ekoloji Ve Sinema.....	248
Sanatın İlkeleri.....	253
Sanatta arınma.....	256
Sanat ve Ekoloji.....	257
ATEŞ HER ŞEYİ DEĞİŞTİRİR.....	262
Ateş ve Özgürlük.....	262
Ekbatana:.....	265
Kırklar meclisi ve Özgürlük bayramı.....	266
KİRLENME VE ARINMA.....	267
Semitik kirlenme ve arınma.....	268
Arınma ve kişilik.....	275
TOPLUMSAL UYUM (HARMONİ)	277
Dostluk uyumdur.....	280
Özgür kişilikler ve özgür ilişkiler.....	283
Yunus Emre ve Melayê Cizîrî.....	285

ÖNSÖZ

İnsanların kendi elleri ile yaşanmaz kıldıkları dünyalarını yeniden anlamaya, tükettikçe keşfetmeye duydukları ihtiyacın ortaya çıkarttığı, gerçekten özgün bir çalışma var önümüzde. Hamaset yüklü slogan dilini değil ama insanlık tarihinin bir başka açıdan özeleştirisini bulacaksınız. Teknik ve akademik ayrıntıya boğulmamış, berrak bir anlatım, ancak zihin dünyasındaki netleşmenin eseri olabilir. Tabi, bir de inandığı gibi yazmanın,yazdığı doğrultuda yaşamaya çalışmanın.Başka bir dünyanın mümkün olabilmesinin, önce dünyaya başka bir gözle bakabilmekten geçtiğini çok net biçimde okuyorsunuz. Dünyayı doğru okuyabilmenin içten bir yüzleşme ile söz konusu olabileceğini hissediyorsunuz. Türkiye’de çevre hareketlerinin seçkinci hatta biraz fantazi yapıyor gibi algılandığı günleri geride bıraktık. Hem küresel gündem, karşı karşıya bulunduğumuz felaketin boyutlarını göstermeye yetiyor, hem bizzat ülke içinde çevreye yönelik tehdidin doğrudan yaşamımıza, geleceğimize yönelik boyutunu öğrenişimizin maliyeti gün geçtikçe yükseliyor. Aslında felaket kelimesi bile bir sorumluluktan kaçışın yansıması. Doğanın intikamının bile, bizim ona reva gördüğümüzün yanında adalete aykırı bir tablo içermediğini söyleyebilmeliyiz oysa.

Bu çalışmayla bir kez daha fark ediyoruz ki, ekolojik yaklaşım, sadece bir alt çalışma kategorisi değil, bir bütün olarak hayatı ve dünyayı anlamlandırma arayışıdır. Bu arayış derinleştikçe yaygınlaşacak, yaygınlaştıkça düşünce ve davranışlarımızı yeniden şekillendirecektir.

Elinizdeki eseri ister insanlık tarihinin en eski ahlak öğretisi gibi okuyun, isterseniz yepyeni bir hareketin manifestosu gibi. Satır aralarında kendinizi, kavganızı, kaygılarınızı, kayıplarınızı bulduğunuz ölçüde, yazarın emeğini hissedecek, ne kadar değerli bir çalışmanın ortaya çıktığını siz de takdir edeceksiniz.

Ayhan BİLGİN (Gazeteci-Yazar)

I.BÖLÜM

TOPLUMSAL EKOLOJİYE GİRİŞ

Genel Tablo

İnsanlık günümüzde daha önce hiç olmadığı kadar hareket halindedir. Siyasi çalkantılar, savaşlar, nüfus baskıları ve ekolojik bozulmalar sonucu kırsal alanlardan kentlere yönelenlerin büyük bir kısmı, bu hareketi daha yüksek bir yaşam kalitesi aramak için gerçekleştirmektedir.

Fakat bu kitlesel hareket, zaten fazla yüklenmiş olan kentlerin kaynaklarını ve altyapısını daha da zorlamaktadır. Hızla artan büyüme en fazla ‘Üçüncü Dünya Ülkeleri’nde gerçekleşmektedir. Bu ülkelerde bir milyondan fazla nüfusa sahip 213 kent yer almaktadır. Bu kentlerin 20 kadarının nüfusu 10 milyon sınırına dayanmakta veya aşmaktadır. Rio de Janerio, Mexico City, Delhi, Pekin gibi kentlerin ve on binlerce daha küçük kentin üzerinde asılı duran kirli hava örtüsü, çevre sağlığı sorunları, doğal felaketler, kimya fabrikalarındaki kazalar ve kentlerde çıkan yangınlar ise insan eliyle yaratılan felaketlere maruz kalma tehlikesi gibi daha önemli sorunların göstergesidir.

Küresel entegrasyon alanında atılan ve gittikçe büyümekte olan adım, gelecekte bir kenti, bir ülkeyi, bir bölgeyi ve bir kıtayı diğerlerinden ayıran çizgilerin daha silik olup olmayacağını belirleyecektir. Yalnız bir şey açıktır; Kentlerin kaderi, yalnızca Uluslarınkini değil, aynı zamanda gezegenimizin kaderini de gittikçe daha fazla belirleyecektir. Kentlerimizin sürdürülebilirlik gelişme sorununu gözardı etme bedelini ancak insanlığı tehlikeye atarak ödeyebiliriz.

Sürdürülebilirlik, yaşam kalitesinin destekleyici ekosistemlerin taşıma kapasitesi sınırları içinde artırılması ve korunması biçiminde tanımlanmıştır.

Sürdürülebilirlik, gelişme düşüncesinin ekolojik yönünü ifade etmektedir. İklim ve ozon tabakası gibi küresel ve çevre faktörlerindeki

bozulmanın engellenmesi biyolojik çeşitliliğin muhafaza edilmesi için ekosistemler ve ekolojik etmenlerin bütünüyle korunması; yenilenebilir kaynakların, toprak verimliliğinin, hidrobiyolojik döngünün ve gerekli bitki örtüsünün muhafaza edilmesi yoluyla yenilenmesi, yenilenemeyen kaynakların ise maksimum fiziki onarım, tekrar kullanma ve dönüştürme uygulamaları ile süreklilik sağlanarak mümkün olduğunca etkili ve verimli kullanılması; yenilenmeyen kaynakların tüketilmesinin önlenmesi; kaynakların olası minimum ömürlerinin korunması temeli üzerine gerçekleştirilmesi, tüketimin yeni kaynak keşifleriyle desteklenmesi, bu tür kaynakların tüketiminin alternatif kaynakların ve yenilenebilir ikame edici kaynakların nihai dönüşümü için yapılacak araştırmaların finanse edici fonların oluşmasının desteklenmesini de içermesi; toprak, hava ve suya bırakılan atıkların yeryüzünün emme, dönüştürme ve zararsız hale getirme kapasitesini aşamaması ya da yaşamı tehdit edici toksinlerin yoğunlaşmasına neden olmaması; insanın etkinliklerinden kaynaklanan ve yaşamı tehdit edici risklerin çok düşük düzeyde tutulması; nükleer enerji gibi, ekosistemleri uzun süreli zararlar verme riski bulunan teknolojilerden vazgeçilmesi, kavramın ekolojik boyutlarına örnek olarak verilebilir.

Doğanın amansız tahribatı, yoksulluk ve açlık en karanlık kıyamet senaryolarına benzemekte ve çözüm için birçok teori üretilmektedir. Bunları incelediğimizde bir çözümden ziyade, en ileri biçimiyle, mevcut problemlerin bu haliyle dondurulmasından başka bir şey ifade etmemektedir. Çünkü sorun o kadar büyük ve derin ki, sadece iyi kalpli bazı aktivitelerle ve yasal önlemlerle, ortak küresel deklarasyonlarla çözülemeyecek düzeydedir. Önce zihinsel planda ki kirlenme ve tahribatı doğru ve kabul edilebilir bir şekilde ortaya koymak gerekir.

Tanımlar

‘Ekoloji’ kavramı ilk kez yaklaşık yüzyıl önce Ernest Haeckel tarafından hayvanlar, bitkiler ve inorganik çevreleri arasındaki karşılıklı ilişkilerin araştırılmasını ifade etmek için icat edildi.

Çevreci hareket temelde ‘insan merkezli’ bir harekettir. Bu yönüyle derin ekolojinin ‘doğa merkezli’ düşüncesinin tam tersidir. Çevrecilik doğayı sadece edilgen bir yaşam ortamı, nasıl olursa olsun insanların kullanımına ‘hizmet edebilecek’ bir dışsal nesneler ve güçler yığını olarak görür.

‘Doğa tanımlarının toplumsal sistemlerin oluşmasına önemli oranda etki ettikleri açıktır. Oluşan toplumsal sistemleri daha iyi tahlil edip yeni çözümler üretebilmek için yapıla gelen doğa tanımlarını bilmekte fayda vardır. Bunları sırasıyla kısaca belirtecek olursak; dünya merkezli evren, güneş merkezli evren ve son olarak kuantum fiziğinin açığa çıkardığı güneş dahil merkezinde hiçbir şeyin olmadığı, her şeyin kendine göre bir yer tuttuğu merkezi olmayan ve ekolojik diyalektik bir bütünlüğü olan doğa-evren tanımlamalarıdır.’

Toplumsal ve ekolojik açıdan baktığımızda doğa ‘var olan’ her şey değildir. Bu tanım en azından ‘toplumsal ekolojistler’ için böyledir. Doğa giderek genişleyen çok uzun bir farklılaşma süreci olarak görülmesi gereken evrimsel bir gelişimdir. Bu süreç toplumsal alana doğru birikerek çoğalan, evrimsel bir süreçtir. ‘Birinci doğa’ insani olmayan doğa yani ‘Vahşi Doğa’ olarak, doğal dünyanın özellikle de organik dünyanın birikimsel evrimi olarak tanımlanabilir. ‘İkinci Doğa’ insanlar tarafından yaratılan tüm değerleri içerir.

Marksizm ve Ekoloji; Sosyalist çevreci kesimlerin çeşitli düşüncelerini yansıtan kapsamlı bir çalışmadır. Ancak objektif olmak gibi kaygısı da yoktur. Çünkü kapitalizmle birlikte tarihte ilk kez olmak üzere, doğa insanlık için bir nesne ve kullanım değeri haline geldi ve kendisi için var olan bir güç olarak algılanmaktan çıktı. Bu eğilim sonucu, kapital, doğal süreçleri zorlayarak, onu kendi gereksinimleri için sınırsızca kullandı; der.

M.Boochin ise, ***‘Bugünkü ekolojik krizin köklerini bulmak için sadece tekniğe, demografiye ve sağlıksız refaha bakmak yetmez; bunların altında yatan ve insan toplumda-sadece burjuva, feodal antik toplumda değil, genel olarak sınıflı toplumda değil, bizzat uygarlığın şafağında-hiyerarşi ve tahakkümü üretmiş olan kurumsal, ahlaki ve tinsel değişmelere çevirmeliyiz gözümüzü’*** der.

Toplumsal ekoloji; insanın doğaya hükmetmesi ve sömürülmesi gerektiği şeklindeki varsayımın insanın insana hükmetmesi ve onu sömürülmemesinden kaynaklandığını savunur.

Evren - Doğa Ve İnsan

İnsan davranışının, geleneksel kültürünün özel toplumsal alanlarında mükemmellik için savaşmak, mücadele etmek düşüncesi kişilikli yaşamın vazgeçilmez bir parçasıdır. Kişilikli insan, çok gelişmiş duyguları olan, yabancılaşmamış, düşünceleri geliştikçe davranışları da değişen, canlı ve sorumlu bir doğa harikasıdır. Toplumsal karakteri, sadece dünyaya ait bir evrimin, gelişmenin ve ilişkinin sonucu değildir; tüm evrenin de emeği ve etkisini içermektedir. Güneş, dünyaya ait değildir, evrene aittir. Ve o olmazsa dünyanın da bir değeri olmaz. Bu durum etkilerine göre ay ve yıldızlar için de geçerlidir. Ve evren bir bütündür.

Bitkiler ve hayvanlar bizden çok önce denizlerden, ırmaklardan, göllerden, su kaynaklarından ve topraktan doğdular. Tüm gezegene yayıldılar. İlk yayılımı sağlayan belki küçük varlıklardı; böceklerdi. Bunlar birçok değişik ortama dağıldılar, yerleştikleri ortamları değiştirdiler, bazen de bırakıp gittiler, çağlar boyunca yaşamın olağanüstü ilerleyişiyle birbirini izleyen jeolojik ve iklimsel değişimlere ayak uydurmaya çalıştılar. İstikrarlı bedenler yarattılar.

Bu varlıkların uzun tarihini anlatmak, zamanı altüst etmektir; eski çağlarda, okyanuslarda belirmiş ilk canlı varlıklardan bugünkü çeşitliliğe varana kadar, türlerin ortaya çıkışını araştırmak da demektir. Türlerin tarihini ana çizgileriyle saptamak, aynı zamanda, insanların tarihini anlamaya çalışmak demektir: çünkü türlerin kendilerine özgü bir yaşamları, geçmişleri ve bir hikâyeleri vardır. Sonuçta ise bu evrim, insanların da geçmişi ve doğal tarihidir. Zira familyaların çeşitlenmesi, insanların da çeşitlenmesidir.

Hâlâ ilk toplumsallığımızın iyi tanındığını söyleyemeyiz, çünkü sosyal bilimler oldukça subjektif, oldukça kabasaba yabancılar olarak ve kü-

çümseyerek geçmişe bakıyor. Oysa amatör anlamda bilim ve araştırma yapan insanların ortaya koydukları bile hayretler vericidir. İlk insan toplulukları bundan on binlerce yıl önce yalnız öz niteliğimize, görünüşümüze, kalıtımımıza, zekâmıza değil, aynı zamanda öz kültürümüze, davranışlarımıza, yaşam tarzımıza hayal âlemimize damgalarını vurmuşlardır. O zamanlardan bu yana kimliğimiz pek de fazla bir değişime uğramamıştı. Ancak son yüzyıllarda, özellikle kent ortamı içinde öz nitelik ve kültürümüzden, en önemlisi coğrafyamızdan-doğadan büyük kopuş ve yabancılaşma yaşanmaktadır. Bu, doğadan kitlesel kopmadır. Şimdiyi yaşamayan, köksüz yabancılara dönüşme ihtimali ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Her toplumun kendi yaradılış öyküsü vardır. Bu öyküler kendi zamanlarında bir cevap oldukları için değerlidir. Oysa insanlığın bir öyküsü vardır: Henüz doğadan kopmayan ilk insanın farklılaşması, doğum yeri olarak kabul edilen Afrika'nın Rift Vally (Rift Vadisi) savanalarından yer küreye yayıldığı düşüncesi kabul edilmektedir. İlk avcı ve toplayıcılar Afrika'yı terk ederler. Dünyaya dağıldıktan sonra insan toplulukları çoğalır, çeşitlerin, derilerinin renkleri değişime uğrar, konuştukları diller çoğalır. Bu, halkların, kavimlerin ilkbaharıdır. Tek bir kökün dünyada dallanması gibidir.

Kapitalist modernite dışında, tarihte ırk kavramının bir anlamı yoktur. İnsanlar tüm zamanlarda, tüm coğrafyalarda aynı tip genleri taşımaktadır. Hücrelerindeki kromozomların, uzun ip telleri gibi çift helezon şeklinde bükülmüş ve karmaşık bir biçimde sarılmış moleküllerden, DNA'dan oluştuğu biliniyor. İnsan ve tavşan kromozomlarının birbirini tanıma oranı yüzde 80'lerdedir. İnsan ve şempanze arasında ki benzerlik binde 999 ile şempanzenin DNA'sıyla melezleşmektedir. Belki aynı tür değildir, lakin biyolojik olarak yakındır.

Eski ile bağımız sanıldığından çok daha güçlüdür; çünkü gerçekte, hâlâ Verimli Hilal'deki Neolitik Çağ'ın kazanımları üstüne kurulmuş bir yaşam sürmekteyiz. İnsanın bundan birkaç bin yıl önce girdiği ikinci doğa inşası artık tamamlanmak üzeredir. Zira insanlar yerkürenin her yanına yayılmış, doğa köleleştirilmiş, tahrip edilmiş durumda. Doğanın yapaylaştırılmasında artık sona gelindiği söyleniliyor. Keşfedilecek yeni bir coğrafya da kalmadı yeryüzünde: Bu da birinci doğanın sonu demek oluyor. Belki de kötü bir yazgının sonu veya yeni bir başlangıcın da tarihi oluyor, üçüncü doğanın tarihi.

Doğru bir başlangıç yapmazsak bu kıyamet durumunu nasıl çözebiliriz?

DOĞRU BİR BAŞLANGIÇ İÇİN

*‘İnsan topraktan yaratılmıştır,
Toprak gibi mütevazı olmazsa insanlıktan çıkar’.*Sadi Şirazi.

‘Ekolojik toplumun devlet toplumunun derinlik ve genişlik olarak gelişmesiyle adım adım geriletilmesi, günümüze kadarki en temel toplumsal çelişkilerden biridir. Toplumun iç çelişkisi ne kadar gelişmişse, dış ortamla çelişkisi de o denli artmaktadır. İnsana tahakküm, doğaya tahakkümü getirmektedir. İnsana acımayan bir sistemin doğaya da her kötülüğü yapmaktan çekinmeyeceği açıktır. Zaten hâkimiyet, fetih en gözde olgular olarak egemen sınıf ahlakında yer bulmaktadır. Doğaya hükmetmek insana hükmetmek kadar bir hak, soylu bir davranış olarak görülmektedir. Doğal toplumun doğa canlılığı kutsaması yok sayılmıştır. Bir düşman gibi fetih konusudur. Devletçi toplumun zihniyet ve davranışlarına bu kavramlar egemen olunca, artık günümüzde dev boyutlara ulaşan çevre felaketlerine ardına kadar yol açılmış demektir.’

İnsanlık tarihi, ekoloji açısından insanın doğa ile olan ilişkilerini tanımlama ve bu konuda bitip tükenmek bilmeyen bir arayışlar tarihidir de. Bu arayışlar tarihinde **‘doğru bir başlangıç yapmak’** her zaman mümkündür. İnsanlık var oldukça da bu böyle devam edecektir.

‘Haşmetli bir dürüstlikle kendini her gün yeniden yaratmak!’ gerekir, belki de doğa ile en sağlıklı uyumu yakalamak için. Çünkü bitip tükenmek bilmeyen; dinamik, canlı, akışkan bir doğa ve evren gerçeği içerisindeyiz. O başımıza üşüşen sonsuz sorular içinde, aslında en çok aradığımız kendi gerçeğimizdir. Sadece bireyselliğimiz, bireysel duyusumuz, toplumsallığımız, yaşama biçimimiz değil, doğa ve evrenle olan bütünselliğimizdir. Sınırsız, sonsuz evrensel gerçeğiyle olan sezgisel bağımızdır. Dünya ve doğadaki yerimizi merak etmemiz, neden ve nasıl var olduğumuzu anlamaya çalışmamız doğal toplumsal varoluşumuzun açığa çıkardığı bir düşünüş biçimidir. Bu düşünüş biçimimiz çoğunlukla irademiz dışında ve doğaya yabancılaşmış uygarlık sisteminin önyargıları ile doludur. Tek tesellimiz bazen içine düştüğümüz kuşkulardır.

Bu kuşkular bizi basit doğrulara götürür. İnsan, doğa, evren bütünselliğine ulaşarak bilinen evren gerçeği içinde kendimizi tanımlamaya,

bilinemeyeni hissetmeye çalışırız, dünyadaki varlığımıza anlam biçmede ve o anlamsallık içinde yaşamak, yaşadığımız ekolojik sorunlar karşısında en anlamlı insan yaşamını bulma arayışı içindeyiz.

Doğaya yaklaşımın ve doğayı tanımlama biçimlerinin tarihten günümüze kadar toplumsal dönüşümlerde oynadığı rol dikkate alındığında, mitoloji, din, felsefe, bilim; özellikle de mekanikçi felsefenin doğa ve insan tanımı üzerinden gelişim gösteren klasik fizik ile pozivitizmin toplumsal olgu üzerinde yaratılan tahribatlar düşünüldüğünde, bu en gelişkin paradigmalarda bile pek anlamlı değildir. Yüzyıla yakın uygulanan ve en olgun sonuçlarıyla, reel sosyalizm deneyimlerinde bile.

Marksist ekoloji, sadece doğayı bir sömürü aracı gören anlayışı mahkum ediyor. Bu bir yönü ile doğrudur. Ama doğayla uyumu önemsemiyor. Onun muhteşem canlılığını fazla görmüyor. Onun zenginliğini, çeşitliliğini ve onun en gelişkin parçası olan insanı doğru tanımlamıyor. Tamamına ilişkin ise; insan doğa ilişkisinde büyük bir boşluk bırakıyor. Sadece proletere anlam yüklemek ve toplumsal inşayı onun üzerinden kurmak nelere yol açmadı ki. Tabi temel sapmayı iktidar ve devlet anlayışında görmeyi unutmamak gerekir.

Önce ekoloji ile ilgili araştırmalarda masumca unutilan mülk kavramını doğru bir tarzda ele almak açıklayıcı olabilir. Proleter mülksüzdür. Ama tüm mülkler de kamunun-halkındır. Bu doğayla kurulan bağda en tehlikeli ve görülmeyen sapmadır. Çünkü mülk, Latince’de ‘Private’ demektir. Anlamı; soymak, çalmak, talan etmek, başkasının kullanımına kapatmak demektir. Bu birey adına yapıldığı zaman özel mülkiyet, topluluk adına yapıldığı zaman toplumsal mülkiyet olur. Beyt ül mal veya kamu malı olur, ama içeriği fazla değişmez. İnsandan çalmak ile doğadan çalmak arasında pek fark yoktur. Neden? Çünkü her iki tarz da insan kişiliği ve psikolojisi üzerinde aynı etkiyi yapar. Doğa mülkleştirilir ve onun en anlamlı parçalarından biri olan kadın mülkleştirilir.

Değişik sistemler içinde tarihsel şekillenme, yanlış şekillenme kendisini farklı biçimde sürekli aynı sapmayla var edecektir. Ekolojik toplum bakış açısından önce ortaya çıkan tipolojiler önemlidir. Tipolojiler, ‘insan nedir?’ sorusuna anlamlı bir cevaptır. Ve kesinlikle yeni bir başlangıç içindir. Bunu karşılaştırmalı edebiyattan bir örnek ile ele aldığımızda daha çarpıcı bir durum ortaya çıkacaktır.

Büyük Rus devrimi öncesinde gerçekleşen en önemli eserlerden biri ‘Savaş ve Barış’tır. İkinci Paylaşım Savaşı’nın ise en ciddi romanlarından

biri ‘Moskova Önlerinde’ adlı eserdir. Bunlardan sadece iki kareyi karşılaştıralım: ‘Savaş ve Barış’ romanında: Napolyon orduları Moskova önlerine dayanmıştır. General Kutuzof Moskova’yı boşaltma kararı almıştır. Romanın kahramanı Nataşa ve ailesi değerli eşyalarını, altın gümüş şamdanlarını, tablolarını, halılarını arabalara yüklerler. O sırada cepheden gelen yaralı askerlere rastlarlar ve kıymetli eşyalarını atıp, yaralı askerleri arabalara bindirirler.

‘Moskova Önlerinde’ romanında: Hitler orduları Kiev önlerindedir. Panfilov, o yaşlı bilge Kiev’i boşaltma kararı almıştır. Parti bürokrasisi askeri araçlara kendi değerli eşyalarını, büro malzemelerini, elbiselerini ve ev eşyalarını yükler. Yaralıları ve cephane sandıklarını geride bırakarak Kiev’den ayrılırlar.

Burada ki amacımız aristokrasi ile bürokrat-proleterleri karşılaştırmak değildir. Hâkim ‘sınıf ahlakına’ dikkat çekmektir. Belki bunu ileriki bölümlerde ortaya koyma durumu olabilir. Burada yaptığımız mülkle ilgili bir derinlik yakalamaktır. Çünkü doğal toplumdan uygarlığa geçiş sürecinde önce ana-kadın ve sonra doğayla kurulmaya başlayan mülk süreci ilk kötülüğün başlangıcı olarak kabul ediliyor. Ekoloji, toplum ahlakı ile ancak bu temel üzerinde şekillenir.

Binbir emek ve sabırla binlerce yıl içinde inşa edilen toplumsallığımız, uygarlık sürecinin başlangıcından bugüne paramparça olmayla yüz yüzedir. Ana-aile, klan, kabile, komşuluk, arkadaşlık, dostluk ve içeriği olan tüm ilişkiler yok olmayla karşı karşıyadır. Doğadan kopmuş, doğru ilişkilerden kopmuş ve rol yaparak yaşamaya çalışan yalnız bir insan geride kalmıştır.

Doğru bir başlangıç yapmak, doğallığa ulaşma çabasını göstermeyi gerektirir. Doğallığını korumak, tercih yapmaksızın sınırsız ilişki kurmak anlamına gelir. Niyetlerin yol açtığı tercihlerden kaçınarak her çevreden insanla diyalog kurabilmek doğal insana ulaşmak için önemli bir adımdır. Çünkü niyetli kişilik önceden belirlenmemiş sınırlamalar getirir. Bize ilk öğretilen ‘niyet’ belki burada önemli bir şartlanma ve sapma yaratmak içindir. Niyet bir başlangıç için değil, tüm yeni başlangıçlar şartlı belirleyendir. Belki de niyet doğayı unutmak için tasarlanmış olabilir; çünkü doğada niyet yoktur.

Doğadan kopmak çaresiz ve çözümsüz insan haline gelmektir. Çözümlü kişilik salt homojen olarak kendisinden ibarettir. Bir gül ne kadar kendisinden ibaretse güldür. İçinde başka benler yoktur. İnsan etkilerden ne kadar arınmışsa o kadar net ve saydam görür, hisseder, duyar.

Zihni bulanık ve yaşamı dağınık olan mutlaka ötekilerden, yani başka benlerden oluşandır. Toprak gibi mütevazı olmama ve kibrimiz belki bundandır. Ve çözümsüzlüğümüz de. Çözümlü insan; sade, arınmış ve rolsüz insandır. Hiç kimse onun rolünü oynayamaz. Doğa rolsüzdür. Karşılıksız sorumluluktur. Karşılıksız sorumluluk duygusunun kaybedilmesi siyasal bir felaket gibidir. Gerçek toplumsal ve kültürel köklerini yitiren ve yaşamda doğru bir amacı olmayan insanların elinden ancak ölümle kumar oynamak gelir. Bugün doğaya yabancılaşma ve yarattığımız tahribatı yoksa nasıl açıklayabiliriz.

Rol, çocukluktan itibaren aile, çevre, okul gibi bireyi şekillendirmek için nerdeyse herkesin uğursuz bir çaba gösterdiği, insanı kendinden koparma ağıdır. Tabi ki insan doğaya öykünmüştür. Yaşamı ve ritüelleri için onu taklit etmiştir. Ondandır güç alma eylemlerini geliştirmiştir. Bu durum üstünlük sağlamak için değildir, belki uyumu sağlamak içindir. Hiyerarşi ve iktidar çemberinde eğitim ve tapınmalar bir kişisizleştirme eylemine dönüşmeye başlamıştır. Ortaya çıkan rahip, köle, savaşçı adeta demir dövülür gibi yeniden yaratılmıştır. Yeni egemen için yasaklanmış sözcükler, davranışlar, protokoller bireylerin birbirlerine yabancılaşması ve çatışmacı ilişkilerin kalıcılığı içindir. Kent ortamında ilk tahrip edilen zihniyet, doğaya karşı aşırı bir düşmanlaşma yaratımıdır. Günümüz karmaşası içinde rol ve ikiyüzlülük, bir bütün olarak 'Pazar Kişiliği' (Ben bana sahip olmak istediğin gibiyim) çok yıkıcı ve çirkin sonuçlara yol açmıştır. İlişkileri belirleyen, artık erdemler, güzellik, ahlak ve değerler değil, sadece çıkardır. Rol, çıkarın köküdür.

Ana-kadınla içine girilen ilk toplumsal düzenin temeli haline gelen ruhçu düşünce, canlı doğa anlayışına dayanır. Doğada bulunan her şeyin canlı ve kendisi gibi ruh taşıdığı inancı hâkimdir. Bu algılayış dünyanın neresinde olursa olsun öz itibarıyla aynıdır. Bu anlayış temelinde doğayla bütünleşme ve doğayla dostluk bağlarını geliştirme vardır. Bu, o dönem insanının temel yaklaşımıdır. Doğayı, ruhsallığı olan canlı bir varlık olarak görme, insan ile doğa arasında son derece canlı ve derin ruhsal ilişkilerin gelişmesini beraberinde getirmiştir. Doğayla kurulan bu ilişki içinde mülk ve egemenlik yoktur. Dostluk bağlarının gelişkin olduğu bu ilişkide her şey kendi doğasında gelişir. İlişki; doğa-insan, insan doğa ilişkisidir.

Hiçbir olgu kendisini oluşturan öz kaynağından ve evrensel bütünlükten kopuk ve kendi başına ele alınamaz. Öz kaynağımız nedir? Belki de bir bütün olarak doğal toplumdur. Onun günümüze kadar yaşayabi-

len ve çeşitlenen değerleridir. Doğayı kendimiz gibi düşünen, yaşayan ve ilişki kuran bir canlı olarak gördüğümüz, o bozulmamış çağdır. Ektiğimiz biçtiğimiz toprakta kuşların, orada bulunan her varlığın hakkını görme anlayışıdır. Burada kovulan her canlı için yitirilen eşitlik ve adalet, insanlar arasında da eşitlik ve adaletin bitişinin başlangıcı değilse nedir? Toprağı mülk yaptığımızda, orada sadece diğer insanları uzak tutmuyoruz: Endemik (yerli, o yere ait bitki-canlı) yapılardan bir tavşana kadar ne varsa uzak tutmuyor muyuz? Doğayla kurduğumuz bu haksız ilişki aslında yarattığımız cehennem ilişkilerinin kaynağı değil midir?

Kendi toplumsallığımızı geliştirirken, bütün yaşamsal ilişkilerinden ileri gelen; özgürlük, eşitlik, cesaret, cömertlik, fedakârlık, adalet, doğruluk gibi değerlerin yanı sıra kendi duyuş ve düşünceleri çerçevesinde doğal çevre ile kurduğumuz ilişki biçimleri üzerinden de bir duruş yaratmaktayız. İnsanın kendisini tanımlama düzeyi doğayı tanımlama düzeyiyle paralel gelişir. İnsan, doğayı tanımladıkça kendisini, kendisini ve kendi toplumsal doğasını kavradıkça da doğaya dönük daha farklı tanımlamalar geliştirmiştir. Yaratılan ilk toplumsallık içinde insan, zihin, beden ve duygularının gelişim süreçleri görkemli bir şekilde oluşur. Toplumsal ilişki içerisindeki gelişen soruların cevabını ararken; esasta kendisini doğada bulmuş ve kendi özgünlüğünün ötesinde algılayıp çözdüğü kadarıyla kendisini doğadaki güç ve hareket yasalarıyla ifadelendirmeye çalışmıştır. Kendi doğasını algıladıkça doğayı, doğayı algılayıp tanımladıkça da kendi doğasını daha iyi açığa çıkararak kendi toplumsal yaşamını örgütlemiştir.

Geçmiş yüzyılda yeni bir toplumsallık yaratma arayışı içinde dünyayı sarsan devrimler gerçekleşti. Yüzyıl boyunca yeni bir arayış için tartışmalar yapıldı. Ekolojik toplum göz ardı edildiği için, büyük emekle yaratılan toplumsallık başka bir iktidara yol açtı. İnsanların pek de mutlu olmadığı bir iktidara! Bu toplumun en önemli aktörü olan proletere büyük sorumluluk ve misyon yüklendi. Yeni topluma bu tipoloji damgasını vuracak ve bütün toplumu kendisine benzeştirecekti. Peki proleter nedir? Proleter çalışma sürecinde duygularını ve düşüncelerini dışarıda bırakmak zorunda kalan emekçidir. Çünkü çağdaş emekçi bireysellikten yoksundur. Sınıf duygusu bireyden güçlü olduğu için, yaradılış sırasında emekçi kişiliğini yitirir. Toplumsal durumundan dolayı emekçi insan dünya ile kurduğu insanca ilişkilerini büyük oranda kaybetmeye zorlanır. İşlettiği makineler ona ait olmadığı gibi, ürettiği ürünler de onun değildir. O bir 'işçidir.' Bu sözcük bir işi göstermez, bir işlevi gösterir. Çağdaş toplumun karmaşıklığı ve çalışma hayatının gerek-

tirdiği aşırı uzmanlaşma yüzünden işçinin içine düştüğü soyut koşullar öteki toplum biçimlerine de yansımıştır. Ne yarattığının gerçek bilincinde değildir. Artık amaçlar ve yaratıcılar için gerekli araçların yerini işlevler almıştır.

Öte yandan Çin devrimi aslında köylüyü aktörleştirdi. Köylü nedir? Hemen her ülkede köylü, toplumun en eski ve sırlarla dolu bir ögesidir. Köylü kendinden başka herkes için, anlaşılmaz -düşünce ve davranışlarından döndürülemez- bir varlıktır. O bir gömüdür. Çok eski bir höyük-tür. Binlerce yılın en eski katmanlarını, alışkanlıklarını, uzlaşmalarını, küçük kavgalarını ve didişmelerini içinde barındırır. **‘Toprağın koynunda filizlenen tohum, uygarlığın ölü katmanları arasında canlı kalmayı bilmişliğin ta kendisidir.’** Doğadan proleter kadar kopuk olmadığı için, tipolojisi daha karmaşıktır. Güvensizlik duygusu içinde geliştirdiği tepkiler tıpkı suskunluğu gibi, önceden kestirilemeyen türdendir. Genellikle bakışlarının derinliklerinde yalnızlık, bağlılık, sevgi, suç, gelenek ve kurnazlık gibi duyguları gizlenebilir.

Bu toplumsal aktörler halkın en çok bilinen güçleridir. Bu güçler şüphesiz çok değerlidir. Ama sadece bu güçlerden ekolojik toplum için bir kuvvet yaratılamaz. Yeni bir senteze ulaşmak için çok daha fazlası gerekir.

ÖZGÜR BİLİNCE DOĞRU

“Olgunun Yerini Bilirsen Zamanını, Zamanını Bilirsen Yerini Bilemezsin...”

Gelişmeyi, hareketi, ilişkiyi, mekânı ve zamanı, dolayısıyla yaşamı oluşturan bu evrensel ikilinin varlığı ve aralarındaki ilişki diyalektiktir. Bu ikilem doğadaki bütün olgular için geçerli olduğu gibi, en renkli doğaya sahip, dolayısıyla anlamın en fazla yoğunlaştığı varlık olarak insanda çok daha fazla (mikro cosmos) belirir. İnsan, doğası gereği genellikle, belirsiz bir yapıya sahiptir. Bunun yanında varlığın kendisi, insan dâhil, doğada bir belirme durumudur. Belirme varlığın doğasından gelen bir varolma, yaşama biçimidir. İnsan hangi toplumsal durumda oluşmuşsa, genellikle ona göre şekillenir. Belirsiz doğadan belirginlik kazanan doğaya doğru olan bu gelişme, yaşam diye adlandırılır.

Farklı toplumsal oluşumlarda o topluluğun sağlıklı veya çarpıtılan oluşum felsefesi, ilkesi veya ilkesizliği de bu belirsizliğin bir parçasıdır. Binlerce oluşum formunda bunun sosyolojik olarak örneklendirmesi yapılmıştır. Bu nedenle yine karşılaştırmalı romandan bir örnek ile derinlik kazandırmak yararlı olabilir.

‘Suç ve Ceza’ Rus Edebiyatı’nın temel yapıtlarından biridir. Birçok yorumcu Hristiyan vicdanının insan üzerindeki etkisi ve görkemi olarak yorumlar. Doğrusu bunu insan doğasının en bozulmamış özü olarak da, doğal toplumun yaşayan güçlü ve yenilmez bir ruhsal yapılanması olarak da görmek çok daha gerçekçi olur. Burada roman kahramanı para ve diğer şeyler için yaşlı ve tefeci bir kadını öldürür. İçerik olarak değerli olan, çok ihtiyacı olmasına rağmen bu parayı kullanmamasıdır. İkincisi, cezasını çekme isteği, vicdan azabına dayanamayıp sonunda yaptığı itiraf ve dehşetli Sibiryâ tutsaklığını ‘aşkına’ rağmen büyük bir olgunlukla göze almasıdır.

Yaşamı Bir de Bana Sor’ Klasik Amerikan Edebiyatı’nın bir nevi ‘Suç ve Cezası’dır. Burada romanın kahramanı varıl birini öldürür ve parasını alır. Pek de vicdan azabı çekmez, rahat bir yaşam kurar ve yatırım da yapar. Bugün ABD’nin Ortadoğu’da petrol ve diğer şeyler için dök-tüğü kanın bir de bu zihinsel arka planı vardır. Şüphesiz ki en büyük Amerikan vicdanlarından olan Cristopher Taylor, bu büyük tehlikeyi bir asır önce belki öngörmüştü.

Ekolojik toplum, farkında olmasak da düşlediğimiz yerdir. Olmayı düşlediğimiz yerde tüm benliğimizle olmamız gerekir. Bölünmüş bir

ana-aile, klan-kabile, etnisite, inanç topluluğu, dostluk-arkadaşlık dağılmaya, yıkıma, tasfiyeye karşı koyamaz. Kafasının içi bölünmüş bir insan, yaşamın yükünü sabırla ve gerektiği kadar kaldıramaz.

Uygarlık tarihini bilinç açısından ele alırsak, bir zihniyetle oynama tarihidir. İnsanların kafasının içini bölme değil paramparça etme tarihidir. Güncel olarak iktidar siyasetçisine baktığımızda, o belki de ilk siyasetçi diyebileceğimiz ‘yaşlı bilge’den çok geri ve kesinlikle tehlikeli ve bir toplum yıkıcısıdır. Verili durumda gelişen iktidar-siyasetçi olgusuna bir bütün olarak baktığımızda; gerçek kimliklerini saklı tutmaya çalışan tedirgin halleri, kılık değiştirmiş kişiler gibi davranmaları, birinin çıkıp onları tanıma kaygıları ve en çok da söylevlerinde gerçek fikirlerinin ansızın dudaklarından dökülmesi, tüm bu gizlenmelerin, aldatmaların dışı vurmasıdır. Kendini gizleme ruhun yüceliğini öldürür. Bunu nasıl anlayabiliriz? Kabalığı sessizce karşılama bilgeliğini göstermemeleri ile. Topluma söyledikleri yalanlar ile anlayabiliriz.

‘Bilge insan ayırım gözetmeyen insandır. Nereden gelirse gelsin, ışık zerreciklerini bir araya getiren insandır.’ Amacı büyüktür. Amacı büyük olduğu için kendisini ona göre büyük hazırlar. Özgür bilinci olmayan bilge olabilir mi? Özgür bilinç, eski uygarlık toplumunun insan üzerindeki yıkıcı etkilerinden, bunalımlarından ve ilişkilerinden kurtulmaktır. Saptırılmış din, ulus, pragma, iktidar gibi çatışmacı kişiliğe yol açan özelliklerinden kendini arındırmaktır. Gölgesiz, bağımsız kişiliğe ulaşmaktır. Bağımlı bilinci açığa çıkaran ilkesizliktir. Büyük kurnazlık, iki yüzlülük ve demagojidir.

Siyaset, bilindiği gibi, Sami dilinde ‘seyis’ten gelir. At terbiyeciliğidir. Kısaca terbiyedir. Bu devletin, iktidarın ilk ortaya çıktığı Aşağı Mezopotamya’da daha çok geçerli olan bir kavramdır. Devletsiz Yukarı Mezopotamya toplum kültüründe ‘konevani’ (Komünalite)dir: Ekolojik toplumun iktidarlaşmayan ilkel demokrasisini ifade eder. Batıda ‘politika’dır: Halkın çoğunluğu esas alan ilkel demokrasisinden kaynaklanır. Mevcut siyasetçi bu zihinsel olgularla ilgilenmez. Kafası karma karışıktır. Büyük zihinsel karmaşa içinde tek bir doğru, amaç ve gerçek vardır: Çıkar! Yani postmodernizmin amentüsü olan pragma!

Bencil duygularımızın kaynağının birinci nedeni mülkiyet, ikinci nedeni bununla bağlantılı olarak kadın üzerinde kurulan hâkimiyet ve üçüncüsü zihinsel dağınıklıktır. Şüphesiz daha birçok neden sıralanabilir. Ekolojik toplumun oluşumunda zihniyet ve yaşam birliğinin zorunlu

olduğu açık bir gerçektir. Zihniyete bakıldığı kadar yaşama da bakılması büyük önem taşır. **‘Yaşama sevincinizin de üzüntünüzün de kaynağı siz olmayacaksınız.’** büyük ilkesi doğal toplum, ekolojik toplum bireyinin ve bizzat toplumun da temel ilkesidir. Karşılaştırma yapıldığında ve kendimizi sorguladığımızda bu temel ilkeye bakmak, doğruyu yapıp yapmama konusunda bize kesin bir fikir verecektir. Tarihsel süreç içerisinde bazı değerler ayakta kalmışsa bu büyük ilkeyi onurla ve yaşamları pahasına savunan ana-kadın sayesinde.

Ana-Kadın Düzeni

Ekolojik toplumun ilk organize bilinç taşıyan ‘belirmesi’ klandır. Sosyolojik olarak 30–40 kişilik bir topluluktur. Topluluğun oluşumunu belirleyen ana-kadındır. Gelenek toplumsallığın harcıdır. Ana-kadın bu binlerce yıllık (M.Ö. 13.000–4000-Verimli Hilal) süreçte o topluluğun bütün birikimlerinin temsilcisi ve taşıyıcısıdır. Topluluğun hafızasıdır. Zaman ve mekânla ilgili gizli bilgilerin, takvimin, ritüellerin, törenlerin, hasadın, kısacası yaşamın kaynağıdır. Şifacı ve sağaltıcıdır. Çözüm insanıdır. Kâşiftir. Klanın yaşamını kolaylaştırmak için büyük arayış içindedir. Araştırmacıdır. Onun en büyük bilinç kaynağı doğa ve sunduğu sonsuz zenginliklerdir. Yaşadığı mekânı ve zamanı okuyabilme gücü, içtenlikle algılayabilme yeteneğidir. Doğa, ana-kadının en büyük kütüphanesidir. Doğa ile doğru ilişki ve uyumu yakaladığı oranda, yaşamın anlamını, duygusal zekâsını geliştirebilme yöntemlerini öğrenir; klanı ile büyük bir sabır ve itina ile paylaşmayı gerçekleştirir. Bunu yaparken kapsayıcıdır, dışarıda bir tek kişi bırakmaz. **‘Birimiz hepimiz için, hepimiz birimiz için!’** kuralı, ana-kadın toplumunun temel ahlaki kuralıdır.

Doğanın yanı sıra ana nasıl köleleştirildi ve kendisini hangi biçimlerde sembolik olarak sürdürdü? Eski metinlerde, erkeğe ait olmayan yazıtlarda bunu görmek mümkün. Verimli Hilal’de başlayan bu sembolleştirme öyküsü günümüze kadar canlı bir damar gibi gelir. Ve sürer.

İsis

Osiris'in kızkardeşi ve karısı olan İsis, Mısır'daki en büyük tanrıçadır. Büyük Tanrıça, Ana Tanrıça, Yeşil Ürünlerin Hanımı ve Bereketin Efendisi gibi adları vardır. Sevgili ve sadık bir eşi, sevgili ve besleyici bir anneyi simgeler. Bir toprak tanrıçası olarak tüm yaşayan varlıkları yaratır ve yarattıklarını besleyip korur. Gerçek ana-kadın özelliklerine sahiptir. Mısırlılar onu sever. Öteki dünyada da ölüleri beslemeye ve korumaya devam eder. Annesiz kalan her toplum, başka adlar altında onu kendi annesi olarak bilir ve aynı özle sever. Ve İsis kalpleri ve zihinleri fetheder.

Ninhursag (Guti-Kassit-Botan-Bahdinan), İnanna (Sümer), İştâr (Akad), Kibele (Anadolu), Hathor (Mısır) Hera, Atena, Afrodit (Grek), Venüs (Roma) ve ötekiler aynı olabilir mi? Bunların, hepsinin adına konuşan İsis'tir.

İsis 'Ben her şeyin doğa anası, sahibesi ve tüm öğelerin yöneticisiyim, dünyaların ilk soyu, kutsal güçlerin başı, cehennemdeki her şeyin ecesi, cennette yaşayanların özü, (...) Benim isteğimle gökyüzünün gezegenleri, denizlerin tüm rüzgârları ve cehennem ağlanası sessizliği düzenlenir. Benim adım, benim kutsallığım, tüm dünyada çeşit çeşit biçimde, türlü geleneklerde ve birçok ad altında sevilmektedir.

Frigler bana ana tanrıça Pessinus dediler. Kendi topraklarından çıkmış olan Atinalılar Cecropina Minerva, denizle sarılmış Kıbrıslılar Pophian Venus, ok taşıyan Giritliler Dictynian Diana, üç dil konuşan Sicilyalılar Mekin Proserpina, Elevisliler eski tanrıçaları Ceres, bazıları Juna, ötekiler Bellona, başkaları Hekate, başkaları Komnusia ve güneşin ışıkları ile aydınlanan doğuda oturan her iki türdeki Etiyopyalılarla her tür eski kuramda mükemmel olan ve düzenli törenlerle bana tapınan Mısırlılar bana gerçek adımla Kraliçe İsis dediler.'

Yaşam veren ve destekleyen olduğu kadar, ölüleri kabul edici olduğu için de eski devletsiz gelenekte ana-kadın kutsaldır. Toplumsal konumlarında da üstün sayılmışlardır; bu üstünlük ana-kadın üstünlüğüdür. Karşılıksız sevginin ve emeğin üstünlüğüdür. Yaşama sevincinin ve kederin kaynağında kendini görmemenin verdiği bir üstünlüktür. Kadının kutsandığı toplumsal ve kültürel gelenek düzeni, geniş anlamı ile 'Hak Ana' düzeni olarak tanımlanmıştır. Bunun karşısı, güzel söz söyleme gayreti, ateş ve kılıç şiddeti ile ataerkil düzendir.

ORTADOĞU KRALLARI BABİL YARADILIŞ DESTANI

Şeflerin Zamanı

Eski zamanların toplumlarına uygun düşen mitoloji yaratımları vardı. M.Ö. 2000'lerden itibaren bu gelenek aşınmaya başladı. Buna rağmen mitoloji günümüzün birçok evren bakış açılarından daha gerçekçidir. Çağın toplumlarına yaşam biçimi, inanç, kültür-sanat ve siyaset olarak onlara uygulanan yönetim biçimleri dışarıdan dayatılan bir deli gömleği gibidir. Bu yüzden zalimce uygulansalar bile, mitolojiler yaşam karşısında daha somut, etkin insan ilişkilerine daha yakındırlar.

İlk mitolojiler, Sümer, Verimli Hilal, Akad ve İlk Babil (M.Ö.1900) söylencelerinde, yeryüzündeki toplumsal ve siyasal iş bölümünü temsil eden bir panteon (Tanrılar Meclisi) bulunmakta idi. Kentlerde ve devletlerde toplumun birçok meclisi (Belediye Meclisi, Halk Çemberi, Halk Meclisi, Yaşlılar Meclisi, Ülkenin Meclisi) ve kurumu etkindir. Tanrıların ve meclislerin görevleri net olarak tanımlanmıştır. Unvanlar ve roller çok önemlidir ve içi doludur; kimse kimsenin alanına müdahale edememektedir. Örneğin yeryüzü tanrısı, göklerin tanrısına müdahale edemez, onun yetkilerini ve güçlerini kullanamaz. Ve o zamanın toplumlarında, farklı görevleri olan yüzlerce tanrı bulunmakta ve bunların arasında bir hiyerarşi bulunmakta idi. Birbirlerinden güç alıp verdikleri gibi kavga ettikleri zamanlar da vardı. Bu bir iktidar hastalığı olarak kurumlara ve meclislere de yansırı.

Orta Babil mitolojilerinde gökyüzü tanrısı Anu (An-Sümer) hava tanrısı Enlil ve suyun, bilginin tanrısı Ea (Enki-Sümer) gibi en büyük üç Sümer Tanrısı, Babil ilahları arasında da yer almışlardır. Marduk, Ea'nın oğlu olduğundan hem doğuştan gelen haklara hem de onun olağanüstü yeteneklerine sahip olarak doğar. Marduk tanrılar meclisine girer girmez, tanrılar ona yeryüzünde Enlil'in rolünü vermişler, böylece Enlil güç ve eylemden yoksun, sadece addan ibaret (ülkemizdeki meclis gibi) kalan bir tanrı haline gelmiştir. Ve Marduk da en üstün tanrı mertebesine ulaşmıştır. Onun görevleri yeniden tanımlanmıştır. Evreni yaratma, faaliyet halinde tutma onuru ve esas amaçları tanrılara hizmet etmek olan insanları yaratma onuru da verilmiştir. Bütün tanrılar ve ölümlüler, Marduk'un emirlerine itaat ederler. Babil yaratımı, Babil toplumunun yaşam biçimine uymasa bile, temel olarak eski mitoloji ve toplum ilişkisinin bir devamı biçimindedir.

Marduk dinsel bir yaratımla kadına karşı bir karşı devrimle iktidara ulaşır. Bu durum Ortadoğu toplumları açısından bir dönüm noktasıdır. Uğursuz bir gelişmedir. Sümer tanrıları, genellikle temsil ettikleri gökler, kara ve su gibi kişiliklerle evreni oluşturan özün parçalarıdır. Kadın merkezli evrenin, yani Tiamat'ın parçaları. Ve aynı zamanda yeryüzündeki meclislerin, bakanlıkların uygulama ilkelerini belirleyen bir öz. Askeri şefin bir yaratımı olan Marduk, tanrılara içi boşaltılmış, biçimsel olan yeni roller verdi. Evreni, tamamen erkeğin üstünlüğü ve tek bir şefin hâkimiyetine göre yeniden yarattı, var olan eski tanrılar kaosu içinde bir düzen yaratıyordu. Devlet düzenin kaotik yapısı içinde bir meclisler ve kurumlar düzeni idi. Marduk siyasal çeşitliği ve evrenin çoklu güçlerini bir addan ibaret sayarak tek bir şefin gücünü esas alan yeni bir eril askeri düzen yaratmıştır.

Marduk, kesin erkek egemenliğine dayanan, eril bir inancın, kadınların kutsal olduğu anaerkil inancın üzerindeki hâkimiyetidir. Onunla başlayan zamanlarda, yani askeri şeflerin zamanında, Büyük Tanrıça, evrenin yaratıcısı, ya da Ana Tanrıça olan ve bütün tanrılara, tanrıçalara yaşam veren, bütün meclislerin koruyucusu ve bütün kurumların ruhu olan Tiamat, Marduk'un egemenliği ile artık her şeyin düşmanı haline getirildi. Şefin en korkunç görünümü olan Marduk; ***'Yüzünde ışıklar saçan dört adet göz her şeyi görmesini sağlıyordu. Dört adet geniş kulak her şeyi duymasına yardımcı oluyordu. Marduk dudaklarını ne zaman oynatsa ağızından ateşler saçılıyordu.'***

Hiyerarşik toplumlardan sonra ilk devletleşmelerde, önce rahip krallar, daha sonra hanedanlar (etnisiteden gücünü alan soylular) döneminde Tiamat Kutsal Ana Tanrıça, iyi olanın, güzel olanın ve çocukların ve toplumların yaşamının koruyucusu idi. Ana -kadının gücünü ve yaşam ilkelerini temsil ediyordu. Zayıflamış da olsa, henüz hiç kimse ona karşı koymaya cesaret edemiyordu. Eskiden en iyi tanrılara ve insanlara hayat vermişken, askeri şef Marduk döneminde, canavar ve şeytanlara yaşam veren, acımasız bir varlık haline dönüştürülerek, çarpıtılarak Babil toplumuna öyle gösterildi. Asker olmayan ve erkeğin terbiyesiyle büyümeyen çocuklar, annenin erdemleriyle büyüyen çocuklar canavar ve şeytan olarak ilan edildiler. Şefler döneminin toplumu öyle yaratıldı.

Şeflerin Kaynağı

Şeflerin kaynağını hiyerarşik dönemin yapılanmaları belirler. Ana-kadın düzeninin zayıflaması sonucunda ortaya çıkan hiyerarşik düzenin üç aktörü bulunmakta idi. Şaman-Şeyh-rahipler dönemi, yaşlı bilgeler dönemi ve avcılıktan gelen şefler dönemi. Sümer devlet yapılanması içinde hiyerarşik dönemin bu üç aktörü sırayla iktidara gelir. Bazen de iktidar ortağı olurlar ve genellikle ittifak halindedirler. Örneğin feodal dönemin Avrupa'sında da bu öyledir. Krallar, papa ve şövalyeler. Rahip krallar zihniyeti, ideolojiyi belirlerken, yaşlı bilgeler meclisleri ve kurumları yönetir, askeri şefler ise kentin güvenliğini sağlardı. Bazen de kral (Lugal-Patesi) her üç gücün bir bileşkesi olur. Bazı peygamberler de öyledir. Hz. İbrahim, Hz. Musa vd.

Şefler döneminde Marduk, zayıflamış da olsa kutsal kadın imgesini yok edip tamamen eril bir dünya kurar. Tarih boyunca ve günümüzde de, Ortadoğu'da en yakıcı sorun kadını canavar ve şeytanla özdeş tutan bu askeri zihniyettir. Toplumu ve liderliği de yozlaştıran, kadına karşı olan bu köleci bakış açısidir.

Toplum, kadınla var olan ve ancak o zaman insanlaşan bir evren birimidir. Kadın sadece insanlığın yarısı değil, insanlığın ve toplumsallığın kurucusudur. Kadının zihinsel, duygusal, sezgisel varlığını yok sayan bir toplum; köleleştirilen kadınlar tarafından yetiştirilen, anti-sosyal, içinde dehşetli açlıklar barındıran, doğruyu söylemekten korkan, dışarıda başka içinde başka ikiyüzlü, gaddar, ahlaktan ve vicdandan kopmuş, yabancılaşmış, kıyıcı anlayışlarıyla şefin amaçsız insan kaynağı haline gelir. Ortaya çıkan böylesi bir toplumda, inancın ve bilgeliğin sözü geçmez, lakin sadece şefin sözü geçer. Kadını yok sayan, hiçleştiren İran, Taliban ve diğer anlayışlar da inancın anlayışları değildir. Yakın zamanda, bu Marduk terbiyesinden gelen askeri şef Saddam'ın o Halepçe ile somutlaşan katliamların kaynağı da bu anlayışla bağlantılıdır.

Soğuk savaş döneminin Hitler, Musolini ile başlayan Yunanistan'daki Al-baylar cuntası, İspanya'da Franko, Türkiye, Şili, Arjantin, Sudan askeri şef darbeleri, Irak ve Suriye'deki Baas askeri rejimleri buna örnek verilebilir. Şefler her yerde etkindirler, hukuk üstüdürler.

MISIRIN ŞEFLERİ

Nil Nehri ve Çöl

Nil Nehri önceden tahmin edilebilen bir düzenle taşar ve sakinleşir. Mısırlılar bu suların tamamen kurumasından ve kültürlerinin yok olmasından korkmuştur. Onların korkusu, her yıl yataklarını değiştiren ve ne çıkarsa önlerine yok eden, şiddetli ve önceden kestirilemez şekilde akan Dicle ve Fırat nehirleri karşısında Mezopotamyalıların duyduğu korkular yanında pek temelsiz sayılır. Doğal olarak Mısırlıların tanrı görüşleri de, iki nehir arasında yaşayan halkların tanrılarınınkinden çok daha ılımlıdır.

Şef kültürü Mısırlılarda zayıftır, lakin vardır. Nil Nehri, eski Mısırlılara yaşam veren kan damarıdır. Suları, kurak çölden çok verimli tarım arazileri ortaya çıkarmıştır. Bu ulu nehrin kıyılarında serpilip büyüyen bitkiler, insanlara ve hayvanlara hayat vermiştir.

Buna karşılık çöl, eski Mısırlıların çevresini saran büyük bir düşmandır. Büyük bir tehdittir. Ve o zamanın cehennemidir. İnsanlar, sıcak ve kuru, uçsuz bucaksız bu sahalarda hayatta kalamayacakları için çöl ölümü de simgeler. Evet, onlar için çöl ölümdür. Vahşi, zehirli hayvanlar ve pek çok şeytani ruh barındırır. Öyle pusuda bekler Mısırlılar için. Her yaz şiddetli sıcak çöl rüzgârları, Nil Nehri'nin daha yavaş ve kısıtlı akmasına neden olur. Nehirlerinin taşma ve çekilme çevriminin önceden kestirilebilir olmasına rağmen, kıtlıktan ölme korkusunu hep içlerinde taşımışlardır. Yanı başlarındaki çöl, bu insanlara, yaşamlarının pamuk ipliğine bağlı olduğunu anımsatır.

OSİRİS

İlk zamanlardan itibaren Osiris, Nil ve tahıl tanrısıdır. Tıpkı Nil gibi bütün yaşamı beslemiştir. Kendi topraklarında ve komşu diyarlarda insanlara, hangi tohumların ekileceğini, toprağın nasıl sulanacağını ve istenmeyen su taşkınlarının nasıl önleneceğini öğretmiştir. Nil Nehri'nin taşması, kuruması ve tekrar taşması; Osiris'in yaşaması, ölmesi ve yeniden hayata dönmesi demektir. Onun ölümü, Nil Nehri'nin kuruması sonucu bitkilerin ölümünü temsil eder.

HORUS VE TOT

Osiris'in oğlu olan Horus, Osiris öteki dünyanın efendisi olduktan sonra, babasının yeryüzündeki görüntüsü haline gelir. Aslında Horus, Osiris'in yeniden dünyaya gelmiş bir şeklidir. Yeni ölmüş bir insanın ruhu Horus'un huzuruna çıkar ve yeniden doğuşu ne denli hak ettiğini göstermek için, hayat boyunca yaptığı iyi işleri ona anlatır. Sonra Osiris, o insanın vicdanını temsil eden kalbini alır, büyük bir terazinin bir kefesine yerleştirir; diğer kefeye de yasaı temsil eden bir kuş tüyü koyar. Terazinin dengesi bir jüri tarafından kontrol edilir ve yasa tanrısı ile yasa yapıcı olan Tot sonuçta kaybeder.

SET (Mısırın Şefi)

Osiris'in ağabeyi ve düşmanı olan Set, evrendeki kötülüğü, deprem ve fırtına gibi doğal afetleri, karanlığı, yıkımı ve ölümü, şiddeti ve savaşı simgeler. Durmadan üzerinde dolaştığı çöllerin tanrısıdır. Doğal olarak iyiliğin gücünü temsil ettikleri için, Osiris ve Horus'a karşı entrikalar çevirir. Ne kadar akıllı bir biçimde uğraşırsa uğraşsın Osiris ve Horus'u yok edemeyince, iyi kötüye karşı zafer kazanır. Ancak onlar da Set'i yok edememişlerdir. Kötülük dünyadaki varlığını hâlâ sürdürmektedir.

Set'in Çözüm Paketi

Set, Mısır'ı yönetmekte kararlı idi. Bir gece Osiris uyurken gizlice onun gövdesini ölçtü. Sonra işçilerine, yandaşlarına Osiris'in gövdesine uygun tahta bir kutu yapma emrini verdi. Ülkenin en iyi sanatçılarından, kutuyu bir sanat şaheseri olacak şekilde süslemelerini, bezemelerini istedi. Osiris'i, verdiği bir partiye davet etti. **'Aranızda kim bu güzel kutuya sahip olmak istiyorsa, içine girmelidir. Gövdesi kutuya tam olarak uyan kişiye, onu armağan etmeye söz veriyorum. Ancak yattığınızda vücudunuz tam olarak uymalıdır.'** (Eski Grekli haydutun Prokus Mezarı da öyle idi: Derler ki, Prokus, yakaladığı kurbanlarını bu mezara uzatmış. Kısa gelenleri uzatır ve fazla gelenleri de kısaltmış)

Osiris kutunun içine tam olarak yerleşmişken, suikastçiler aniden kapağı kutunun üzerine kapattılar ve kapağı çivilediler. Osiris'in boğulmasını kesinleştirecek şekilde, kutunun üzerine eritilmiş kurşun döktüler.

Kutuyu Nil'e attılar. İsis onu aradı buldu. Hayat verdi. Set daha sonra tekrar bir oyunla, hileyle Osiris'i ele geçirir ve vücudunu on dört parçaya böler ve Mısır'ın dört bir yanına ayrı ayrı gömer. İsis bunları tek tek arar bulur ve bir araya getirir. Yeni bir yaşam kurarlar. Şeflerin koruyucusu Set ise yeniden savaşılaraya yol açar. Ve bu böylece sürer. Lakin Set asla kazanamaz. Her zaman yenilir.

İsis, her zaman yenilen erkeği, parçalanan ve tökezlenen erkeği yeniden hayata kavuşturur. O olmadan Osiris olamaz. Horus olamaz. Tot adaleti uygulayamaz. O ana-kadıdır. Yaşamın kaynağıdır. Şeflerin kralı Set'in güçleri ona yetmediği zamanlarda hep yenilir. Lakin Marduk zamanında o öldürüldüğü için şeflerin zamanı başlar. Ve bu savaş hâla sürmektedir.

Şeflerin Yeni Savaş Sanatı

Savaş ve çatışmaların tarihi eskidir. Ve bugün ki savaşlardan farklı olarak belli bir nizamı da içerirler. Kadim savaşlarda iki rakip kabile veya kavimlerin orduları bir çatışma düzenlemek için savaşçıları meydana çıkardıklarında, geçerli olan ritüel bir karakter taşırdı. Buradaki çarpışma, 'tanrı yargısına son başvurma olarak organize' edilirdi. Yani geleneğe göre aklın ve tartışmanın yetmediği konularda başvuru en son çözüm biçimi idi. Günümüzde ise gelenekten kopmuş ve kıyıcı bir hal almıştır.

Son yüzyılda, özellikle Ortadoğu'nun Batı ile tanışması ve dayatılan rejimlerin etkileri sonucunda açığa çıkan, toplumdan, gelenekten ve ahlaktan kopuk liderlerin hegemonyası ve askeri şeflerin tekel işbirlikçiliğidir. Krallıkta, cumhuriyetlerde bile asıl olan şeflerin gücüdür. Tarihsel Marduk sistemi ile Batı'nın çıkar ve nesneleri fetişleştiren birleşiminden toplum karşıtı, çatışmacı şef eksensli hükümetler hâkim siyasi çizgi haline gelmiştir. Meclisler, kurumlar sadece asma yaprağıdır.

Sağlıklı ve güçlü toplumlar köklü sorunlara getirdiği çözüm ile insanlık âleminde saygı görürler. Hareketlerinin ve sözlerinin kıymeti bununla ölçülür. Ancak böyle bir yetenekleri varsa dinlenirler, değer görürler. Güçlü ve kuvvetli birine duyulan saygı korkudur. Zenginliğe duyulan saygı zayıflıktandır. Bilge insanlara duyulan saygı yürektendir. Ve doğru olandır. Diğerlerinde samimiyet yoktur.

Yıkıcı saldırılarla bir harekât başarılı olabilir; oysa yenilgi yalnızca karşı taraf bunu kabul ettiğinde geçerlidir. Bir halkın düzensiz savaşında ise bu mümkün değildir. Kalpleri ve beyinleri kazanma ise savaşla olmaz,

ancak adaletle, eşitlikle, özgürlükle ve karşılıklı konuşma ile olur. Demokratik, ahlaki ve adil toplumlar bu seçenekle başarı kazanırlar. Vietnam Savaşı'ndan sonra ABD, Batı ve İsrail 'sıfır ölümlü' bir yeni savaş sanatı doktrini geliştirdiler. ABD son on yılda bunu uygulamaya çalışıyor. Tabii ki başarılı olduğu söylenemez.

'Amerikan başarısızlıkları özellikle 2004 yılındaki Felluce çarpışmasıyla ve ABD'nin psikolojik savaşı yalnızca Iraklıların ve Müslüman dünyasında değil, aynı zamanda dünya kamuoyunun gözünde de muhtemelen kaybettiği Ebu Garib Cezaevi'ndeki skandalla dünyaya teşhir olmuştu.

Bir kısmı iyi olan (Blacwater) güvenlik şirketleri de bu çatışma sırasında ABD tarafından yansıtılan olumsuz imajda ağır sorumluluklar taşırlar. Soğuk savaş sonrasında politik sıkıntılar ('sıfır ölümlü' savaş) örtbas etmek için ortaya çıkan bu özel askeri topluluklar Amerikan Kongresi önünde sorumlu değildirler. Ve o halde kayıpları askeri kayıplar ile birlikte hesaba geçirilmez. 180.000 kişi oldukları tahmin edilmektedir. Yalnız Kellogg, Brown Root şirketinde 54.000'den fazla sözleşmeli personel çalışmaktadır. Toplamın belki de yarısı (Gurkhalar, Fijililer, Brezilyalılar, Avrupalılar vb. yabancıların yer aldığı) askeri şirketlerden meydana gelmektedir.' (Gerard Chaliard.)

Yerkürede geline zamanı, artık hiçbir zaman bir merkezi hükümet tek başına demokratik anlamda bir ülkeyi yönetememektedir. Farklı toplumsal birimler, kültürel kimlikler yüksek bir katılım ve yerinde (sub-zuarite) yönetim istemektedirler.

Vatanın tehdit altında olmadığı bir zamanın geçiş sürecindeyiz. Bu eski argümanlarla halkları oyalamak artık mümkün değildir. Zira demokratik ülkeler için böyle bir tehdit ortadan kalkmıştır. Lakin dış saldırılara zemin sunan despotik yönetimlerdir; sorunlarını köklü çözmeyen otoriter rejimlerdir.

Ülkemizde, Kürt sorununu köklü çözmemekten kaynaklanan, onlarca yılı bulan bir 'düzensiz savaş' yaşanmaktadır. Bu siyasetçilerin korkaklığından, fikir sahibi olmamalarından, demokrasiye inanmamalarından kaynaklanmaktadır. Yoksa çözüm için tüm koşullar mevcuttur. Günümüzde yapılan tartışmalar akıl ve bilgiden uzak 'teknik yetersizlikler' olarak görülmektedir. Bu eski formatı tekrarlamaktan başka bir şey değildir. Her savaş politikse de düzensiz savaş henüz bundan daha fazlasıdır, zihinlerde ve iradelerde temsil edilir.

Düzensiz savaş askeri operasyonların ve propagandanın sağlam bir kullanımının ortasında, inisiyatif kırmaya ve savaşçı güçleri gayrimeşru kabul etmeye dayanır. Bunların, yerel halka potansiyel şüpheli ve düşman muamelesi yapmaya kadar gidebilme tehlikesi de vardır. Hakeza geçmişte böyle bir yaklaşım da olmuştur. İstenmese bile, özellikle profesyonel unsurlar (Felluce'de), buradaki insanları küçümseme, onlara kötü muamele, kör baskıları artırabilirler. Bu uygulamalar zamanla kanıksanır, kültürel bakımdan farklı olan toplumu ve fazlasıyla eşit olmayan ekonomiyi, uzun zamandır uygulanan hukuki düzey ilişkilerini kopma noktasına getirebilir.

Bu tarz yeni savaş sanatı veya 'sıfır ölümlü' stratejiler, tıpkı 'sıfır sorunlu dış politika' gibi anlayışlar çözümsüzlükte ısrar anlamına gelmektedir. Bu tarz çatışmalar doğası gereği özellikle küçümsemeye ve nefrete varırlar. Hoyratça müdahaleler ise sorunu derinleştirir ve yüzleri yok eder; artık gerisi vahşettir. Düzensiz savaşlarda Batılı askerler için düşmanın bir yüzü vardır. Bundan dolayıdır ki psikolojik olarak dayanılması güçtür. Despotizm veya profesyonel ordular ile (Blacwater) aşılacak bir durum da değildir. Bu tür bir yüz­süzleşmede ise o insanların topluma geri dönüşleri çok daha vahim sonuçlar doğurmuştur. Toplamlar için de yıkıcı olmuştur. Böylesi bir teze sarılan hükümetin 'anayasa değişikliği' ve demokrasiyi savunma gibi bir pozisyonu koruması anlamlı olabilir mi?

İşkenceler ve baskılar artarak devam etmektedir. 'İşkence bireyselleştirilmiş terörün en uç biçimidir.' (Paul Wilkinson). Belki bazıları diyebilir ki hükümet, şu anda Gallieni ve Lyautey gibilerinin yeni savaş sanatını, yani 'savunma ilerlediğinde, barış gelişir' anlayışı ile hareket ediyor. Lakin o zaman hukuksuzluk, işkence ve dağı taşı yakma, otları, ormanları yakma niye yapılıyor? Bunlar savunma olamaz. Kürt halkının şu ana kadar kopmak istemediği nizami ordu anlayışı ile de ters düşmektedir. Yerini yurdunu yakarak, yıkarak hangi 'kardeşlik projesi' uygulanabilir ki?

Ayrıca düzensiz savaşın özü teknikte değil her ne olursa olsun ideolojidedir. 'Kesin simetrisizliğin bulunduğu' (Baufre) yer orasıdır. Asimetrik savaş hatırlandığında, çekinilmesi gereken yön burasıdır. O zaman daha 'profesyonel bir savaş' kadim Osmanlı deyiimiyle 'beyhude' bir anlayıştır. Zihinleri ve kalpleri fethetmenin yolu ise ahlak demokrasi, eşitlik, özgürlük ve adalettir. Kardeşlik projesi, kutsal İslam'ın barış fel-sefesi bu değerlerdir. Gerisi beyhudedir.

Derler ki, Pers Kralı Kserkises Babil'i işgal ettiğinde, devasa altın

Ekolojik Toplum

Marduk heykelini eritip para basmada kullanmış. Daha önce tüm Ortadoğu kral ve imparatorları taç giymeden önce Marduk heykelinin önünde yakarır ve ‘el al’dıktan sonra taç giyerlermiş, zaman içinde öyle paraya dönüşüp gitmiş, lakin şeflik anlayışı ve kadın köleliği ve toplumların köleliği hâlâ sürermiş.

Ve Kserkses, Napolyon bu altın Marduk sikkelerini savaşlar için kullanırlarmış. Ve başkaları da.

ATALAR DÖNEMİ VE TABU

Ana-kadın düzeni ve toplumsallığı aynı zamanda güvenin ve Ahlâkın toplumsallığıdır. Ahlak ilkesinin uygulandığı ve güven duygusunun bulunduğu yerlerde, o eski zamanlarda yaşlı erkeklerin pusuda beklediği çağlarda ikiliği yaratan bilgi ve kötülük kendi zamanını bekledi. Ana-kadın yerine ataya dayalı kültürün ve bilginin tohumları atıldı. Yeni inanç ve ritüeller yaratıldı. ***‘Ataların ruhları, yardımlarına ve güçlerine ihtiyaç duyan kişileri bulmak için zaman zaman uyandırdığı’*** inancı... Erkeğin dönemi ahlaktan uzaklaşmanın, kendi sevgi anlayışına denk düşen yasa ve kural yaratma daha sonra iktidara giden yolun açılmasına neden oldu. Bu bir zorunluluk değildi, ama antitez olarak erkeğin sevgisi yeni toplumu şekillendirdiği için bu sonuç ortaya çıktı. O zamanki kaostan gelen bu gelişme kendi zamanı ve mekânı içinde bugüne kadar gelen çatışmalı toplumu yarattı.

Tabu genel anlamıyla adetlerin, göreneğin ya da yasaların koyduğu yasakları; bir şeye dokunmamayı, bir şeyi kullanmak amacıyla almamayı ya da bazı sözcükleri ağzına almamayı çağrıştırır. Tabuları olmayan hiçbir toplumsal düzen veya hiçbir uygarlık aşaması görülmemiştir. Ama doğal toplumun tabuları ile iktidarlı uygarlığın yarattığı tabuları birbirine karıştırmamak gerekir. Egemenlik süreçlerinde yaratılan tabular toplumun inancı olma yerine sömürü ve baskıyı koruma ve sürdürme işlevlerine, kanunlara ve iktidar teorisine dönüştürüldü. Günümüzde ‘kırmızıçizgiler’ belki de bu anlayışı ifade ediyor.

Tabular ilk toplumsallıkta tüm bireyler içindir. İktidarlı uygarlığa doğru gidişte lider yaratımı için farklılaşma başladı. Tabular yani toplumun inancı için başvuru yasaklar ters yüz edildi. Doğal toplumun sosyal karakteri gereği bireylerin içlerinde var olması gereken inanç ihtiyacını karşılamak için yaratılan doğal kaynaklı ruhsal -manevi- değerlerdir. Tabu veya doğal toplumda maneviyat, klanın, kabilenin, aşiretin ve etnisitenin bireyleri tarafından kabul edilen ve paylaşılan bir davranış ve düşünce sistemine verilen isimdir. Bu sosyal sistem bireylere, saygı duyulacak ve yüceltilecek bir nesne ile davranışları ayarlayabilecekleri ve onlara yön veren bir düzenleme sunar. Bu anlayış sorgulanabilir, ama o zamanın koşullarında bir çözümdür: Bir inanç ve maneviyat insanı doğru yönde davranmaya yöneltebiliyorsa, birçok kanun ve yasadan daha değerlidir.

Lider Yaratımı

Ata düzeninin ilk eylemi farklılaşma yaratma ve tabuları çarpıtmadır. İlk farklılaşma lider ve liderin etrafındaki azınlık ile toplum arasındadır. Oluşum halindeki iktidarda bu yaratım birtakım ayrıcalıklı davranış gerektirir. Çünkü lideri ve onun çevresini ayrıcalıklı kılmak için başka yol yoktur. Bu durum görünüşte masum ve bir bakıma ritüeldir. Tabuları bölmeyi de içerir. Aynı toplumda farklı tabular yaratmak anlamına gelir. Çok tehlikeli görünmemesi için maskelenir. ‘Yönetim Sanatı’ adı altında tarihsel süreçte iktidarlı yapıların tam anlamı ile toplum karşılığına dönüşmesinden başka bir şey değildir.

İktidarlı yapılara geçişte toplumu bir arada tutan ve sosyal bir değer olan tabular çarpıtıldı ve toplumun aleyhinde kullanılmaya başlandı. Lider yaratımındaki tabular özünde ayrıcalık ve korkuya dayanır. Ve asla kuşku uyandırmaz. *‘Maorilerin başkanı ateşe asla kendi ağzıyla üfleyemez; çünkü o kutsaldır, kutsallığını üflediği ateşe ve ateşin üstündeki kabın içindeki ete geçirir, buradan da o yemeği yiyen kimsenin içine girer ve böylece yemeği yiyen kimse başkanın soluğuyla aşılanarak kesinlikle ölür.’*

‘Doğu Afrika’da Nubalar, rahip kralın evine girenin öleceğine inanır; fakat girerken sol omuzlarını soyarak kralın elinin oraya değdirirlerse bu tehlikeden kurtulduklarına inanırlar.’ Daha sonra Avrupa aristokrasisi bu kuralı sadece kadınlara uygulamaya başladı, bir farkla omuza dokunmayı göz ardı ederek. *‘Mikado (Japon İmparatoru) ayaklarını yere basmayı görkem ve kutsallığına zarar verecek bir şey sayar; bu yüzden bir yere gitmek istediği zaman, oraya ancak adamlarının omzunda taşınabilir. Kutsal bedenini açık havaya göstermesinden acı duyarlar, güneş onun başı üstünde parlayacak kadar değerli sayılmaz. Bedeninin bütün parçalarına o kadar kutsallık yüklenmiştir ki, saçını, sakalını ve tırnaklarını bile kesemez. Bununla birlikte çok pis olmaması için de, geceleyin uyurken onu temizleyebilirler; çünkü böyle zamanlarda bedeninden alınan şeylerin ondan çalınmış olduğunu ve böyle bir hırsızlığın onun görkem ve kutsallığını bozmayacağını söylerler.*

Eski zamanlarda, her sabah başında imparatorluk tacı bulunduğu halde tahtının üzerinde oturması gerekirdi, fakat tahtı üzerinde ellerini, ayaklarını, başını ya da gözlerini ve bedeninin

hiçbir parçasını kımlatmamaksızın put gibi oturtmak zorundaydı; çünkü bu biçimde imparatorluğu içinde dirlik ve barış sağlayabileceğine inanılır. Tanrı göstermesin, eğer bir yana dönse ya da imparatorluğunun herhangi bir kısmına biraz olsun baksa savaş, açlık, yangın ya da çok uğursuz bir şeyin ülkeyi harap etmek üzere olduğunu anarlardı.'

Bir kral ne kadar güçlü olursa o kadar çok tabuya boyun eğmelidir. Tah-tının adayı da çocukluğundan başlayarak aynı tabulara bağlıdır; daha büyürken bile onun çevresinde tabular birikmeye başlar. Birçok sözcüğü ağzına alamaz. Örneğin 'et' diyemez. Bu onu hem farklı ve hem de kutsal kılacaktır.

Tabu ve kutsallıklar ana-kadın düzeninde topluma aitti. Toplumun maneviyatını oluşturunuyordu. Hiyerarşik ve iktidarlı toplumda maneviyat ve kutsallık lidere ve çevresine verildi. Toplum hiçleştii. Köleleştii. Toplum artık liderinin görkemi ve kutsallığıyla tanınmaya başlandı. Günümüze kadar hâkim tarih tezleri de aynı olgu üzerinde şekillendi. Sargon, Ram-ses, Darius, İskender, Sezar, Cengiz Han, Napolyon ve diğerleri... Tümüy-le toplumlari göz ardı ederek. Bu hususta Sümer Yaratılış Destanı'ndaki öykü çarpıcıdır; **'Enki baba ahırları ve ağılları alabildiğine yaydı/ Çoban-lar ve sığırtaçlar sağladı onlara/ Kent ve küçük köyler kurdu yer-yüzünde/ Kara kafaları çoğalttı,' onların çobanlığına' bir kral getirdi, 'onların prensliği' için onu yüceltti/ Ve kralın sürekli bir ışık olarak, bütün ülkelere gitmesini sağladı.'**

Lider yaratımı ile toplum kutsallığını yitirdi ve 'kara kafalara' dönüştü. 'Enki Baba' atalar kültürünün imgesidir artık. Ve kral hiç kimsenin itiraz edemeyeceği 'çoban' imgesiyle kutsallaştırılmıştır. İktidar ideolojisinin ana teması hiç çobansız olur mu? Bu kuşku hâlâ hepimizi kemirmiyor mu? Bu kuşkuyu yenmiş isek ve toplumun gücüne inanmaya başlamış isek önemli bir adım atmış ve yeni bir başlangıç için hazırız demektir.

'Tanrıların kralı Enum ile göklerin ve yeryüzünün efendisi ve ülkenin kaderini belirleyen tanrı olan Enlil, Marduk'u tanrılar arasında üstün kıldıkları, daha sonra ona Enlil'in tüm insanlar üzerindeki krallık görevini verdikleri ve sonunda Babil'i dünya devletleri arasında üstün kıldıkları zaman, Enum ve Enlil beni, dindar ve tanrıdan korkan Hammurabi'yi, ülkenin üzerinde adaletin bir güneş gibi parlamasını sağlayarak ve böylece kötü olan her şeyi yok ederek insanların ba-yatlarını zenginleştirmek için seçtikleri zaman...'

Hammurabi tarzı lider geleneği, belki Selahaddini Eyyubi'den bu yana, Ortadoğu'da pek de görülmeyen bir gelenektir. O zamanlardan

bu yana genellikle kaderleri belirleyenler, bu bölgenin dışından gelen güçlerdir. Hammurabi, muhakkak ki devletli uygarlığın temsilcisi idi. O da despot bir kraldır; lakin egemen elit ile toplum arasındaki dengeyi görebilenlerdendir. Yozlaşan, çürüyen Babil kent ortamında, kibiri yenerek kendisinden üstün toplumsal güçlere, değerlere inandı ve tanıdı. Bağlılık gösterdi. Bu haliyle topluma güven verdi ve onlara yol gösterme meşruiyeti elde etti. O zamanın âlimleri ve sanatçıları da bu yaratıma ortak oldu. Toplumsal krizi aşmak için, kadim geleneklere kulak verdiler ve bir zihniyet devrimi yarattılar. Doğanın güçlerine saygı gösterme ahlakını tekrar dirilttiler. Adaleti cesurca uyguladılar. Zira cesaret, çözümlü ve adil liderlerin ruhu ve ışığıdır.

Babil'in üstünlüğünü, ayrıcalığını, fetih ve kolonileştirmede görmediler; 'Adaletin bir güneş gibi parlaması' ve 'kötü olan her şeyi yok etme' sözünü veren ve Kudurru kalemyle ülkenin dört bir yanına adaletin yasalalarını ölümsüz taşlara kazıyarak bunu ebedileştiren bir kralın eseri haline getirdiler. Çok eski bir geleneği canlandırdılar: Sümer toplumundaki Uragakina'nın 'amargi' (öze, anaya dönüş, özgürlük) anlayışının kent yasaları ile sürdürülme geleneği. Özgürlük! yürekli bir çıkıştır. Hammurabi kanunları, çağlar sonra dinlere de kaynaklık edecekti.

Gilgameş

İktidarlı uygarlığın liderleri korkaktır. Bu yüzden kişiliksiz, yalancı ve umutsuzdurlar. İktidar için korkunç çırpınırlar. Ortadoğu'da bu durum çok daha meşakatlidir. Hastalıklıdır: Ne pahasına olursa olsun iktidarı bırakma nezaketini pek göstermezler. Ömür boyu kalmak isterler iktidarda. Bazen öldürülürler, bazen de evreni utandıran komplolara kurban edilirler.

Ortadoğu destanlarında, kültüründe sihir oyunları yapabilme becerisi, dünyayı yönetebilme becerisinin bir kanıtı sayılır. Bu nedenle büyük güçler, büyük sihir oyunlarını birbirine karşı kullanarak boy ölçüşürler. Bu bölge mirasını, Batılı ülkeler, günümüzde, zaman zaman bu sihri yaratılara uyguluyorlar. Tabii ki bu sihir oyunlarına kaba anlamda 'komplo' diyorlar. Komploların en yaygın olanı arkadan hançerlemedir. Bir Brutüs eşleniğidir. Lakin sevgili Hanililer daha dehşetli bir yorum getirmişler; 'Sırtından hançerleyip ceketini asma!' Şimdi ise 'şapka' da asılıyor.

Liderlerin bu korku kültürü, belki de ilk trajik lider Gilgameş'ten kay-

naklanıyor. Gilgameş, insanların kaderinde ölümsüzlüğün yazılı olmadığını öğrenince büyük korkuya, büyük umutsuzluğa kapılmıştı. Liderlerin korkusu, iktidarların korkusu, Gilgameş ile gelenekselleşen bu ölüm-iktidarın son bulması-korkusudur.

Derler ki Gilgameş bu korkuyu yine de soylu duygularla atlatmaya çalışır. Toplumun ve onların doğal, sıradan zevklerinin, ölümü karşılama olgunluğunun farkına varır. Doğal yaşamla yetinmek, insanlar için hayırlı işler yapmak, kalıcı eserler yaratarak ve bu çabalarıyla ün sağlayarak, gelecek kuşakların zihninde ve yüreğinde yaşayarak da ölümsüz olunabileceğini keşfeder. Bu keşif onun kaderini sağaltır, ona huzur verir. Gilgameş'in bu sırrını bir çok kral göremez; lakin peygamberler güçlü görürler. İnsanlığa mal ederler. Her şeyi yiyen zamanın karşısında en güçlü krallar için bile ölüm, yeryüzündeki pratikleri için ödül değil, sadece karanlık, çürüme, çamur ve toz, yoksunluk ve sonsuz sıkıntılar vaat eder.

Doğadan koparıldığında, umutlar yok olduğunda, insanlar arasında en güçlü ve en nüfususunun bile böyle bir kaderi varsa, sıradan insanların nasıl bir kaderi olabilir ki?

Tabii ki bu insani durumu, doğadan kopmuş çaresiz insanı, bu trajediyi dinler iyi değerlendirdi. Birazcık da olsa insanların yüreğinde ki kederli ölüm trajedisini bir teselliye çevirdiler. Hiçbir zaman yeteri kadar adil ve inançlı (dini anlamda değil) olmayan bu devletli liderler, korkularından dolayı toplum yaşamını cehenneme çevirdiler. Bu toplum karıştı kralları, saray dindarları, kent dindarları ve sanatçıları, onların zalimliklerini kutsayarak, yücelterek zamana mal ettiler. Öyle soysuz bir tarih inşa ettiler.

Bilgi ve İlişkilerde İlk Farklılaşma

Bilginin kaynağı doğadır. İnsan türü henüz yeryüzünde yok iken, bundan milyarlarca yıl önce doğa ve evren vardı. İnsan doğada öğrendikleriyle kendi yaşamını kurdu. O zamanlar bilgi ile insanlar arasında dostluk hüküm sürüyordu. Bilgi ile insan ilişkisi doğru bir dayanışmadan ibaretti. Doğa bilgisini sunmada cömert davranıyordu, insan bunun değerini biliyordu. Düşmanlık duygusu insana nerden gelir? Bu düşmanlığı sadece sınıf, iktidar ile açıklayamayız. Sınıf ve iktidar sadece sonuçlardır. Üretim ilişkileri ana-kadının on bin yıllık üretim sürecinde böyle bir düşmanlık duygusu yaratmadı. Düşmanlık, insana düşman olan bilgiden gelir. Kurnaz erkek düşman olan bilgiyi esas aldı. İktidarı aldatma üzerine kurdu; çünkü aldatma ve yalan olmazsa iktidar olmaz. Yanlış bilgi insanın doğallığını bozar. Onun zihnini bulanıklaştırır, doğadan uzaklaştırır, yabancılaştırır. Bu iktidar için, irade kırmak için, sömürü için zorunludur: Çünkü doğallığı bozulmuş insan aldatılabilir.

Yalnızca bir topluluğu, bir halkı çözümlmek ile ekolojik topluma varılamaz. Çok genel ve o kadar da ayrıntılı bir yaklaşıma ve bakış açısına ihtiyaç vardır. Öncelikle sağlıklı, canlı ve dinamik bir tarih anlayışı olay ve olguları görmede, fenomenleri anlamada yararlı olabilir.

İlişkiler var oluşumuzun kaynağıdır. Biz nasılsak ilişkilerimiz de öyledir. İlk hiyerarşik yapılarda belli bir masumiyet olsa da yavaş yavaş ilişkilerin bozulmaya başladığını tespit etmek mümkündür. Ana-kadının şekillendirdiği düzeninin dışında, ataerkilliğin şekillenmesinde ilkel bir yönetimi geliştirme çabaları vardır.

Lider farklılaştırılır; Bu farklılaştırma sürecinde lider, bazı sözcükleri kullanamaz, bazı davranışlarda bulunamaz, toprağa basamaz, başı açık gezemez, tırnaklarını kesemez, kendi elbisesini kendisi giyemez; giydirilir. Ana-kadına karşı güç olması için onu gizemleştirir, onu kutsallaştırır, onu ulaşılmaz kılar. Tabii ki bu uzun bir yaratım sürecidir. Doğrusu çok da planlıdır.

İlişkilerin ilk bozulma süreci bu yeni yönetim yaratımında gözlemlenir. Yaşlı bilgenin ve şefin doğuşu ilişkilerdeki farklılaşmanın ve doğallıktan uzaklaşmanın başlangıcı olarak da kabul edilebilir. Bu ortamda ilk 'belirme' karşıt bir ruhsal durumun baş göstermesidir. Ana-kadının erkek yaratımındaki uyum ve özgür bilincini tahrip etmeye başlamasıdır. Ama henüz iktidar ve devleti doğurmaktan, inşa etmekten uzaktır. Çatışmalı bir süreçtir, her zaman iktidar yanlıları galip gelmeyebilir. Komünalitenin ka-

zandığı durumlar da olur, ama mevcut tarih bununla hiç ilgilenmez.

Lider yaratımı her toplumsallıkta öyle kolay gelişmez. Özgür toplumlar bu uğursuz gelişmeyi hemen benimsemediler ve büyük mücadele verdiler. Bu yeni ilişki ve yönetim için, doğadaki bilginin yerine soyut, yabanc ve ürkütücü olan iktidar bilgisi şaman ve yaşlı bilge tarafından üretilir. Ana-kadının kadim bilgisinden farklı olmak zorundadır: Çarpıtılmış tabuların ve korkuların bilgisidir bu. İlk karşıtlık ana-kadın karşıtlığıdır. Ana-kadın dostluğu yerine çatışma ve kadını egemenlik altına alma kültürü geliştirilir. Ana-kadının yaratım ve devrimlerine el koyma, tersyüz etme ve ona karşı kullanma sürecidir. Bu pek de tarihçiler tarafından, sosyologlar tarafından önemsenmeyen durum, ilişkilerin ve dolayısıyla toplumsallığın bozulma başlangıcıdır. Çünkü burada gelişen karşıtlık, ana-kadının zihniyetini geriletmeyi amaçlar.

Kentli uygarlıklarda ilişkilerin bozulma düzeyi ile ilgili geniş araştırmalar vardır. Güç ve sınıflaşmanın maddi zemininin olması ve her şeyden önce ilk mitolojinin yaratımı gibi. Buna rağmen Sümerlerde ilk ortaya çıkan kentli uygarlıklarda kral bir yıllığına seçilir ve sonra kurban edilirdi. Halk bu kurumun tehlikesini görüyordu. O zamanın koşullarında ancak böyle katı bir tedbir geliştirmişti. Kentsiz uygarlıklarda bu tür araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bu yapılarda halk ile yönetim ilişkileri tuhaf, ama çarpıcıdır. Doğallığı fazla bozulmamış insanların yönetime yaklaşımları da henüz aldanmaktan uzak sayılır. Güç, zayıf olan kraldan çok yaşlı bilgeler topluluğunun (birçok klan ve kabile bilgesinden, yaşlı bilicilerden oluşan güçlü bir meclis niteliğinde olduğu söylenebilir) elindedir. Freud'un 'Totem ve Tabu' adlı eseri bu konuda oldukça öğreticidir.

‘İlk krallıklar, halkın yalnızca hükümdar için yaşadığını kabul eden bir yönetim biçimi değildi. Aksine, onlarda hükümdar yalnızca uyruklar içindir; onun yaşamı, ancak doğanın gidişini halkın çıkarlarına uygun olarak yönettiğe, konumunun gerektirdiği görevleri yaptıkça değerlidir. Bunu yapmaktan aciz oldu mu, ona karşı o zamana kadar göstermekte oldukları özen, bağlılık, dinsel saygı kesilir, nefret ve aşağılanmaya dönüşür, kral utanç verici bir biçimde yerinden kovulur; canını kurtararak kaçabildiyse şükretsin.’

Burada halkın davranışlarında bir tutarsızlık yoktur. Aksine, davranışları tümüyle tutarlıdır. Kendisini doğanın yerine koyuyorsa halkına bereketi sunmalıdır. Sunamıyorsa yalancıdır, kovulmalıdır. Günümüzde geri çağırma ilkesi ile işletilen bu kural bir hayli genişleyen demokratik yönetim-

leri içermekte ve kim bilir belki de bu tür geleneklere dayanmaktadır.

Siera Leone'nin doğal yaşamını henüz terk etmeyen Timmoların **'seçtikleri kralı taç giyme gününün gecesi dövme hakkına sahip olduklarını öğreniyoruz. Ve bu anayasal haklarını o kadar eksiksiz biçimde yerine getirmektedirler ki, zavallı hükümdar çoğu kez tahta geçtikten sonra uzun süre yaşayamamaktadır. Bu yüzden ülkenin ileri gelenleri, kin besledikleri kimselerin seçilmesini bir yasa haline getirmiştir. Böyle olduğu halde, bu kadar açık durumlarda bile, kin duygusu açığa vurulmaz, sanki bir törenmiş gibi gösterilir.'** Yakın bir zamana kadar süren eski bir Kürt geleneğinde, Timmoların kral için yaptıkları o dayak töreni, kadının kralı olan damat için gerdek gecesinde ciddi bir dövme-dayak töreni olarak yapıldı.

Ekolojik toplum inşası mevcut tarih tezlerinin şekillendirdiği bir bilinçle şekillendirilemez. İktidarlı uygarlığın tarihi dışında özgür toplumların, bilgelerin, peygamberlerin ve ana ilkeden kopmamış filozof ve bilim insanlarının yarattığı tarih ile demokratik ekolojik toplum şekillenecektir. Yeni bir başlangıçta eğer atanın ve iktidarın zerresi bile varsa bu yanlış bir yapılanma olacak ve sonunda iktidarlı zalim bir yapıya dönüşecektir. O zaman her adımda toplumu oluştururken sevgi ve ahlakın yol göstericiliği ve doğa ile kurulacak doğru bağların etkisi kendisini gösterecek ve yeni bir dünya oluşacaktır.

O zaman ana-kadının ve doğal toplum insanlarının ruhları yardımlarına ve güçlerine ihtiyaç duyan kişileri bulmak için uyanacak ve bu yeni demokrasi şöleninde orada olacaktır.

Ana-Kadın ve Kimlik

Ana-kadın ve toplumu için simge seçtiği nesne, bir kimlik simgesidir. Bazen bir totemdir. Toplumun nesnel kimliği, kendini keşfeden, gücünü tanıyan, manevi ve zihinsel bağlılığı içeren bir doğa-evren sembolü niteliğindedir. Toplum neyi kapsayıp içeriyorsa, oluşumunu neye dayandırıyorsa nesnel simge onu ifade ediyor demektir. Topluluğun içerdiği simgelere saygı, topluluğa saygıdır. Nesnel simgenin taşıdığı anlam, topluluğun kederli geçmişinin imleri, imgeleri, işaretleri, şifreleri, sevinçleri ve emeği gizlenmektedir. Gelecek umudu da. Belki on bin yıl ve daha fazla süren bu oluşum süreci, ana-kadının günümüze kadar gelen insanlık değerlerinin, doğanın inceliği, zarafeti ve titizliği ile zihinlere dokuduğu tam bir 'be-

lirme' durumudur. Gelenek, klan toplumunun ahlaki temelidir: Özgürlük bilincine erişen bireyin kendisine saygı duymasının esasıdır.

Henüz ilk kurulan kentler özgür, köy toplumunun geleneklerinden kopmamış iken, ana-kadının terbiyesinden, paylaşımcılığından ve bilge yaşlının kutsallığından, cömertliğinden uzaklaşmamış iken, rahipler tarafından iktidarcı zihniyetin zamansız mitolojik şeması yaratıldı; ama tüm geçmişi yok saymamaya dikkat ederek. Toplumsal ahlak yerine insanı doğadan, erkeği kadından, insanı insandan uzaklaştıran ve cehennemin kapılarını açan uygarlık toplumunun tohumları ekildi. İlk müdahale zihniyete yöneliktir. Özgür bilince müdahale binlerce yıldan daha uzun süren bir müdahaledir. Sümerler'de (Dicle-Fırat) bu süreç M.Ö. 6000-3400, Mısır'da (Nil) M.Ö. 3500-2700, Hindistan'da (Ganj-İndüs Vadisi) M.Ö. 2500-2000, Çin'de (Hoang Ho-Sarı Irmak) M.Ö.2000-1500, Girit-Grek M.Ö. 800-500, Amerika-Aztek, Maya, İnka M.Ö. 500 en önemli yerlerdir. Devletli uygarlık düzenlerinin uç verdiği bu yerlerin dışında, dünyanın geri kalan kısımlarında doğal toplum düzenleri hâkimdi.

Devletli uygarlık düzeni ilk müdahaleyi zihniyete karşı yapmıştır. Bu müdahalenin en çarpıcı örneği, Sümer Efsanesi 'Nam-Şub'tur. Büyülü gücü olan bir sözdür. Henüz doğal toplumu lanetleme gücü yoktur. Onun için imgeleri birlikte ele alır. İktidar şifrelerini büyük bir özenle işler. Bu şifrelere önce şüpheyile bakar gibidir. 'Nam-Şub', Efsanevi 'Altın Çağ' anlamına gelir; önce insanların doğada ve kendi aralarında barış içinde yaşadıkları bir çağdan bahseder.

Burada birçok kuşku ve birçok soru vardır: Gelenek ve ahlaktan uzaklaşmayı yaratan nedir? Sadece mekân olarak kentler midir? Üretim araçları üzerinde sağlanan özel mülkiyet midir? Sınıfların oluşumu mudur? Artık ürüne el koyma şeklinde açıklanabilir mi? Zorunlu olmadığı halde iktidar ve hiyerarşiye neden ihtiyaç duyuldu? Çünkü iktidarsız, hiyerarşisiz ve devletsiz de binlerce yıl yaşanmamış mıydı? Nedir? En iyi cevap efsanenin kendisi olabilir mi? Bize gerçekte bir fikir verebilir mi?

NAM-ŞUB

Bir zamanlar ne yılan

Ne de akrep varmış

Ne sırtlan

Ne de aslan varmış

Ne yabani köpek

Ne de kurt varmış

Ne korku

Ne de dehşet varmış

İnsanın rakibi yokmuş

Bir zamanlar,

Şubur-Hamazi ülkelerinde*

Çok dilli Sümer

Efendilik Me'si ile yücelmiş ülkede,*

*Uri.**

Her şeyin bulunduğu ülkede

Güvenle dinlenen

Martu ülkesinde*

Bütün dünyaya

Halklar tek vücut gibi

Enlil'e tek bir dilde seslenirlermiş*

Sonra çekişmeci ne yaptı-En

Çekişmeci-efendi

Çekişmeci kral

Çekişmeci-En

Çekişmeci-efendi

Çekişmeci-kral

Enki, hegal'in*Eni*

Sözlerinde yanılmayan

Kurnazlığın Eni

Ülkenin açık gözü

Tanrıların bilgisi

Düşünmede yetenekli

Eridu'nun Eni*

Onların ağızlarındaki sözü değiştirdi

Çekişme koydu

Bir olan insanın konuşmasına.

Devlet ve iktidar, toplumsal ilişki anlamında ‘çekişme’ ve çelişki üzerine kurulur. Onu besleyen zemin, bu ilişki kaosudur. Yumuşak bir başlangıç yaptıktan sonra, modernite ile birlikte en üst seviyeye ulaşmıştır. Modernite tümüyle karşıtlar üzerinde kuruldu ve buna uygun tipolojiler yarattı. En küçük toplumsal birimlere indirgedi ve Ulusal stratejileri şekillendirdi. Çatışma kültürünü de.

Efsanede geçen ‘efendi, kral, açığöz, kurnaz’ sözcükleri devletin ve iktidarın zihinlere yavaş yavaş kazınmasıdır. Bu imgeler, devletli uygarlığın zihinlere hükmetmesinin anahtar sözcükleridir. İlk önce bir kanık-sama, alıştırma gibidir. Belki henüz bir pratikleşme de yoktur. Sadece temel bazı çelişkiler vardır: İnsan-doğa, kadın-erkek, genç-topluluk gibi. Ama bunlar henüz derin çelişkiler değildir. Toplumu yozlaştıracak düzeyleri yoktur; ama çelişkidir. ‘Çekişme’ ile bu çelişkiler büyür, görünür hale gelir ve kalıcılaşır.

***Şubur- Hamazi:** Batı- İran Kürt coğrafyası

***Martu:** Çölden oluşan geniş alan, Arabistan’ın kuzeyi

***Me’ler:** Ana Kadının kutsal yasaları. Mısır’da Ka, Hindistanda Dharma, Çinde Tao.

(Bütün bu yasalar daha sonra iktidara göre çarpıtılarak yeniden şekillendirildi: “Efendilik Me’i gibi)

***Ur:** Sümer kenti- tepelik alan

***Eridu:** Sümer kenti- Enki’nin koruduğu kent

***En-ki:** Sümerler’de kurnazlık, su, zeka, bilgi tanrısı

***Enlil:** Sümerlerde yer tanrısı

***Hegal:** Ekeilebilir arazi

Yaşlı Bilge Ve Gelenek

‘İnsan insanın kurdu’ değil iken, sadece gelenek ve ahlak vardı. Bu toplumsal oluşumun kaynağında doğa, evren ve insan gerçekliğinde açığa çıkan canlılık, değişim dinamiği içinde birey ve toplum olarak duyarlılık, büyük ölçüde sezgi, emek, sabır, sevgi ve sağlıklı ilişkiler içinde bir gelişme yaşandı.

Kabile, aşiret, etnisite ve halklaşma süreçlerinde ana damar, gelişen bu ilk devletsiz toplumsal şekillenmelerdir. Bu damarı büyük bir içtenlikle koruyan doğal toplumun yarattığı duygulardır. Çünkü toplumlar insanlar gibi kurtuluşa ancak büyük duygularla ulaşırlar. Bir toplumun duygularıysa insanlardır.

Devletli uygarlık tarihinde ana-kadının düşüşü insanlığın düşüşüdür. Onun yeniden duruş kazanması ve özgürleşmesi insanlığın yücelmesidir. Doğanın o eski ahengine kavuşmasıdır.

İnsan bilincinin özgürleşmesi, ancak insanın bütün doğal bağlarını koparan, bu doğal bağlar yerine egoizmi ve bencil gereksinimleri koyan, kıskırtan ve insan dünyasını birbirine düşmanca karşıt yapılardan oluşturan zihniyet ve kurumlar ile iktidarcı uygarlık toplumunun aşılmasıyla gerçekleşebilir. Bu gerçekleşme bir zihniyet devrimini, yeni kurumları ve yeni bir insanı gerektirir.

Bu yeni insan, karşıtsız kişilikli insan, ‘çekişmeyi’ görebilmiş, ilişkilere anlam verebilmiş, gerçekte ‘işiten’ ve ‘gören’ insandır. Gelenek ve ahlak, ancak bu duyarlılık üzerine inşa edilebilir. Bunun için en büyük engel yine insanın kendisidir. Binlerce yılın alışkanlıklarıdır.

Yaşlı bilge-şeyh-şaman bu ‘belirme’nin içinde gelişen antitezdir. İktidarcı ve egemenlikli bir yapı taşımaya da onu belki de farkında olmadan özünde barındıracaktır. Yaşlı bilge de topluluğun bilgi dağarcığı, şifacısı ve özellikle ana-kadından öykündüğü veya devraldığı gelenek taşıyıcısıdır. Kutsalın temsilcisidir. Yakın bir zamana kadar yaşlı bilge (şeyh, şaman, pir, eren, aziz, evliya, kanaat önderi) bu rolü, içeriği zayıflasa da belli bir düzeyde oynamıştır.

‘Yeryüzünün tüm geleneklerine tek bir gelenekten kaynaklanan gelenekler olarak bakılmalıdır; başlangıçtan beri insanoğluna ve onun ilk dölüne emanet edilen temel bir ana gelenekten.’ Foucault Sarkacı’nda dile getirilen bu belirleme, sadece sanat tarihi açısından değil, ekolojik toplum tarih tezinde de Umberto Eco tarafından yapılan

önemli bir katkıdır.

Gelenekle ilgili çok çarpıcı örnekler verilebilir: Tarihsel geleneği sonuna kadar sürdüren İbrahim Peygamber'dir. Kabilesine bir köle sığınır. Onu takip eden köle sahibi ve silahlı adamları İbrahim Peygamber'den köleyi isterler. Vermez ve onu satın alır, özgür bırakır; çünkü köle ona sığınmıştır.

İlyada Destanı'nda geleneği taşıyan Troya Kralı, Hektor'un ve Paris'in babası Priamus'tur. Paris'in kaçırdığı Helen'i Greklere geri vermez, belki de Troya'nın o kahredici düşüşünü ve yıkılışını göze alır. Ağrı Dağı Efsanesi'nde, Mem'in kapısına gelen Serhat Beyi'nin atını geri vermez. Daha sonra bu atı ve kaçırdığı Serhat Beyi'nin kızını Hoşap Kalesine götürür. Serhat Beyi kızını ve atını ister ama Hoşap kalesinin beyi, kızı ve atı vermez. Savaş meydanına iner.

Zaman içerisinde yer yer geleneğin çarpıtıldığı ve yozlaştığı da olmuştur. Günümüzde şeyh eski Bedevi geleneğinde taşıdığı içerikten kopmuş ve sadece, (örneğin, Suudi Arabistan, Körfez Ülkeleri'nde) 'zengin adam' anlamına gelmektedir. Buna rağmen ana tema olarak o eski işlevini ağırlıklı olarak yerine getirmiştir. Temel ana gelenek Türkmen, Kürt, Peştu, Beluci coğrafyasında hâlâ capcanlıdır. Ama Batı ve modernitesinin çarpıttığı ulusal devletler tümüyle bu gelenekten kopmuştur. Bu yönüyle 15 Şubat'ı daha anlamlı açıklayabiliriz.

Bugünkü Köle Ne Olduğunun Farkında Değil

Kölelik nedir? Kolu kanadı kırılmış çaresiz insan demektir. İnsan için bu yenilgili sürecin nasıl başladığı şüphesiz ki önemlidir, ama bu kadar içselleşmesi bir kader midir? Bu kadar görünmez hale gelmesi, benimsenmesi için hangi sihirli düşüncelerle beynimize yerleştirildi ki kurtulmaktan, özgür olmaktan korkuyoruz? Kendimizden, kendimizi sorgulamaktan çekiniyoruz. Kölelik doğaya yabancılaşmaktır. Özgürlüğünü yitirmektir. Kölelik toplumundan koparılmasıdır. Niçin yaşadığının bilincine varmamaktır. Kimliğini, kişiliğini, iradesini, hayallerini, duygularını, ruhunu kaybetmektir. Doğal toplumun ilişkilerini; komünalitesini, köklerini yitirmektir.

Sadece üretim ile ilgili bir sınırlama değil kölelik, şimdiye kadar bu şekilde ele alınması ve belli bir sınıf olarak tanımlanması, uygarlığın bir dönemindeki uygulamaymış gibi görülmesi büyük yanılgıdır. İktidarlı uygarlık tarihi boyunca uygulanan kölelik tamamen bir hiçleştirmedir.

Doğada ufacık bir örneğine rastlamak mümkün değil, sadece devletli ve iktidarlı yapıların yarattığı bir olgudur. Özünde ilk oluşumu neyse bugün de odur. Yaşam içersinde bazı biçimsel değişimler olabilir, bu köle olgusunu farklılaştırmasa, ortadan kaldırmaz, belki de sadece bir yöntem değişikliğine uğratır.

Öncelikle devletli bir ortamda yaşayan hangi birey kendine ait bir kişilikten bahsedebilir? Bir benlikten ve gerçek bir iradeden!

İktidar, egemenlik ilişkisi kişisizleştirir. Kişisizleştirme, gerçekte en derin köleleşmedir. Devletin yarattığı belki de bir tek eşitlik vardır; o da herkesin köleleşmesidir. İktidardakiler en tutkulu köleler değil midir? Günümüzde kölelik çok daha içselleşmiş, nerdeyse kalıtım haline gelmiş bir gerçekliktir. Kalıttan kasıt nesilden nesile aktarılması, çocukluktan başlayan bir süreç olmasındandır. Uygulandığı dönem ile şimdiki zaman arasındaki tek fark hiç kimsenin bunun farkında olmamasıdır. Nerdeyse herkesin el birliği ile bu köleliği inşa etmeye çalışmasıdır. İlk uygulandığında insanlar henüz özgürlüklerinin farkındaydı: Onun için büyük çatışmalı oldu; ancak kentlerde tutunabildi, kırsala sadece bir şiddet ve yağma imgesi olarak yansıdı. Bu süreç binlerce yıl sürdü. Öyle ki köleliğin farkında olunmayacak bir şekilde içselleşti, kök saldı, 'yaşamın' bir parçası oldu. Kanıksandı.

Günümüzde köleliğin hükmetmediği alan kalmamış gibidir. Yaşama damgasını vuran en etkin haliyle, 'pazar kişiliğidir.' Kişiliğin en üst hedefi, eleman pazarında her koşulda başarılı ve aranılır olmayı sağlayacak olan 'kayıtsız şatsız bir uyumu sağlamaktır.' Bu tipolojide 'tutunacağı, değişmeyen ve kendinin sayabileceği, bir benlik bile yoktur. Benlik diye bilinen ise sadece egoizmdir.' Çünkü pazarda her an yeni bir benliğe bürünmek zorunluluğu doğabilir. Yoksa nasıl iş görüşmeleri yapabilir? Ana ilke 'Ben bana sahip olmak istediğin gibiyim.' anlayışıdır. Sevgi ve nefret duygularından da yoksundur. Olumlu ya da olumsuz her türlü duygu, bu kişiliğin nitelikleriyle çatışır. Ne kendisine ne de diğer insanlara yakınlık duymadığı için, hiçbir şey onu çok ilgilendirmez. Bir çelişki gibi görünse de günümüzde bu kişilik, **'sahip olmak veya biriktirmek tutkularını aşmış, her şeyi alıp tüketen bir tavra geçmiş ve böylelikle kendisini de bir mal haline dönüştürmüştür.'** Kimse kendini kolay kolay bunun dışında tutamaz. Ancak çaba gösterebilir, biraz mesafe alabilir, zihinsel bir mücadele verebilir. Başarmak ise yeni bir başlangıça 'devletsiz kişilik uygarlığına' adım atmak ve kendi toplumsallığını yaratmaya başlamaktır.

Modern çağ büyük ayrılmadır. Bir şeyden uzaklaşmak, bir şeyden kopmaktır. 20. yüzyılın ilk yarısında önemli değişimler ve devrimler yaşandı. İkinci yarısında devrimlerin çoğunun tasfiyesi ve küresel sermaye ile bütünleşme süreci ivme kazandı. Yeni gelişmeler ve içeriksiz evren bakış açıları, doğası gereği kesin anlamlara, kategorik yaklaşımlara karşı olan bir ideolojilerden uzaklaşma dönemi bütün dünyayı etkisi altına aldı. Büyük umut bağlanan ideallere, tutkulu söylemlere, büyük projelere, büyük anlatılara kuşkuyla bakılmaya, ‘masal olarak’ adlandırmaya başlandı; sonuçta ideolojisizlik hâkim oldu. Eskiye eleştirirken yeni modeller ortaya koymama egemen bakış açısıdır. ‘Olanı olduğu gibi kabullenme’ uzlaşma kültürü diye politika sanatına sokuldu. Bu da sadece sonsuz kölelikte uzlaşmaydı.

Artık genel ahlaksal anlayışlar, ilkeler geçerli değildir; her şey çağın, zamanın gereklerine göre oluşturuldu. Düzen ve kaosun başarılı biçimde birlikte olabileceğini ve ‘düzenin düzensizlikten doğabileceğini’ düşünen yeni evren bakış açısı, anarşinin ve toplumda genel bir bozulma, yozlaşma ve çürümenin de yansıması olarak görüldü. Akıl ve bilimin yanında din ve mistizme fazla yer vermeyen modernitenin tersine zıtlıklara, farklılıklara önem veren bu düşünce; yeni tarikatlara, cemaatlere çoğulculuk olarak eklemlemeye başladı.

Kültürel yaşamın olağanüstü çarpıtılmış karakteri ile ekonomik yaşamın sürekli buhranlı karakteri çağdaş toplumun içinde bulunduğu çerçevenin aktörlerini oluşturdu. Kültürel yaşamın çarpıtılmış niteliği bireylerin bağlarını kopardı, ilişkilerini içeriksizleştirdi. Bu gelişme Horkheimer’e göre ‘akıl tutulması’ sürecinin adıdır. Kültürel kriz; bilgi toplumunun bilimsel dinamikleriyle, modernite sonrası toplumunun kaotik bunalımı arasındaki gerilimi işaret etmektedir. Birey bu iki çerçeve arasında bocalamaktadır. Ahlaki kurlsızlık, ‘sosyal ve kültürel yapının uyumsuzluğu’ (Morton) her türden tüketim için büyük zemin oluşturmaktadır. Burada gerçekleşen yeni liberalizm, ‘Toplumsal olanın ve kolektif olanın inkârı’ biçimindedir. Bu ‘ideoloji’ kişinin öz kazanmasını, özgürleşmesini engellemeyi hedeflemektedir.

‘İnsanın kökünün insanın kendisi olduğu’ öğretisi, ekolojik toplum bakış açısının temel tespitlerinden biridir. Uygarlık tarihi boyunca insan alçalmış, köleleşmiş, terkedilmiş ve değersiz bir varlık durumuna sokulmuştur. Bu trajediyi ve yarattığı kederin çöküntülerini uygarlık toplumları ‘kanunlarla’ ve ‘adaletle’ ve diğer şeylerle izah etmeye çalıştılar.

Hammurabi, ***'Benim bu değerli sözlerim (adam öldüren öldürülür, hırsızlık yapanın eli kesilir, kadının hukuki değeri ve hakkı erkeğin yarısıdır) Kudurru-taşlarına çelik kalemle oyuldu ve adaleti temsil eden kral olarak benim önüme dikildi.'*** Uygarlık tarihinde bu ilk dikilen taş, daha sonra dünyanın her tarafına dikilen taşların ana başlangıcıdır. Tam bir hukuki yanılsamadır.

Oysa ***'Bu dünyada ancak adaletin parıltısı olabilir.'*** der Albert Camus. Ekolojik ve demokratik toplum, ahlaki bir sistem ile ancak bu etkileri yaratan bütün koşulların ortadan kaldırılması ve insanın kendi kökleri üzerinde yeniden bir toplumsallık yaratması sonucunda özümsemiş adaletiyle açığa çıkacaktır.

YENİ CEHALET DÖNEMİ

“Anlamlı bir tarihten bahsedebilmek için kilit sorun, onun akış gücünün o akış anında nasıl gerçekleştirildiğidir. Hangi zihin ve irade çalışması o denli etkili olmuşsa, o anlam ve iradeyi yakalamak gerçek tarih yapmak veya yorumlamaktır. Bu bir ekonomik hamle olabileceği gibi bir dini eylem de olabilir.”

Günümüzü yoğunca etkileyen ve neredeyse tüm dünyada iktidarlaştıran ve devletleşen kapitalist modernite, Batı’nın birlik, öz, varlık ve kendilik iddialarını yıkıma uğratması ile gerçekleşmiştir. Oysa aynı Batı, özellikle öznellik biçimlerinin ortaya çıkan tanımı ve uygulaması ile ilişkili olarak uluslararasılaşmıştır. Bu yerleşik metodoloji izlenerek biçimsel olarak yerel halklara vekalet verildiği izleniyor. Oysa bu dogmatizme dayalı olarak gelişen radikalleşme, milliyetçi korkularla beslendiği için, adil ve ahlaki olmayan politikaları egemen kılmaya devam ediyor.

Ülkemizde, özellikle Batı sistemi tarafından geliştirilen ve hiçbir demokratik değeri içermeyen milliyetçi korku, faşizm yeni bir tür cehaletle besleniyor. Üniversitelerin ve medyanın başını çektiği bu yeni cehalet akımı, parçalanmış bir postmodernizmdir. Tarihi çarpıtma, sosyal bilimlere çarpıtma ve kesinlikle doğru yerine yalan temel akım haline geliyor. Doğru, gerçek ve özgürlük bu yeni dönemde tek kelime ile “Terör”dür. Parçalanmış postmodernitenin yeni stratejisi toplumlar için gerçek olan ne varsa “Terörist” ilan etmektir. Tarihin akışı içinde, bazı sahte ve “beyhude” akımlar yaratarak bunu örtülü bir mücadeleye çevirebilmektedir. Çünkü anı anına bu “savaşı” topluma empoze eden devasa bir medya gücü bulunmaktadır. Ülkemizde dünyayı hayrete düşüren bu kadar medya yoğunlaşması boşuna değildir. Oysa tersi bir paradoks ile de özgür ifadeyi yasaklar, tabular koyar, tartıştırmaz, resmi söylemi öz olarak eleştirmez, başka deyişle muhalefet etmez. Mevcut muhalefet ise yüzeysel tartışmalar ve dedikodudan öteye geçmez.

Yeni cehaletin savaş alanı esasen tüm toplumdur. Görünüşte çağdaş insan geçmişin izleri ile daha doğrusu zihniyeti ile faşizmden başka bir şey olmayan “yenilikçi” bir anlayış ortaya koymaktan ileri gidememiştir. Takım elbise ve yeni arabalarıyla en karanlık “yobaz” görüşü örtmeye çalışma girişimidir. Üniversitelerde bilim ve yetenek bitmiştir. Babadan oğula geçen yeni bir hanedanlığa dönüşmüştür. İflas eden “şeyh”lik, tekke kurumunun yerini almıştır. Buradan tarihin akış gücü çı-

kabilir mi? Özgür tartışmanın ve liyakatın bittiği yerde ilim ve irfandan bahsedilebilir mi? Bir zamanlar Enver Paşa'nın Ordu için uyguladığı "soy" liyakatı bugün Üniversitelerde aynı şekilde uygulanmaktadır.

O zaman hakikat nedir? Muhakkak ki "bakınacak" veya "keşfedilecek" bir şey değildir. Gerçek Üniversitelerde, okullarda hakikat iradesi bir öz-gürleşmedir, gerçeği sürekli kılmadır. Akışkanlıktır. Soy cemaat gibi nesnelleştirmelerinin sahte özelliğini ortadan kaldırmadır, onun var olanlar açısından yeniden yorumlanmasıdır. Arayıştır. Zihnin hakikati budur.

Dünya küçüldüğünde ve haritalar dolduğunda "zihin ve irade çalışması" büyük önem kazanır. Genel olarak coğrafyamızda bir asırdan beri değerlerimiz, gelenek, tutum, davranış ve duruşlarımız için tam bir paradoks yaşandı; önce Batı'ya dönük, tamamen gerçeklikten, tarihten kopuk bir zihniyet dayatması ile bunun tam karşısı olan ilkel milliyetçilik, tutuculuk şeklindeki büyük kırılma yaratıldı. İki zalim bakış açısı toplumlara dayatıldı. Ve Ülkemizdeki haliyle, özellikle siyaset ve eğitim kurumlarında bunun sentezi yaratılmaya çalışılıyor. Bu sentez **yeni cahiliye dönemidir.**

Zihinsel Uyum ve Felsefe

Felsefe, "ben kimim?", "neyim?" sorularına verilen yanıttır. Zihinsel kimliktir. Zira zihinsel gelişmeler ve evrensel bakış açılarının felsefe haline gelmeleri bir icat değildir; eski zihinsel deneyim ve fikirlerin tıpkı evren gibi genişlemesi ve zenginleşmesi gibidir. Zamanı ve tarihi mutlaklaştırma, zihinsel gelişmeleri engelleme (daha doğrusu tarih içindeki yerini görmeme) ve tabular koyma tipik iktidar yöntemi ve hastalığıdır 'dogmatizm'dir. Dogmatizm, ekolojik toplumun zindanı ve cehennemi-dur. Ve her coğrafyada, her halkın böyle zamanları olmuştur. Kesinlikle doğa dışı zamanlardır.

Felsefi bilginin dünyayı dolaşması planlanmamış bir olaydır. Bazen bir mekânda birikir, bekler ve onu görenler tarafından keşfedilir, yorumlanır ve nitelik değiştirir. İnsan ilişkilerine, politikalara, üretimlere etki yapar. Toplumsal gerçeklikler işte bu bilmeler ve yorumlamalar ile inşa edilmiş gerçekliklerdir. Zihinsel gelişme burada rol oynar. Bu bir yerden alınabilen, transfer edilen bir zihinsel olay değildir, çok farklı doğası olan ve gerçekliği bulunan bir şeydir. Genellikle bu canlılıktan anlamayan ellerde yok olup gider, heba olur. Veya yetersiz ellerde çok sınırlı anlaşılır; bir gelişmeye yol açma yerine karanlık zamanlara götürür toplumları, insanlara acı veren zamanlara.

Örneğin kutsal İslam dini bu akıbete uğramıştır; tıpkı diğer dinler gibi: Yarım yamalak inanç ve zihniyet, İran Şiası'na, Suudi Şeriatı'na, Taliban'a, El Kaide'ye yol açmıştır. Sadece dinler için geçerli değildir bu. Ekonomilerin, felsefelerin de başına bunlar geldi. Doğrusu bu uzun bir hikâyedir. Ve sadece bu paradoks bizim coğrafyamız için geçerli değildir; Batı ve Uzakdoğu için de geçerlidir. Sadece belki Çin'de "tek devlet iki sistem" ile tuhaf bir uzlaşma veya daha karmaşık saptırmalar şeklinde denenmektedir. Aynıdır.

Ortadoğu'daki zihniyet araştırmalarında, edebiyat ve dinsel metinlerde, özellikle felsefenin önemli bir yeri vardır. Maalesef bu konuda da bir duyarsızlık vardır. Zira felsefe denilince akla ilk gelen kadim Grek Uygurluğu felsefecileridir. Eksik bir bakış açıdır. Felsefenin kaynağı Mezopotamya'dır. Bu, dar bir "ilk" veya "kök" tartışması değildir. Doğal toplum zihniyetinden koparılmış bir felsefe dayatıldığı için bu tespit önemlidir. Tabii ki zihinsel gelişmeler akıcıdır. Bir döngüdür. Bir yerde yaşam ve fikir doğduğu zaman orada kalmaz. Genellikle karmaşık, uzun yolculuklara çıkar.

Verimli Hilal'de yapılan çömlek, Mısır'da, İndüs Vadisi'nde, Kelt bölgesinde ve Çin'de de yapılabilir. Ama aynı çömlek değildir; sadece biçim olarak benzerlikler taşır. Çünkü toprağı farklıdır, fırınlanması farklılık gösterir. Kullanılan boyalar, desenler, resimler aynı değildir. Nemin yoğun olduğu ülkelerde farklı malzemeler kullanılır; daha çok ahşap ile aynı işlevi gören araçlar yapılır. Bambudan yapılan mataralar, gürgenden yapılan fiçılar... Fikirler de öyledir. Ve aslolan bir tek şey vardır, o da uyumdur. Büyük paylaşımdır.

Zerdüş't bir yönüyle filozoftur. Belki de ilk defa Zend Avesta'da sistematik bir felsefe anlayışını inşa eder. Doğruluk, iyilik, kötülük, fazilet, sevinç ve ihtirasları, doğum ve ölüm, amaç, erdem, iffet, mutluluk, merhamet, özgürlük ve esaret, vicdan ve ahlak hakkındaki toplumsal sorunları tartışmaya açar ve gerçeğı gösterir. İnsanları düşündürür. "Ben kimim?" "Niçin doğdum?" sorularına yanıt arar.

Çok daha önceleri de bilgiler belki öyle sistematik olmasa da felsefe ile ilgili bazı temel sorulara cevap aramışlar. Ve doğrusu toplumsallık bakımından günümüzü aşan sonuçlara da ulaşmışlar. Bu saptama belki tuhaf karşılanabilir. Bilinen tarih bakış açılarıyla bakıldığında görülen sadece araçlardır; kağıt ile uçak arasındaki farktır. Ama olay bu değildir; zihniyet ve toplumsal ilişkilerdeki fark nedir? O zaman bugün bir felsefe var mıdır?

Daha doğrusu doğaya bu kadar yabancılaşmış ve düşman olmuş bir insanın felsefesi olabilir mi? O zaman “Ben Kimim?” Doğaya düşmanlık varsa “Ben kimim?” diye sorulabilir mi? Veya insan önce kendisine karşı düşmanlaşmamışsa bu soruyu sormak artık doğru olabilir mi? Ama bugün hâlâ felsefe vardır. Belki ilk haliyle, ana-kadının ilk yaratımıyla oluşan bir felsefeye rastlamak mümkün olmayabilir. Ancak mitolojilerde, destanlarda, efsanelerde, edebi metinlerde ve kutsal kitaplarda bu ilk yaratının izlerine, imgelerine rastlayabiliriz. En derli toplu haliyle Uzakdoğu’daki metinlerde ve en yoğun haliyle Grek filozoflarından kalan eserlerde: kısacası kök toplumla bağı olan her eserde vardır.

Zihinsel dünyada felsefe her zaman etkileyici olmuştur. İrade tarihinde, özgür olarak yapıldığı zamanlarda, bir çok toplumsal soruya da cevap olan felsefe, doğayı ve insanı yüceltmıştır. Zihinsel özgürlüğün açığa çıkmasını sağlamıştır. Denilebilir ki bunun en yoğunlaşmış mekânı Atina idi. Burada artık bilinen dünyada yeniden hayaller ve insanların rüyaları olan ütopyalar tartışıldı. Büyük bir çeşitlilik ve zenginlik içinde. Ama bir ütopyaya yol açamadılar, iktidarlaştılar. Ciddi sorunları oldu, o çağların aydınlanması idi. İnsanlık uzun süre bu süreçlerdeki demokratik toplum öğeleri ile toplumsallığını sürdürdü. İnsanlara nefes aldırdı.

Atina okulu dağıldıktan sonra (ki iktidar yaratımına, devlet inşasına yöneldiği için, özgür düşünme özelliğini yitirdi, anlamsızlaştı) M.Ö 3. yüzyılın başında, İskenderiye’de büyük bir yoğunlaşma yaşandı. Musseum! Yüzbinlerce kaynak, kitap ve bilinen dünyanın her yerinden gelen filozoflar ve bilim insanları, burada bir zihinsel özgürlük alanı inşa etmeye çalıştılar. Toplumlar tarihinin belkide bütün değerlerinin yeniden bir senteze ulaşma düzeyi yakalandı. Verimli Hilal’in, Aşağı Mezopotamya’nın, Grek Uygarlığının ve Mısır’ın tüm birikimleri burada toplandı.

Kısa süreli bir gelişme idi. Mısır’da kargaşa ve Roma’nın saldırıları bu alandaki özgür düşünce olanaklarını yok etti. Uzun ve karmaşık bir göç başladı. Bazı filozof ve bilim insanları Kartaca’ya ve Sicilya’ya göç etti. Sicilya Okulu önemli oranda Roma İmparatorluğu’nun paradigmasını oluşturdu ve İktidarlaştı. Arşi Ahmed’in bu konudaki çabaları biliniyor. Ama bu İmparatorluğa sadece uğursuz anlamda yol göstermedi; küçük çapta da olsa eski demokratik değerlerin aşaması için de direndi. Roma İmparatorluğu’ndaki “Cumhuriyet”, “Senato” ve “Hukuk” gibi plepler ve Castorlar Meclisi gibi oluşumlara da yol açtı.

İspanya kolu uzun asırlar silik kaldı; ancak Endülüs Emevileri dö-

neminde, Kurtuba'da açığa çıktı. Özellikle bilim insanları mükemmel ekokentler yarattılar. Kudus'e gelen kol Hristiyanlığın doğuşuna da temellik ettiler. Yoksulların ve ezilenlerin rehberi oldular.

İskenderiye Okulu'nun izleri takip edildiğinde, en ciddi yoğunlaşmalar Antakya, Edessa (Urfa), Amida, Cizire, Bitlis ve Urmiye Gölü kıyısındaki Günde Sapur'a kadar uzanan önemli okulları kurdular. Günde Sapur Okulu'nun etkisi Esfehan, Semzevar, Horasan, Semerkant ve Belhe kadar uzanır. Bu alanlarda, İslamiyet'in içtihatları (yorumlara) kapandığı, 13.yüzyıla kadar aktif rol oynadığı belirtiliyor. Bu kentlerdeki felsefe ve bilim okullarının İslamiyet'e büyük katkıları oldu.

12 Eylül 1980'e kadar Kürt illerinde ve Anadolu'daki bazı Medreselerde İskenderiye Okulu'nun eserlerine rastlamak mümkün idi. Arapça, Farsça, Kürtçe ve Türkçe'ye çevrilen bu eserler, birçok toplumsal değer gibi "darbe" ile birlikte yok edildi veya "kayboldu." Ve tarih bunlar olmadan yazıldı: Zihniyetten, iradeden ve toplumsallıktan öyle uzak!

İktidarlı uygarlık dünyasında fikirler, göğün altında parıldayan bir kılcıktan daha tehlikelidir; meşru olmayan yönetimler için büyük bir kısmı her zaman tehlikelidir, diğer geriye kalanı ise insana evrenin merkezinde güvenle duran bir gezegeni bile sorguladır. Tarihsel tüm deneyimler göstermiştir ki fikirlerden korkulan bir yerde toplumsallık ya dağılma noktasına gelmiş, ya da karanlık bir cehenneme dönmüş demektir.

İnsanların düşüncelerinden ve inançlarından dolayı yargılandığı, kıyımlardan geçirildiği zamanlar devletli uygarlığa ait zamanlardır. En uzun süreli zamanlardandır. Bu dönemlerde ordulardan çok fikirlerden korkulmuştur. Ve bu baskı, kıyım çağlarında düşünceler sırlara bürünmüş, şifrelenmiş, imgelenecek ve gizemlere karıştırılmıştır. Bundan dolayıdır ki bütün gizemlerde korkulan, sorgulayan fikirler vardır.

Batı'da günümüzde belki fikirlerden fazla korkulmuyor. "Düşünce Özgürlüğü" denilerek toplumlarda, hukuklarda yer tutmuş bir gelenek de bulunmaktadır. Bu iyidir. Sadece çıkar karşısında yenilgilidir. Batı gençtir. Öyle uzun iktidarlar da görmemiştir. En fazla bin yıllık bir fikirler üzerinde despotizm görmüştür. Zalim engizisyonlar yaşamıştır. Sadece fikirlerden değil, davranışlarından dolayı da insanlar diri diri yakılmıştır. İnsanların bedenleri parçalanarak kentlerin köşe başlarında teşhir edilmiştir. Vahşet dönemleridir.

Lakin iktidarın en derin etkisinin, beş bin yıllık kıyımların olduğu sahne Ortadoğu'dur. Değerlerin çarpıtıldığı, inançların, zihinsel geliş-

melerin felce uğratıldığı, parçalandığı sahadır da. Özellikle kent merkezlerinde çok kıyıcıdır. Kırsalda ise özel örgütlenmeler ve dehşetli bir yaşam yaratılmıştır. Her iki alan da kitaplardan, sanattan, politikadan korkulan ve koparılan yerlerdir. Neredeyse “fikirlerin” felaket getirildiğine inanılır. Okuyanlar meczuptur. Yetişkinler çocuklarını okumaktan ve fikirlerden uzak tutmaya çalışırlar. Kesintisiz bir engizisyon uygulandır. Halen yazarlara, yasak sözcükler kullananlara ve haykıranlara inanılmaz cezalar verilmektedir. Ve “demokrasi” adına bu zulüm yapılmaktadır. Kahredici olan da budur.

Coğrafyamızda fikir dünyasının iki yüzü vardır: Birincisi bu kesintisiz engizisyon ve kırım uygulamasıdır. İkincisi ise özgürlük ve gizem dünyasıdır; öyle olmak zorundadır. Şarkılarımız, şiirlerimiz, destanlarımız ve politik söylevlerimiz gizemlerle, sırlarla, şifrelerle doludur. Bu yüzden Hikmet Pınarları’ndan içmek zordur, meşakkatlidir, büyük sabır istemektedir. Bu derin alışkanlığın dışına çıkıldığında ise sözün, sanatın değeri nerdeyse kalmamaktadır.

Anadolu ve Yukarı Mezopotamya’da pirlar, erenler, şeyhler, dedeler, âlimler toplum ile manevi âlem arasında ve toplum ile yaşam arasında vazgeçilmez araçlar olmuştur. Fikrin ve zikrin, yaşamın ve ahlakın, bilginin ve politikanın güvenilir referansları olma rolünü oynamışlardır. Kıyımlara rağmen, topluma, o koşullarda yeterli olan fikirler ve çözümler sunmaya çalışmış, en azından kronik hastalıkları, ruhsal bozuklukları tedavi etmişler, toplum için önemli olan rüya yorumları yapmışlar, öngörülerde bulunmuşlardır. Üretim ile ilgili bilgileri vermişlerdir. Bu yaşamda sadelik ve dürüstlük bulunurdu. Aç gözlülüğe karşı mücadele, bencillik ile savaş vardı. “Yol”dan yitir ruhları sağaltma, geri getirme ve bunları yaparken toplum-sallaştırma, topluma mal etme, şifalı bitkiler kullanma, dua ve ilahi, müzik (saz, erbane,ney) aletlerini kullanma şifa içindi.

Zaman içinde bu coğrafyada yaşayanların inançları değişmedi, ama etraflarındaki dünya değişti. Bu değişen dünyada “yasaklar” ve “kırım-lar” değişmedi. Yasakların çok olduğu bu yeni dünyada iki tür insan yaşamaya başladı: Soru sorup cevap arayanlar ve cevapların devlet tarafından sunulduğuna inananlar... En azından kentlerin büyük çoğunluğunun eğilimi budur. Lakin kırsalda ve küçük kentlerde genellikle işler biraz değişmektedir.

Medeniyetler Çatışması

Medeniyetler çatışması; Batı toplumunda bilime 'katılmayan' tüm akımların ve klasik olguların (dinler) bu kültürel sürece küreselleşmeye eklemlenerek yapısal çeşitliliğin sağlanmasını amaçlamaktadır. Yeni evren bakış açısı ve küreselleşme yeryüzündeki 'tüm kültürleri, medeniyetleri, felsefeleri ve dinleri yüzleştirmiş ve kendilerini yeniden gözden geçirmeleri sonucunu doğurmaya başlamıştır.

Medeniyetler çatışması bu noktada başlamaktadır. Buradaki çatışma 'sıcak' bir çatışma değil, 'değerlerin' kendilerini kabul ettirebilme mücadelesidir.' 'Medeniyetler çatışması' yozlaşmış ve çarpık kültürel ilişkilerden dolayı daha çok kentlerde görülmektedir. Çatışma konusu olan değerler, bildiğimiz doğal toplumun değerleri değil; daha çok siyasal, hukuksal kurumlar, inançlar, bazı felsefe kırıntıları, tüketimin olmazsa olmazı haline gelen yeni 'sanattır.' Yüzlerce yıl öncesine ait düşünce ve kültür zenginlikleri, biçim ve içerikleri küreselleşme ile aşınmış ve tanınmaz hale gelmiştir. Ama hepsinin bulunduğu bir tek ana ilke vardır; çıkar ve para! Bu yüzden çatışma genellikle 'sıcak' olmayıp borsa kurları gibi ayarlanabilir olmaktadır.

Bu çatışmanın acımasız mekânı kaotik kentlerdir. Günümüzde kent nedir? Çok farklı parçaları bir arada bulunduran heterojen bir yapıdır. Birbirinden kopuk, birbirine yabancı alanlar yaratmıştır. Siteler-villalar ve gecekondu-varoşlar yan yanadır. Yabancılaşma sonucunda içlerine kapanık; derin sınıfsal çelişkiler, etnik, dinsel, kültürel özelliklerine göre yeni ve tamamen biçimsel tüketici türler yaratılmıştır. 1990'lardan sonra da kırılğan toplum yapısını onarmak için dinsel gelişmelerin önü açılmıştır. 'Nesilden nesile geçirilen ve hâla iyi sayılabilen bir din (dünya görüşü) mevcut değil. (M.Scott Peck)' ***Öyle bir şey mevcut değilse bu sadece parayla ilgili bir dünya görüşüdür. O zaman önü açılmadık. Çünkü iktidar ve para için ne yapılırsa mübahdır.***

Eski medeniyetleri yeniden yorumlamaya ve çekirdek bir tek tema oluşturmaya çalışır. Onların değerlerini parçalar, pazarda satılan bir mal gibi tercihlere bırakır. Önemli olan bütünlük anlayışını yok etmedir. 'Ve tek bir bütünlük yaratmaktır para etrafında. Biz neyi tercih ediyorsak doğru odur.' 'Kuralsızlığın kural, ilkesizliğin ilke olduğu' bir bakış açısını veya yaşam tarzını dayatır. Ahlak yerine sadece çıkarı koyar: Bireysel çıkar ve ulusal çıkar. Aslında ikisi de değil, bu daha çok zorunlu, mas-

kelenmiş olandır, asıl olan yerel ve küresel sermayenin çıkarlarıdır. Peki, hangi zihniyet dayatılıyor? ‘Bilinmezcilik’. ‘Eklektizm’. Ve o her şey olan tüketim. Dışımızdaki gerçeği kavrayamayız anlayışı. Tabii ki iktidarlar için değil, kitleselleştirilmiş ‘toplumlar’ için. Bireyler için ise değerleri sorgulama, evrensel insani değerlerin olmadığı, ‘yalnızca ben varım, benim dışındaki her şey benim tasarımımdır.’ karmaşasını zihinlere yerleştirir. Dokunulmaz bir bencillik yaratılır. Bütün ütopyalar, doğal toplum değerleri bencillik duvarına çarpar, bir adım bile atamaz. Cömertlik artık büyük aptallıktır. Fedakârlık ise tamamen psikolojik bir rahatsızlık-klinik bir vakadır. Dostluk, arkadaşlık, evlilik ise ‘ne çıkarım var’ sorusuyla başlayan tüketici bir ilişki ve katlanma biçimidir. Yalan yegâne ideolojidir. Çözumsuzluk en büyük çözümdür. İki yüzlülük iletişim uzmanlığıdır. Özgürlük dışlanmaktır; yalnızlıktır.

‘Medeniyetler çatışması’ nasıl aşılır? İlişkileri yozlaştıran çarpıtılmış kültürün aşılması, bilime Rönesans saygınlığı kazandırma, aydınlanma, içinde yaşadığımız dünyaya-doğaya- karşı sorumluluk (Tucqueville) ve doğal toplum değerleri, tarihsel süreçte yaratılan insani gelişmeler ile yeni bir toplumsallık yaratılarak aşılır. Her şeyden önce özgür bilinç, özgür ilişkilerle aşılır.

Uygarlık tarihi, özgür ilişkileri tahrip ettiği oranda başarılı olmuştur. Günümüzde işsizlik, yoksulluk, savaş yıkımları, kadının metalaşması, doğanın büyük tahribatı, toplumun ve ailenin dağılması ile; iradesiz, hayalsiz, duygusuz bir gelişmenin olduğu ve tüm bireyleri kapsamaya başladığı bilinmektedir.

Köleliğin günümüze kadar yaşayan en belirgin özelliği eşitsiz, içeriksiz ve yozlaşmış çarpık ilişkilerdir. İktidarl uygarlık ‘bir olan insanın ağzına çekişmeyi koydu.’ Kölelik ilişkileri çekişmeyle, sömürüyle başladı; büyük ve insanı yücelten doğal toplum ilişkilerini çarpıtarak toplumsallık tanınmaz hale getirildi. Acının, kederin, vefasızlığın karanlığı bütün dünyayı sarmaya başladı. Özgür ilişki biçimleri ya çarpıtıldı, ya da yozlaşmanın çekiciliği, tüketimi için kullanıldı. Özgür insan ilişkilerinde ki ölçü ve uyum yok edildi. M.Scott Peck o çok değerli ‘Az Seçilen Yol’ adlı eserinde, Halil Cibran’dan aldığı ‘ERMİŞ’ şiiri ile ilişkiler için kadim duyarlılığın bilgece sözlerini, ölçü ve uyumunu; güzelliğini bize ulaştırır; henüz rüzgârların penceremizden o bazen getirdiği bahar kokuları gibi:

*Ama bırakın birlikteliğinizi mesafeler ayırsın.
Ve göklerin rüzgârları aranızda raksetsin
Birbirinizi sevin, ama sevginizi bir zincire dönüştürmeyin;
Bırakın sevgi, ruhlarınızın kıyıları arasında
gidip gelen bir deniz olsun.
Birbirinizin kadehini doldurun, ama tek kadehten içmeyin,
Ekmeğinizden verin birbirinize, ama aynı dilimi yemeyin.
Birlikte raks edin, şarkı söyleyin, eğlenin,
Ama her biriniz teklüğünü unutmasın,
Aynı bir udun telleri gibi olun, aynı müzikle titreşen,
Ama her biri ötekinden ayrı ve tek başına.
Kalplerinizi birbirinize verin ama ötekinde kalmasın,
Çünkü ancak Hayat'ın eli kalplerinizi içine alabilir.
Birlikte durun ama birbirinize çok da yaklaşmayın;
Çünkü mabedin sütunları da birbirinden ayrı durur,
Ve meşeyle selvi birbirinin gölgesinde büyüyemezler.*

Bu yeni ve o çok az kalan baharlarımızdan birinin başlangıcında, en azından doğru ilişkiler için kadim sözlere kulak verilebilir; sadece özgür olmak ve kölelikten kurtulmak için, ama yeni bir başlangıç için.

EKOLOJİK TOPLUM VE AHLAK TEORİLERİ

‘Ahlak insanın seçim kabiliyetiyle ilgili olduğundan ötürü özgürlükle yakından bağlantılıdır. Ahlak, özgürlüğü gerektirir. Bir toplum esas olarak ahlaki ile özgürlüğünü belli eder. Dolayısıyla özgürlüğü olmayanın ahlaki da olmaz. Bir toplumu çökertmenin en etkili yolu, ahlakiyla bağlantısını kopartmaktır. Ahlakın bıraktığı boşluğu; ancak mahkûmiyet ve özgürlük yoksunluğu doldurabilir. Ahlakın teorisi olarak etik veya ahlakîyat, temel felsefi problem olarak varlığı, giderek daha yakıcı hale gelmiş ahlaki incelemek ve yeniden esas rolüne kavuşturmakla görevlidir. İşlevini doğru ortaya koymak kadar, temel yaşam ilkesi haline gelene dek önemini yitirmeyen bir sorun olarak toplumdaki yerini koruyacaktır’

Ahlak, ‘özgürlük’ ve ‘irade’ gibi iki temel unsuruyla her çağın felsefesini derinden etkilemiştir. Sosyolojiye gelince, ona göre ahlak, bireysel bir davranış olduğu kadar sosyal bir olaydır da. Sosyal ilişkileri ortadan kaldırdığımız takdirde ahlaki da yok etmiş oluruz. Çünkü ahlak ‘ben’ ve ‘başkası’ olmadan kurulamaz. ‘Ben’ ve ‘başkası’ felsefi bir problem olarak karşımıza çıkar.

Fakat ahlak konusunda, filozofu uğraştıran olay ile, sosyoloğu uğraştıran olay arasında fark vardır. Filozof kozalite prensibine tabi olan fizik olaylarının karşısına ‘özgürlük’ prensibine göre hareket eden insanı koyar ve bu farktan hareket eder. Hâlbuki sosyolog, özgürlüğü bir ahlaki olay, ahlaki olayı da sosyal olayın bir parçası olarak düşünür. Filozofun ahlak karşısındaki tavrı metafiziktir. Metafizik ahlak, yani ethique insanın üç fonksiyonu arasında ahlaka bir saha ayırır. İnsan: Bilen ve düşünen, hareket eden ve yaratan-üreten bir varlıktır. İşte, Klasik felsefe disiplini, bu üç alanı kendisine konu yapar. Bilen varlık olarak ele alınan insan, felsefe, bilgi teorisi ve mantık’ın konusudur.

Kant felsefenin bu üç konusu için, üç ayrı kitap yazmıştır. ‘Saf Aklın Eleştirisi’ bilgi problemini inceler; bilginin sınırlarını tayin eder. ‘Pratik Aklın Eleştirisi’ ahlak konusuna ayrılmıştır; nihayet ‘Hüküm Yeteneğinin Eleştirisi’ Sanat ve Estetik problemini inceler. Ahlak, felsefenin bir dalı olarak düşünüldüğü zaman, ona pratik felsefe adı verilir. Bu anlamda ahlak, eylem ve hareketle, bilgi problemi arasındaki ilişkileri inceler; bu anlamda, kendiliğinden felsefenin bütün problemlerini kuşatır.

Ahlakın sosyolojik karakterine ve algılama biçimine gelince, bu ahlak

felsefesinden daha ayrı bir yön takip eder. Teorik ahlak yani ethique, birtakım ahlak normları inşa eder. Sonuçta teorik ahlak ortak bir normda birleşmez; ne kadar filozof varsa o kadar da ahlak görüşü vardır. Daima bireysel bir ahlak inşası göze çarpar. Hâlbuki sosyal ahlakın hedefi, birtakım normlar elde etmek değildir. O, sadece, toplumda mevcut olan birtakım ahlak kurallarını gözlemler ve tespit eder. Burada, sosyal ahlak deyimiyle, sosyolojiye dayanan ahlak kastedilmiş olur. Sosyal ahlakla, ahlakı; din, hukuk, örf ve adet-gelenek gibi sosyal olaylardan biri olarak düşünmek gerekir. Bu sözden ‘Ethique’ yani metafizik ahlakı değil, ‘Moral Değerleri’ kastedilir. Bu bakımdan ahlakı, belki de doğa ile uyumlu olan toplumun bir unsuru olarak görmek gerekir.

Ahlak incelemesinde birey yokmuş gibi düşünmek bizi, toplumun ahlakın yegâne unsuru olduğu yanılgısına sürükler. Tam tersine, bütün kudretini ve değerini bireyde bulan ve insanın ahlaki kişiliğindeki bütün ve uyumu teşkil eden ahlak idealine dikkat etmemek, ahlak konusunu zorla dar bir görüşün içine hapsetmek olur. Toplum ve bireyi dengeli bir şekilde esas alan ve karşılaştırmalı bir evren bakış açısı bizi doğrulara götürür. Toplum ve birey, ahlak ve politika merkezli bakış açılarında diyalektik bir bütünlük ve uyum teşkil eder.

Demokratik ve ekolojik toplum sistemi: ***‘Doğayla sürdürülebilir diyalektik ilişki kurmuş, kendi içinde tahakküme dayanmayan, ortak yararı doğrudan demokrasiyle belirleyen ahlaki bir sistemdir.’***

Ahlak, insanların gerek birbirlerine, gerekse topluma karşı ödevlerini belirleyen, insan davranışları ile bir arada yaşama kural ve ilkelerinin, standartlarının bütünüdür. Ahlak toplumun doğuşuyla aynı zamanda devletten ve kanundan önce ortaya çıkmıştır. İlk toplumsallıklarda yasa henüz bilinmez iken ahlak vardı. Ana-kadın düzeninin bu uzun (M.Ö. 13000-4000) süreli toplumsal yaşamında ilk ilişki, davranışlar, işbölümü ve paylaşım ölçüleri gönüllülük üzerine kurulu bir sistemi esas alıyordu. İktidardan kaynaklanan kurnazlık ve yalanın henüz bilinmediği bu koşullarda bir zorlanmanın olması da beklenemezdi. İçselleşmiş bir yaşam biçimi olması ahlakın kutsal ilkeler bütünü olarak görülmesini beraberinde getiriyordu. Ayrıca hiç kimse bu kuralların dışında tutulmadığı ve ortak iradeyi içerdiği için sahiplenme genel bir özellik taşıyordu.

‘Ahlak davranış standartlarından ibaret değildir, insanın ruhi fizyogonomisinin (resimlerde ve kabartmalardaki yüzlerden insanı tanıma) bir sınıfın, sosyal bir tabakanın ya da halkın ideolo-

jisi ve psikolojisinin spesifik bir çizgisidir. Modernite ve reel sosyalizmin ahlak tanımı budur ve bu tanım kapsayıcı ve temel olanı ifade etmekten uzaktır. Doğal toplumu ve toplumsal yaratılışı içermeyen için yanıltıcıdır. Doğru olan ise iktidarlı uygarlığın bile ahlak yasalarını tümüyle bir kenara itmediğidir. Kendi iktidar yasaları yanında bu eski yaşamın bazı değerlerini de koruyarak egemenliğini sürdürdürebildi. Önemli bir farkla, ahlakı sınıflara uyarladı, saptırdı, bölümlendi ve egemenler için bir takım muafiyetler getirdi. Ayrıcalıklar yarattı. Özellikle erkeğe önce bazı ‘esneklikler’ sağladı. Kadına karşı erkeğin iktidarlı konumundan dolayı yalan ilişkisinin ve aşkın bir parçası haline getirdi. Bozulan bu dostluğun temelinde ahlaksızlık vardır. Çünkü eşitsizlik ve özgürlüğü sınırlama en büyük ahlaksızlıktır. Modernite ve reel sosyalizm sadece sınıf bakış açısı ile ahlaka yorum getirmekte ve özünde ki bakış açısı da yasallığı esas almaktadır.

Herkesin çalışması ahlakın gereğidir. Ama egemen sınıflar kendilerini bu ilkenin dışında tuttular. Bu sınıfın kültüründe yalan söylemek, ikiyüzlülük, aldatmak, sömürmek gibi insan ruhunu tahrip eden ve daha çok farklı bir psikoloji gerektiren ahlaksızlıklar önce tanrılara mal edildi ve zihinsel olarak toplum da buna hazır hale getirildi. Şüphesiz ki ahlaki değerlerin dışında bir yaşamı topluma kabul ettirmek bir hayli sancılı olmuştur. Edubadaki (İlk Sümer okulu) eğitimlerde siyaset ve yönetim sanatında bunun zorlu bir eğitimi vardı. Öğrencilere ait ilk Sümer döneminde bir ‘Enki Duası’nda şöyle denir;

***“Bana zihin açıklığı ver
Başarısızlıklardan koru beni
Bana ikiyüzlülük ver”***

Doğallığından henüz kopamamış insanın yalan söyleyememesi, ikiyüzlülüğü bilmemesi bu konuda iktidarlı yapı içinde, bürokraside ve ticarete başarılı olamamasını getirdiği için duaya ihtiyaç duyuyordu. Yükselmek ve kariyer yapmak için yalan ve ikiyüzlülük zorunluydu.

İktidarlı uygarlığın bütün Ortadoğu’yu etkisi altına almaya çalıştığı zamanlarda, Dairi ırmağının yanında ve yedi ülkenin ortasındaki Eran Vej’de dünyaya gelen Zerdüş, o zamanın zalim ve kaotik ortamına ahlak ile müdahale etti. İnsanın ikiliği (karanlık ve aydınlık) kaldırması sadece ahlaksal bir amaçla elde edilemeyeceği, zamanın sınırsız ve sonsuz ol-

duğunu anlamasının önemli olduğunu ve büyük sabırla mücadeleyi ön gördü. Ve ahlak ile dünyanın değişebileceğini savundu. Yeni bir toplumsallık inşa etmede ahlakın belirleyici rolünü ortaya koydu.

Zerdüşt inanç tarihi üzerinde yaratıcı ve formatif olarak çalışan ilk kişidir. Belki aynı dönemde benzer fikirler ortaya atılmışsa da fazla yaşamamıştır. Zend Avesta gibi köktenci ‘bu yeni öğretinin ilk yeniliği, nihai doğanın, insanın ve dünyanın kaderinin saf ahlaksal (ehtik) terimlerle ifade edilmesi’ bu evren bakış açısından sonra gelen bütün akımları etkileme imkânını yaratmıştır. Bu öğretiye göre **‘bireyin iki yolu vardır: Bütün düzeni kabul etmek ve oradaki rolünü yerine getirmek için mücadele etmek, bütününü korku ve umutla çalışmak veya kendisini dışarıda tutmak, bağımsızlaştırmak ve aptalların oyununu bırakmak.’**

Dünyanın **‘insan eylemiyle yeniden biçimlenmesi, reform gerektirir. Zekâ, erdem ve gerçek, bundan dolayı bağımsızlıkta değil, bağımlı olmaktadır. Nihai varlık ile yokluk arasındaki can alıcı çizgi de ahlaktır. Yaratmanın ana nitelikleri zeka, doğruluk, ışığa karanlık, yalan ve aldanma sızdığı için, insanın görevi, kendi erdem, düşünce, söz ve işiyle (amel) bunu düzeltmektir.’** Zerdüşt’ün evren bakış açısında dünya yozdur. Doğası gereği böyle değildir. ‘Kazayla böyle olmuştur.’ der. Gerçekte ise kazayla değil iktidarlı uygarlıkla böyle olmuştur. Bu yüzden reformu zorunlu görür.

Ahlak ve Adaletle Dayalı İlişkiler

İnsanlar arasında, davranışların, yaşayış tarzının etik değerlendirmeleri olarak ifade edilen ilişkiler, ahlak ilişkileridir. İlk komünalitede çözümlü ilişkiler hâkimdi. O zamanlar insan insanın karşısı değildi. Aydınlık ve karanlık dünyanın iki yüzü idi. Bunlar ayrılmamıştı ve insana ait değildi veya ikisi de birdi. Toplum bölünmemiş, homojen ve bütünlüklü bir yapı özelliği taşıyordu. Açıklık ve saydamlık topluluğun sağlıklı ve düzenli yaşamını güçlendiriyordu. Henüz tanrılarla gizli görüşmeler yapılmıyordu. Çözümlü ilişki, sonsuz ilişki ve sorunsuz özgür insan bilinci bireye özgüven veriyordu. Doğadan esinlenerek geliştirdiği ilişkiler insana ve topluma ruh sağlığı ve irade kazandırıyor.

İktidarlı uygarlığın yarattığı kaotik ilişkiler ahlaktan uzaklaşma sonucunda, kaskatı bir zorbalıkla sürdürülen ‘yasal’ düzen ‘insanı insanın kurdu’ haline ge-

tirdi. Buna karşı gelişen bütün tarihsel evren bakış açılarında o eski toplumsallığı yeniden kurma çabaları ve ahlak, temel bir öge haline geldi. Doğrusu bilge insanlar ve peygamberler bunu cesurca savundular.

‘Bir at koşunca, şahin avını yakalayınca, arı o görkemli peteğini yapınca, insanda iyi bir iş yapınca başkalarını gelip görmeleri için çağırılmaz, fakat işine devam eder, aynı bağın mevsiminde ürünü vermesi gibi. İnsan da yaptıklarını gözlemlemeden mi yapmalıdır. Evet!’

İsa; ‘sol elin sağ elinin ne yaptığını bilmesin! Sadakan gizlide olsun, gizlide gören Baban da sana ödeyecektir. Duanızı ikiyüzlüler gibi yapmayın.’

Bunu evren bakış açılarında yalan, ikiyüzlülük ve kibirle mücadele etme, yeni bir toplumsallık yaratmanın olmazsa olmaz koşulu olarak gördüler. Çalışmayanın ahlakının olamayacağını, gayretin inancı koruyacağını, ahlakı olmayanın sevgisinin olamayacağını büyük bir içtenlikle toplumlara mal etmeye çalıştılar. Ana-kadın toplumsallığı zaman içinde bir çatallaşma gösterdi. Yaşlı ve kurnaz erkek bilgisini artırdı; bilici ve sağaltıcı yetenekler kazandı. Kendi yolunu topluma benimsetmeye çalıştı. Ayrılıkta mekânın belli bir payı vardır. Arap çöllerinde, Asya steplerinde bu gelişme daha erken başladı. Bu ayrılma sonucunda insan toplumları iki ayrı ilke tarafından organize edilmeye başlandı. Bunlar ataerkil ve anaerkil ilkelerdir. Anaerkil ilke, sevgi ve şefkat dolu bir anne figürü ve bereket ile sembolize edilir. Anaerkil ilke, karşılık beklemeyen bir sevgi demektir. Ana-kadının sevgi ilkesi şartsız ve karşılıksız doğal sevgidir. Anne çocuğundan bir şey beklediği ya da bu yolla mutlu olduğu için değil, kendi çocuğu olduğu için sever. Bu nedenle anne sevgisini ‘iyi davranışla’ kazanmak mümkün olmadığı gibi, ‘kötü davranışla’ bunu yitirmek de mümkün değildir. Anne sevgisi merhamet, bağışlama ve şefkat doludur. **Anne sevgisi ahlakı temsil eder.**

Buna karşılık baba sevgisi, bazı koşullara bağlıdır. Sevginin artması için çocuğun iyi davranışlı olması gereklidir. Ayrıca baba kendine en çok benzeyen oğlunu, genelde kendine yakın tutma eğilimi gösterir ve ayrıcalıklı davranır. Baba sevgisini yitirmek mümkündür, ama yeni bir bağlılık gösterisi ve teslimiyet ile onu yeniden kazanmak da mümkündür. Bu sevgide ortak özellik, karşılık beklemedir. Mutlak bağlılıktır. Babanın koyduğu kurallara uymaktır. Kuralların çiğnendiği yerde ceza ve dışlanma vardır. **Baba sevgisi adaleti temsil eder.**

Anaerkil ilke ile ataerkil ilke aynı zamanda, her insanın içindeki karşılıksız sevgi, karşılıklı sevgi ve bağışlanma ile adalet ihtiyacının da bir göstergesidir. İktidarlı uygarlık öncesinde ‘yaralı hiyerarşi’ denilen süreçte bu iki sevgi iç içedir. Kutsalın sevgisi olma özelliğini korumaktadır. İktidarlı uygarlığın yarattığı ilişki içinde sevgi yalanı içeren bir duygu haline geldi. Devletli toplumda ana-kadın sevgisi hor görüldü ve tüm sevgiler bir karşılığa bağlandı. Bazen karşılık da bulmadı; katı totaliter yapılarda sevgi yok edildi. Halklar buna isyan etti ve gerçek sevgiyi ölümsüz öykülere dönüştürdüler, o ilk hafızayı korumak istediler.

İnsanlık tarihinde şüphesiz ki sevgi hep yaşadı, belki tamamen ortadan kalkmadı, ama yalanı ve ikiyüzlülüğü paylaşmak zorunda kaldı. O günden bugüne İnanna ile Dumuzi, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Mem ile Zin öyküleri ile o gerçek sevgi arayışı destanlaştırıldı.

Çürüyen bu insanlık durumlarında bilge insanlar ve peygamberler de bu iki sevgiyi dinde ve felsefede yeniden inşa etmeye çalıştılar. Akılda ve tanrıda birleştirip sembolleştirdiler. Bütün tarihsel süreçlerde insanlar bu iki ilkeyi kendi içinde birleştirme ve özümseme çabası içinde oldular. İnsanlığın en derin özlemi, bu iki ayrı karşıt ucu; analık ve babalık, erkeklik ve kadınlık, bağışlanma ve adalet, düşünce ve duygu, duygusal zekâ ve analitik zekâyı bir etmek ve onların uzlaşması sonucu çelişkiden kurtulup, huzur duymak için uğraştılar.

Ekolojik toplum, sınıfsız bilinç ve sınıfsız düşünce ile sınıfsız kişiliklerle gerçekleşir. Sınıf, insanı sınırlandırır. Önyargılar ve korkular sınıflı toplumun ilişki biçimidir. Çatışmalı kişilik sınıflı bireyin hastalıklı karakteridir. Çözumsuz kişilik sınıflı toplumun ve bilincinin kesin sonuçlarından biridir. Toplum üzerindeki tahribat hem çok genel ve hem de zannedilenin ötesinde oldukça derindir. Onlarca yıl büyük bir özenle üzerinde durulan ve çözümlenen bireyin açığa çıkarılamayan bir kişilik bozukluğu ile zaman ve mekânın o bozuklukla örtüştüğü anda savrulması oldukça ilginçtir. Birey ve toplum yaratmanın ne kadar kapsamlı ve özenli ele alınması gerekliliğini gösterir.

Bugün doğal topluma dair tüm insanlarda ahlak adına ortak bir tek kırıntı kalmıştır: Utanmak! Utanmak insan soyundan kopamamanın büyük içtenliğidir. Özeleştirici ile yeniden yaşamın temeli haline getirilmeye çalışılması bu özün bireye yeniden kazandırılması ile ilgilidir. Özeleştirici aynı zamanda sınıfsız bilince ulaşmanın da günlük yaşama biçimidir.

Gerçekte Konevani-politika-siyaseti bilmek, kendini bilme sanattır. Ken-

Ekolojik Toplum

dini bilme, kendini yenileme, kararlı bir yaşama direnci gösterme bireyin kendisiyle ciddi bir hesaplaşma sürecini gerektirir. Bunu yaparken açıklık şarttır. Açıklık hem birey hem toplum için doğallığı yakalamanın biricik şansıdır. Açıklık ve utanma duygusu öz ahlakın güçlenmesini ve hangi koşulda olursa olsun bir yaşam ve davranış biçimi ile özümsemiş bir sınıfsızlaşmayı ve özgürlüğü beraberinde getirir. Utanma duygusu ahlakın içselleşmiş biçimidir.

UYGARLIK SÜRECİNDE AHLAKİ BİLİNÇ VEYA VİCDAN

Özgürlük nedir? Sınıfsız düşünme bilincidir. Kendi içinde arınmış, karşıtsız ve çözümlü kişilik demektir. Ayıplarından ve kaygılarından kurtulmak demektir. Alışkanlıkların köleleştirici özelliklerinden kaçınmaktır. Özgürlük kendini tanımaktır. Önceden tasarlanmış teoriden ziyade yaşama göre düşünce oluşturmaktır. Özgürlük zihinde her an bir devrim yaratmaktır; bundan dolayı zaman ve mekândan muaftır. Koşullardan en az etkilenme durumunu yakalamaktır.

Ahlakın temelinde özgürlük, açıklık, eşitlik, doğruluk, utanma ve vicdan vardır. Doğal yaşamı tahrip etmeme duygusu ve bilinci ilk vicdandır. Vicdan, içimizde bulunan belirli isteklere karşı gelen güdülerin yüreğimizde ve bilincimizde duyuluşudur. Bu durum başka bir şeye bağlı değildir; kendisini tanıyabilmiş olan insanın kendisinden emin olmasıdır. Doğal olanı ve doğru olanı koruma vicdanın buyruğu olması durumu, ahlakın ve özgürlüğün içselleştğini gösterir.

Ekolojik toplumun asıl meselesi ahlaka dayanan ve suç işlemeyen bireyi açığa çıkarmaktır. Yoksa iktidarlı uygarlık toplumunun bazı felsefecilerinin iyi kalplilikle asırlardır uğraştığı gibi suçluyu, suçu ortadan kaldırmak değildir.

Vicdanındaki bilinç unsurunun karakteristiği olan bir kanun koruyucu gibi bize yapılacak olanla yapılmayacağı emreden otorite, ilk haliyle uygarlıklı toplumdan gelme bir yeti ise, bu otoritenin iradeye önerdiği emirlerin bireylerin bilincinde ortak bir olumlamaya uğraması gerekirdi. Yani Kant'ın şartsız olarak geçerli gördüğü 'öldürmemelisin' 'yalan söylememelisin' 'çalmamalısın' emirlerinin her bilinçte, her toplumda ve her mekânda birikmiş, evrensel ahlak kuralları olması gerekirdi. Bu kuralların her zamanda ve her toplumda geçerli olduğunu incelemeye imkân yok. Gerçekten Kant'ın dediği tarzda evrensel birtakım işaretler, birikimler olsaydı, öldürmenin bazı yerlerde ahlak dışı olmak şöyle dursun, ahlaki bir vasıf olmasına imkân yoktu.

Uygarlık, ahlaki kendi düzenini sürdürmek için, dar bir elitin çıkarlarını gözetecek şekilde yeniden yorumladı. Bununla yetinmeyip ahlakın üstüne kendi hukuk sistemini kurdu. Artık asıl olan hukuktur. Ahlak, dar bir alanda toplumun belleğinde yaşayan, ama uygulanmayan ve bu haliyle sistemi de güçlendiren bir olgu haline getirildi.

İktidarlı yapılarda: ‘Öldürme’ ‘yalan söyleme’ ‘çalma’ kurallara bağlandı. Bir yerde meşru hale getirildi. Uygarlıklı sistemi güçlendiriyorsa bunlar kutsaldır, yapılması gerekenlerdir ve büyük sanattır. Ama sistemin dışında ise yargılanması gereken ve cezalandırılması gereken suçlardır. Uygarlık dışında kalmış toplumları, bunları bilmedikleri için vahşi, kâfir ve kötü ruhların etkisinde olan varlıklar olarak gördüler ve üzerlerinde her zaman kıyıcı bir şiddet uyguladılar.

Komünal-doğal topluluklara gidildikçe, yalan söyleme, çalma ve insan öldürmenin çok yaygın bir olay olduğunu sanmak büyük yanılgıdır. Ataerkillikte bir anti-tez olarak toplumun içinde yavaş yavaş şekillenen bu olgular genel bir anlayış ve hâkim ahlak değildir. Avcılığı ve çobanlığı esas alan ve büyüyen toplulukların bazıları zaman içinde yozlaşmış ve doğal ahlaktan kopmuş olabilir. Bu kopuş hâkim çizgi değil, bazen sadece belli bir yerde beliren bir durumdur. Oldukça da sancılıdır ve yanı başlarında ortaya çıkan uygarlıkların yarattığı veya büyük kısıtların açığa çıkardığı göreceli durumlardır.

Örneğin, Yeni Zelanda yerlileri Maoriler’de öldürme ağır bir ahlak dışı olaydır ve öldüren üzerinde yarattığı ruhsal çöküntü büyüktür. Suç ve Ceza romanında, birazcık Ortodoks vicdanı taşıyan Raskolnikov’un çektiği vicdan azabından çok daha büyüktür. Maoriler’de düşmanını öldüren kişi kabile yerleşiminin dışında, bir kulübede tecride alınır. Eşi ona dokunamaz ve kendisi de eşine ve çocuklarına dokunamaz. Etlî yemekler verilmez, sebze yemekler ona yedirilir. Demire ve sert cisimlere dokunamaz. Belki sürekli kendi inancı ile bir dua eder, yakarır: ‘Kardeşim, ben seni öldürmeseydim sen beni öldürecektin.’ Bu tecrit en az iki ay sürer. Belli bir iyileşme ve travmayı atlatma durumu görüldüğünde toplumuna geri döner.

Ahlaki otoritenin kaynağı toplumdur; fakat toplum veya Durkheim’in dediği gibi ‘kolektif irade, otorite ve yaptırımları tanrı kavramına bağlamak suretiyle, bireyi belirli bir sorumluluk’ karşısında bırakmıştır. Bu, inançlı olunduğunda büyük öz disiplin getirir; inanç ve uygulamaları içtenlikle yapıyorsa, bireysel anlamda ve toplumun baskısının dışında ise, samimi ise, muhakkak ki kişiliğin güçlenmesini de beraberinde getirir. Burada önemli olan saptama ‘kolektif irade’dir; çünkü ahlak kuralları her topluluğun uzun deneyimler ve tartışmalar sonucunda kalıcılaştırdığı, zihinsel esnekliği de içeren ve toplumun temel yaşam biçimi ve moral değerleridir.

Doğal toplum vicdanında animist inanç, sezgi, bir de örf ve adetler ile ilgili yaptırımlar vardı. Ahlaki kuralları ihlal eden birey, birinci planda totemden ve nihayetinde ölü ruhları incitmekten korkuyor ve hareketlerine bunlar baskı yapıyor, nasıl ve ne tarzda bir yol takip etmesi gerektiğini de yine onlar gösteriyordu. Onlarda, sosyal baskıdan çok doğal kuvvetler etkili görülüyordu. Hâlbuki adetler doğrudan doğruya bireyi çevreleyen sosyal inanç ve kuralların birey üzerinde bir baskısı şeklinde gözüküyor. Adetler sadece düşünce, inanış ve ahlaki hayatı düzenlemekle kalmaz aynı zamanda bireyin ruhsal yaşamına da istediği istikameti verir. Bu topluluklarda moral değerler düzen ve uyumun ana kaynağıdır.

Adetlerin, moral değerlerin aşınması, etkisiz kalması kaosa neden olur. Bireylerin eğilim ve ihtiraslarına dizgin vuracak olan otoritelerden mahrum kalır. Bundan dolayı doğal toplum yaşamında adetleri bozmak en büyük suç sayılmıştır. Adetler toplumdaki topluma değişir; fakat her adet kendi çevresi içinde en etkili otoriteye sahiptir. Adetlerin otoritesi ahlakın otoritesi ile aynıdır ve bu otorite dini, hukuki otoritelerden kesin olarak ayrılır. Hiç kimse toplumun kendisine empoze ettiği ahlak kurallarını bozduğu zaman dini bir korkuya düşmez; toplumla karşı karşıya gelir. Toplumun ahlaki yaptırımları olan utanma, hayâ, ayıplama ve onursuz bir duruma düşme gibi haller bireyin ruhunu doldurur.

Ahlak bilincinin toplumdan topluma değiştiği varsayılırsa, ahlaki yaptırım ve algılayış, iyi-kötü karşısındaki tavır, yaşamda ve tavır almada farklılık gösterir. Ahlaki yaptırım gücü ve caydırıcılığı da adet ve geleneklerindeki ret ve kabul ölçülerine göre sınırları belirler. Ne kadar sağlam tartışılmış ise ve kararlar ne kadar içselleşmiş ise bağlılık ve uygulama o düzeyde kalıcı olur ve geneli kapsar. Doğal toplumdaki vicdanda ahlaki algı toplumun ret ve kabul ölçülerine göre değişmekle beraber, daima vicdanındaki öz disiplin unsurunun birinci planda olduğu da görülmektedir. Ahlaki iradeyi tayin eden ölçüler, bireye dışarıdan baskı yapmaktan ziyade, bir yaşam biçimi olarak içselleştiği, bir tür yaşama biçimi olduğu için, uyum, karar vermelerde tercihlerden öte bir duygu ve bilinçtir.

Ahlaki otoritenin kaynağındaki toplum birtakım değerler bütünüdür. Uygarlık sürecinde ahlaki bilinç veya vicdan dediğimiz şey, mitoloji ve dini yaptırımların biçim değiştirerek, subjektifleşerek insanın içine sinmesi ile oluşur. Bunun özünde korku ve biçimsel bir kabullenme vardır. Kesinlikle içselleşmemiştir. Çünkü bireyin ve toplumun iradesini yansıtmaktan uzaktır. Toplum bu kanunları ve bu kanunları besleyen iktidar

ahlakını tartışmamış, kararlaştırmamış ve kendisine dışarıdan dayatılmıştır. Doğal toplumda tabulara uymama sadece sosyal bir suç olmayıp aynı zamanda bireyin ruhuna işlemiş bir ahlaki utanmayı da içerir. Çünkü tabuları, kendisi ve toplumu belirlemiştir, ona aittir. Burada vicdanın gelişmesi temel bir içeriğe kavuşuyor, ahlaki kurallar ile kalıcılışıyor.

Doğal toplum ahlakında sorumluluk, kolektif olmakla beraber, ahlak normları korkulardan arınmıştır. Ahlaki bilincin bu derecesinde ahlaki kişilik, bireyin toplumda mevcut adet ve törelere uymasını yeter görmektedir. Bilince hâkim olan bu yaygın ve kolektif sorumlulukta, bireyin özgürlüğü, adetlerin emrettiği görev ve sorumlulukla sınırlanmıştır. Sosyal hayatın bu düzeyi bireyi bir kişiliğe, ahlaki tamliğe ulaştırır: Çünkü insan kendisine karşı sorumluk duygusu duyar.

Bunun yanında toplum mevcut ahlaki töreler, bireysel bilinç, yaşamış ve değerlendirilmiş bir haldedir. Bu yüzden, kabile ahlakında insanın özgürlüğü bir problem olarak ortaya çıkmamıştır. İnsanın hareketlerini düzenleyen, vicdana niyet ve gayelerini fısıldayan, sadece toplumun dilekleri, toplumun değerleri ve niyetleri değildir, ama aynı zamanda bireyin kendisidir de. Kabile ahlakında sosyal töreler mistik ve dini ilkeleri henüz bilmeyen, tamamen doğal olarak misafirperverlik, cesaret, ahde vefa gibi otoritesini doğrudan doğruya adetlerden ve moral değerlerden alan birtakım ahlaki normlarla yaşamaktadır. Bunlar da ancak korku otoritesi yerine saygı otoritesi getirir.

Sonuç olarak vicdanın gelişmesi insanın kendisiyle baş başa kalması ve kararlaştırması bilinci ve içtenliğidir. Bireyciliğe bulaşmış birisinin bu düzeyi yakalaması mümkün değildir. Toplumu olmadan da bunu ayakta tutmak imkânsızdır. O zaman ikisi beraberdir ve birdir.

II. BÖLÜM

TOPLUMSAL OLUŞUM SÜREÇLERİ

Tarihsel toplumsal süreçlerde oluşum, doğal oluşumlarla büyük benzerlikler göstermektedir. Dışarıdan müdahale, katılım ve eklemeler bu gelişimi ancak zaman ve yapı olarak etkileyebilir, ama belirleyemez. Toplumsal oluşumun esası o toplumun kendi dinamikleridir. Oluşum dinamiklerini tespit etmek o toplumsallığı tanıma açısından sağlıklı bir bakış açısı oluşturur: Buradaki yapay ve yanılmalı oluşum ise, yanlış yapılanmanın tüm sosyo-ekonomik, kültürel ve politik gelişmelerde bunalım ve kırılma noktaları yaratmasıdır.

Toplumsal oluşum ortak yaşam, bilinç ve kültür gibi temel faktörleri içerir. Burada benzerlik ve çeşitlilik kimlik veya genel kimlik ile ortaklaştırılır. Esas olan iradenin yansıma biçimidir. İrade sadece kararları içermeyip moral ve kültürel değerleri de içermektedir. Kararlar birlikte ahlakını, saygıyı korumada ve sürdürmede muhakkak ki önemlidir. Farklılık ve çeşitlilik ise sadece bir zenginlik olmayıp, tıpkı doğadaki gibi birlikte yaşam oluşturmada ve sürdürmenin olmazsa olmaz özelliğidir. Örneğin meşe, hurma, Hindistan cevizi, palmye her biri ağırlıklı olduğu oranda farklı canlı türlerini bir araya getiren, birleştiren bir doğal eko sistem oluştururlar. Kendilerine has bir yaşam ortamı yaratırlar.

Toplumsal oluşum teorilerinde düz bir mantıkla, sadece üretim gücü değerlendirilerek genel bir bakış açısı ve evren bakış açısı oluşturulmaya çalışıldı. Bu durum iki yüz yıldır hiçbir ciddi gelişmeye ve değerlendirme diyebileceğimiz bir teorik gelişmeye yol açmadı. Dünyayı algılamada genel bir bakış açısı oluşturma ve insanları buna zorlama modernitenin temel paradigmasıdır. İster sağ ve isterse solda olsun aynı metodoloji uygulanmıştır. Yanlıştır. Ne kadar toplum varsa o kadar da oluşum bi-

çimi vardır. Tarih boyunca ulaşılan en ciddi tespit ‘Somut şartların somut tahlili’dir. Bunu da yaparken, yine sadece üretim gücü ile ilgili yapılan değerlendirmelerdir. Örneğin kapitalizmin gelişiminin oranı nedir? Yarı-feodal bir toplum mudur? Sadece bu bakış açısı ile bir toplumu tanımak mümkün müdür? Hayır.

Ekolojik toplum inşası ayrıntılı bir bakış açısı gerektirir: Tarihsel durum, dil, inançların bileşimi, yaşam tarzı, eğitim biçimi, özgün kültürel gelişim, sanat, insan ve doğa tanımı, iktidarlı uygarlığın yarattığı tahribatın düzeyi ve daha birçok önemli ayrıntıyı da bilmek gerekir. En önemlisi ve belki de belirleyici olanı oluşumunu sürdürmedeki temel gerekçesi, yarattığı savunma ve direniş geleneğidir.

Ekolojik toplum için normlar oluştururken, o toplumun doğadan ve ana-kadın bakış açısından uzaklaşma ve kopma düzeyi ile tarihsel olarak kendi kökleriyle kurduğu bağ ve iletişimin tespiti de büyük önem taşır. Neyi ısrarla yaşatmış ve korumuştur? Sadece tarihsel ve kültürel varlıkları koruma bilinci değil de, esas olarak doğa ve çevreyi koruma bilinci ile kadın bakış açısının daha önemli olduğu açığa çıkmıştır. Örneğin Rusya’da yaşanan deneyimde bu durum çok net bir şekilde tespit edilmiştir. İktidarı ve doğaya egemenliği esas alan bu paradigma ve kadın bakış açısını ileri kapitalist ülkelere benzeyerek geliştirme yeni bir toplum yaratmanın temel zayıf noktalarını oluşturmuştur. Yoksa üretim gücü için yapılanlara, diyecak yok, diyebiliriz.

Amerikan toplumsal oluşum yapısını incelediğimizde, tarihsel olarak kendisini sürdüren temel sistemli hatalar yani finans kapitalin ve zorun bütün toplumsal gelişmeyi belirlediğidir. Bu genel bir doğru olarak kabul edilebilir. Denilebilir ki bu tespit bütün toplumlar için geçerlidir. İktidarlı toplumlar için genel bir tespit olabilir, ama öncelikli olan değildir. Yani oluşum halindeki bir toplumda bu etken de henüz oluşum halindedir ve çok sonra, güçlendiği oranda açığa çıkar. Ama Amerika’daki oluşum biçimi oldukça farklıdır: Burada moral değerler ve kültür tek bir ‘değere’ (dolara) göredir. İngiliz sömürgeciliğine karşı başkaldırı ağır vergiler ve tahammül edilemeyen sömürüdür. İngiliz kibiri, akıl dışı hukuku, aşağılayıcı tarzı pek de önemli değildir. Aynı oluşum olgusu Avustralya ve Yeni Zelanda için de geçerlidir. Fakat o ülkelerde yerel halklar ile kurulan bağ vahşet döneminden sonra daha sağlıklı olmuştur. Genel toplum içinde etkin bir kültür haline gelmiştir. Amerikan toplumunda yerli halkların kültürü sembolik olarak kalmış ve sürekli

geriletilmiş ve bir tek harf bile zihniyete yansımamış, büyük bir titizlikle görmezlikten gelinmiştir.

O zaman direniş gerekçesi, çıkarın korunması, bireysel girişim özgürlüğü ise, onun evren bakış açısının da temelinde daima çıkar olacaktır. Enerji için her türlü cinayeti işlemesi mubah görülecek ve ciddi anlamda da sorgulanmayacaktır. Zaman zaman bazı protestolar yükseliyorsa da bu durum daha çok kar-zarar konusu ile ilgilidir. Bu tespit, Amerikan sisteminin temel oluşum mantığı olduğu için önemlidir. İngiliz toplumsal oluşum sistemi ile gelişimi büyük tutarlılık gösterir. Adadaki iktidar yaratımı eski tanrıça kültürü ile Hristiyanlığın uzlaşmasının bir sonucudur. Tanrıça-kadın kültürü 'Aliona' ile 'kilise'nin en azından temel oluşumda, kral ve kraliçelerin inanç özgürlüğü ve özgür yaşam üzerine yemin etmeleri ve ancak bu iki güç tarafından iktidarlarının onaylanması kadar önemlidir. Burada oluşumun temelinde maddi yaşam olgularından ziyade moral ve kültürel değerler üzerinde bir inşa görmek mümkündür. Eski ada kök toplumunun karmaşık ve derin etkisi ile yönetim sanatının inceliklerini ve tipolojisini kılı kırk yararak bu sistemi günümüze kadar egemenlik ve uygarlık adına bin beş yüz yıllık bir istikrarla getirebilmiştir. Bu, yıl içinde parlamentonun Müslümanların yoğun olarak yaşadığı yerlerde isterlerse 'şeriat' uygulayabilirler, kararını çıkarmasını bu tarihsel köke dayandırmak gerçekçi olacaktır. Adayı farklı kılan siyaset uygulamasındaki 'entrik' öğedir. Bunu yönetmenin ve iktidar oluşturanın gizemli bir sanatı olarak görürler: Genellikle görünmeden ülkeyi/dünyayı yönetme stratejisi. Belki de siyonizm ile eşlenik kurduğu temel hareket noktası da budur.

Osmanlı Sistemi

Oluşum sistemi açısından Türkiye Cumhuriyeti dünyadaki önemli deneyimlerden biridir. Modernitenin büyük etkisiyle farklılıkları en hızlı biçimiyle ortadan kaldırma, genel bir sosyal ve kültürel hâkimiyet kurma uygulamaları için sert tedbirler ve yasal düzenlemelerle beraber yürütülmüş ve özellikle kentlerde ciddi toplumsal sıkıntılar yaşanmıştır. Bu durum sadece Anadolu'ya has bir özellik olmayıp, modernist bakış açısının genel bir uygulama durumudur. Ekolojik toplum bakış açısı ile oluşuma baktığımızda iradenin şekillenışı en başta elitisttir. Öyle genel anlamda halkın katılımıyla oluşmuş bir yapılanma değildir ve doğrusu

imkânlar da oldukça zayıftır.

Cumhuriyetçiler, kırsal kesimde ‘Yaşasın Padişah!’ diye karşılanıyordu. Köylere giden askerlerin silahsızlandırılması, şekavet ve çeteleşmenin yaygınlığı önemli problemlerdi. En önemlisi 19. yüzyıldan itibaren devlet içinde oluşumunu tamamlayan ve pek de görünmeyen ikinci bir devletin varlığıdır. Günümüze kadar asıl irade olan bu ikinci devlet yapılanmasıdır ve temel bunalımların da kaynağıdır. Anayasal bir kurumlaşma olmadığı halde her şeyin üstünde bir güce sahiptir. En kudretli yapılanmalar karşısında bile belirleyici bir rolü vardır. Uzun yıllar benimsemediği hükümet ve yeni toplumsal yapılanmalara tahammül gösterme ve paralel yürüme deneyimi bulunmaktadır. Padişah 2. Vahdettin ile otuz yıldan fazla beraberdir, ama padişahı daima tali şeylerle uğraştırarak esas kararları uygulama gücünü göstermiştir. Bu çok eski bir ittifak ve uluslararası güçtür.

Belki de en somut haliyle ‘İstanbul’un Fethi’ ile başlayan önemli bir süreçtir. Bu dönem uluslararası güçlerin ulaştığı en büyük konsensüslerden biridir. Doğrusu incelemeye değerdir. Düz ve aynı mantıkla işleyen bir tarihsel süreç değildir. Trabzon-Rum ekolünün kaderleri belirlediği bir dönemdir. Daha sonra İspanya’da Endülüs Emevi Devleti’nin yıkılması ve o dönemin önemli Osmanlı kentlerinde yoğunlaşan Yahudi yoğunlaşması ikinci bir ekolü Manisa’da açığa çıkarmasıdır. Her iki ekolün sentezlendiği önemli bir merkez de İstanbul’dur. İstanbul bir denge aksıdır. Bu ekoller, özellikle maliye ve hariciye üzerinde tartışmasız bir güce sahip olmuştur; şekillendirdiği irade de devletin tarihsel kararlarıdır. Sadece önemli bir dönüm noktası Yavuz Sultan Selim dönemidir; belki de artık zayıflayan Trabzon-Rum ekolünün bir etkisi de olabilir, Anadolu ve Mezopotamya birliğinin güçlü bir şekilde yakalanmasıdır. Üç yüzyıllık bir göreceli istikrar getirdiği söylenebilir. Türk-Kürt-Arap ittifakının Ortadoğu’ya yansması ve dar toplumsal anlamda da olsa kardeşlik dönemidir.

Osmanlı saray merkezi, Ortadoğu’daki imparatorluk oluşumlarında Romalılardan sonra en büyük yabancılaşmayı yaratmıştır. Romalılar yabancılaşmanın etkisini azaltmak için birçok yeni siyasal sistem denemiş ve kısmen de başarılı olmuşlardır. Ama Osmanlı saray yapılanması toplumsal bağ anlamında özgün bir yapılanma ve doğu-batı sentezinin halklara yabancılaşmış biçimidir. Katı veraset yönetimi, ister fatih olsun, ister deli olsun, sistemi sürdürme yeteneği gösterebilmiştir. Bu irade dışı ve ulus-

lararası bir yapılanmadır. Açıkçası Osmanlının son dönemlerindeki ‘Hasta Adam’ esprisi ve sahip olduğu malların uluslararası güçler tarafından bir miras gibi paylaşım konusu yapılması bu tarihsel sistemin temel özelliklerindendir. Osmanlı sarayının yarattığı yaşam biçimi, dil, üslup ve sanat, yönettiği toplumlarla ilgili değildir. Eşi görülmemiş tuhaf bir sentezdir. Aşırı güç ve tüketim ile kendisini var etmiş bir sistemdir. Halkların isyan ile ifade ettiği talepler dışında en küçük bir katılım, tartışma organı yoktur. Başta Türk ve Kürt yapılanmalarının etnisite dönemlerinden kalma toplumsal meclisleri ve istişare organları dışta kalmış ve etkisizleştirilmiştir. Divan ve Kubbealtı vezirleri sadece bürokratik istişare kurullarıdır. Günümüzde de benzer kurullar esas karar organıdır.

Cumhuriyet Sistemi

Cumhuriyet kelimesi Arapça kökten 18. yüzyılda Osmanlı Türkçesinde türetilmiş bir isimdir. Arapça CMHR kökü ‘bir araya toplanma, topluluk oluşturma’, bu kökten türeyen Cumhur ise ‘cemiyet, toplum, kamu’ anlamına gelir. 18. yüzyıl Avrupa’sında monarşi ile yönetilmeyen Hollanda, İsviçre (ve 1789 Devrimi sonrasında Fransa) gibi ülkeleri tanımlayan Latince respublica-Fransızca république sözcüğünün Türkçe çevirisi olarak benimsenmiştir.

Aristo, cumhuriyeti; ‘Umumun menfaatini gözeten halk idaresi’ diye tarif eder. Montesquieu ise, cumhuriyet rejiminde üç ana kuvvet (yasama, yürütme, yargı) bulunduğunu; bunların birbirine karşı bağımsız ve denetleme esasına göre işleyen, başında seçimle gelmiş yöneticilerin olduğu siyasi rejim olarak ifade etmiştir. 1789 yılında Fransa’da gerçekleşen ihtilalle Avrupa’daki zalim krallık rejimlerine tepki olarak doğmuş bulunan cumhuriyet rejimi, zamanla cumhuriyete tamamen zıt rejimler tarafından, gerçek yüzleri örtmek için kullanılmıştır.

Latince respublica, klasik kullanımda ‘Devlet’ anlamındadır. Toplumun bütünü namına kamu otoritesini kullanan tüzel kişiliği ifade eder. Avrupa siyasi düşüncesinde respublica Jean Bodin’den (1530-1596) itibaren, egemenlik hakkını kullanan hükümdardan ayrı olarak ‘devletin soyut kişiliği’ anlamında kullanılmış, 1640’lı yıllardan itibaren de popüler kullanımda ‘hükümdarsız devlet biçimini’ ifade etmiştir.

Cumhuriyet, başta devlet başkanı olmak üzere, devletin başlıca temel organlarının belli aralıklarla yinelenen seçimlerle göreve getirildiği bir

‘yönetim biçimi’dir. Cumhuriyet adı verilen yönetim biçimleri, yöneticilerin göreve getirilmesinde veraset yöntemini reddetmiştir. Bu yönetim biçimlerinde halk, yönetimini beğenmediği yöneticileri, belli aralıklarla yinelenen seçimlerde değiştirebilmek olanağına sahip gibi görünür.

Bu nedenle yöneticiler, toplumu keyfî biçimde yönetemezler, imajı yaratılır; halkın isteklerini ve beğenilerini göz önünde tutmak zorunda kaldıkları varsayılır. Bir başka deyişle, yöneticilerin iradesi mutlak değil, halk iradesi ile sınırlandırılmış gibi gösterilir. Cumhuriyetlerde bu özellikler, yönetenleri siyasal bakımdan halka ‘sorumlu’ duruma getirir: Yönetilenleri tebaa, kul olmaktan çıkarıp vatandaşlık konumuna yükseltir.

Yurttaşlık bilincinin geliştirilmesi ise çeşitli bahanelerle vesayet altına alınır. Katılımı zayıflatmak için, katılımcı mekanizmalar bir suç yuvası gibi gösterilir. Burada farklı olmayı düşünmek ve muhalif olmak bir eyleme yol açmadığı halde en acımasız biçimde cezalandırılır. Gerçekte Yurttaşlık suçtur.

Türkiye’de cumhuriyet

Türkiye’de Cumhuriyet yönetimine, 29 Ekim 1923 tarihinde geçilmiştir; ancak 23 Nisan 1920 tarihinin, Cumhuriyet yönetiminin de fiilî başlangıcı olduğunu söylemek gerekir. 23 Nisan 1920’de ‘egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu’ ilân edilmiş; milletin seçtiği TBMM’nin denetimindeki hükümet, milletin kaderini belirlemek üzere çalışmaya başlamıştır. Bu gelişmelere karşın, Padişahlık ve Saltanatın hukuken kaldırılması için 1922 yılına kadar beklemek gerekmiştir. TBMM, 1 Kasım 1922 gecesi verilen bir kararla, ‘Halifelikle’ ‘Saltanatı’ birbirinden ayırmış; Saltanatı kaldırmıştır. Halifeliğin ise, bir süre daha korunması uygun bulunduğu için, İngiltere’ye sığınmış olan Vahdettin’in yerine, Osmanlı Ailesi’nden Abdülmecit, Halife seçilmiştir. Cumhuriyet’in ilânından sonra, Halife’nin, iktidar odağı haline getirilmesi için çalışmalar başlayınca, 3 Mart 1924 tarihinde de Halifelik kaldırılmıştır.

Cumhuriyetin getirdiği yenilikler

Bu yenilikleri beş başlık altında toplayabiliriz:

- 1. Siyasal Yenilikler:** Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922), Cumhuriyetin İlanı (29 Ekim 1923) Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924)
- 2. Toplumsal Yenilikler:** Kadınlara erkeklerle eşit haklar verilmesi (1926-1934) Şapka ve kıyafet yeniliği (25 Kasım 1925) Tekke zâ viye ve türbelerin kapatılması (30 Kasım 1925) Soyadı Kanunu (21 Haziran 1934) Lâkap ve unvanların kaldırılması (26 Kasım 1934) Uluslararası saat, takvim ve uzunluk ölçülerin kabulü (1925-1931)
- 3. Hukuk Yeniliği:** Mecellenin kaldırılması (1924-1937), Türk Medeni Kanunu ve diğer kanunların çıkarılarak laik hukuk düzenine geçilmesi (1924-1937)
- 4. Eğitim ve Kültür Alanındaki Yenilikler:** Öğretimin birleştirilmesi (3 Mart 1924) Yeni Türk harflerinin kabulü (1 Kasım 1928) Türk Dil ve Tarih Kurumlarının kurulması (1931-1932) Üniversite öğreniminin düzenlenmesi (31 Mayıs 1933) Güzel sanatlarda Yenilikler.
- 5. Ekonomi Alanında Yenilikler:** Aşarın kaldırılması, Çiftçinin özen dirilmesi, Örnek çiftliklerin kurulması, Sanayiye Teşvik Kanunu'nun çıkarılarak sanayi kuruluşlarının kurulması, I. ve II. Kalkınma Plan ları'nın (1933-1937) uygulamaya konulması, yurdun yeni yollarla donatılması.

Bu aşamalardan geçilerek kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, tarihsel bir dönüşümün de başlangıcıdır. 'Hukuk devleti' ilkesinin ve 'hukukun üstünlüğü' kavramının da Türkiye'de, Cumhuriyet yönetiminin getirileri arasında olduğu söylenebilir.

Özelliklerine kısaca değindiğimiz cumhuriyet adlı yönetim biçiminin yönetime egemen kılınmasını; devlet iktidarının ve yönetiminin kişilerin, ailelerin, grupların tekeline bırakılmamasını; vatandaşların yönetime etkin bir biçimde katılmasının sağlanmasını amaçlayan anlayışa 'cumhuriyetçilik' denilmektedir. Bu cumhuriyetçiliği, yalnız hükümdarlık ve veraset yöntemlerinin reddi olarak anlamamak gerekir; aynı zamanda demokrasi kavramı ile birlikte düşünmek; demokratik bir cumhuriyetçilik anlayışını da görmek gerekir.

Cumhuriyet yapılanması birçok açıdan ele alınıp değerlendirilmiştir.

Ekolojik toplum bakış açısı ile ele alındığında paradoksu farklı kurmak gerekir. Cumhuriyet, uzun Osmanlı tarihinin doğal bir sonucu olarak doğmamıştır. Ciddi bir yönetsel müdahaledir. Oluşumu ve ilk meclis çalışmalarını yeni bir yapılanma için hızlı ve ilginç deneyler içermektedir. Bu dönemi analiz ederken herhangi bir kurumu ve şahsiyeti hedef alarak değerlendirme yapılması sağlıklı sonuçlara ulaşmaktan ve çözüm önerileri geliştirmekte bazı sakıncalar yaratabilir. O zaman ki koşullarda Cumhuriyeti kuranların elinde ne vardı? Osmanlı İmparatorluğu'nun beş yüz yılı aşkın tarihi, savaş ve bunun getirdiği tahribatlarla doludur. Toplumsal anlamda yoksulluk ve nerdeyse genç kuşakların savaşlarda erimesi, eğitimsizlik, çağının ve zamanın dışında kalma, Batı'nın açgözlü sömürüsü ve mevcut zayıf kaynakların savaşlarda tükenmesi yıkık ve çok borçlu bir viraneyi devralmak gibidir. Yıkılan sadece maddi imkânlar değildir, ama aynı zamanda hakların güvenidir. Toplumsal hafızanın karanlığa mahkûm edilmesidir. Genel ve büyük bir son savaşın yarattığı siyasal tahribat ve buna karşılık verilen bedellerdir.

Cumhuriyeti ilan eden yapı ve gruplar bu felaketlerin ve zorlukların içinden gelmiş ve katı bir saltanat rejimi içinde büyümüşlerdi. Batı etkilemesi yüzeysel olup, devletin ilişki ve çelişkilerine göre şekillenmiş ve farklı kilitlere yol açmış cılız bir aydın hareketi şeklindeydi. İngiliz yanlıları, Alman ve Fransız yanlıları gibi. Bu alışkanlık ve siyaset formatı 1970'lerde gelişen 'sol hareket'i de benzer şekilde etkileyecekti. Çok derin bir şekilde bölünen ve bir yönüyle farklı güç odaklarına göre şekillenen bir sol hareket. İçte Sovyet yanlıları, Mao, Enver Hoca yanlıları şeklinde bir parçalanma ve dağılım gösterecekti.

Osmanlı süreci Anadolu ve Mezopotamya halkları için modern anlamda bir toplumsal kurumsallaşma mirası bırakmamıştı. En kötüsü eski tarihsel etnisite ve meclislerini de yok saymış ve tahrip etmişti. Yavuz Sultan Selim'in İdrisi Bitlisi ile ilişkilerinin bir boyutu da budur: Tek bir muhatap dayatmasıdır. Olumlu anlamda gelişen veya eski değerlere göre bir yaşam öngören yapılara hemen müdahale edilmiş ve dağıtılmıştır.

Cumhuriyetin dayanaklarına baktığımızda anormal bir tablo karşımıza çıkar. O zamanın koşullarına göre bu devrimsel bir gelişmedir. Ama halkın ve sınıfların katılımı yok denecek kadar zayıftır. Temel aktörler bürokrasi ve yerel feodal temsilcilerdir. Belki bu zorunlu bir tablo (Ordu yönetiminde ve diğer bürokraside okuma yazma bilmeyen yöneticiler ile dolu) idi. Burada temelsiz bir eleştiri geliştirmekten ziyade, 'elde ne vardı'

sorusuna bir açıklık getirmek daha sağlıklı olur.

Eldeki olanaklarla açığa çıkarılan bu sürecin bir alışkanlık ve tek doğru haline gelmesi, ekolojik toplum inşasının önünde temel problemlerden biridir. Günümüzde de bu etki bir engel olarak durmaktadır. Yaratılan zayıf temsili demokrasi de bu süreci normalleştirme yerine merkezi sürekli güçlendirmiş, halkı ve yereli zayıflatmıştır. Parti başkanlarının tekelinde olan gerçekte aday belirleme ve bürokrasinin tekelinde olan hükümet ve kabineyi belirleme de merkezin tasarrufunda olmuştur. Bu süreçlerde halkın katılımından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü halkın katılım organları yoktur, meclisleri, komisyonları ve platformları yoktur. Bu mekanizmalar olmadığı zaman ister sol, ister radikal ve ister sağ olsun bir oligarşi açığa çıkarır. Burada önemli olan iyi kalplilik ve sağlıklı evren bakış açıları değil, halkın katılım organlarının olup olmamasıdır. Tabi ki sağlam bir evren bakış açısı zorunludur; çünkü 'kötü bir eserden asla iyi bir oyun çıkmaz, ama iyi bir eserden kötü bir oyun çıkabilir, oyuncular yeteneksiz ise.'

Cumhuriyet sürecinde ekolojik toplum açısından ortaya çıkan siyasal uygulamalara bakıldığında yakın bir zamana kadar seçilmişlerin profili bürokrat, feodal bey, eşraf ve diğer elit kesimdir. Bu kaba bir sınıf bakış açısıyla değerlendirilemez; çünkü birazcık örgütlü olan bu kesimdir. Örgütlülüğü de net değildir, zorunlu bazı bağlara dayanmaktadır. Temsil edilen yüksek bürokrasinin referansları, işleri (ihale, tayin, atama, rant) yapabilen ve birazcık kan bağı güçlü olan yerel aktörler ile yapılan ve temsili de diyemeyeceğimiz bu çok sınırlı bir demokrasi toplumsallığa damgasını vurmaktadır.

1980'lerden sonra halkın içinden, emekçilerden siyasete dahil olan ve özellikle yerelerde açığa çıkan önemli bir adım diyebileceğimiz bir gelişme ile karşı karşıya gelindi. Bu, şüphesiz yeni bir toplumsallık yaratmak için ciddi bir olanaktı. Ama bireysel tarzların ön plana çıkması ve kamu kurumunu niteliğindeki sivil toplum kuruluşlarının etkisi yeni bir kaosa yol açtı. Bütün bu süreçlerdeki temel sıkıntı halkın katılım organlarının tüm düzeylerde olmamasıdır. Tarihsel sorun sadece iyi bir Anayasa ve hukuk devletinin olmaması sorunu değildir, halkın katılım süreçlerinin ve düzeylerinin oluşturulması ve geliştirilmesidir.

Ortadoğu'da Mevcut Durum

Tarihsel süreç içerisinde her zaman önemli değişim alanları oluşmuş ve dünyayı etkilemişlerdir. Zihniyet, kültür, politika ve ahlak olarak büyük yoğunlaşma ve büyük çelişkiler önemli çıkışları da beraberinde getirmiştir. Verimli Hilal -Toros ve Zagros dağ etekleri- Aşağı Mezopotamya, Batı Anadolu -Doğu Akdeniz- Grek Sahası- ve 16. Yüzyıl Aydınlanma Merkezleri önemli yayılma alanlarıdır. Günümüzde aynı özellikleri Ortadoğu sahası göstermektedir.

Önemli gelişmelerin ardı ardına geliştiği Ortadoğu'da, geleceğin nasıl şekilleneceğini burada yaşayan halkların karar vereceği açığa çıkmıştır. Öyle yirminci yüzyılın başlarındaki gibi büyük güçlerin kaderleri ve gelecekleri belirleyemeyeceği ortadadır. Küresel anlamda kaos aralığının çıkış noktasının yoğunlaştığı alan da burasıdır. Dikkat edilirse son beş yılda da başka bir alan politikası konuşulmamakta ve bu karmaşık coğrafya dünyanın gündemini işgal etmektedir. Şüphesiz ki dünyadaki değişimler hızlanmıştır; 90'lı yıllardan sonra ki gelişmelere bakıldığında bu gelişim hızı görülebilir: Orta Asya ve daha sonra Balkanlar'daki değişim bu hızın göstergesidir. Ama Ortadoğu bu alanlara benzememektedir; çünkü bu coğrafyadaki süreç en az iki yüzyıllıktır. Buradaki halkların iradesine başvurulmadan gelişen ve dayatılan bir durumdur.

Ortadoğu'daki mevcut ülkelerin hâlihazır politik yapılanmalarla kendilerini sürdürmeleri imkânsız hale gelmiştir. Çözülmemiş eski husumetler, parçalanmışlık, ekonomik kaynakların sistemli bir şekilde yağmalanması, çatışma kültürü ve bunu besleyen tarihsel dinamikleriyle eşine ender rastlanan bir kriz merkezi durumundadır. Petrol üzerinde küresel güçlerin politik ve fiziki müdahaleleri, pazar için yürütülen karmaşık ve tutarsız diplomasi faaliyetleri ve neredeyse her gün değişen dengeler sonucunda sisli ve belirsiz bir ortam oluşmaktadır. Dost kimdir? Bu topraklarda hiçbir zaman bu soru bu kadar belirsizleşmemiştir. Bu giderek kalıcılışıma başlayan göreceli durumdan ne küresel güçler ve ne de yerel hükümetler bir çözüm geliştirebilmektedir. O zaman geriye tarihi bir seçenek kalıyor; halkların kendi gelenekleri, görenekleri ve kültürleri çerçevesinde zengin çözümler geliştirmeleri ve doğal birliklerini yaratmaları.

Mevcut durumda sürekli işleyen dört sıcak alan, aynı zamanda Ortadoğu'nun çözüm ve barış getirebilecek alanlarıdır da. Doğu Akdeniz-Filistin -İsrail, Kıbrıs, Lübnan ve Suriye- bir bütün olarak Mezopotamya,

Kafkaslar ve Orta Asya'dır. Bu alanlardaki çözüm perspektifi Balkanlar'daki çözüm tarzına benzememektedir. Küresel güçlerin yanıtlıkları nokta burasıdır: Modernitenin çok sınırlı etkilediği ve faydacılığın asla öncelenmediği, güç üzerine kurulmuş tarihi dengelerin ve buna bağlı değerlerin rol oynadığı tuhaf bir alandır. Sadece bir stratejinin olamayacağı, yüzlerce karmaşık ilişki ve çelişkinin belirlediği çok zengin bir politik sahadır. Öyle modernitenin küresel anlamda uyguladığı iki yüzyıldır kendisine benzeştirme politikalarını bu topraklarda hakim kılması mevcut yöntemlerle gerçekleştiremeyeceği artık bilinmekte ve birçok çevre tarafından kabul edilmektedir.

Sadece yerel statükocu güçler ve tekeller tarafından bir ısrar gözlemlenmektedir. Kesin olan şudur: Ne şekilde müdahale edilirse edilsin bu statükocu politikaların sürdürülebilirliği mümkün değildir. Bunu görme durumu vardır, ama bunun yerine neyin konulacağı bilinmemektedir; Balkanlardaki gibi küçük bir takım devletçiklerin yaratılması veya bir takım yüzeysel ve aldatıcı reformların yapılması yeterli olabilir mi? Görünen odur ki yeterli olmayacaktır. Çünkü sorun zaten devletçikler sorunudur. Bunun yerine benzer alanlar için, yirminci yüzyılın başlarında dillendirilen 'Arap konfederalizmi' veya 'birliği' örnek çözümlerden biridir. O zamanlarda Musul ve Kerkük'ün güneyinden ibaret olan Irak, Suriye ve Lübnan'ın birleştirilmesi savunulmuş, ama ne tuhafı ki ilk karşı çıkan Mısır olmuştu. Neden? Çünkü kendisinden daha büyük bir ülkeye tahammülü yoktu Arap âleminde. Yine Kutsal Mekke merkezli geniş bir Arap Birliği Batılı ülkelerin alan paylaşımı ve kolay denetlenmez özelliği nedeniyle bir kenara itilmiş ve engellenmişti.

Ortadoğu eski hastalıkları ve çatışmalı kültürüyle artık kendisini ileriye taşıyamaz bir hale gelmiştir. Burada bütün dünyayı etkileyebilecek temel dinamikler ve toplumsal zenginlikler bulunmaktadır. Tekelci küresel güçleri ürküten bu direnişçi ve benzeşmeye gelmeyen ekolojik toplum özellikleri ve buna bağlı olarak ayakta kalabilmiş insani değerlerdir. Bu petrolden, sudan ve verimli bir pazardan öte ilk organizasyon halinde yaşamaya başlamış insanlığın paylaşımcı, özgürlükçü, eşitlikçi, adil yaşam tarzı ve ütopyalarıdır. Ortadoğu nedir, diye sorulduğunda aslında tümüyle bu insanlık değerleridir de.

İran nedir?

İran toplumu, moderniteden en az etkilenmiş ve eski toplum biçimlerinin bir sentezidir. Birçok çelişkiyi bağrında taşımaktadır. Farklı halklardan oluşmaktadır: Farslar, Kürtler, Azeriler, Belluciler, küçük bir azınlık da olsa Ermeniler, Huzistan Arapları ve Peştular. Tarihsel olarak Fars halkı kendisini iki sistemle var etmiştir: Üst toplum sistemi olarak, asiller ve dolayısıyla hanedan sistemidir. Tarihte devlet olarak çıkış sistemleri hanedanlıktır. İktidar asillerce paylaşılmaktadır. Kendilerine ait bir oluşum ve iktidar sistemi de değildir. Bütünüyle Med'lerden devraldıkları saray protokolleri ve örgütlenme biçimidir. Bir farkla; Med'lerde diğer haklarla birlik ittifak biçiminde, ama Pers'lerde ise egemenlik biçimindedir. Gora Vidal'ın ünlü eseri 'Ben Cyrus'te bu olgular çarpıcı bir biçimde ortaya konulmaktadır. Sassaniler dönemi bunun bir devamı niteliğindedir. Sadece hanedan değişmiş ve asiller yeni bir kombinezon içinde paydaş haline getirilmiştir.

Daha sonraki hanedanlar daha çok dışarıdan gelenlerdir; Safeviler, Kaçarlar ve son olarak bir Kazak general ailesi olan Pehleviler. İran üst toplumu tarihsel süreç içinde, askeri otorite ve saray merkezli bürokrasi ile kendisini bu şekilde var etmiştir.

İran alt toplumu ve biçimlenişi Ortadoğu'daki bütün halklardan bir yönüyle farklılık gösterir. Bütün hanedanlık dönemlerinde alt toplum ruhani sınıfa terk edilmiştir. Bu anlamda İran ruhani sınıfı kesintisiz bir şekilde, tarihsel tüm süreçlerde toplumun yapılanması, idaresi, sorunlarının çözümü ve zihniyet yapılanmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Asıl İran, bu alt toplumdur. Zerdüşth rahipleri, İslamiyet'in doğuşuna kadar alt toplumu yönetmiş ve yaşamını, zihniyetini ve eğitimini belirlemiştir.

İran, İslamiyet'e farklı bir yorum getirmiş ve İslamiyet'i halk kimliğine, geleneğine ve yaşam biçimine uyarlamıştır. Doğrusu milli bir din yorumu olan Şia şeklinde açığa çıkmıştır. İslamiyet ile birlikte alt toplum ile mollar süreci başlamıştır. Bu yeni süreçte, o zamanın ilişki ve çelişkileri içinde tüm Ortadoğu'da bir Şia hattı oluşmuştur ve İran bu hat üzerinde bir Ortadoğu politikası yürütmektedir. Tacikistan'dan (Anadolu'da Sivas, Tokat, Çorum, Toroslar ve Antalya'ya kadar uzanan, Irak'ta Küfe-Basra, Suriye'de Hama-Humus, Lübnan) Mısır'a kadar uzanan bu hat zaman zaman etkin de olmuştur.

İran tarihinde en büyük dönüm noktası 1979 yılındaki Humeyni Devrimi'dir. Alt toplumu tarihsel tüm süreçlerde etkilemiş olan ruhani sınıf açık bir

iktidar mücadelesi vermiş ve bir üst toplum evren bakış açısına ulaşmıştır. Mollaların gücü bu iki toplumu birleştirmekten kaynaklanmaktadır. Bu durum toplumsallık ve yönetim kültürü açısından farklıdır: Bütün toplumu ele geçiren yeni, ilginç bir iktidar yapılanmasıdır. Bazıları neo feodalizm bile diyebilir, ama soyluların yokluğu ile bu eksik kalır. Bu yeni bir şeydir. Bir tür reel İslamiyet'tir. Çünkü o İslamiyet'in yaratıcı, adil, demokratik, özgürlükçü ve farklılıkları zenginlik olarak yücelten kültüründen uzaklaşmadır. Ama şu açıktır, otuz yıllık uygulamalarıyla Ortadoğu için bir model olamayacağı ve dönüştürmüyorsa kanıtlanmıştır. Günümüzde, İran siyasal ve toplumsal şekillenmesi, Pers döneminden bazı yönleri ile daha geri konumdadır. Persler satraplıklarına karşı duyarlı ve kıyıcı değildi. O zaman ki Pers'lerin bölgeye bakış açıları bu kadar dar ve sınırlayıcı da değildi.

Türkiye ve İsrail

Arap ülkeleri bazıları monarşik, bazıları da İttihat ve Terakki'nin bir benzeri gibi şekillenen Baas'çı, cumhuriyetçi anlayışları ile Ortadoğu ve kendileri için bir model üretmekten henüz uzaktırlar. O zaman bu topraklarda köklü devinim yaratabilecek bazı seçeneklerin dışında iki ülke ön plana çıkıyor: Türkiye ve İsrail.

İsrail genç oluşum deneyimi önemlidir. Ve bugünkü karmaşayı izah eden karanlık bir deneyimdir. Ama bu deneyin özü Kibutz değildir; uluslararası sermayeyi ve kültürü denetleme gücüdür. Kibutz, 19. yüzyılın Saint Simon, Proudhon ve R. Owen gibi filozofları ile Martin Buber gibi düşünürlerin kuvvetli etkisi altında gelişmiştir. Kibbutizm, Yahudiğin tarihi bunalımı gibi, baskı ve zulüm ile bağımsızlık ve yabancılaşma gibi, tarihsel sıkıntılarını giderme amacını taşımakta, ama Filistin'e de aynı acıları yaşatarak bunu yapmaktadır.

Kibutz: ('topluluk' veya 'birlikte') İsrail' de ortaklaşa kullanılan yerleşim bölgesidir. İsrail devletinin kuruluşunda önemli etkileri olmuştur. 'Sosyalizm' ve Siyonizm'i pratik bir şekilde bir araya getiren Kibbutizm İsrail'e özgün bir deneydir, tarihte gelmiş geçmiş en büyük ortaklaşmacı toplum hareketlerinden biridir. İlk Kibbuta 1909 yılında kurulmuştur. Bugün 100.000 nüfuslu 250 kadar Kibbutz vardır. Bu da İsrail nüfusunun yüzde üçünü teşkil eder. Kibbutizm nüfusu 100-2000 arasında değişik iskan alanlarına sahiptir. Buna karşılık, Kibbutizm'in çoğu 300'den 700'e kadar değişir. Başlangıçta Kibbutizm sadece tarım tabanlıydı. Bugün ise çoğunlukla sanayi fabrikaları ve sanayi

üretimi tarım ile eşit önem kazanmaktadır. Kibbutz'un esası tüm üyelerin genel birleşmesinden oluşur. Haftada bir kez toplanır ve Kibbutz hayatının esas konularında karar verirler. Sekreteri, diğer resmi görevlileri ve fabrika yöneticilerini seçerler. Ayrıca ekonomik komite, mali, kültürel, iskan, sağlık gibi çeşitli komitelerin üyelerinin oylarıyla genel meclis karar verir. Komite-ler, işlerinde büro memurlarını destekleme görevine sahiptirler.

Aynı şekilde Kibbutz'un alt yapısı da şekillendirilir. Fabrikada bütün in-sanlar genel yöneticilikten başka liderlik görevlerini tamamlamak için işçiler tarafından seçilirler. Fabrikanın bütün işçileri, işçi meclisini teşkil ederler ve meclis yoluyla veya fabrika kararlarıyla seçilen komitelere katılırlar. Ayrıca, bir yönetim kadrosu vardır. Bunlar, fabrikanın en üst yöneticileriyle işçi temsil-cileri ve bir bütün olarak seçilen Kibbutz temsilcilerinden oluşur. 'Herkes ka-biliyetine göre yardım etmelidir' ilkesine göre hareket eder. Tüketimde ise bu ilke herkesin ihtiyacına göredir. Temel ihtiyaçlar merkezileşmiş yapılar yo-luyla hazırlanan hizmetler tarzında yerine getirilir. Üyeler ev, elbise, yiyecek, ihtiyarlık ve hastalık anında gereken bakımı eşit esasta paylaşırlar. Ayrıca üye-lerin özel ihtiyaçlarına yönelik imkânlar da vardır. Bu miktar Kibbutz'un refah seviyesine ve kişisel bütçelerin çeşidine bağlı olarak değişmektedir.

Ailenin ekonomik sorumlulukları yoktur. Çocuklarla ilgili anne ve baba, farklı bir ilgi ve sorumluluk yüklemeyiz. Kibbutz ilke olarak çocukların ye-tiştirilmesini ve eğitilmesini ortaklaşa yapar. Kibbutz çocuklarının çoğu, eğitil-miş bakıcıların nezaretinde çocuk yuvalarında yaşarlar. Yaşı ilerledikçe gelişen gruplar içerisinde büyür ve demokratik ilkelere göre kendilerini teşkilatlandı-rırlar. İlkokul eğitimi her Kibbutz'ta sağlanır. Orta dereceli okul için ise bir-kaç Kibbutz'un bir araya gelerek oluşturulduğu okullarca eğitim verilir. Çocuklar 18 yaşına kadar 12 yıllık kesintisiz eğitime tabi tutulurlar. K. Bar-tölk'e göre Kibbutizm'in tespit edilen bazı özellikleri şunlardır:

*** Kibbutzlar çoğunlukla birincil (ana) ve ikincil (tali) sektörleri birleştirirler ve açıkça bir sürtüşmeye girmeksizin üretimin farklı tarzlarına uyum sağlarlar.**

*** Ekonomik araçlar üyelerin ihtiyaçlarına; eğitim, kültür ve sosyal konumuna göre kolektif tarzda tespit edilir.**

*** Her üyesi herhangi bir iktisadi teşvik olmaksızın görev yapar.**

*** Sosyal farklılaşmanın açıkça görüldüğü yerlerde bile çevreye bağlı olmalarına rağmen üyeleri arasındaki maddi eşitliği korumaya çalışırlar.**

*** Topluluk içinde yüksek dayanışma sosyal güvenliğini sağlamayı gerçekleştirir.**

*** Üyelik, kişilerin kendi iradesine dayanır ve istediğinde de topluluğu terk edebilir.**

*** Üyelerin katılımıyla sosyal ve ekonomik planlamayı birleştiren hiyerarşik yapılar olmaksızın karar verme ve yönetme denetlenir.'**

İsrail, hâlihazırda bir gerileme süreci yaşamaktadır. Uzun yıllardır Batı'nın ve diasporanın sırtında taşıdığı, ama bugün artık taşıyamadığı bir ağırlık haline gelmiştir. Filistin sorununda çözümsüzlükte ısrar etmesi İsrail'i bu duruma getirmiştir. Mevcut İsrail hükümetinin bir atak yapma hüneri ve isteği bulunmamaktadır. Seçimlerdeki vaatleri, bölgedeki yıpranmışlık düzeyi bir süre daha içine kapınamayı getirebilir. Bu durum öyle ABD'nin bazı çıkış önerileri ile değişebilecek bir durum da değildir. Çünkü bugün İsrail'i bizzat engelleyen yarattığı karşıtlardır; içteki ırkçı şoven eğilimler, Hamas ve Hizbullah gibi çevre-yerel aktörlerdir.

Yoksa İsrail'in bölgedeki demokrasi deneyi, tekniği ve dünya ile ilişkileri ileridir. Bu yetenek ve güç egemenlik kavgaları için kullanılmayıp, halkların hizmetine ve barışa yöneltildiğinde büyük bir patlama yapabilecek birikim ve olanaklardır. Bölge halklarının bu duruma ve demokratik değişime kayıtsız kalamayacakları da açıktır. Çünkü İsrail, Türkiye ve Mısır gibi bölgeyi kültürel olarak etkilemese bile politika ve ekono-

mik açıdan büyük etkileyeceği açıktır.

Filistin sorununu çözerek önemli bir çıkış yapma ve bölgeyi etkileme potansiyeli taşıyan İsrail, şartlar oluştuğunda bunu büyük başaracağına belki kimse inanmayabilir. Ama İsrail'in bundan başka da şansı bulunmamaktadır. Bölgede giderek yalnızlaşan bir İsrail'in Batı ve diaspora için de fazla bir anlamı kalmayabilir. Sürekli problem üreten bir toplumda kalması, yoksullaşmasını da beraberinde getirir. Diaspora bugünkü küresel sistem içinde erimekte ve yeni bilinmeyen aktörlere yerini terk etmektedir. Burada gücünün bittiği anlamı çıkarılmamalı, ama zayıfladığı da bilinmelidir. İsrail eski politik ve diplomatik formatları aşma ve çıkış yapma noktasına gelmiş bulunmaktadır.

Doğru çıkış tüm Ortadoğu'yu zenginleştirecek, demokrasiyi güçlendirecek, büyük değişimlere ve kalıcı barışlara yol açacaktır. Unutulmamalı ki İsrail bu coğrafyanın asli renklerinden biridir ve tarihsel süreç içinde beraber yaşamadığı halk ve kültür yok gibidir ve bu da apayrı bir zenginliktir. Birçok yeni yapılanmanın da modeli olabilecek deneyimlerle de doludur. Siyonizm'den kurtulmuş Yahudi halkı Ortadoğu'nun, dünyanın zenginliği ve güzelliğidir.

Türkiye'nin Ortadoğu için model olma özelliği vardır; bin yıllık bir etkinlik ve beş yüzyıllık bir fiili yönetim deneyimi bunu göstermektedir. Toplumsal olarak Doğu ve Batı toplumunun olumlu değerlerini sentezleme kapasitesi ve tarihsel birikimi bulunmaktadır. İttihatçı politikalar sonucunda bölgeden bir kopuş süreci yaşadığı da doğrudur. Ama geline aşamada bu politikadan ve yaşadığı çatışmalı durumdan kurtulma isteği ve büyük gelişme gösteren Kürt dinamiği ile demokratik bir şekilde bütünleşme eğilimi de bulunmaktadır. Demokratikleşme ve kendi içinde adil bir sisteme kavuştuğunda, tüm Ortadoğu'daki en büyük aktörlerden birisi haline gelecektir. Kendi içinde tartışarak ve gerçekte halkla birlikte sorunlarını çözmüş bir Türkiye, Ortadoğu'ya yeni bir sinerji getirebilir ve büyük değişim fırsatlarını halk lehine estirebilir. Toplumsal kapasitesi ve ekonomisi ile böylesine büyük bir potansiyeeldir.

Dünyanın Nizamı

Postmodern parçalanmışlık içinde dünyanın yeniden ‘nizama’ kavuşması ve dengelerin kurulması zorlanmalarla karşı karşıyadır. Süreklilik kazanan kaotik bir durum mevcuttur. Bu durum merkez ülkeler için stratejik bir yönetim biçimini alıyor. Yeni stratejiler krizi yönetmek üzerinde şekilleniyor.

20. yüzyılın sonlarındaki genel hava, özellikle yarı çevre (Semi Preferi) ve çevre (Preferi) ülkelerinde ‘yönetişim’i geliştirmek idi. Bu konuda küresel bir uzlaşa mevcuttu. Bunun bazı mekanizmaları da yaratılmıştı. Ama bu ihtimalin zayıflamaya başladığına dair güçlü işaretler bulunmaktadır. En başta kamusal alanların ölçsüz bir şekilde özelleştirilmesi ve yağmalanması toplumsallığı zayıflatma ve halkların tarihsel değerlerinin kırımında yeni ve hızlı gelişen bir evre başlatmıştır. Toplumun zayıf da olsa denetim, şeffaflık ve irade gücünün elinden alınmasına yol açmıştır. Halkları korumasız ve savunmasız hale getirmiştir.

Aşırı ve kapsayıcı özelleştirmeler yeni hanedanların ve belirsiz güçlerin önünü açmıştır. Sınırlı bir mali denetim dışında hiçbir toplumsal ve siyasal sorumluluk üstlenmeyen bu yeni sermaye yapılanmaları, toplumsal olanın kıyımı anlamına gelmektedir. Kendi çabaları ile üreten, toplumla karşıt bile olsa bir şekilde bağ kuran, sorumluluk da alabilen sermaye bile bu yeni gelişmeden rahatsızdır. TÜSİAD’ın son çıkışları ve cılız da olsa siyasal sorumluluk alma girişimi, zayıf da olsa tehlikeyi işaret etmektedir. Ayrıca bu küresel yeni güç, bu sistemi yaratanları da tehdit etmektedir. Sistemin çaresizliği de bu noktada başlamaktadır. Tanımlanamayan, kontrol edilemeyen ve hiçbir ölçü tanımayan, virüs gibi etkileyici bir gelişmedir. Artık sürekli ekonomik krizler, kitlesel işsizlikler ve doğanın gücünü aşan devasa bir tüketim sonucunda bireysel ilişkiler, toplumsal ilişkiler ve değerler yıkım noktasına gelmiş bulunmaktadır.

Bu yeni durum, şu anda toplumları farklı ölçeklerde etkilemektedir. Ama önümüzdeki süreçte bu fazla etkilenmemiş alanlar katbekat daha fazla etkilenecektir. Özellikle Çin, Brezilya ve Türkiye gibi alt emperyal güç olarak hazırlanan ülkelerde bu böyle olacaktır. Çünkü bu ülkeler daha ‘özelleştirmelerin’ başında bulunmakta ve kendilerine yetebilecek temel maddelere fazla ihtiyaç duymamaktalar. Bu alanda belli bir doygunluğa ulaşıldığında kriz dayanılmaz bir noktaya ulaşacaktır. Tabii ki bu durum o ülkelerin toplumsal bünyelerine göre farklı düzeylerde etkide bulunacaktır. Çünkü bu ülkeler aynı zamanda ‘demokrasiye geçiş süreçlerini’ yaşayan bir evreyi yaşamakta ve oluşturacak-

ları toplumsal-hukuksal dinamikler oranında bir dayanma gücü kazanabileceklerdir. Tarihin bu en kapsamlı ve derin kaotik sürecinin yönetimi küresel güçlere teslim edilmeyecek kadar hayatidir. Çünkü sonucu gerçekten kıyamettir. Bu sürecin yönetimi, bazılarının dillendirdiği gibi Batı demokratik değerlerinin çevre ülkelere taşırılması ile geçirilebilecek gibi değildir. Hali hazırda Batı'da büyük bir durgunluk ve zihinsel üretimsizlik hâkimdir. Ve artık ciddi bir mücadele isteği de göstermemektedir. Politik aktörlerde zekânın parlantısı bile bulunmamakta ve eski saray yozlaşmasını aşan bir yaşam içinde bulunmaktalar. Zaman zaman halkların vicdanı olan bazı aydınların sadece feryatları yükseltmekte ve politikacıları ancak dişlerini fırçalayacak kadar etkilemektedir.

Eskiden de halklar kıyım a uğrardı. Kùltürler de. Ama yine de bir yaşam olanağı vardı. Ve bir yol vardı. Şimdi dünya küçüldü. Saklanacak bir çöl, bir dağ, bir orman bile kalmadı. Binlerce yıl ayakta kalmış bir dil, bir inanç, bir özgür yaşam formu kısa bir zamanda yok oluyor. Basında sık sık rastlıyoruz bu yok oluşlara; 'şu dili konuşan son kişi de öldü.'

Bazı ülkeler bunu görüyor. Ciddi projeler yapıyorlar. Örneğin İsveç'te, bir okulda beş veli dilekçe verdiğinde kendi dillerinde eğitim görebiliyorlar. İspanya'da kadim bir kelime, bir atasözü, bir bilmece, bir desen, bir motif, bir ezgi, bir tapınma biçimi bulmak umuduyla ciddi paralar harcanıyor. Bunlar bir halkın, bir ülkenin hazineleridir. Zenginliğidir. Hatıralardır. Geleceğidir. İnsanım diyebilecekleri gerçek şeylerdir. Ruhlarıdır. Ve biliyorlar ki dilleri, sanatları, kùltürleri yok olursa gelecekleri olmaz. Ve bunu yaparken bir ulusu esas alıyorlar. Demokratik ulus çünkü budur. Hristiyan müminler, aydınlar asırlarca 'ölümsüzlük kâsesini' aradılar. Bunun için yüzlerce serüvene atıldılar, işkenceler çektiler. Bir sembol de olsa varlığı onları birleştirecekti. Yoksa gerçekte ölümsüz olmak için değil, ama birlik için aradılar. Kendilerini geleceğe taşımak için sade bir amaç ve umut içinde. Yoksa sadece yapılar, ritüeller toplumları ayakta tutamaz, sadece ordular insanları koruyamaz, ama bir amaç daha fazlasıdır, daha belirleyicidir. Hasankeyf, Allianoî için koparılan onca kıyamet bundandır. Tarihte yok olup giden yüzlerce halk gerçekte neyi kaybetmişti? Belki de en doğru cevap, "umudu"nu kaybetmiştir. Ama eski zamanlarda yıkımlar uzun süre alırdı. Ve çok nadiren müdahale yapılırdı. Tabii ki o zamanlar evren bakış açılarının merkezinde inanç olduğu için ve her büyük inanç amacından uzaklaştığı için çevresini kendisine benzeştirmeye çalışırdı. Kırımlar daha çok kadim inançlara yönelik olurdu. Örneğin 'Şemsiler'e yapılan kıyım model bir yaklaşımdır. Sabit iktidar formatıdır.

‘Mardin Kapısı’nın dışında gördüğümüz bir putperestlik tapınağının Şemsiler’in ibadetgâhı olduğunu anladık. Şemsiler evvelce her cumartesi günü orada toplanarak akşama kadar yer içer, karanlık basınca ışıklar yakarak bir müddet dua ederler, sonra da ışığı söndürerek putperestlik devirlerinde olduğu gibi hayvani bir surette birbirine sarılıp (...) cinsi münasebette bulunurlardı. Erzurum Çingeneler diyarı olduğu gibi, burası da Şemsiler’in merkezidir. Bu işlerden haberdar olan bir beylerbeyi, onları yanına çağırarak kendi ibadetgâhlarına devamı menetmiş, bilahare de bunların namazları olmadığını, Ermeni, Yahudi ve Rum mezheplerinden hiçbirine merbut olmadıklarını ve yalnız Ermenice konuştuklarını anlayınca, tekrar yanına çağırarak hangi mezhepten olduklarını sormuş. Onlar Ermeni olduklarını söyleyince, beylerbeyi: ‘Öyle ise ya Ermeni kilisesine veya camiye devam edin, aksi takdirde hepinizi kılıçtan geçiririm’ diye tehditte bulunmuştur. Şemsiler yalvararak ve rüşvet vererek Ermeni kilisesine gideceklerine dair söz verdikten sonra salıverilmişler: fakat emre itaat etmeyenin malları musadere, kellesi de uçurulacağına dair şiddetli emir çıkarılmıştır. Böylelikle Şemsiler’in tapınağı boş kalmış, kendileri de İran’a, Süryani memleketine, Tokat’a, Merzifon’a ve daha başka yerlere dağılmışlardır. Burada kalanlar ise, korkularından, kendileri namına kiliseye gitmek üzere Ermenilere ücret vermeğe, bazıları da gayr-ı ihtiyari cumartesi günleri nöbetle bizzat kiliseye gitmeye başlamışlar.’ (Polonyalı Simeon’un Seyhahatnamesi, 1608-1619, AMİD, sf: 16)

Tanıdık senaryo değil mi?

Modern zamanlarda ve günümüzde kıyımlar devam etmektedir. Bir bütün olarak doğa, diller, inançlar, kültürler, gelenekler, özgün ekonomiler, hayaller, duygular ve ne varsa! Bu son kıyım savaşında, bir tek ‘insan’ kalacak ayakta. Bir makine daha doğrusu, o her şeyi oburca tüketen ve bitiren! O kendi bin-diği son dalı da kesen!

Lakin her zaman umut vardır. Alfons Doudet Fransa’nın ve Batı’nın en onurlu hikâyecilerindendir. ‘Değirmenimden Mektuplar’da ışıklı hikâyeler anlatır. Kapitalist modernitenin halkları, dilleri, kültürleri yok etmelerine karşı mücadele verir. Doğru söyler ve doğru yaşar. Demokratik modernitenin özgün temsilcilerinden biridir. Avrupa’nın toplumsal ve ruhi şekillenmesinde rol oynamıştır. Kadim değerleri ve demokratik değerleri, tüm o motifleri içtenlikle işler. Paris’in ikiyüzlü, sahte, çürümüş yaşamından kaçır. Kendi memleketinde, Provence bölgesinde küçük bir köyde satın aldığı eski bir

değirmende yaşar. Ve yazar. Bu yaşam tercihi önemli bir duruştur. Orada bir rüya görür: Rüyasında yıkılmış bir şato vardır. Taşları sağa sola savrulmuş, kırılmış, büyük bir enkaz! Yabani otlar бүрүмүш. Dikenler, çalılar. Ve sabah uyandığında yoğunlaşır. ‘gördüğüm bu şato’ der, ‘Provence dilidir.’ ‘Ve yok olma ile karşı karşıyadır.’ Alfons Doudet, Provence dili ile yazmaya başlar öykülerini. Yıkılan o şatoyu yeniden inşa eder.

Ekoloji Ve Tarihsel Sorumluluk

‘Tarihsel akış tekrarlardan ibaret bir döngüler sistemi olmadığı gibi, çizgisel bir ilerlemecilik de değildir. Kendi içinde ne kadar zihniyet ve yapısal hareket oluşturduysa o ağırlıkta paylar taşıyan, бүтүнсөлүк kazanmış bilinç ve eylemler hareketinin toplamıdır. Tarihselleşmek, akış halkalarından birisi olmak her zaman mümkünüdür. Bunun koşulu ise, gereken ağırlıkta zihniyet gücüyle yapısal formu kazanmaktır. Tarih bu anlamda şaşmaz bir doğaya sahiptir. Tarihte yer alacak kadar zihniyet gücü geliştirememiş ve yapısal formunu sağlayamamış tüm görüş ve eylemlilikler sorumluluğu kendilerinde aramak durumundadır.’

Mevcut küresel hükümlerlik formlarında, iktidar ve muhalefet sorumluluğu birbirinin üzerine yıkma mücadelesi içerisinde. Bu eylemlerdeki politika sanatı tek kelime ile demagojidir. Kamusal yapıların bozulma oranları bu demagojik politikaların üslup ve tarzını belirlemektedir. Özellikle çeteci sermayenin denetimindeki medya buna büyük bir zemin hazırlamaktadır. Çözumsuzluklar konusunda medya çılgın bir sorumsuzluk içinde ve çözumsuzluktan beslenen doymaz bir kan emici durumundadır. Günümüzde medyanın genel karakteri budur.

Uzmanlardan ve tecrübelilerden oluşması gereken bürokrasi, bu tarihsel kök işlevinden uzaklaşmış yeteneksiz bir yığın halini almıştır. Taşınması ve beslenmesi zor bir günahkârlar topluluğuna dönüşmüştür. Özellikle ikinci paylaşım savaşından sonra yozlaşmış, yabancılaşmış ve toplumun aleyhine dönmüş belalı bir yapı haline gelmiştir. Soğuk Savaş politikaları iki grup bürokrasi yaratmıştır: Birincisi; geldiği topluma henüz ters düşmeyen, yetenek ve deneyimini toplumun hizmetine sunan ve tarihsel değerlere, toplumuna yabancılaşmamış bir bürokrasidir. İkincisi ise; küresel egemen güçler tarafından eğitilmiş ve toplumuna düşmanlaştırılmış acımasız bürokrasidir. Siyasi partilerin çoğunluğu genellikle bu bürokrasinin hizmetindedir.

Küresel egemen güçlerin yetiştirdiği ve topluma karşı kullandığı bu bürokrasi ve partilerini tanımak o kadar zor değildir: Onların en bariz özelliği çözümsüzlüktür. Çatışmacı kültürdür. Açıklığa ve demokrasiye düşmanlıktır. Demokrasi onlar için vatan hainliğidir. Çözüm ise ihanettir. Huzurlu bir yaşam ise yozlaşma ve çürümedir. Uzlaşma kültürü vatani satmadır. Çözüm, zayıflıktır: Teslim olmaktır. Kan ve gözyaşı, acı ve yoksulluk onların güçlerinin göstergesidir. İlelebet var olmalarının olmazsa olmaz koşuludur.

Medya ve dışarıdan eğitilen bürokrasinin zihniyet dilimi kaos içinde düzen sağlamaktır, süresiz bir çatışmanın belirlediği korkulu bir yaşamdır bu. Hiç kimse güven içinde değildir, herkes mutlaka suçludur, hayatında bir kez olsa bile hata ve günah işlemiştir, bu durum onu ezmek ve cezalandırmak için yerlidir. Her birey sonsuz bir süre avının nesnesidir.

Sadi Şirazi'nin 'Bostan ve Gülistan'ında', Basra ve Küfe arasında gidip gelen bir kervan şeyhi ile tilkinin meseli anlatılır. Derler ki Kervan şeyhi sürekli koşan, dili bir karış dışarıda ve bir deri bir kemik kalmış bir tilkiye rastlar. Dayanamaz ve tilkinin yolunu keser; 'Dur ey tilki ' der, 'neden durmadan koşuyorsun?' Tilki biraz duraklar ve nefes nefese şöyle der; ' Ey gafil ihtiyar duymadın mı Basra'da yeni bir kanun çıktı.' İhtiyar gülümser ve şöyle der; 'Peki, sana ne bu yeni çıkan kanundan, develere angarya zorunluluğu seni ne ilgilendirir?' Tilki tekrar koşmaya başlamadan küçümser bir gözle Kervan şeyhine bakar ve şöyle der; 'Ya biri sen devesin dese ben ne yaparım, aksini ispatlayıncaya kadar angaryada ölmez miyim?'

Toplumun kendi içinde yürütülen bu süre avını engellemesi mümkündür; örgütlendiği oranda kendini savunabilir ve bu süre avından kurtulabilir.

Eskiden bu süreklilik açık yapılandı; öldürenler kahraman ve cinayetlerinden dolayı kutlanırdı. Bu rezalet kaldırılamayacak bir duruma gelince yeni sistemler geliştirdiler. Ahlakın dışında geliştirilen hukuk. İlk uygulanan hukuk sistemi, kral öldüğünde eşyaları, hizmetkârları ve bürokratları ile birlikte gömme yöntemi. Öbür dünyaya adeta hükümler taşıyan. Bu belki de bir önlemdi ve bürokrasiyi engellemeye yönelik sembolik bir yaptırımdı. Etkisi muhakkak ki vardı.

Toplum o zamanlar henüz tümenden örgütsüz değildi. Dinsel örgütlemeleri ve etnisiteye dayalı örgütlemeleri diriydi. Bugünün bakış açıları ile bu örgütlemeleri sıradan ve katı bulabiliriz, ama içerik bakımından ve taşıdıkları tarihsel değerler bakımından oldukça caydırıcı ve öz savunmaya dayalı güçlü ahlaki yapıları.

İktidarlar bu güçleri her zaman hesaba katmak zorunda kalırdı. Ancak yozlaştırma ve gülünç duruma düşürmek için gizli çabaları her zaman vardı. Sadece beş yüz-altı yüz yıllık Osmanlı tarihsel gelişimi içinde üç yüzden fazla isyan varsa, bu başkaldırıların büyük çoğunluğu topluma yabancılaşmış aç gözlü ve gaddar bürokrasiye karşı yapılmıştır.

Bütün kutsal kitaplarda Hazreti Yusuf'un hikâyesi vardır. İnsanlık hafızasında sahiplenen ve örnek alınan bir hikâyedir. İlk bakışta kuşkulu bir yaklaşım ağır basar, acaba Yahudiler diasporadaki yaşamlarını kolaylaştırmak ve içinde yaşadıkları toplumlara güven vermek için mi diye bunu inanç dünyamıza eklediler, içimizdeki önyargılardan kurtulalım gibi sorular mı soralım? Bu da bir bakış açısı olabilir.

Diğer yönüyle öngörülü, yeteneği olan temiz yürekli bir bürokrasi tipolojisidir. Muhakkak ki tarihsel açıdan toplumsal kolaylaştırıcılar için emsalsiz bir örnektir. Kök toplumun samimi, namuslu, dürüst ve etnisitesine, inancına bağlı hayânın ve onurun, şefkatin sembolü olan Hazreti Yusuf'un hikâyesi gerçekte budur. Belki de dışarıda bir bürokratin eğitilmesi olumlu da olabilir mesajı verilmiştir. Yüzlerce yıllık bu toplumsal örgütlemeler inanç ve etnisiteye dayalı örgütlemeleri ve doğrusu toplumlarını savunmak için büyük çabalar gösterdiler. Belki öyle ciddi kurumları yoktu, ama irade-inanç ve ahlaka dayalı olmaları onları güçlü ve sürekli kılabilirdi. Bugünkü Irak dinamiği ve özellikle İran toplumsal yapısı hâlâ bu gelenekle kendini sürdürüyor ise ciddiye almak ve derinliğini anlamak gerekir.

Ekolojik toplum tasarımı sadece son birkaç yüzyılın oluşumu olan örgütlenme biçimleri ile iddialı ve kalıcı çözümler üretmek mümkün değildir. Çağın en şöhretli örgütlemesi belki de 'Bolşevik Parti' örgütlemesi gibi gö-

rünürken gerçekte bürokratik bir örgütlenme idi. Sonuçlarına baktığımızda ne kadar yaşam üretti? Ne kadar duygu, ne kadar vicdan ve ne kadar ahlak ve politika üretti? Geride ne kaldı? Eksiklikleri çokça tartışılabilir, ama kendi toplumuyla kurduğu bağa baktığımızda yabancı bir kurum gibi durmuyor muydu? Aşırı genelleme, özgünlükleri, farklılıkları görmeme ve buna rağmen birlik oluşturma mümkün olabilir mi? Olmadı. Olamaz.

Ekolojik toplum örgütlemesi doğa tarzını esas alabilir. Tarihsel birikimi ve farklılıkları bunun içine kattığında yeni bir yaşam açığa çıkar. Örgütlenme, her şeyden önce yaşam kurmayı amaçlar, yoksan ne anlamı olabilir ki? Benimse- nen, sahiplenilen ve savunulan bir yaşam kurmak. Küçük bir kaygının ol- madığı, özgür bir yaşam.

2009 yılı içerisinde Diyarbakır'da yapılan Mezopotamya Sosyal Forumu bu anlamda insana bir fikir veriyor. Birçok ülkeden ve birçok deneyimden gelen insanların yüzleşmeleri ve bir arada kamp yapmaları, yüz yüze ko- nuşmaları, tartışmaları, deneyim kazanmaları ve belki de yanıldıkları nok- taları görmeleri, pay çıkarmaları ve en önemlisi yalnız olmadıklarını görmeleri, dünyanın her yerinde arkadaşlar edinmeleri değerlidir ve foru- mun en büyük artısıdır. En sevindirici olan ise o yirmi, otuz yıl önceki po- lemik ve kulis kültürünün görülmeyişi, içtenliğin ve dayanışmanın daha önemli olduğu algısıydı. Yeni bir atmosfer ve kesinlikle olgun, ilkeli bir bir- liktelik düşüncesinin hâkim olmasıydı. Paylaşım ve ortak yaşamın farklı- lıkları görmekten geçtiği, gerçekte yaşamın bu olduğu tartışmasız bilinci idi. Meksika'nın, Bask'ın ve Kürtlerin özgünlüğü ve her ülkenin, her halkın hi- kâyesinin güzelliği idi. Özellikle Meksika, Ürdün ve Bask'ın genç kuşağı ile Avrupa'nın ve Filistin'in yaşlı kuşağı ilgi çekiciydi. Asambleler, paneller, kon- feranslar, müzik ve şarkıların dünyanın ortak ve yalın ruhunu taşıması umut vericiydi. Başka bir buluşmanın ve dünyayı adım adım dolaşmanın yeni bir başlangıcıydı. Bürokrasisiz ve politbüroşuz bu yalın buluşmanın zenginliği ve sonuçları ile birbirini yüz yüze tanımanın ve ortaklaşmanın zengin deneyim- lerini bir araya getirmenin emeğinin güzelliği idi. Halkın katılımı ve misafir- leri ağırlama biçimi eşitlikçi bir ailenin ilişkileri biçimindeydi; kadim bir kabilenin şölenini anımsatıyordu.

Tarihselleşmek ve yapısal bir form kazanmak için, sosyal forum projeleri henüz gevşek ve oturmamış bir düzeye sahiptir. Ama ekolojik toplum algısı içinde, özellikle Latin Amerika'daki birikim ve yeni sentezlerin, yerel model- lerin Mezopotamya algısıyla örtüşme eğilimi gösterdiğini ve yeni bir yolu işa- ret ettiğini söyleyebiliriz.

III. BÖLÜM

DEMOKRASİ NEDİR?

Demokrasi halkın yönetimi, halkın kendi kendisini yönetmesi anlamına gelen siyasi yönetim biçimi olarak tanımlanır genellikle. Demokrasi eşitlik ilkesine dayalı yaşam biçimidir de. Demokrasinin, hoşgörü, başkalarıyla barış içinde yaşama, fikir özgürlüğü, herkese insan olarak eşit değer verme, müzakereye açık olma, karşılıklı olarak taviz verme ve almaya yatkınlık gibi 'değerlere' dayandığı da tanım olarak liberaller tarafından ileri sürülmektedir.

Demokrasi, tüm sorunlarımızı çözeceğini sandığımız ve belki de tüm sorunlarımızın çözümünün yattığı sihirli bir sözcük gibi bakılması genel kabul gören bir yaklaşımdır. Ama bu kavramı dikkatli ele almak gerekir: Ekolojik toplum inşasında demokrasinin nasıl bir işlevi ve rolü olacaktır? Mevcut haliyle savunulan demokrasi nasıl bir demokrasidir? Çarpıtılan din ve felsefenin yanında bu tarihsel değer nasıl anlamlı bir şekilde yeniden özüne uygun olarak uygulanabilir? Bu karmaşayı hangi bakış açılarıyla düzeltebiliriz? Politikacılar, 'demokrasi' sözü vermiyor mu; pek çok insan kendini 'demokrat' olarak adlandırmıyor mu? Peki, 'bu konuda ne biliyoruz, neleri doğru olarak' değerlendiriyoruz?

Genel anlamda demokrasi kişilerin, grupların, sınıfların vb. kendilerini ilgilendiren ya da ilgilendirebilecek konularda alınacak kararların oluşumuna katılmalarıdır. Tüm üye veya vatandaşların, organizasyon veya devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir yönetim biçimidir. Doğrudan demokrasi olarak bilinen ve siyasal karar alma hakkının, çoğunluk yönetimi usulleri çerçevesinde hareket eden, ama azınlığı da gözetken ve bütün yurttaşlar topluluğu tarafından kullanıldığı yönetim tarzı ya da modeli olarak demokrasi, ilk uygarlıklardan önce ortaya çıkmıştır.

Siyasal yaşam içerisinde birçok kavram demokrasi ile ilgili olarak kullanılmakta ve doğrusu karmaşık bir çeşitlilik yaratmaktadır. Örneğin: Çoğulcu

demokrasi, halk demokrasisi, klasik demokrasi, liberal demokrasi, parlamenter demokrasi, plüralist demokrasi, endüstriyel demokrasi, kalkınmacı demokrasi, koruyucu demokrasi, Marksist demokrasi, plebisitçi demokrasi, sosyal demokrasi, yeni demokrasiler ve radikal demokrasi.

Yaşadığımız sorunları, toplumsal ilişkilerin değişen yapısını, toplumsal taleplerin farklılık taleplerine nasıl ve hangi koşullarda dönüştüğünü, devlet-toplum ilişkilerinin nasıl giderek iki birbirinden bağımsız mekanın ilişkisi biçimini aldığını ve benzeri soruları, genel tartışma tarzında yaşadığımız yerelliği de göz ardı etmeden, sorunların global bir nitelik taşıdığını vurgulayarak ve bu temelde geliştirilecek çözümlerin ve stratejilerin son yıllarda sosyal bilimlerde ve siyasal kuram içindeki gelişmeleri ve tartışmaları hesaba katarak üretebildiğimiz zaman belli bir gelişmeye hizmet edebilir.

Siyasal diyalog, toplumu oluşturan bireyler, sivil toplum kuruluşları, siyasal temsilcilerin ortaklaşa ve hakça yer alacağı bir görüşme, tartışma ve müzakere ortamında alınacak olan yetkin ve bağlayıcı kararlar aracılığıyla ‘demokratik ilişki’ olarak gerçekleşir. Bu ilişkiye göre yurttaşların birer katılımcı olarak kararların her aşamasında yapılacak görüşme ve konsültasyonlara katılması söz konusu olmalıdır. Bu durumda, diyalogun, bir karar alma süreci etrafında yapılandırıldığını, buna katılan katılımcılar olduğunu, katılımcıların eşit ve saygın olarak kabul edildiği, yurttaşların bireysel olduğu kadar örgütlü sivil toplum kuruluşları olarak, yerel meclislerin ve siyasal otoritelerin ortaklıklar oluşturduğunu düşünebiliriz. Bu durumda, alınacak kararların her ortağın eşit ölçüde bilgilendirildiği bir ortamda alındığı düşünülmelidir. Eğer karar için gerekli olan bilgiler tüm ortaklara eşit, açık ve anlaşılabilir bir dille sunulamazsa onların karara katılımları da eşit olamayacaktır. Bunun için demokratik diyalogun ilk temel ölçütü şeffaf bir karar alma süreci olacaktır ki bu olgu kısaca saydamlık olarak ifade edilebilir.

Karar alma sürecinde doğrudan katılımcı olmanın bir temel sonucu, alınan kararları ahlaken ve siyaseten benimsemek ve onlardan yükümlü olmaktır. Bu kararların içeriği kadar onların uygulanmasından da sorumlu olmak anlamına gelen bu adımın doğal bir sonucu, kararların alınması ve uygulanmasında katılımcıların birbirlerinden hesap sorabilmeleridir.

Özellikle, kararların uygulanmasının ve sonuçlarının değerlendirilmesinin ve bunların sonucuna göre kararların yeniden ele alınması, değiştirilmesi ve yeni düzenlemelere gidilmesi anlamına geleceği açıktır. Bu espri içinde hesap sorma olgusu demokrasinin temel ve ayrılmaz bir özelliğidir. Siyasal bir karar alma süreci söz konusu olduğunda hesap sormanın hem siyasal, hem de idari,

mali, hukuki boyutları olması doğaldır. Siyasal uygulamalarda esas olan her siyasal kurumun aldığı kararların ve yaptığı tasarrufların belirgin olması ve bu hususlarda sorumluluk almalarıdır. Hesap sorma olgusunun siyasi, idari, mali ve hukuki süreçlerden oluşan çok boyutlu bir içeriği olması beklenmelidir.

Siyasal karar alma söz konusu olduğunda bunun bir siyasal katılma süreci olacağı görülmektedir. Ancak burada siyasal katılmadan kasıt sadece siyasal kararların alınmasında etkili olmak değil, aynı zamanda kararların alınması sürecinde hazır olmak ve kararların içeriğine ortak veya taraf olmaktır. Ortaklık bu tür bir taraf olunan konularda yoğun ve sürekli katılmayı gerektirecektir.

Demokrasi ve katılımcılık için, etkinlik ve alınan kararlara uygun davranışın artması zorunludur. Özellikle üretilen siyasal kararlara katılım dolayısıyla onların ahlaken, vicdanen ve siyaseten yurttaşları ve onların üye olduğu kurum ve kuruluşları bağlayıcı hale gelmeleri, onlara uyumu da doğal bir olgu haline getirecektir. Alınan bir karar, oluşturulan bir kural veya yasaya başından itibaren danışılarak katılan yurttaşların bu karar, kural veya yasayı doğal olarak uyulması gereken bir uygulama olarak kabul etmeleri de kolay olacaktır. Bu durumda yasalara gerektiği gibi uyma sorun olmaktan çıkıp, hukukun ve ahlakın üstünlüğüne dayalı bir yönetim uygulaması da hayata geçmiş olur.

Demokrasinin uygulama biçimi, toplumsal yapının karar alma süreçlerine katılım bilinciyle kendisini açığa çıkarır. Çünkü ‘demokraside formel ilke, aynı zamanda maddi ilkedir.’ Dolayısıyla demokrasi, evrensel ve özgül olanın gerçek birliği oluşturur. Yurttaşların rızasını maddi olarak karşılamak burada önem kazanır. Bu rıza ancak etkin bir katılımı somutlaştırabilir. Monarşi, bir yerde cumhuriyet soyut devleti ifade eder. Burada demokrasi mücadelesi topluma yabancılaşmış soyut devletin yeniden demokrasiye karşı duyarlı hale getirilmesidir. Devletin ilk ortaya çıktığı Aşağı Mezopotamya’da devletin topluma karşı duyarlılığı çeşitli meclisler aracılığı ile oldukça somuttu. Handedanlığın gelişmesiyle beraber başta katılımcılık olmak üzere tüm ilişkilerde gerçek bir yabancılaşma ortaya çıktı. Roma imparatorluğu cumhuriyet uygulamalarında ise bu yabancılaşma doruğa çıkacak ve artık insanlar aslanlara parçalatılacaktı.

Temel ölçütler itibarıyla saydam, hesap sorulmaya açık, sorumluluk alma esprisiyle katılmayı gerektiren, toplum yapılanmaları ve organizasyonları arasında uyum esasına göre işleyen, yerindenlik esasına göre hizmet üreten, etkin bir hukuk ve ahlak uygulanmasına dayalı siyasal diyalogun ve dolayısıyla demokrasinin sonucuna ulaşmış bulunuyoruz.

**Doğal Toplum Ahlakından Demokrasiye Geçişte
İlk Kent Demokrasileri**

Modernitenin dayattığı anlamıyla ilk demokrasi Grek Uygarlığı'nda, Atina'da ortaya çıkmamıştır. Belki Atina'daki demokrasiden iki bin yıl önce Aşağı Mezopotamya'da ilk uygulamalara rastlamak mümkündür. Burada uygulanan demokrasi çok daha maddi ve organize olmuş bir yapıdadır. M.Ö. 3000 yıllarında, Aşağı Mezopotamya'da bağımsız birçok küçük kent devleti vardı: Eridu, Uruk, Ur, Nippur, Lagas, Mari, Arbella, Kiş bir çırpıda sayılabilen kentler ve devletlerdi. Bir örnek verecek olursak; **'Lagas'ın yüzölçümü, sulanmış topraklar da içinde olmak üzere üç bin kilometre kareye varıyordu. Ve surlarla çevrili, az çok önemli bir düzine kadar kasabayı içeriyordu; nüfusu yüz elli bin dolayında olmalıydı. Ülkede, çeşitli tanrılara adanmış, yirmi kadar tapınak vardı.'** Devletin başında, bazen Lugal diye adlandırılan 'Patesi' adlı bir hükümdar bulunuyordu. Patesi genellikle ilk yerleşimci ünlü bir aileden seçiliyordu. Başlangıçta Patesi, bir rahip-kral olarak görülüyordu. Öyle olduğu için de, iktidara yönelik korku ve güven tehlikesinden dolayı, belli bir zaman sonra törenle öldürülmesi veya tahtından indirilmesi usulü 'hükümdarın kişiliğinin, belli aralıklarla' arındırılması 'biçiminde sürdürülen kadim Mezopotamya geleneklerinden' kaynaklanıyordu.

Bu Aşağı Mezopotamya kentlerinde, ciddi yetkilerle donatılmış 'Halk Meclisleri' ve 'Yaşlılar Kurulu' vardı. Bunlar Hükümdarı seçiyor ve belki de görevinden alıyordu. Adaleti sağlıyor ve etik kuralları uyguluyorlardı. İdari önlemler alıyor, Patesi ile temel siyasal sorunları, örneğin savaş ve barış ilanı gibi konuları tartışıyor ve karar alıyorlardı. Topluluğa yeni yurttaşlar kabul ediyor ve ortaklığın mallarını yönetiyorlardı. Kamu binaları, eğitim kurumları, yollar gibi imar uygulamalarını tartışıyor ve karar alıyorlardı. Ordu henüz profesyonel anlamda yoktu, güvenlik milis şeklindeki halk örgütlemeleriyle sağlanıyordu. Bütün bu sistemin başındaki Patesi'nin belki de sadece sembolik bir rolü vardı. Esas rol ve işlev çeşitli halk meclisleri tarafından yerine getiriliyordu. Ancak hanedanlığın gelişmesi ile belki Patesi güçlendi ve oldukça merkezi bir yapı oluşturdu ve despotik bir sistem yarattı diyebiliriz.

Konunun daha iyi anlaşılması için o dönemin siyasal yapısını ve toplumsal örgütlemesini tanımak gerekir. Bu kentlerdeki toplumsal sistem nasıl bir organizasyona sahipti? O zamanın kavramlaşmaları ciddi bir fikir verebilir mi? Devletin topluma yakınlığı veya yabancılaşma düzeyini bu mevcut halk kurumlarıyla ölçebiliriz. Bu dönemin önemli bazı Sümerce siyasal kavramları:

Patesi: (sümerce) bir mülkün ajanı, kâhyası veya menajeri

Babtum: semt halkı

Alum: kasaba topluluğu

Rabianu: Belediye Başkanı

Rabillium: Halk çemberi

Rabianum: yaşlılar meclisi (belki belediye meclisi)

Puhru ummani: halkın meclisi

Puhru şamati: ülkenin meclisi

Aşağı Mezopotamya'daki ilk kentlerdeki bu sistem, ilk büyük köy yerleşimcilerinin ve farklı klanların bir arada yaşama kültürünün doğduğu bir gelenekten geliyordu. Yoksa iyi kalpli rahiplerin yarattığı bir sistem değildi. Rahipler sadece bu 'Halk Çemberi' adı verilen ilkel meclis geleneğini gelişen ve yoğunlaşan toplum yaşamına bazı ayrıcalıkları içerecek şekilde sistemleştirdiler.

Bir kentin tüm yönetimi bu meclisler aracılığı ile sürdürülmekte idi. Devlet, tekki bir yapıya henüz cüret edememekteydi. El Ubeyt (Aşağı Mezopotamya'da doğal toplum alışkanlıkları ve göçmenlerin getirdiği klan toplumunun yoğun etkilerinin şekillendirdiği dönem, M.Ö 6000-3400) kültürünün yoğun etkisi ile bu şekillenme ortaya çıkmıştır.

İlk kentlerde diğer önemli bir olgu da doğal toplum değerleri ile rahipler tarafından üretilen mitolojinin iç içe olması ve henüz toplumsal zihniyetin tamamen iktidarcı bir zihniyete teslim olmamasıdır. Cemdet Nasır döneminde meclislerin etkisi kırılacak ve hanedanlık dönemi (M.Ö. 2700) merkezi, monarşik bir yapıya bürünecektir.

Rahiplerin ürettiği mitolojide tanrılar panteonu-kurulu çoklu bir yapıdır. Yüzlerce tanrı bu kurulda yer alıyor. Her tanrının görevi farklıdır. Ayrıcalıklı ve güçlü olan tanrılar vardır, ama toplumsal sisteme yansımaları çatışmalı ve uzun yılların uygulamaları ile ancak topluma hâkim kılınabilmiştir. İnsanların hafızaları kent ortamında büyük bir titizlikle yavaş yavaş silinmiş ve yeniden yapılandırılmıştır. Denilebilir ki bu meclislerin ehil olmayanların denetimine girmesine göz yumulmuş ve adeta bir kurtarıcı aranmak zorunda bırakılmıştır. Yoksa Marduk'u nasıl açıklayabiliriz.

İlk kentlerde yararlı hiyerarşiye dayalı olarak gelişen 'Halk Çemberi' kültürü iktidarcı bir yapıya yol açmayabilirdi. Aynı şekilde ve belki de aynı zaman dilimleri içinde Yukarı Mezopotamya kentleri böyle bir gelişmeye, bazı istisnalar hariç girmediler. Yararlı hiyerarşiye dayalı yapılarını uzun süre korudular.

Ekolojik Toplum

Demokrasiyi yeni bir anlayış ve ekolojik toplum çerçevesinde ele almak bu temel gelişmeleri ve oluşumları iyi irdelemek ile mümkün olabilir. Mahalle, semt, ilçe ve kent meclislerini oluştururken bu deneyimlerin incelenmesi ve tekrar iktidarcı bir anlayışın ortaya çıkmaması için önemli olacaktır. Ayrıca demokrasi ve kültürünü ele alırken sadece bir sistem olarak görmemek gerekir. Bir yaşama biçimi, ruhsal bir şekillenme ve iktidarcı uygarlığın yarattığı bütün toplumsal tahribatları gören ve mücadele eden bir karakterde yaklaşmak ve iktidarsız yapılandırmak en doğrusu olacaktır.

Demokrasi bir kültür ve yaşam biçimidir. Sadece bir parlamentosu olması, seçimler yapması, sandıktan çıkması, yurttaşlara söz ve ifade özgürlüğü vermesi bir yaşam ve kültür oluşturmak demek değildir. Düşünce özgürlüğü ile söz özgürlüğü kadar, beslenme özgürlüğü, barınma özgürlüğü, öğrenim özgürlüğü, çalışma özgürlüğü, sağlığını koruma özgürlüğü de demokrasili yaşamın olmazsa olmaz özellikleridir. Bu yaşam anlayışının insan aklına, ahlakına, davranışlarına, ilişkilerine yansıyor, uygulama düzeyine gelmesiyle zihinsel ve yaşamsal anlamda demokrasi kültürü ortaya çıkar.

Aydınlanma dönemi zihinsel ve kültürel anlamda özgün bir dönemdir. Çoklu seçenekleri olan ve insanlığa yeni bir çıkış yapma imkânı sunma ihtimali yüksek olan bir toplumsal alt üst oluşturmaktadır. Bu eşikte örgütlenen ve oluşumunu tamamlayan güç, demokrasi kültürünü ters yüz ederek çıkış yapan yine iktidarcı uygarlık oldu. Belki üç yüz yıldır Aydınlanma döneminde oluşan doğal toplumun yeni sentezini açığa çıkarmak için görülmemiş örgütlü veya örgütsüz mücadeleler verildi. Bu muhteşem mücadelelerin yaşandığı en büyük sapma 'İktidar için iktidar mücadelesi' idi. Bu büyük sapma bütün tarihsel ekolojik toplum çıkışlarını yutmuştu ve kendisine benzeştirmişti. Ekolojik toplum çıkışları için mücadele eden filozoflar, peygamberler ve onların şeriatları iktidarla buluştuğu anda farklı bir evren bakış açısına dönüşmüştü. Tüm şeriatların ilk çıkışları ekolojik toplum inşa çıkışıdır. Tevrat, İncil ve Kuran Şeriatı iktidarla buluştuğu anda artık şeriat olmaktan çıkar ve egemen ideoloji olur. Aydınlanma dönemi de iktidarla buluştuğunda tüm içeriğini yitirme ile karşı karşıya kalır.

KÜRESELLEŞME VE ÖLEN DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ

Modernite iktidar özelliği dışında neden başarılı oldu? Çıkış noktası bireyin tanımlayıcı özerkliği, mahremiyeti, yalnızlığı ve mutlak haklarıdır. Siyaset tasarımı birey, haklar, özgürlük ve adalet gibi, içeriği siyasal pratikten önce ölçü olarak belirlenmiş soyut kavramlarla oluşturulur. Modernite, siyasal pratiğe adaletin, kendi gerçekliğine kesinlik kazandıracak temeller aradı. Bilgi anlayışı oldukça merkezidir. ‘Dünya kimsenin başkaları için var olmadığı bir dünyadır’ imgesini tüm birey, toplum ilişkilerinin merkezine oturttu: Çünkü modernitenin dünyasında kamusal hiçbir değer yoktur; verimlilik ve çıkar-yarar hesabı her şeyin önüne geçmiştir. Kardeşlik duygusu, genel irade, şefkat ilişkisi, tüketim alanının dışında sevgi, inanç ya da bağlılık, samimiyet ve fedakârlık yoktur. Bu değerlerin kırıntılarının bile bulunduğu eylemlerde ikiye bölünmüş bir zorunluluk vardır.

Gerçekte ise modernizm tipolojisi saldırgan, açgözlü, bencil ve yalnızdır; ortaklaşmacılık, dayanışma ve birlikte varoluş potansiyelinden, duygusundan, iradesinden yoksundur. Gerçekte doğru demokrasi tasarımı siyaset, adalet ve özgürlük gibi kavramlara dayanmaz; bunları mümkün kılan pratiktir. İnsanlar belli soyut gerçeklere rıza gösterdikleri için yurttaş olmazlar. Hafızası ve geçmişi olan bir toplumsallık içinde yurttaş haline geldikleri için doğru pratik gerçeklikler yaratmaya uygun kişiler olurlar. Demokrasi bir araç değil bir amaç olduğu için siyaset de, planlanmış süreçler kadar önemli ve bu süreçlerde yer alanlar arasındaki ilişkilerin varacaklarını sandıkları hedefler kadar yaşamsal olduğu bir yürüyüşdür. Bu tasarım, yurttaşların siyaset sürecine aktif katılımını gerektirdiği için temsili anlayışı esas almaz.

Doğru demokrasi, hem modernist tasarım ufkunun ne kadar dar olduğu gözler önüne sermesi, hem de alternatif bir doğrudan demokrasi tasarımı geliştirerek kamusal, yurttaşlık ve topluluk kavramları etrafında yeni tartışmalar açması bakımından gereklidir. Neredeyse aranır duruma gelen ve Batı birliğinin evrensel bir bakış açısı haline getirdiği liberal demokrasi anlayışı, felsefi ve siyasal açıdan anlamlı değildir. Sadece mevcut ikiye bölünmüş bile insanları çileden çıkarmak için yeterlidir.

Yaklaşık yirmi yıldır yeni bir dünya tartışılıyor. Ulus-devlet ve milliyetçilikten sonra yeni bir dünya inşası öngörülüyor. Doğan bu yeni dünyanın anlaşılmasını engelleyen eski toplumlara bakma ve çözümleme anlayışydı. 1989, yalnızca Doğu Bloğu’nun dağılmasını ifade etmez, bu

tarih aynı zamanda egemen bir siyaset biçimi olan ulus-devletin de eskimeye yüz tuttuğu bir süreci vurgular. Sermaye hareketlidir, işgücü ise hareketlenmeye hazırdır.

Yaratılan bilinçli ve planlı krizlerle işgücü üzerinde görülmemiş derecede bir ucuz emek ve daralma sağlanır. Nerdeyse iş bulmak sınıf ayrıcalığı kazanmak demektir. Ve bu eylemin tümü küreseldir, muaf tutulan tek bir ülke olamaz, esas olan vatani olmayan sermayenin astronomik kazançlarıdır. Toprak bütünlükleri, bu küresel dünya ekonomisinde ne ifade edecektir? İnsan toplulukları nasıl yönetilecek, onların kimlik ihtiyacı nasıl karşılanacaktır? İnsanlara ne vaat edilecektir? Gitgide denetimden çıkan güçler nasıl yeniden örgütlenecek, çetelerin ve çürümüşlüğün ele geçirdiği siyaset içinde birey özgürlüğü yeniden nasıl tanımlanacaktır?

Şu anda birçok ulus-devlet üzerinde sürdürülen büyük bir küreselleşme müdahalesi bulunmaktadır. Ulus-devletin oldukça kullanılmış ve afişe olmuş, yozlaşmış unsurlarını tasfiye etme ve buna bağlı olarak gelişen finansal altyapıyı yeniden düzenleme, küresel sermaye ile uyumlu hale getirme; gerekirse eski egemen sınıfı yeniden düzenlemeyi içermektedir. Ülkemizde ve Ortadoğu'da şu anda yapılan müdahale bu temeldedir. Hükümetler ancak dağılma dönemlerinde yaşanan bir iradesizliği yaşamaktadır. Bugünkü iktidar uygulamalarının Abdülhamit dönemi uygulamalarından ne farkı vardır? Özellikle bölgemizde son on yılda bu müdahaleyi somut olarak görmek mümkündür.

21. yüzyılın başında küreselleşmenin öne çıkarılan yüzünde teknolojideki büyük atılımı, iletişim devrimiyle küçülen dünyayı, küresel geleceğin hayal gücümüzün sınırlarını zorlayan gelişmelerini görüyoruz. İkinci yüzünde ise ekonomik krizlerin, işsizliğin, yoksulluğun, eşitsizliğin, güvesizliğin ve her şeyden önce doğanın inanılmaz derecede tahribatını, yok edilmesini görüyoruz.

Teknolojideki gelişmeyi insanlığa yararlı hale getirmek ve küreselleşmeyi, geleneklerimizle, efsanelerimizle, ütopyalarımızla ve rüyalarımızla o uğursuz yüzünü silmek için ekolojik toplum evren bakış açısını doğru özümsemek gerekir. Çözümlü ve istikrarlı bir toplum oluşturabilmek için çözüm konusu olan problemleri büyük bir içtenlikle ve kırmızı çizgisiz bir şekilde görme, ele alma ve çözme siyasal bir sorumluluk ve görev olduğu bilinci her şeyden daha önemlidir.

Siyaset dünyasında hâlihazırda etkin olan modernitenin evren bakış

açısıdır. Batı'nın temel toplumsal düşünce ve siyaset geleneğinin objektif eleştirisi, ama bu geleneklerin kazanımlarını da özümleyen ve Mezopotamya-Anadolu'nun tarihsel doğal toplum ve kolektif yanı ağır basan toplumsal değerleri ile alternatif bir doğru demokrasi teorisi inşa etmek mümkündür. Temel politik projeler oluşturulurken insanların kendi bireysel ve kolektif tarihlerini kendilerinin yazabilmeleri sağlıklı bir yeniden yapılanma ve oluşum için önemlidir: Bireylerin adil bir toplumda çiğnenemeyecek hakları olması gerektiği anlamında özgürlük ve halkın kendi yaşamını etkileyen kararlarda söz sahibi olması gerektiği anlamında demokrasi ilkeleri temel ölçülerdir. Bu ilkelerin toplumun hangi alanlarına uygulanması gerektiği konusunda getirilen keyfi veya zorunlu sınırlamalar kabul edilemez.

Türk-İslam sentezli bir evren bakış açısı hâlihazırda ülkemizde iktidardır ve bu önemli yapılanma ve oluşumu gerçekleştirme misyonunu üstlenir görünmektedir: Bu yapılanmada en zayıf eksen 'özel' alanın sadece özgürlük ölçüsüyle değerlendirilmesi uygun olan alan olduğu görüşünde beklenilmeyen bir sessizlik ve örtülü eylem içinde olmalarıdır. Ama özgürlük ve doğru demokrasinin uygulanmasını gerektiren, iktidarın toplumsal sonuçlar doğuracak şekilde kullanıldığı tüm önemli alanları 'kamusal' ve tek yanlı görme eğilimi vardır.

Türk-İslam sentezini benimseyen siyasal grup ve partilerin en temel saptırması, kimlik, aile ve ekonomi gibi toplumsal alanları, özel alanlar diye göstererek demokrasi adına yapılacak her türlü eleştiriden ve değişimden muaf tutmaya ve alandaki problemleri köklü bir şekilde değil konjonktürel bir anlayışla ele almaya çalışmasıdır.

Burada önemli olan sorunları dillendirme ve ele alma girişimi değil; çünkü bu artık çağın dayattığı bir zorunluluktur, gerçekte çözüm olma iradesini ortaya koymadır. Eskisi gibi sorunları reddeden, görmezden gelen bir siyasal bakış halk nezdinde ve dünyada komik duruma düşme anlamına gelmektedir. Şu anda küreselleşmenin dünyada yarattığı durum tam da bu düzeydir.

Stratejik Derinlik:

“Türkiye’yi çevreleyen yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta havzaları, coğrafi olarak dünya ana kıtasının merkezini, tarih olarak da insanlık tarihinin ana damarlarının şekillendiği alanları kapsamaktadır. Soğuk savaş sonrası dönemin getirdiği dinamik uluslararası ve bölgesel konjonktürde en yakın havzasından başlayarak dışa açılması kaçınılmaz olan Türkiye’nin stratejik derinliğinin yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta bağlantıları ile yeniden tanımlanması ve bu derinliğin jeopolitik, jeoekonomik ve jeokültürel boyutlarının dış politika parametreleri olarak kapsamlı bir şekilde yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.” (Stratejik Derinlik, Ahmet DAVUTOĞLU)

Uzun zamandır Balkanlar’da ve Ortadoğu’da ciddi bir strateji eseri yazılmadığı için olsa gerek; çok okunan ve bir o kadar da az uygulanan Türkiye’yi “bir merkez ülke konumu kazandırma stratejisi”ni içeren bu eser, çölde bir devetabanına rastlamak gibi ilgi gördü. Uygulanan bir eser olması da ilgi çekicidir. Bir başka ilgi çekici yanı ise, “modernite Avrupa- Merkezli bir tarihi sürecin eseriymi. Küreselleşme ise kaçınılmaz bir şekilde başta Asya olmak üzere bütün insanlık birikimini tarihin akış seyrinde tekrar devreye sokacak unsurlar taşımaktadır” saptamasıdır.

Altı-yedi yıldır uygulanan bu ‘yeni strateji’ neleri değiştirmişti? Eser iyice incelendiğinde, Ergenekon Davası’nda yargılanan Erol MÜTERCİMLER’in çok daha kapsamlı stratejik görüşlerinin, Ortadoğu ön plan alınarak yapılan bir yeniden “İslami” motifli yazılımıdır. Bu özelliği bir kenara bıraksak bile uygulama esasları ve Türkiye’yi “merkez” yapacak unsurlar saptanmamıştır. Bunun yanında dış politikada en bariz bilek güreşi İsrail’le yapılmaktadır. Belli bir sertleşme vardır. Yani “sıfır sorun” değildir. Tam tersi bu önemli ülke ile “sıfır sorunu” yine genelkurmay başkanları sağlamaktadır. Bunca gürültü ve patırtının arasında iki ülkenin Genelkurmay Başkanları Ankara’da bir araya gelmekte ve çok ince geleneksel bir diplomasi örneği sergilemektedir. Belki bir konuşma, bir mesaj yoktur, ama o ünlü “Türk kahvesi” seremonisi ön plana çıkmaktadır. “Kırk yıl (daha) hatırı vardır.”

Merkez bir ülkenin içinde bu kadar çok problem olamaz. Yani ekonomik krizi atlatma ile olmaz! Zaten bir ekonomi olduğu da söylenebilir. Bu kadar yoksulluk, işsizlik ve bağımlılığın ekonomi olduğu söylenebilir mi? Bazı bankalar ve işverenlerin krizden vurgun vurup büyümesi ekonomi değildir. Ve ekonomiden çok daha büyük iç problemler daha da büyüüp olduğu yerde duruyor.

Merkez Ülke Esasları Şunlardır:

Fikir özgürlüğünün, zenginliğinin güvence altında olmasıdır. Demokratik bir ortamda ahlakın ve politikanın yaşam bulmasıdır. Umut ve büyüklük vizyonudur. Farklılıkların, zengin kültürel kimliklerin yönetimidir. Kendi kendine yeterlidir. Sorgulayan, düşündüren, özgür eğitimidir. Ahlakın ve hukukun yüceliğidir. Bağımsız, ama özgürce kurulan sonsuz ilişkidir. Bu değerlerin, erdemlerin acaba bir tanesi var mıdır? Yoksa ne merkez ülkesi, ne stratejisi olabilir ki? Günü kurtarma dış politika ve strateji değildir. Kabadayılık da.

Derinliğin Dinamikleri

Gordion eski Anadolu kentidir. Gordion Düğümü'nün birçok yorumu vardır. Ve yoruma açık bir tarihsel durumdur. Belki de kendi zamanının turistik efsanesidir. Bilinen dünyanın her yerinden güçlü, kuvvetli adamlar, silahşörler o düğümü çözmek için Gordion kentine gelirlermiş. Konaklama yerleri, ahırlar, hamamlar, eğlence merkezleri ve canlı bir Pazar, güçlü bir sektör doğmuş. Tabii ki hiç kimse o düğümü çözemezmiş. Büyük İskender burayı ele geçirdiğinde tezgâhı fark etmiş. Derler ki Gordion düğümünü paramparça etmiş. Bilemiyoruz, iyi mi etmiş, kötü mü etmiş? Gordion kenti parıltısını kaybetmiş. Gösterişli sütunları kararmış, görkemli hanları, hamamları harabeye dönmüş. Terkedilmiş. Şimdi ise sahilleri yağmalayan Gordion'lar böyle mi olacak? Yapı yoğunluğuyla Bodrum böyle olmaya başlamadı mı?

Adıyaman-Menzil tuhaf bir yapılanmadır. 1980'lerin öncesinde, Suriye, Müslüman Kardeşlerin merkezi olan Hama ve Humus'u yerle bir etmişti. Kalıntıları Ortadoğu'ya yayıldı. Menzil de o dönemde şekillendi. 12 Eylül sonrasının o karanlık yıllarında. Umut ve şifa arayan çaresiz insanlar buraya akın etti. Menzil'in ülke geneline yayılmış ciddi bir ağı vardır. İyi donanmış bir pazarı, konaklama yerleri, tesisler ve Semerkant ulaşım ağı. İstanbul'dan Fatih, Karadeniz'den ve doğu illerinden her ay koordineli turlar düzenlenir.

Menzil-Adıyaman eski Şis hattı üzerindedir. Tacikistan, İran (Şia merkezi), Horasan, Erzincan, Sivas, Çorum, Tokat, Maraş ve Toroslara kadar dayanan bir hattır. Osmanlıyı devamlı uğraştıran ayaklanma hattıdır da. Yakın bir zamana kadar (Maraş Katliamı) yapılan katliam ve gö-

çertmelerle demografik yapısı ve kimliği değiştirildi. Eskiden CHP'nin oy alanı idi. Şimdi ise Alperenler'in, cemaatlerin oyun sahası oldu. Yeni bir "Cahiliye Dönemi" yaratıldı. O kız çocuklarını diri diri toprağa gömen anlayışın hâkim olduğu dönem. En eski köleliğin yeni inşa alanı oldu. Oysa daha önce Kutsal İslam'ın ve Aleviliğin değerleri hâkimdi. Erenlerin, dedelerin ve ana-kadın orijinal yaşam biçimleri de.

Menzil, bir tür karanlık Gordion'dur. Zira burada da "bereketi kenden menkul bitmeyen bir çorba" efsanesi vardır. Binlerce kişi içse bile bitmeyen bir çorba kazanından bahsedilir. Öyle bereketli. Tabii ki kuşklar da vardır. Gıybet olmasın, ama diyorlar ki kazanın altında ki bir tesisatla başka bir odadan sürekli o kazana çorba aktarılmaktadır. Bilemiyorum. Ve artık İskender de yaşamıyor.

Eskiden bu hatta ahşaptan, taştan, dergâhlar, medreseler ve cemevleri vardı. Pirlar, dedeler, âlimlerde güçlü bir toplumsallık ve sorumluluk duygusu, ısıltı saçan ermişler yaşırdı. Erkekler yılın belli zamanlarında topraklarında çalışırdı. Ve uzun savaş yıllarıydı. Onların yokluğunda, çiftlikleri çekip çeviren, ocaktaki ateşi diri tutan, ambardaki tahılı bereketli kılan, ibadet eden, çocuklarını büyüten kadınlardı. Kadının henüz köleleşmediği bir zamandı.

"İsmail ağa Cemaati liderinin Sardivan ilçesinde müritleri ile buluştu. Sossyete pazarı olarak bilinen Pazar yerinde saatler öncesinde haremlık-selamlık olarak toplanan yaklaşık 4 bin kişi için, Çevik Kuvvet de hazır bekletildi.(...) Buluşma öncesinde pişirilen kazanlar dolusu pilav kalabalığa (Menzil'de Çorba...) dağıtıldı. Kendi aralarında telsizle haberleşen müritler, Usta Osmanoglu için serilen kırmızı halı etrafında güvenlik şeridi oluşturdu. (Milliyet 18 Mart 2010)."

"Stratejik Derinlik" Tarihi birikimi etkin bir açılıma temel sağlayacak toplumların öne çıkacağı bu süreçte Türkiye tarihi derinliği ile stratejik derinliği arasında yeni anlamlı bir bütün oluşturmayı böyle geliştiriyor.

Stratejik Derinlik ,Yurttaşlık ve Kulluk

Yurttaşlık özgür yaşamın bilincine varmadır. Bireyin kendine ve içinde yaşadığı topluma karşı derin sorumluluk taşıma ruhudur. Özgür yurttaşlardan oluşan bir toplum, felaketleri atlatmasını öğrenmiş bir toplumdur. Kölelerden oluşan bir toplum, Yeremya'nın ağıtlarında anlatılan toplumdur: **'Bebeğin dili susuzluktan damağına yapıyor, çocuklar ekmek dileniyor, ama kimse vermiyor. Eskiden nefis şeyler yiyenler şimdi sokaklarda sürünüyor, eskiden erguvan kumaş giyenler şimdi kir pas içinde. Bedeni kılıçla delinenler şanslı.'** Günümüzde en yalın haliyle iktidar, insan doğası hakkındaki düşüncelerin en büyüğünden başka bir şey değilse, bir halk, 'kendi yönetiminin doğasından farklı bir şey olmazsa', o zaman, doğru demokrasiyle liberal demokrasi arasındaki farklılığı açıklamak için, insan doğasını nasıl betimlediklerini karşılaştırmaktan daha iyi bir yol yoktur.

Liberalizm, insanın özünü, köklü bir biçimde bireysel ve yalnız hedonist, ihtiyatlı ve yalnızca kendisine düşman felaket bir yoksulluk ve kıtlık dünyasında korunma ve özgürlük arayışının gerektirdiği ölçüde toplumsal olarak yorumluyor. Bu kavrayışa göre insan davranışı zorunlu olarak, yalnız kendini, çıkarını gözetir. İnsanlar toplumsal ilişkilere, bu ilişkileri sırf kendi bireysel hedefleri için sömürmek amacıyla girmişlerdir.

Demokratik teori, dünyadaki insanların toplumsal doğasını ve insanla yönetimin diyalektik olarak bağımlılığını öne sürer. Sonuçta insanın karşılıklı dönüşüm yoluyla kendini gerçekleştirmesini demokratik sürecin merkezine yerleştirir.

Kırılmaya uğradığı toplumsal gerçeklik gibi, insan doğası da iktidarlı yapılardan dolayı karmaşıktır; potansiyel olarak hem iyi hem de kötü niyetli, hem işbirliğinden yana hem de çatışmacıdır. Uygulanan strateji ve politikalar insanın olumlu veya olumsuz yönlerini açığa çıkarır. Doğru demokrasi insanın özünün toplumsal olduğunu kabul eder. O zaman insanlar, bağımsızlık ile bağımlılık arasında değil; yurttaşlık ile kölelik arasında bir tercih yapmak zorundadırlar. Bilinen o ki yurttaşlık olmadandan ne özgür doğal insanlar ne de halinden memnun tek başına bireyler olacaktır.

Hükümet stratejisinin yedi yıllık uygulamaları, uluslararası politikaları ve insan bakış açısı halkları baskılama ve emekçi karşıtlığı üzerinde kurulmuştur. Yasaları düzenleme ve uygulama biçimi, ekonomik politikaları,

eğitim sistemi, medyayı kullanma tekeli, yurttaşlık temelinde bir aidiyet yaratma değil, kulluk-kölelik yaratma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır.

Mevcut hükümetin bir demokrasi ve yurttaşlık zihniyeti yoktur. Lakin monarşik bir zihniyeti vardır; çünkü demokrasi, 'insanları azat etmeyi değil,' yurttaşlık aracılığıyla onların aidiyetini ve demokratik toplum aracılığıyla onların siyasal özgürlüğünü tesis etmeyi amaçlar. Özgür yurttaşlık, aidiyet için, insanın doğal bağımlılığının alabileceği tek meşru biçimdir. Yurttaşlık bağı, çözülmez doğal aidiyet bağının tek meşrulaştırıcısıdır. Gerçekte aidiyet yaratma budur. Hiçbir durumda çözülmeyen toplumsal bağları gönüllü hale getirir, her durumda bütün insanların paylaştığı kaderi ortak ve karşılıklı olmaya duyarlı kılar.

Özgür yurttaşlık bağı aslında, diğer bütün bağları düzenleyen ve yöneten tek bağıdır; içinde diğer, daha kişisel ve özel toplumsal ilişkilerin serpilip gelişebileceği kamusal yapıyı yaratan bağıdır. Belki geçmişte Osmanlı devletinde 'kulluk' anlayışının bir 'aidiyet' bağı yarattığı öne sürülebilir. O sistemde Kutsal İslam dışında bir 'aidiyet' var mıydı bilemiyoruz! Lakin günümüzde kulluk-kölelik ile bir 'aidiyet' bağının kurulamayacağını biliyoruz. Belki Taliban gibi karanlık zamanların toplumsallığında olabilir.

Taliban (Şia örgütleri, Hizbullah, Hamas), hayatın her alanını otoriter anlamda düzenlemeyi esas alan ve dengeyi bozan silahlı otoritelerdir. İnsanların giyim kuşamına, diline ve inancına müdahale edicidirler. Ulaşma ve güç paylaşımını kabul etmeyen, katı merkezizetçilerdir. Sorgulanamaz ve yorumlanamaz tabuları topluma dayattılar. Kurdukları karanlık yaşamın dışındaki tüm toplumu 'düşman' olarak görürler. Emanaullah'ın tersine kadınların yüzünü açmasını yasaklarlar. Kısacası toplumların karanlık zamanlarından kalma hortlaklar gibidirler. Tıpkı kapitalist modernite gibi özgürlüğün geleneksel bilgisini yasaklar ve hafızaları silmeye çalışırlar. Bu anlamda kadına zalim bir kıyıcılıkla yaklaşırlar. Dünyayı zindan ederler.

'Meşruiyet en inançlı olana değil, mücadelesi halkıninkiyle aynı olana verilir.' Gerçek dini inançlar, iktidarı hedeflemeyen müminler toplumları için dünyayı cehenneme çevirmezler. Bu zalim kölecilik, kulluk, gurur ve bilgeliği yok ederek özgürlüğün ruhunu da lanetlemektedirler. Ne yazık ki hâlâ insanlar zalimler arasında tercih yapmaya zorlanmaktadır.

Demokraside yurttaşlık rolü, her şeyi kapsayıcı ya da dışlayıcı değildir;

lakin birçok rol arasında sadece bir tane de değildir. Eşitleri arasında en önemli olandır. Yurttaşlık mutlaka, bir bireyin kendine yakıştırabileceği en yüksek ya da en iyi kimlik değildir, lakin başta gelen ahlaki kimliktir. Çünkü birey, özgür yurttaş olarak diğer bireylerle karşı karşıya gelir ve kendi yaşam planlarını paylaşılan bir dünyanın ve ülkenin ihtiyaçlarına uydurur.

Dolayısıyla doğru demokrasilerde yurttaşlık erdemi vardır. Hükümet tüm yurttaşlar topluluğundan sorumludur. Ve eşit mesafededir. Adildir. Mevcut hükümet ise yurttaşlıktan ziyade kulluktan yanadır. Örneğin; **‘Öte yandan, Bölge’nin ekonomik kalkınmasının meseleyi uzun dönemde çözebileceği kanaati de, doğru unsurlar ihtiva etmekle birlikte, sonucu belirsiz bir iyimserliği kendi içinde barındırmaktadır. Ekonomik kalkınmanın getirdiği ilişkiler ağının kimi zaman bu tür gerilim alanlarını daha da tırmandırdığı yönünde önemli alan çalışmaları mevcuttur. Yugoslavya’nın parçalanmasının ülkenin en gelişmiş ekonomik altyapısına sahip olan Slovenya’dan başlaması, SSCB’den kopan ilk devletlerin yine göreceli olarak çok daha iyi bir ekonomik altyapıya sahip olan Baltık ülkeleri olması dikkat çekicidir.’**Tarihi tecrübelerimizden de biliyoruz ki, 19. yüzyıldaki en kapsamlı bölgesel ekonomik kalkınma projelerini Tuna ve Bağdat vilayetlerinde uygulayan Osmanlı devleti, her iki vilayetini de, iç gerilim alanlarını istismar edebilen dış konjonktür etkisiyle kaybetmiştir. **‘Toplumsal bütün kesimlerini ve ülkenin bütün bölgelerini aynı vatandaşlık bağ ile kuşatan bir siyasi kültür geliştirmeksizin dış faktörlerin içyapımızı etkilemesinin önüne geçebilmek mümkün değildir.’**(Stratejik Derinlik, A. Davutoğlu)

Hükümet uygulamalarının ve yeni Ergenekon’un bazı stratejik referansları, yukarıdaki uzun alıntılarda açıkça görülmektedir. Uygulanan politika tamı tamına budur. Kürtler için, emekçiler için asla yurttaşlık söz konusu değildir. Onlar daima dilenci, yoksul kullar olarak kalmalıdır. Yoksa ayrılırlar. Ve uygulanan ekonomik politikanın özü budur. Kürt bölgesi dünyanın en ‘huzurlu’ bölgesi bile olsa bu yazgı değişmeyecektir. Yoksa Kürtler de Yugoslavya’daki halklar gibi ayrılırlar. Bu zalim bir stratejidir. Ve asıl ülkemizi parçalayacak olan da bu bölücü ve kulluk politikalarıdır. Yoksa Yugoslavya’da demokrasi olsa idi bölünmezdi. Avrupa birleşirken neden ayrılımlar olsun ki?

SSCB için de bu geçerlidir. ABD’de göreceli de olsa gerçek bir demokrasi olmasa idi şu anda Orta Amerika gibi onlarca devlete bölü-

nürdü. Tüm Latin Amerika için de bu geçerlidir. Osmanlı Devleti demokratik devrimini yapmış olsa idi hangi halk ayrılırdı? Hangi demokratik ve özgür yurttaşlardan oluşan ülke iç ve dış etkenlerden dolayı bölünmüştür. Tam tersi olan doğrudur. Demokratik ilkeler ile Amerikan iç savaşı birlik savaşıdır. Kulluk ilişkileri her zaman bölünmeye getirir.

Stratejik Derinlik Ve Aidiyet

Tarihi birikim özgürlük, eşitlik, adalet, ahlak, demokrasi ve politik toplum değerleriyle gerçekleşen aidiyet ile göklerdeki gibi kalıcı birlikler kurulur. Ve bu tarihi birikimleri doğru algılamak ve okumak gerekir.

Alpaslan, etnisitenin kadim değerleri ile Anadolu'ya geldi, kadim bir dostluğun; Türk ve Kürt kardeşliğinin temellerini attı. Cesur dostluğun samimiyeti ile sağlam bir temeldir. Melikşah, Kutsal İslam'ın değerleri ile bu dostluğu derinleştirdi. Sayın Davutoğlu'nun pek dokunmak istemediği, Gazi Mustafa Kemal, iki halkın eşit kardeşliği üzerinde Kurtuluş Savaşı'nı zaferle sonuçlandırdı: Modern ve yurttaşlığı esas alan bir ülke yaratmak istedi, lakin engellendi.

İktidar 'aidiyet hissi' için, el altından büyük üstad Bediüzzaman Saidi Nursi'yi yaşamı, erdemleri ve temel fikirleri bir kenara bırakılan o üstadı kullanmak istemektedir. İslam aydınlanmasının en mükemmel özgür yurttaş ve özgür birey çözümlemesi olan Cevşen-i Kebir'siz ve asabiye-tin en değerli ve mütevazı eseri mazlum Kürt halkının ağzı olan Asar-ı Bedriye'siz bir üstad ile aidiyet yaratılabilir mi? İktidarı lanetleyen ve bir hırka bir lokma felsefesinin son temsilcisi olan muhakkak ki halkların birlik ruhu olabilir. Zira özgürlük, adalet, eşitlik, özgür yurttaşlık ve farklılıkların ilahi güzelliği hepimiz için aidiyet oluşturmuştur.

Hükümetin stratejisinin tarihsel değerleri sadece iktidar ve hükümranlılık değerleridir. Bunlar için her kılığa girmek mubah sayılmaktadır. Günah, cinayet, aldatma hükümranlığın gereği olarak görülmektedir. Bu anlayışta toplum ve yurttaşlık yoktur, kulluk vardır. Düşünmek kâfirliktir. Hakları ve emeği için örgütlenmek hükümet karşıtlığıdır. Bozgun-culuk ve fesatlıktır. Dış güçlerin oyunudur.

Oysa ***‘özgürlük olmadan yurtseverlik; erdem olmadan özgürlük, yurttaşlar olmadan da erdem olmaz; ‘Yurttaşlar yaratın, böylelikle ihtiyaç duyduğunuz her şeye sahip olursunuz; onlar olmadan, devlet yöneticilerinden aşağılara kadar, yalnızca değer-***

siz kölelere sahip olursunuz' der, Jean Jasgues Rousseau.

Özgür yurttaşlar olmasa, tarihi birikim olan ve tüm insanlığın beşiği sayılan Hasanköy'deki höyükler, camiler, köprüler, medreseler su altında bırakılıp yok edilir. Alionai yok edilir. Her derenin üzerine, nehirler üzerine barajlar, santraller yapılarak doğa, canlılar rahatlıkla yok edilir. Enerji tekelleri için vurgun alanları yaratılır. Aidiyet, tekeller ve vurgunlar üzerinde kurulamaz. Aidiyet özgür yurttaşlık üzerinde kurulur. Lakin iktidarın böyle bir planı yoktur. Oysa cumhuriyet tarihi boyunca da hiçbir hükümet, bu hükümet kadar adalet ve demokrasiden bahsetmemiştir. Anadolu'muzun o sevimli ve dahi bilgisi Nasrettin Hoca'nın merkebin önüne bir demet ot tutarak yol aldırması gibi, hükümet bir tutam demokrasi ile nice 'aydın' ve 'yazarı' peşine takmıştır. Acıdır. Lakin ilginçtir.

Ülkemizde aidiyet kültürü için, hiçbir toplumda olmayacak kadar tarihsel ve güncel değerler vardır. Bu değerlerle dünyanın en özgür yurttaşları ve toplumu açığa çıkarılabilir. Lakin hükümetin aldatmayla, kutsal değerlerimizin içeriğini boşaltarak kullanmakla, Kürtleri, emekçileri aç, işsiz bırakmakla, adaleti engizisyona çevirmekle, çocukların çocukluğunu, gençlerin gençliğini çalmakla, kadınları köleleştirmekle aidiyet yaratılabilir mi? Sadece kölelik ve kulluk yaratılabilir. İktidarın derin stratejisi budur. Bu kullandırma saldırılarında kibirli ve mağrur bir başkomutan edasındadır. Ergenekon'un kirli savaş uygulamalarında bir gizleme çabası ve haya vardı, lakin şimdi insanların gözlerinin içine bakılarak bu saldırılar yapılmaktadır.

"Stratejik Derinlik" eseri ve uygulamaları ideolojik, prekölöciler ve İslam milliyetçiliğinin gizemleştirilmesidir. Milliyetçiliğin kutsal İslam ile perdelenmesidir. Ve daha çok da İslam-Avrasyacılığıdır. Yeni Ergenekon'dur.

ÖLÇÜ VE DEMOKRASİ

Doğru demokratik toplumda; yurttaşlar birbirlerine kanla ya da sözleşmeyle değil, ortak çatışmalara ortak çözümler aramaya yönelik ortak ilgileri ve ortak katılımlarıyla bağlanan bir arada yaşama biçimi vardır. Bu ilişki aynı mekânları paylaşanların bir başlangıç olarak tartışmaya başlamaları ve gerçekçi bir şekilde çözüm aramaları, küresel güçlerin müdahalesini kırabilir. Demokrasiyi savunanların görevi, yurttaşların özgür siyasal yargı gücünü besleyecek kurumlar ve işleyişler bulmaktır. Yerinde yönetimi esas alarak meclisler, mahalle forumları ve birlikleri ve yurttaş kooperatifleri oluşturmak, evrensel yurttaşlık hizmetlerini örgütlemek, iş yeri demokrasisini etkin bir şekilde geliştirmek; yeni bir mimari ve kamusal alan inşa etmek, doğayı ve insanı temel alan bir siyasetin imkânları dâhilindedir.

Yirminci yüzyıl çatışma, kin ve garez kültürü üzerinde şekillendi. Çatışma kültürü hâkim kültürdü. Şu anda iktidar olan bölgesel aktörlerin tümü bu kültürle yetişti. O zaman bu tipoloji ile doğru demokratik bir gelişmenin sağlanması oldukça zordur. Müdahaleci küresel güçler bunun farkındadır. Dolayısıyla müdahale etme yöntemlerinde daha ileri bir noktada bulunuyorlar. Ve hükümetlere boyun eğmekten başka çare kalmıyor. Çünkü hiçbirisi kendi toplumsal dinamiklerini ve tarihsel güçlerini esas alarak bir çözüm bulmayı düşünmüyor. Tam tersine yerel dinamikleri ve doğru tarihsel çözümleri önerenler en başta küresel güçler tarafından düşman edilebiliyor.

Bugün yaşanan siyasal ve ideolojik kaosun merkezinde bu yeniden küresel yapılanma uygulamaları yatmaktadır. Farklı düşünen ve çözüm üretmeye çalışan toplumsal dinamiklerin her türlü saldırıya uğramaları, mevcut yapılanmada inisiyatifin küresel güçlerde olduğunu göstermektedir. Öyle iradeli ve sorun çözücü bir yapılanma değildir. Bu siyasal gelişmenin temelinde ancak açıkça görülebilen ulusal gladyoların tasfiyesi ve yerine küresel gladyoların inşa edildiğidir. Bu oluşum ve yapılanma bile daha başından itibaren demokrasilerin içeriksiz olarak şekilleneceğini göstermektedir.

Ölçü (mimesis), ekolojik toplum değerlerinden biridir. Toplumsal birlik ölçüyle sağlanır. Ortak yaşamı dayanılır kılan da ölçüdür. Arınma ve uyumun yanında gerçek bir anlam kazanır ve kalıcılaşılır. Tek başına bir form oluşturduğunda dayanılmaz bir baskı aracına dönüşür. Tutucu tarikatlarda ve

bürokraside tek başına esas alınır, lakin içeriksiz bir form yaratır.

Zamanımızda toplumlar artık homojen (tek kütle) olmayıp, çok sayıda topluluklar, kurum ve farklılıklardan oluştuğu için, hepsinin ortak bir ahenk içinde bütünlüğünü sağlamak, korumak ve sürdürmek zorunluluğu vardır. Dolayısıyla bu çokluklar için merkezîyetçi bir devlet-iktidar da sık sık bunalımlara, çatışmalara yol açar. Küresel düzlemde merkezi (central) yapılar terk edilerek, dessantrilizasyon (merkez dışı, yerel veya subzuarite; yerinde yönetim) anlayışı genel bir kabul görmektedir; çünkü tarihsel olarak önemli devletler ve imparatorluklar (Med, Pers, Hitit, Roma, Osmanlı) sayısız farklı yönetimlere yaslanmışlardır.

En önemlisi de ‘ulus-devletin demokrasi ve hatta cumhuriyetin inkârı temelinde vücut kazandığı’ belirtilmekte ve ‘demokrasi, cumhuriyetlerin mahiyeti itibarıyla ulus-devletten farklı yönetim biçimleri’ olduğu da paylaşılan ortak bir kanı haline gelmektedir.

Bilişim ve mikro teknolojilerle değişen ve dönüşen ve yeni yaşam biçimlerine doğru evrilen gezegenimizde; mevcut toplumsal sorunlara çözüm bulmak için, ağır basan iki yol bulunduğu söylenmektedir. Birincisi, uygulanmakta olan ve ‘kapitalist modernite birimleri’ üzerinde yürütülen sistemdir. Diğeri ise tarihsel de olan ve dünyanın birçok toplumu tarafından yeniden keşfedilen ‘demokratik modernite’ sistemidir. Bu iki sistem Batı toplumlarında iç içedir. Diğer toplumlarda ise ‘demokratik modernite’ epey geriletilmiştir.

‘Demokratik modernite birimlerinin yeniden inşa edilmele-riyle çokluklarıyla orantılı bir güce kavuşmaları gerektiği çok açık ve ertelenemez görevdir. Bu görevler entelektüel, ahlaki ve politik boyuttadır. Fakat aralarındaki sıkı ve karşılıklı bağlantı, kurumsal olarak kesin bağımsız olmaları gerektiğini ortadan kaldırmıyor. Tersine her alan kurum olarak tarihte de, günümüzde de, gelecekte de bağımsızlığını korumak durumundadır. Aksi halde işlevlerini hakkıyla yerine getiremezler.’

Entelektüel anlamda netleşen ve tüm dünyada paylaşılan hususlar esasta şunlardır: ***‘Devletler idare eder, demokrasiler yönetir. Devletler iktidara dayanır, demokrasiler kolektif rızaya dayanır. Devletlerde atama, demokrasilerde seçim esastır. Devletlerde zorunluluk, demokrasilerde gönüllülük esastır.’*** Eski tekçi devletler merkezîyetçiliği esas alırken, demokrasilerde esas olan yereldir. Yerin odağı kentlerdir.

De Tocqueville: **‘Kentsel kurumlar özgür ulusların gücünü oluşturur. Bilim için ilkokullar ne ise kent toplantıları da özgürlük için odur; onu halkın ulaşabileceği bir yere getirirler ve insanlara onun nasıl uygulanacağını, ondan nasıl zevk alınacağını öğretirler. Bir ulus özgür bir hükümet kurabilir, fakat kentsel kurumları olmadan özgürlük ruhuna sahip olamaz’** der.

Demokratik sistemde ahlaki-politik öncülük sorunu ölçü olarak küresel bir tartışma ve kabul görme eğilimi göstermektedir. Bu sorunların, birey ve toplumların çelişki ve çatışma noktalarının ortak akılla çözüldüğü süreçlerle ve bir kurumsal, örgütsel düzeyler içinde bir araya gelmesi; lakin aynı zamanda, çelişki ve çatışma alanlarına çözüm bulması yeteneğinin ortak değerlere genel bir bağlılığın olmasını gerektirir. Süreçler bu şekilde işletilirse, ahlaki değerler de üretilen kararlar olur ve genel değerlere eklenir; demokrasi gerçek bir ölçü kazanır. Demokrasi zayıf bir devlette ‘kan bağları’ olan güçlü ‘kişisel’ bağlarla bağlandıkları için farklılıklara tahammül etmezler. Vatandaş kendisi devlet olan bir algılayıştır: Bu algının çerçevesi sadece temsili demokrasidir. Yüzyıllar önce J.J. Rousseau: **‘Bir halk temsil edilmeyi kabul ettiği anda artık özgür değildir’** demişti.

‘Geleneksel unsurlardan kaynaklanan ve toplumu bir arada tutan aidiyet hissinin modern destekleyici aracı vatandaşlık bilincidir. Toplumun bütününe hiçbir ayrıma tabi tutmadan kucaklayan bir vatandaşlık bilinci ve hukuku oluşturmaksızın toplumsal aidiyet hissini meşruiyet alanına taşıyabilmek mümkün değildir. Dolayısıyla, kültürel, ekonomik ve siyasi çözüm tekniklerinin dayanması gereken iki ana ilke olmalıdır: (I) Toplumun aidiyet hissini bütün olarak güçlendirmek ve bu aidiyet hissini pekiştirecek tarihi, dini, kültürel ve coğrafi unsurları desteklemek; (II) siyasi meşruiyetin temeli olan eşit vatandaşlık bilincini hiçbir dış müdahaleye ihtiyaç hissettirmeksizin garanti altına almak.’ (Stratejik Derinlik, Ahmet Davutoğlu)

Hükümetçe uygulanan politika ve stratejinin sonuçları ortadadır. Ortak bir aidiyet yaratma yerine, birazcık var olan tarihi, kültürel aidiyet bağlarını da tahrip etmiş ve kopma noktasına getirmiştir. Eskiden demokrasi değerleri ile, farklılıklara hoşgörü ile bakan ve bu konuda Avrupa’daki şehirlerin düzeyleri ile karşılaştırılan İzmir ve Bursa Kürtler için ‘linç merkezleri’ haline gelmiştir.

Aidiyet, farklılığın yereline her şeyden önce yurttaşlığın esas alınması ile sağlanır. Güçlendirilir. Kalıcılaşır. Katılım, tartışma ve kararlaşma ile ortak akıl ve birlik sağlanır. Vatandaşlık bağı sınırlıdır. Toplumlari, farklılıkları dışlayabilir (hukuka rağmen) ve iktidarın salt egemenliğine, despotluğuna yol açabilir; Çünkü Aristoteles'in: 'Daha yüksek, daha egemendir' ilkesi milli olanın yerel olan üzerinde, soylu olanın (iktidar) köle üzerindeki egemenliğine sahip olduğunu akla getirir. Sadece temsiliyete yol açan vatandaşlık, somut yerel toplumsal katılımın yerine, soyut milli (merkez) katılımı esas alır ve bu temelde bir aidiyet yaratmaya çalışır. Goebbels'in 'Ben Almanya'yım' anlayışı da bu tür bir aidiyettir.

Ülkemizde, tabii ki iki düzeyden biri olan TBMM ile il genel meclisi, belediye meclisi ve kent konseyleri (kent, ilçe, mahalle ve köy meclisleri ve komünleri) düzlemi biçimseldir. Katılım, kararlaşma ve iradenin açığa çıkması, önemli olmalarına rağmen işlevsel olmamaları, yurttaşlık bilincinin gelişmesinin engellenmesi ile açıklanabilir. Zira bu alanlar yurttaşlığın okullarıdır. Oysa hükümet, topluma güvenmeyen, karar süreçlerinde, katılımda yurttaşları ehliyetli görmeyen bir gelenek ve terbiyeden gelmektedir. Daha doğrusu uygulamaları bunu göstermektedir.

Hükümet kötülüklerinin bir kısmı yanlış aidiyet tespitinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir kötülük ise, hükümetin; bireylerin, sivil toplumun ve meclislerin eylemliğinin, politik irade ve yönetimlerinin ortaya çıkmasına çalışmak ve destek vermek yerine, kendi eylemliliklerini onlarınkinin yerine koymaya çalışmaktadır. En hayati konuda, Kürt sorununun çözümü konusunda bile, bırakalım Kürtlerin iradesini yansıtmayı, bizzat TBMM içinde yer alan partilerle paylaşım bile sabote edilmiştir. Muhalefet partileri önce kışkırtılarak zıt kutba itilmiş, ondan sonra şikâyetlere başlanmıştır.

Çözüm projesi sunma görevi ve sorumluluğu en başta hükümetindir. Proje, program, çerçeve sunmadan 'görüş isteme' tam da bir hegemon nezaketsizliktir. Muhalefeti, sivil alanı, Kürtleri, yurttaşları bilgilendirme, uzlaşa sağlama, ikna etme, gerektiğinde çözümsüzlük dayatan görüşleri eleştirme yerine, tüm bu dinamikleri kenarda durmaya zorlama ve tıkatıcı bir pozisyona sokma en büyük kötülüktür. Demokraside, ölçü olarak sade vatandaşlık bilincini esas alma yerine, insanları avucunun içine alarak daha uysal araçlar, köleler haline getirme ve kutlal İslam ile maskelenmiş bir Jingoizme (savaş taraftarlığına varan aşırı milliyetçilik) götürür.

Toplumsal Öz Olarak Ölçü

Ölçü, ekolojik toplum içerisinde, gerçek anlamda öz ile ilgilidir. Öz olduğu zaman her varlık doğada anlam kazanır. Çünkü doğa kendisini bu sonsuz öz çeşitliliği ile sürdürür ve güzelleştirir. Mekân bu olgularda sadece bir etkidir. Güneş, ay, yıldızlar, su, etkileşimler de bu oluşumlarda vazgeçilmez öğelerdir. Canlılıkta oksijen her şeydir.

Vatandaşlık, toprak esasına dayalı bir kavrayıştır. Bundan dolayıdır ki merkezi ve iktidarı yüceleştirir. Yurttaşlık ise demokrasi ile bütünleşerek birlik ve ortak iradeyi içerir.

Medison: ‘Ölçüde ihtiyatlı ve güvensiz olmayı’ şart koşarken kastettiği bu iki aidiyet ölçüsü ve kavrayışı esas alan tercihlerdir. Eğer insanın özü toplumsalsa, o zaman, insanlar bağımsızlık ile bağımlılık arasında değil; yurttaşlık ile kölelik arasındaki bir seçim yapmalıdır. Kürt sorununun çözümü de öz olarak bağımsızlık ile bağımlılık arasında değil, özgür yurttaşlık ile kölelik arasındaki seçimdir. Dolayısıyla aidiyet ölçüsü demokrasi ve özgür yurttaşlık olmaktadır. Oysa hükümetin ‘eşit vatandaşlık bilinci’ diye adlandırdığı ‘Açılım’, kısmi bazı doğruları dillendirmek, ama tam tersini yapmaktır. Vatan bağı ile kastedilen ‘burada yaşıyorsun ve burayı seveceksin, yoksa terk edeceksin!’ Katılım, sorgulama, tartışma, karar alma, kendisi olma ve farklılığını koruma yerine; ‘verdiklerimle yetin’ buyurganlığıdır. Vatandaşlık bu tek tipleştirme değildir. Ölçü budur. Hükümetin toplumsallık stratejisinde de yeni bir şey yoktur. ‘İnkâr politikasını’ aratmayan çıplak bir kulluk-köleleştirme mantığıdır. Bu ruhen toplumsallığı bitirmek demektir.

‘Musa, Iycurgus ve Numa, Antik Çağ’da: Yurttaşları anavatana ve birbirine bağlayabilecek bağlar aramıştır. Üçü de aradıkları şeyi, ‘yurttaşları sık sık bir araya toplayan farklı adetlerde, dini ayinlerde, oyunlarda, onların sağlam ve güçlü yetişmesini sağlayan, gururlarını ve onurlarını geliştiren törenlerde, yürekleri hoplatan kamusal gösterilerde, onları birbirlerine benzeme ruhuyla tutuşturan ve anavatana sımsıkı bağlayan coşkulu gösterilerde’ bulmuşlardır. Böylesi duygusal kurumlaşmalar ne kadar etkili olursa, demokratik siyaset, ahlak ve politikaya olan gereksinim de o kadar azalacaktır. Oysa demokrasi gerçek bir içerik ve ölçü ile dengelenirse bir toplumsallık yaratır. Bu çok eski ve sınırlı bir azınlığı esas alan yurttaşlık yaratım düşünceleri zamanın müthiş iletişim olanakları içerisinde bile

doğru dürüst yapılamamaktadır. Mevcut olan cılız demokrasi ve toplumsallık da parçalanmakta ve bizleri birleştiren tarihsel değerler de sadece ‘saray bakış açısına’ indirgenmektedir.

David Morris ve Karl Hess, **‘yöresellik duygunun, tarihimizde ve en canlı anılarımızda nasıl yoğun bir şekilde yer etmiş olduğunu’ hatırlatıp, ‘yöreselliği nostaljiden kurtarmanın ve onu demokratik siyasal hücresel özü durumuna getirmenin’** zorunlu olduğunu savunurlar. Demokrasi ve yurttaşlık, her toplumun ve bireyin başkalarıyla konuşma, eğitim görme ve iletişim yoluyla, politikayla kendi varlığını ve kimliğini ispat etme hakkı, insan ve toplum özerkliğinin ve asaletinin paha biçilmez kaynağıdır. Ölçüsü ve özgür birlikteliği ve farklılıkların özü ile özdeştir. Meşru ve eşit yurttaşlık ruhu bu ölçülerle garanti altına alınabilmektedir. Zira çağın ölçülerine göre vatandaşlık ‘modern kulluk’ anlamına gelmektedir. Öyledir.

Demokrasi Ve Sivil Toplum

Demokrasi, mevcut tüm demokrasilerin yaşadığı politik ve sosyal karmaşaya rağmen yeni bir çıkış ve çözüm sunma niteliğini koruyor. Üstelik ne sosyal bilimciler, ne hükümetler, ne de her düzeyden siyaset oluşturan politikacılar, modernitenin temel yapı olarak işaret ettiği yurttaşın dışında yeni bir kamusal aktör üretebilmiştir. Burjuvazinin ve proletaryanın her birinin ayrı ayrı yeni bir toplumsallık yaratma deneyimleri olmuş, sonuçta ağır despotik bir ortamda toplumu bir arada tutmaktan başka bir seçenekleri kalmamıştır. Burada iktidarlı yapıları belirleyici bir etken olabilir, oysa en önemli etken genel olarak toplumu kendilerine benzeştirme istekleri doğru bir demokrasinin gelişmesini engellemiştir.

Yirminci yüzyılda gerçekleşen insan tanımı şüphesiz ki diğer tüm yüzyıllardan farklı olarak kaba kulluk özelliğinden sıyrılıp farklı bir özelliğe bürünmüştür. Bu yeni tanımla ortaya çıkan yurttaşlığı ulus-devlet modeli içinde yorumlanan ve giderek hukuksal-siyasal içeriğinden sıyrılarak farklı aidiyet, varoluş ve duyarlılık biçimlerini de içine alacak şekilde sivilleşmesi ve yeni özgün bir toplumsallık yaratma yeteneği göstermesidir. Ne kadar bastırılırsa bastırılsın bu çağdaş gelişmeyi önlemenin imkânsız olduğu ortaya çıkmıştır. Bireyin belki de en kararlı toplumsal duruşudur. 1989 yılında Varşova Paktı’nın dağılması ile birlikte sivil toplum kuruluşlarında aşırı bir büyüme gözlemlendi. Başta Rusya olmak üzere on-on beş yıllık bir süre içinde beş katlık bir artış ortaya çıktı.

Toplumun kendisini bir koruma biçimi olarak; sivil toplumun bu gelişmesi sağlıklı olmasa bile önemli bir ihtiyacı işaret ettiğini de göstermektedir. Burada partilerin ağır vesayetinden ve merkezci politikalarından bunalan kitlelerin yerinde ve rahatlıkla ulaşabilecekleri yapılara, yeni organizasyonlara ihtiyaç duyduğunu görmek gerekir. Yurttaşlık bilinci ve birey olma özlemi bu şekilde kendisini dışa vurmaktadır. Örneğin Rusya’da 1990’da 57 bin olan sivil toplum kuruluşu sayısı 2007’de 250 bine yükselmiştir. Türkiye’de bu zaman diliminde ise 25 bin olan sivil toplum kuruluşu sayısı 100 bine ulaşmaktadır.

Günümüzde güç tanımları değişmiştir. Yüzyıl önce güç demek ordu ve donanma demektir. Şimdi ise bilgi ve demokrasi kültürü demektir. Demokrasi, geliştirilen sivil toplum örgütleri ve ciddiye alma prensiplerine göre işleyen bir ilişkiyi ifade etmektedir. Bu ilişkiyi doğru demokrasi ilkelere göre kuran hükümetler uluslar arası planda değer görmektedir. Çıkar ve tüccar zihniyetli merkantilist politikalar yüzlerce yıl öncesinin politikaları idi, belki hâlâ bazı geçici işlevleri olabilir, ama asla saygınlığı olmaz. Tüccar politikada her zaman aldatma vardır: Son zamanlarda özellikle dış politikada ‘aldatıldık’ ifadeleri bu anlayışın bir sonucudur.

Doğru yaklaşım nedir? Kendi ülkesinde doğru demokrasiyi geliştirmek ve özgür yurttaş bilincini her şeyin üstünde tutmaktır. Karşılıklı konuşmaya başlamak, her kesimle bunu yapmak önemli bir başlangıç olabilir. Gerçekte güç bu toplumsallığın yaratacağı güç ve saygınlıktır. Yurttaşlık nedir? Geçmiş tanımların yeterli olmadığı açıktır. Yurttaşlık belli rol ve işlevleri yerine getirmek demek değildir. Her şeyden önce duyarlı olmaktır. İnsanlara karşı, doğaya karşı ve dünyaya karşı duyarlı olmaktır.

Dolayısıyla tartışma ve çözüm önerileri, daha önce tanımlanan yurttaşlığın yeniden tanımlanması üzerinde odaklanıyor. Yurttaşlığın yeniden tanımı ise, iktidar-sivil toplum-farklı kültürler-kamusal- alan denkleminin yeniden kurulmasını, demokrasilerin söz konusu değişken asimetrik özellikli yurttaş tipi üzerinden yeniden inşa edilmesini gerektiriyor. Bu farklılıkları bir zenginlik olarak görme ve özgün örgütlenmeleri destekleme şeklinde anlamlı bir yeniden birliğin yolunu açabilir. Özellikle yirminci yüzyılda oluşturulan yurttaşlığın sorunlu doğası ve tüm demokrasilerin değişen yurttaş profili karşısında buldukları çözümler ve uyguladıkları siyasetlerin niteliği kaotik bir toplumsallığın oluşmasına neden olmuştur.

İktidar ve çevresi dışında kalan tüm toplumsal kesimler yurttaşlıktan doğan haklarında büyük sınırlamalar yaşamış ve dışlanmış. Ülkemizde bu dışlanma yeterli görülmeyip çeşitli tasfiye ve cezalandırmalar da eklenmiştir. O zaman alternatif bir çaba içinde olma ihtiyacı doğmaktadır; mevcut iktidarın bir takım açılımlar yapmasını beklemek ve ummak büyük gaflet olacaktır. İktidar yapısı incelendiğinde, modernitenin de ötesinde tekçi bir yapılanma özelliği taşıdığı artık bilinmektedir. Parlamentoda tek bir ses vardır; vekiller kimdir, ne yapıyor ve ne üretiyor bu bilinmemekte ve görülmemektedir. ‘Son Padişah’ esprisi kendi içinde ince bir eleştiriyi de taşımaktadır. Bu sadece bir yorum olmayıp iktidarla bütünleşen cemaat kültürünün yarattığı bir sonuçtur da.

Günümüzün kültürüne hâkim olan iktidar yanlılığı, tek-tipliliğe doğru atılan adımlar, toplumun gerçek oluşumuna karşı gösterilen bayağılık ve sığığın çarpıtılmış tarihsel kökleri olan saray açıklamaları ile toplumsallığı ve özgür yurttaşlığı reddetme, kibirli dış politikalarla halkın geleceğini güvence altına alma yerine sadece kendi çıkarını görme anlayışının dışa vurumudur. Doğru demokrasi içeriği taşımayan hiçbir eylem temsiliyeti ve sözünü dinletmeyi beraberinde getiremez. Belki saray ve çevresi alkışlayabilir, ama dünya artık bu tür şeyleri küçümseyen bir dünyadır ve sadece halkına saygı gösteren ve kendi tüm demokrasi güçlerini dikkate alan hükümetlerin güçlü hükümetler olduğu söylenebilir.

Sivil Alan ve Sendikalar

Demokrasinin erdemleri ve toplumsal yaşama katkıları batılı ülkelerde, demokrasi kültürü açısından örgütlenme, hak ve özgürlüğünün en iyi şekilde kullanıldığı alan sivil toplum alanıdır. Her biri farklı hizmet alanlarında çalışmalar yapsalar dahi örgütlenme, ifade hak ve özgürlüğünün temsilcisi ve örneği olan sivil toplum kuruluşları, her ne kadar gönüllülük esasına göre hizmet üretmekte ise de en önemli sorumlulukları; bir taraftan da verimlilik, hukuk düzenine saygı hesap verebilirlik; açıklık ve şeffaflık gibi temel demokrasi ilkelerine bağlılıklarını vurgulamak ve uluslararası normları yerleştirmek, çıkar çatışmaları dışında kalabilme kültürünü-ahlakını oluşturmak ve değerlere bağlı kalmaktır.

Ülkemizde bu tarz bir yaklaşım ve kültür belli alanlarda, sivil toplum alanına yansıma süreci yaşanmaktadır. Özgün problemleri olan bir coğrafyada, Ortadoğu’da, böyle bir sürecin yaşanması oldukça önemlidir. Bu oldukça

zor koşullarda, şu anda sınanan en önemli husus istikrarlı bir duruş sergilenip sergilenemeyeceği konusudur. Bu alandaki istikrar, ciddi bir kentleşme ve uluslararası düzeyi olan ülkemiz için, demokrasi için hayatidir.

Sivil alan, ülke sorunlarına, ahlaki sorunlara uzak kaldığı oranda çıkara bulaşır ve toplumdan uzaklaşır. Yirmi yıl, otuz yıl önce güçlü bir sendikal yapıya sahip işçi ve memurların sade ekonomik sorunlar içine hapsedilmeleri önemli bir yozlaşmaya neden olmuş ve sıradan bir işçi aristokrasisi açığa çıkarmıştır. Etik değerlerin yozlaşmasında bu aşınmanın önemli bir etkisi olmuştur. Ülke sorunlarına, demokrasi ve barış sorunlarına karşı duyarsız, işbirlikçi bir anlayış hâkim olmuştur. Yakıcı ve acı olan ise, günümüzde, 'burjuva sendikaları'nın demokratikleşme ve ülke sorunlarını çözme noktasında çok daha yurtsever, ileri bir düzey yakalamış olmalarıdır. İstikrar ve tutarlılık göstermeleridir.

Böyle bir tespit insana muhakkak ki hüznün veriyor, lakin gerçek gerçektir. Sorun sadece Kürt sorununda açığa çıkmıyor, bugün emekçilere kölelere bile layık görülmeyen bir yaşam dayatılıyor, sendikalar ise çıkara ve şovenizme boğuldukları için hiç ses seda çıkarmıyor. Tabii ki ülkemizin direniş tarihi ve geleneğini sürdüren sendikalarımız da vardır. Bunların emek ve demokrasi mücadeleleri büyük fedakârlık ve bedel ödeyerek devam etmektedir. Bu hakkı teslim etmemek mümkün değildir. Lakin bu otuz yıllık gerilemeyi de görmek gerekir. Demokratikleşme sürecinde Kürt sorununun çözümü kadar önemli bir sorundur. Yoksa sağlıklı ve demokratik bir toplumsallaşma yaratmak ve bir yaşam biçimi ve kültürü haline getirmek mümkün olmayabilir.

Örnek olarak, sendikaların bu hale gelmesinde rol oynayan nedir? Sadece 12 Eylül'ün getirmiş olduğu yıkımlarla veya küresel birtakım gelişmelerle açıklanabilir mi? Bu tür etkilere muhakkak ki önemli değildir diyemeyiz. Ekolojik toplum değerleri ile baktığımızda, daha önemli ve belirleyici nedenlerin olduğunu görebiliriz. En başta sivil alanın ve özellikle sendikaların ahlaktan ve tarihsel gelenekten koptuğunu görürüz. Sendikalar ve diğer sivil alan kurumları 'etik toplum üyeliğinden devlet üyeliğine' doğru bir geçiş süreci yaşadı. İki kutuplu dünyanın etkilerinden biridir. Bu geçiş süreci ve getirdiği tehlikeler görülmedi: Çünkü sivil alanın ahlaki toplumdan kopması demokratikleşme sürecini sekteye uğratır ve Nazi Almanyası'ndaki bir sonuca doğru evrilme tehlikesini içinde barındırır. Batı'da sivil alan bu gerçeği İkinci Paylaşım Savaşı'nda gördü, yaşadı ve büyük dersler çıkardı. Ve önemlisi devletler de bunu gördü ve

özerk sivil alanı destekledi. Şeffaflık, denetim, katılım için öyle olması gerekiyordu. Lakin despotik rejimlerin böyle bir sorunu olmadığı için Nazi tarzında sivil alana yaklaşıtlar, yedeklediler ve çürüttüler.

Sivil alan günümüz toplumudur. Onun için 'Sivil Toplum' kavramı küresel bir kabul görmektedir. Toplumsal olan her şey ise ahlakıtır. Emekçiler ve gönüllüler yeni toplumda eski değerler ile oluşan yeni değerlerden bir ahlak açığa çıkarırlar. Toplumun bunalımlı olup olmaması buna bağlıdır. Demokrasinin bir yaşam biçimi haline gelmesi de buna bağlıdır.

İşi en iyi yapma kültürü gerçek, en eski demokrasi ve kadim ahlakıtır. Doğal toplumun ahlakı ne ise bugünkü ahlak da öz olarak aynıdır. Kökü aynıdır. Yoksa kapitalist modernite 'aydınları'nın dediği gibi 'toplum karmaşılaştığı için artık doğal toplum ahlakına ihtiyaç yoktur' saptaması tehlikeli ve yıkıcıdır. En canlı haliyle bu aşınmayı, bugün medyada görmekteyiz. Tabii ki onurlu ve ahlaklı medya çalışanlarının yanında, ahlak nedir bilmeyen ve toplumu parçalayanlara da rastlanıyor. Doğrusu ülkemizdeki yıkımlarda bunların rolü büyüktür. Bu örnek bir gerçekleşme biçimi ve gaddarlıktır. Medyanın önemli bir kesiminde ahlak olmadığı zaman ne kadar zalim ve yıkıcı olduğunu gözlemleyebiliriz.

Toplum karmaşılaştığı için ahlaka daha büyük ihtiyaç vardır. Yaşamın, özgürlüğün, demokrasinin gelişmesi için ahlakın gelişmesi, içselleşmesi belirleyici bir önem taşır. Ülkemizde, bunalım hakkında yürütölen tartışmalarda da bunu görebiliriz. Genellikle maddi konular tartışılır ve politikalar bunun üzerinden yapılır. Sadece yoksulluk üzerinde bir tartışmayı merkeze alma ve bunun üzerinden siyaset yapma bile ülkemizdeki krizi iğne ucu kadar anlamamadır. Tarihsel gerçekliğimizden, toplumsal gerçekliğimizden kopuk bir kriz tartışması ve siyasetidir.

Maddi krizden ziyade ülkemizde kesinlikle bir ruhsal ve manevi kriz vardır. Zorbalıktan, adaletsizlikten, esaretten kaynaklanan büyük bir ruhsal krizdir bu. Ahlaktan kopmanın en büyük krizi ülkemizde yaşanıyor. Hakikat budur. Hakikati ise özgürlüğün kaybedildiği noktada aramak gerekir. Yanlış yerde arama ise her gün ocaklara ateş düşmesi anlamına gelir. Özgürlüksüz, demokrasisiz, ahlaksız bir yıkımın yaşamı anlamına gelir. Akılsızlıkta ısrar etme anlamına gelir.

Sivil toplumun ve örneğimizdeki sendikaların toplumsal ahlaktan kopmaları demokratikleşme önünde engeldir. Diğer belirleyici bir etken ise, 12 Eylül'den önce ülkemizdeki sivil alan ve özellikle sendikalar bilgi ve bilime dayalı olarak politika üretirlerdi. Gelinek noktada ise bu bilgi

ve bilim kısmen devlete ve önemli oranda 'burjuva' kurumlarına teslim edilmiştir. Ve bugün en büyük işveren kurumunun demokrasiye bakış açısı küresel normlara yaklaşmakta, lakin sivil alanın ise gerilediğini görmekteyiz. Bu haksızlık gibi görünebilir: Bilgi ve bilime dayalı politika zemininden uzaklaştığı da doğrudur. Bu alanın kaç okulu, kaç akademisi, kaç üniversitesi vardır? Kendi içinde ve toplumun içinde bilgiye, bilime dayalı kaç faaliyeti vardır? Yıllık faaliyet raporlarına baktığımızda, mesleki anlamda belli bir program olmasına rağmen, politika ve toplumla ilgili ciddi bir faaliyete rastlamak oldukça sınırlıdır.

Sivil alanın toplumsal görevi, bilgi ve bilim ürettiği oranda anlamlı olur. Yoksa var olan sorunlar üzerinden yapılan tartışmalar bir ahlak oluşturmuyor. Demokrasi ve özgürlükleri geliştirmiyor. Toplum sadece maddi bir krizi algılıyor, lakin manevi krizin tahribatını göremiyor. Bir toplum, kendi yönetiminin doğasından başka bir şey değilse, o zaman insan doğasını, toplumu nasıl açıklayabiliriz? İlk toplumsallıkta ana-kadın yönetimi insan ve toplum doğasını belirliyordu. Krallar ve peygamberler bazen insan ve toplum doğasını belirliyordu. Günümüzde ise, genellikle, hükümetler insan doğası hakkındaki düşüncelerin toplamı olarak görülüyor. Ve bu tartışmalıdır. Çünkü artık hükümetler insan ve toplum doğasının en büyüğü olarak kabul edilmiyor. Sivil toplumun önemli bir yaygınlık kazanması oranında ve sağlam bir felsefeye sahip olması oranında bir ağırlık kazanıyor. Toplumun gerçek yaşam alanı, hakikatı ve felsefesi oluyor. Ve hükümetlerin keyfi davranmalarını, baskıcı davranmalarını da engelleyebiliyor. Gerçekte topluma yön verebiliyor. Sivil toplum felsefesi örgütlü toplum felsefesidir. Yoksa bilinen tematik alanlarda (doğa-çevre, emek, özgürlükler, cinsler vd.) değil de genel toplumsal alanlarda (meclisler, platformlar vd.) örgütlü ve birbiriyle temel değerler konusunda bağlantılı ise anlamlı olur ve bir ahlak ve bir felsefe açığa çıkarabilir.

Felsefe, demokrasi ve doğal olarak örgütlenmeye uzun asırlar yabancılaşmış Ortadoğu halklarının, küresel sistemle uyuşmayan özgünlükleri vardır. Mevcut hakim sistemle bütünleşme Batı'da, Uzakdoğu'da, Latin Amerika'da farklıdır. Ortadoğu'da farklıdır. Sivil toplum alanında ise oldukça farklıdır. 'Ortadoğu'da ilk fark birey müknessi gibi devlete bağlıdır.' Bu coğrafyada devlet geleneğinin 5000 yıllık bir geçmişi vardır. Birey ve toplum felsefesi devletle bağlantılı ve derinliklidir. Sivil toplum anlamında cemaatler, tarikatlar, mezhepler için devlet tamamen tanrısal bir kurumdur. Tarihsel olarak bu alandaki sivil alanın böyle içselleşmiş

bir geleneği bulunmaktadır. Devlet geleneğinin Avrupa’da 2500 yıllık, Amerika’da ise üç yüz yıllık bir geçmişi vardır. Ayrıca ilk devlet gerçekleştirmesi Ortadoğu’da gerçekleşmiş ve buradan dünyaya yayılmıştır. Yani devlet yaratımının bizzat sahibidir. Bundan dolayıdır ki devlet ve devlet felsefesinin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisi derindir, kapsamlıdır. Bu bakımdan toplumların yeniden inşası ve sivil toplumun yaratılması farklıdır.

Ortadoğu’da, sivil toplum felsefesi insanı ve insan yaşamını benzeşmeme üzerinden gelişmesi gerekir. Yani Batı felsefesini olduğu gibi taşıma sakıncalıdır. Tutmamıştır. Ve en önemlisi de yerleşmemiştir. Tam tersi tepki ile karşılanmıştır. Sivil toplumun ve özellikle sendikaların toplumsal ahlaktan kopuşundan kastedilen de budur. Bu durum kadın erkek ilişkilerinde, insan ilişkilerinde, toplum ilişkilerinde de böyledir. Bu coğrafyanın önemli bir avantajı, insan felsefesidir: Burada insan kendi dışındaki hayata önyargılı bakmaz, kendine benzemeyeni düşman ilan etmez, kendisini ve karşısındakini zenginleştiren, farklılıkları önemseyen bir geçmişten, bir felsefeden, bir gelenekten gelme özelliği vardır. Sivil toplumun böyle bir geçmişi de vardır. Asıl bunun bilgisi ve felsefesine ulaşıldığında ortaya özgür bir alan çıkar ve toplumu şekillendirir.

Cemaat Demokrasisi

Ülkemiz bir kaos aralığından geçmektedir. Yeni bir yapılanma ile karşı karşıyadır. Bu yapılanmada hâlihazırda örgütlü güçlerden biri Batı tarafından özenle geliştirilen Gülen Cemaati’dir. Bu cemaat, Saidi Nursi’ye dayandığını iddia eder.

İki Saidi Nursi vardır. İlk çıkışta Kürt kökeninden dolayı bir aydın olarak heyecanlı bir millet tablosu çizer: ‘Asar’ı Bedriye’ bu dönemin eseridir. Hızla terk edilmiştir buradaki fikirler. İkinci Saidi Nursi kendisini ‘Nurculuk’ belki ‘İslam Aydınlanması’ olarak ifade eder. Nurculuk nedir? Saidi Nursi kendi zamanı içinde iki gelişmeye karşıdır. Birincisi o dönemde gelişen Bolşevik Devrimi’dir, ikincisi Batı bilimi ve modernitesidir. ‘Sözler’ ve ‘Gençlik Rehberi’nde Bolşevizme karşı bir mücadeleyi öğütler ve pratiğini gerçekleştirir, ‘Mektubat’, ‘Lem’alar’ ve ‘Şua’lar’da ise Batı modernitesini, ülkemizde cumhuriyet inşasını ve Batı bilimini hedef alır.

Bu bakış açıları günümüzde Gülen Cemaati tarafından biraz yumuşatılarak ve biraz da örtülü bir şekilde TV ve basında yoğunca işlenmektedir. Orjinal olmasa bile Bediuzzaman'ın bazı görüşlerine, özenle seçilmiş uygulamalarına rastlamak mümkündür. Ve günümüzün savaş rantçılığı maalesef bu görüşler üzerinden, Saidi Nursi'nin içinden geldiği ve büyük sevgi beslediği halklara karşı yürütülmektedir.

Bunu yaratan tipoloji doğrusu büyük merak konusudur. Saidi Nursi'nin en muhteşem eseri 'Cevşen-i Kebir'dir. Burada moderniteye karşı duruşu olan bireyin çözümlmeleri vardır. Kişiliğin, duygunun, nefis mücadelesinin büyük imgeleri ve çözümlmeleri yapılmıştır. İslam bilimi açısından, özellikle 'Çağdaş İslam' açısından ilk 'birey' oluşum çözümlmelerini görmek mümkündür. Bilindiği gibi bu İslam açısından oldukça yeni bir gelişmedir. Aslında burada bir toplum projesi yoktur. Bu tüm İslam tarihinde bireyi yok eden toplumsal gelişmelere karşı büyük bir tepkidir. Belki de ABD ve Batı'nın ilgisi bu noktada başlamaktadır. Ama bir farkla; birbirine tamamen benzeyen cemaat bireyler arasında bir birey olmak! Toplum içinde erimemiş, bağlarını çok disiplinli bir şekilde kesmiş bir gizli 'Seçkinler' hükümdarlığıdır.

'Cevşen-i Kebir'de bunun zengin ipuçları vardır; 'Her birey kendisini yetiştirir ve düzeltirse toplum düzelir.' Ana tema budur. Şimdi devlet ve iktidar içinde sağlam örgütlenmiş böyle bir yapı ülkemizi bu yeniden yapılanma sürecinde nereye götürür? Belki yeni bir İran ortaya çıkmaz; çıkmaması da gerekir. Bu bakış açısı sadece güç ve iktidar üzerinde ve sayeti hedeflemektedir: Çünkü modernitenin çarpık yaşamı ve ahlak dışılığı, toplumsallığı bunalıma götürme durumu bu yeni yapının beslenme ve yaşama ortamıdır. Sadece Cemaatin güvenliğini sağlayacak yeterlilikte bir gelişmeyi hedefler. Bu özellik hem onu gizler hem de diğer gafil toplumsal yapıları ürkütmez. O zaman Gülen Cemaati ikili bir yaşam yapısı içinde egemenliğin çok daha haz veren yalnız ve sadece kendi cemaatiyle yaşama biçimidir. Ülkemize biçilmek istenen kefen hâlihazırda budur. Ve bu sahte İslam'ın 'demokrasi' biçimidir.

Demokrasisi cılız olan bu yeni toplumsallık büyük parçalanma ve büyük dağılmayla her an karşı karşıya olup aşırı derecede bir zayıflama söz konusudur. Yeniden canlandırılan dini motifler, özü olmayan kaba bir cemaat kültürü, modernitenin tahrip ettiği toplumsallığı yeniden kurmada çözüm olma yerine yeni faşizmlere yol açma ihtimali çok daha yüksek olan bir girişimdir. Yeni ABD yönetiminin ortada hiçbir önemli

neden yok iken sık sık ‘Türkiye laik kalacaktır’ demesi kaygıları gidermek için yeterli olmamaktadır. Ortadoğu’da ‘Gülen Cemaatleri’ ve Batı Asya-Kuzey Hindistan’da Seyyit Ahmet Cemaatleri denetimli de olsa risk taşıdıkları anlaşılmıştır. Çünkü devleti ele geçirme gibi açık bir stratejileri bulunmaktadır. Bu tür akımların küresel anlamda bir uygulama olmasa bile bölgesel anlamda oldukça kullanıldığı ve tahripkâr olduğu açığa çıkmıştır. Kültürel diyalog, ‘medeniyetler’ arasında henüz ciddi bir çatışma olmamış iken ve sadece bir yüzleşmenin yaşandığı bir dönemde gündeme gelmesi tehlikenin boyutunu da işaret etmektedir.

Toplumsallık özgürlük ile inşa edilir. Muhakkak ki bu insanın dışında da gelişmeler olmuştur, ama hiçbir toplumsallık özgürlük olmadan yaşama şansına sahip değildir. Çünkü özgürlük en temel insani değerdir. İnsanlığın tarihi tecrübesi bunun böyle olduğunu ve niye böyle olması gerektiğini anlamamıza yetecek kadar acı, ama bir o kadar da onurlu tecrübelerle doludur. Bunu muhtemelen herkes kabul edecektir. O zaman temel bir soru; özgürlük ile iktidar arasında nasıl bir ilişki vardır? Tarihin hemen her döneminde özgürlüğe en büyük tehdit olmuş olan iktidarı, özgürlüğe hizmet edebilecek şekilde dönüştürebilir miyiz? Son yüzyıllarda bilim insanları, siyasetçiler, sosyologlar bunun olasılıkları üzerinde tartıştılar ve birçok deneyimin gelişmesine önayak oldular. Ciddi bir tek örnek geliştirebildiğini söyleyebilir miyiz? Peki temel bir değer olan özgürlükle en yaygın tarihsel organizasyon olan iktidar arasındaki ilişkiyi, barış ve huzuru yok edecek bir gerilime dönüştürmemeyi başaramaz mıyız? Buna hemen ‘hayır’ diyebilir miyiz?

Örnek olarak, cemaatler tarihsel gelişim içinde hem masum ve hem de mağdurdur. Kendi bağımsız mekânlarında toplumsallıklara katkıları da olmuştur. Devlete bulaştıkları anda ise tekçi, totaliter bir kimliğe bürünme ihtimalleri yüksektir. Çünkü tasfiyeci özellikleri ve farklılıkları zenginlik sayma kültürleri iktidarlı yapı içinde yok olmakta ve despotik bir özelliği ön plana çıkardıkları sıkça görülmüştür. İran’da ki gelişme oldukça çarpıcıdır: İlk çıkışta ‘Şah despotizmine’ karşı haklı bir konumda iken ve başta TUDEH olmak üzere birçok akım ile işbirliği yapmış iken ‘devrimden’ sonra kendisi dışında tüm siyasal akımları yok ettiği bilinmektedir. O zaman doğru demokrasi için tüm dinamikleri bir araya getirirken devlete olan mesafe belirleyici bir önem kazanmaktadır. Bundan dolayıdır ki demokrasi güçlerinin ve özgürlük değerlerinin iktidarla olan ilişkisi hassas bir konu ve titizlikle işlemek ve belirlemek gerekmektedir.

Ekolojik Toplum

Yaşadığımız sorunların nedenlerini algılayabilmek için: Toplumsal ilişkilerin değişen yapısını, toplumsal taleplerin farklılık taleplerine nasıl ve hangi koşullarda dönüştüğünü tespit etmek gerekir. İktidar-toplum ilişkilerinin nasıl giderek iki birbirinden bağımsız mekanın ilişkisi biçimini aldığını, ciddi kopmalara yol açtığını ve yabancılaşmayı yarattığı bilinci ile benzeri sorunları genel tartışma tarzında yaşadığımız iktidar-milliyetçilik eğilimini kırarak, mesafe koymak ve bu soruların yalnızca ülkemize özgü olmayıp global bir nitelik taşıdığını da görmek gerekir.

Bu bağlamda geliştirilecek çözümlerin ve stratejilerin son yıllarda sosyal bilimlerde ve siyasal kuram içindeki gelişmeleri ve tartışmaları hesaba katarak ürettikler zaman etkili olabileceklerini önererek ülkemizde demokrasi sorununa yaklaşmak oldukça önemli bir gelişme olacaktır. Doğru demokrasi bu anlamda, demokrasi kuramındaki gelişmeleri ve tartışmaları göz önünde bulundurarak ve bu tartışmaların eleştirel yönlerini dikkate alarak demokratikleşme sürecini toplumumuza uygun bir şekilde ele alarak gerçekçi yapılanmalar ve hukuki düzenlemeler yapılabilir. Her şeye rağmen önemli olanın halkın kendi kurumlarına kavuşmasının olduğunu da unutmadan bu sistemi ortaklaşa kurma gereğidir.

Demokrasi ve Meclisler

Ekolojik toplum tarihinde meclislerin önemli bir rolü olmuştur. Bütün tarihsel toplumsal yapılarda ilkel biçimlerde ve kesintili bir şekilde çeşitli meclis türlerine ihtiyaç duyulmuştur. Toplumu ilgilendiren bazı kararlarda bu organlara başvurma ihtiyacı duyulmuştur. Doğal toplumun ataerkil dönemini ifade eden ve en yakın tarihte, henüz Amerika Kızılderilileri kitlese imhalar ve toplu sürgünlere tabi tutulmamış iken yaygın yönetim biçimleri kabile konfederasyon meclisleri idi. Devletleşmemiş bu toplumsal yapılarda ataerkilliğin en gelişmiş biçimlerinde bu meclisler önemli işlevlere sahipti.

Bilinen haliyle modernitenin meclisleri toplumsallığa hizmet etmekten uzaktır. Sadece önemli bir başlangıçtır ve sanki orada dondurulmuştur. Bu önemli başlangıç noktalarının güçlü ve işlevli olması için her yerelin ve her farklılığın da meclislerinin, platformlarının, birliklerinin olması gerekir. Yoksa farklı ve oldukça örtülü bir totaliter yapı ortaya çıkar. Merkezin yükünü hafifletmek için son yüzyılda bazı ilave meclislerin önü açıldı: İl Genel Meclisleri, Belediye Meclisleri ve son olarak

deneyim halinde olan Kent Konsey'leri bu gelişmelere örnek verilebilir.

Doğrudan demokrasinin esas organları daha derin bir yapısalılık demek olan alt meclisler, birlikler olmadığı için demokrasiyi geliştirmede etkin bir düzeye ulaşıkları söylenemez. Ayrıca parti ve merkezi bürokrasinin ağır vesayeti bu önemli gelişmelerin istikametinde ciddi bir sapma yaratmıştır: Bu meclislerin yönü adı geçen kurumlara yönelik olduğu için halktan uzaklaşma ve ona sırtını dönme durumu ortaya çıkmıştır.

Yönü değiştirmek için ve bu ciddi oluşumları işlevli hale getirmek için doğrudan demokrasinin araçlarını geliştirmek; yerel meclisleri kurmak, yaygınlaştırmak ve geliştirmek doğru demokrasinin gelişmesini sağlayacak bir çerçeve oluşacaktır. Adı geçen meclisler yüzünü yurttaşlara dönmek zorunda kalacaklardır.

En küçük yerleşim biriminden, köyden başlayarak geliştirilmesi gereken bu meclisler, platformlar sisteminin amacı sadece karar alma süreçlerine aktif katılım, denetim değil; ama aynı zamanda demokrasiyi bir yaşam biçimi haline getirmektir. Belli siyasal alan çalışmaları yapılabilir, seçimlerde özellikle görüldüğü gibi yurttaşla yüzleşmeler olabilir, bu iyidir, ama oldukça yetersizdir. Çünkü geride bir yaşam ve süreklilik bırakmaz. Adeta bir sabun köpüğü gibidir. Belki bir hatıra birikimidir. Asla bir yaşam oluşturma değildir.

Bu önemli çalışma, merkezi bir tarzda ve parti kaygılarıyla yapıldığı zaman da fazla verimli olmaz: Dışarıda kalan insanlar olur, o zaman onlar ne yapacaktır? Burada doğru bir demokrasi ve irade oluşumundan bahsedebilir miyiz? Hayır! O zaman doğru demokrasi kültürü ve iradeyi daha başlarken sağlam ve kapsayıcı kurmak gerekir. Bunu nasıl gerçekleştirebiliriz? Geçmişte uygulanan deneyimleri de dikkate alarak ve özellikle yaşamla bağını büyük kurarak gerçekleştirebiliriz. Ve hiç kimseyi dışarıda bırakmayarak!

Demokrasi ve Anayasa felsefesi

Amerikan Anayasası ve İnsan Hakları Bildirgesi'nin önemli yanlarını boşa çıkaran felsefe eksikliğidir: Bu herhangi bir felsefe eksikliği değil ama o coğrafyaya özgü en önemli birikim ve kök toplum felsefesine anlam vermeme ve hatta aptalca bulma gafletidir. Nedir bu kadar önemli olan o felsefe? ***'Bu topraklar nasıl sizin olabilir? Onun etrafını çevirdiğinizde ve onu gösteren bir kağıt aldığınızda bu nasıl sizin olabilir? O toprak aynı zamanda bizonların değil midir? Kuşun, kurdun, yılanın, karıncanın, köstebeğin de değil midir? Ne akıl almaz bir şey!'*** Şimdi bunu göz ardı eden her beyaz, anayasasının bir değeri olduğunu gerçekte benimseyebilir mi? Bunu benimser görünse de özünde bu sadece pratik bir alışkanlık değilse nedir?

Anayasa felsefesinin özü; sorgulamayan, eleştirmeyen, yaşama, olaylara çok nedenli, esnek, şüpheli bir gözle bakamayan ve önemlisi doğayı ve insanı ve kendisi gibi düşünmeyenlere tahammül edip, onları hoş görüp, onlarla uzlaşabilir mi? İşsiz, aç, zorunlu ihtiyaçlarını bile karşılamayan bir insan felsefi düşünüp, demokratik olabilir mi? Olabilir. Ama modernist bakış açısına göre olamaz. Özgürlüğü ve kişiliğini-kimliğini her şeyin üstünde tutan insan demokrat olabilir. Bir toplumda yalnızca bir seçim sisteminin olması, bir parlamentonun oluşması, insanların birkaç yılda bir sandık başına gidip oy kullanması demokrat olmak için yeterli mi? Hayır. Yaşamın her alanına katılımı esas alan demokrat olabilir.

Felsefenin ve doğal olarak da sorgulayıcı düşünüş biçiminin kurucusu olarak bilinen Thales, yaşamı, doğayı, insanları gözlemlemiş, yaşadığı gibi düşünmüş, düşündüğü oranda da sorgulamış, eleştirmiş, doğrunun, gerçeğin peşinde olmuştur. Thales'i filozof yapan da onun sorgulayıcı, eleştirici ve doğrunun, gerçeğin peşinde oluşu ve varolan doğrularla yetinmeyişidir.

'Pante rei' (Her şey akar ve değişir) penceresinden bakan Herakleitos yaşamın anlamını bulmada 'değişimi' temel almıştı.' Sorgulayan, eleştiren, dogmalara baş kaldıran, değiştiren akıl yerleşik hayata geçmiş, refah düzeyi artmış, doğayla uyumlu bir üretim biçiminin egemen olduğu yaşama biçiminin ürünü olmuş. Düşünüş biçimi yaşayış biçimini, yaşayış biçimi üretim biçimini ve bu biçimlerin hepsi de sosyal, siyasal, dinsel, sanatsal bilinç biçimini belirler. Bu bilinç doğrultusunda insan soruyor, sorguluyor ve başka doğruların olabileceğini düşündüğü

oranda dogmalara saplanıp kalmıyor. İnsan başka dogruların olabileceğini düşündüğü ve dogmalara saplanıp kalmadığı oranda da hoş görüyor, uzlaşıyor, yaşama anlam veriyor, daha pozitif ve olumlu düşünüyor. Bunların hepsi eşitlikçi bir yaşamı açığa çıkarıyor.

İnsanın zihni gelişmişse, esnek, eleştirel, bilimsel ve şüpheci ise, başka dogruların olabileceğini düşünüyorsa, dogmalara saplanıp kalmıyorsa felsefeden gereken nasibi almış ve demokratik olma, doğa dostu olma ve insan olma kulvarında artık yol almaya başlamış demektir.

Ülkemizin insanları pratikte bu yolu alıyor. Kendi içinde en derin hoşgörü ile çözümünü de üretmiş, yaşamda da sorun yok. ‘Sen zencisin, lokantama giremezsin’ de demiyor. Ama resmi iktidar, ‘sen dilini kullanıp eğitim yapamazsın’ diyor. Akraba da oluyor. İktidar ise, halkın yoluna ve yaşamına diken döküyor ve çalı çırpı atıyor. ‘Ebu Leheb tarzı’ demek gerekiyor buna. O Ebu Leheb ki, Peygamberin geçtiği yola diken, çalı çırpı atıp incitmek, canını yakmak istemiyor muydu? Bunu başka nasıl anlatabiliriz ki? Nasıl?

Çağımızın en önemli deneyimlerinden örnek vermek ve karşılaştırma yapmak değerli olabilir. Bu önemli deneyim, büyük yozlaştıran finans kapitali bir kenara bıraktığımızda, toplumsal oluşum bakımından ve ilk içeriği bakımından oldukça eğitici ve ufuk açıcı yanları olan bir deneyimdir. Finans kapitalin bu örnekte oynadığı uğursuz rolü çok değerli bir Kızıldere’li bilge sözü ile ortaya koymak bu deneyimi daha anlaşılır kılacaktır: **‘Son nehir kurduğunda, son ağaç yok olduğunda son balık öldüğünde; paranın yenmeyen bir şey olduğunu anlayacaksınız.’**

‘Amerika Kıtası’nın 1492’de Avrupalılarca keşfinden sonra İspanyollar, Portekizliler, Fransızlar ve İngilizler, buradaki yerli halkların aleyhine toprak sahibi oldular. İngilizler, Amerika’daki topraklarını genişlettikten sonra İngiltere başta olmak üzere çeşitli ülkelerden göçmenler alıp buralara yerleştirerek koloniler kurdular. 18. yüzyıl ortalarında, bu kolonilerin sayısı 13’e yükseldi ve bu Onüç Koloni, Amerika Birleşik Devletleri’nin temelini oluşturdu.

Amerika Kıtası insanlar için yeni olanaklar ve yeni bir hayat sağladı. Daha sonra bu koloni sistemi sömürgecilik politikasına dönüştü. İngiliz Kolonileri, Birleşik Krallığa endüstri konusunda hizmet ediyordu, İngilizler Kolonilerden vergi alıyordu. Koloniler zaman içinde İngiliz devletinden farklı bir kimlik geliştirmeye başladı. Nüfus hızla büyüyor, tarıma dayalı ekonomi geliyor, işadamları ticari girişimlerde bulun-

yordu. Dinsel yapıda da farklılık vardı. Avrupa'dan gelenler tutucu bir Protestanlık geliştirmişti.

Yönetimleri de İngilizlerden farklıydı. Kolonilerin her birinde (Pensilvanya dışında), iki yasama meclisi bulunuyordu. Kolonileri temsil eden alt meclisin üyeleri mal sahipleri tarafından seçiliyor, Krallığı temsil eden üst meclis üyeleri ise İngiliz Kralı tarafından tayin ediliyordu. Kolonilerde yaşayanlar aynı zamanda mahkemeler kurmuştu ve İngiltere hukuk sistemini uyguluyordu. 1756-1763 yılları arasında İngiltere'nin Avusturya, Fransa ve Rusya ittifakıyla yaptığı savaşlar (Yedi Yıl Savaşları), İngiliz maliyesi üzerinde ciddi bir yük oluşturmuştu. İngilterenin mali yükünü hafifletmek amacıyla yeni vergiler koyması, Amerika'daki kolonilerin tepkisiyle karşılaştı. Koloniler yüksek vergiler ödeyip, karşılığında hiçbir şey alamamaktan rahatsızlardı. Tütün ihracatına gelen ek vergiyle koloniler, 18. yüzyıl ortalarından beri kazanmaya hazır oldukları bağımsızlık mücadelesini hayata geçirdiler. Savaşın başlarında George Washington, Thomas Jefferson tarafından kaleme alınan ve özgürlük isteklerini dile getiren Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni yayınladı. Altı yıl süren savaş sonunda, George Washington komutasındaki koloni güçleri tarafından yenilgiye uğratılan İngiltere geri çekilmiş ve 1783 yılında 13 Koloni'nin bağımsızlığını kabul etmiştir. Bağımsızlıklarını ilan eden koloniler, içişlerinde serbest eyaletlerden oluşan Amerika Birleşik Devletleri'ni kurdular (1787). 1789'da Anayasanın tamamlanıp onaylanmasıyla yeni bir ulus ve Amerikan üst kimliği doğdu. Amerikan bayrağındaki 50 yıldız, 50 eyaleti simgelemektedir.

Sancılı ve birçok gelişmeyi içeren bir dönemden geçiyoruz. Politikadan ekonomiye, sosyal bilimlerden kültüre dek yaşam içinde önceden tanımlanmış bütün alanlarda, mevcut değer yargılarının altüst olduğu, bilgi ve tüm araştırmaları incelemeye yarayan yöntem ve araçların, ihtiyacı karşılamadığı konusundaki kuşkuda birleşiyorlar. Bilgi nesnesinin kendisinin varlığının kuşkuyla karşılanması gerektiği söyleniyor ve bazen de yazılıyor. Bu tartışmayı başlatan çevreler geleneksel argümanların çöktüğü, yıkıldığı, alışılagelmiş iddiasını sonuçlandırmak üzere değil de, bütün bu alanlardaki sanal değişimi ve bunun sadece yansımasını içeren kavramlarla tanımlıyorlar. En çok da Kürt sorununun çözümü konusunda bunu yapıyorlar.

Son dönemlerde yoğunlaşan anayasa değişikliği ile ilgili tartışmalar bu anlayış ve moderniteyi esas alan bilgi dağarcığıyla yapılıyor. Önceleri ödünç alınan anayasal metinlerle uğraşmayı seven bilgiç duayenlerin ilgi alanına giren yasa tartışmasının dar bir platformda ve fantezi düzeyinde kalmasıyla sınır-

landırılıyordu. Gerekçeleri de ‘halkın henüz hazır olmadığı’ varsayımı idi. Aslında kendileri henüz hazır değildi, diyebiliriz. Yoksa bir gecede ‘cumhuriyet’ kurmuş bir ülkede böyle bir varsayımın lafı bile olamaz. Bugün önemli ölçüde popüler alanlara sızarak, halkın doğrudan temas ettiği bir etkinlik ve önerilerin perspektiflerini belirleyerek ‘halklaşmaya’ başlaması, bu kurgunun düşünsel bakımdan ve özellikle görünüm itibarıyla yaratıcı etkisinin artmasına neden olacağı varsayılıyor.

Zihniyet açısından tahrip edici etkisini, küreselleşmenin, geleneksel ve eskimiş ilan ettiği ulus-devlet ve onunla ilgili yasal mevzuat anlayışına yönelttiği ve birçok koldan oluşturduğu eleştirileri, zaten var olan belli bir hoşnutsuzluk üzerinden doğru sorular sorarak geliştirmekle de önem kazanıyor. Problem, eleştirinin kendisinden ziyade sorulmuş sorulara verilen yanıtlarda. Yasa kuramcılarının, bir yeniden yapılandırma süreci olan yasal düzenlemelerdeki büyük tedirginliği; yeniden yapılandırmanın bir diğer yüzü olan eski egemen kesimle olan çelişkilerini çözememe sürecinden ve gerçekte ise halkı dinlememesinden kaynaklanıyor.

İnsanın da nesneleştirildiği anayasalar karşısında, öznenin anlamlandırma yeteneğinin önemli olduğunu ileri süren yeni tezler, iktidarın olduğu gibi itirazlarla yaklaşması bu küresel müdahalenin bazı yönleriyle haklılık gerekçelerini oluşturuyor. Bundan dolayıdır ki hiç kimsenin itirazı olmayan o müthiş yaklaşımla ‘sorunu kendi içimizde halledelim’ bakış açısı ön plana çıkıyor. Bu doğru bir bakış açısidir: Ama halkı esas almak koşuluyla. Bu, nesnenin, öznenin ve gerçekliğin kendisiyle olabilir. Gerçekliğin algılanma biçiminin eski mantığa sımsıkı sarılmak zorunda kalan bir platformdan öneriliyor oluşu, ayrıca bu bakış açısının kuşkuyla karşılanmasına neden oluyor.

Bunu sadece ‘otorite’ye, ‘merkez’e öfkeli ve toplumsal bir tepki gösterek değil, ama modernitenin eskimiş sistemi ve ‘mutlak’ bilgiyi sorgulayan, güncel çıkarılardan ve politikarlardan uzak ve köklü bir tarzda ele almak gerekiyor. Değişen dünyanın mevcut bilimsel yöntemlerle anlaşılmasının olanaklı olduğunu öne süren ve şimdiye dek dışarıda bırakılmış, önemsiz görülmüş olanın itibarını gözetken bir bakış açısı ile nesnel dünyanın anlamlandırılmasına ilişkin tezleri reddetmeyen bir tarihsel mirasını ve yeni toplumunun şekillenişini de izah edip öneri yapanları dinlemek gerekiyor. Burada, bizim ülkemizde yapılmayan ve eksik kalan da budur. Anayasa herkesi kucaklayacaksa, bu herkesin görüşü alınmalı demektir. Katılım hakkıyla gerçekleştirilince ise yeni bir toplumsallık inşa etme gücü açığa çıkar. O zaman sahiplenme ve koruma bilincinden de bahsedebiliriz.

EKOLOJİK TOPLUMUN EKONOMİK VE SOSYAL ZEMİNLERİ

Toplumların oluşumunda çok çeşitli etkenler rol oynar. Tarihsel gelenek ve kültür ile ahlak ve politikanın ortaya çıkış biçimi ve çeşitli zaman ve mekânlarda oluşan sentezler, o toplumun verili durumunu belirler. Tarihsel olarak Orta Asya ve Anadolu Türk toplumsal yapılanma şekli temel olarak ‘şef-hanedan’ merkezli bir yapılanmadır. Ekonomik olarak gerçek Türk toplumsallığı ise canlı ve dinamik olan zengin etnisitede gerçekleşir. Oluşan her iktidar merkezi bu etnisetelerden bir veya birkaçı ile beslenir. Ama hâkim olan uluslararasılaşan ve topluma yabancılaşan yeni iktidar biçimidir.

Cumhuriyetin oluşumu, ekolojik toplum ölçülerine vurulduğunda bürokratik bir inşadır. Hanedana karşı büyük tepki hareketidir. Bu çok kolay bir şekilde aşılır. Çünkü hanedan son yüzyıllarını yenilgi ve toplumu tüketme ile geçirmiştir; bu öyle kolay kaldırılabilir bir yük ve hoş görülecek bir tutum değildir. Kök iktidar oluşumunun temel ilkelere bir dönüş sağlanır. Bu yeni iktidar tarzının özü Cengiz Han İlkeleri’dir. ‘Fırar eden vurulur,’ ‘Kaybeden cezalandırılır.’ Önemli bir farkla bu prensipler uygulanır; modernitenin araçları ile. Meclis vardır, ama cidden politika yapmaktan uzaktır: Politikayı yapan bürokrasidir.

Politik zenginlik ve kök toplum ahlakının büyük önemini Mustafa Kemal fark etmiştir. Bunun eğitim ve toplumsal araçlarını geliştirir; halkı politika yapmak için teşvik eder, ama o günkü iletişimle görebildiği kadar bunu geliştirir. Geriye kalan geniş alanda bürokrasi ve yerel hanedan kalıntıları sadece kendilerini ilgilendiren konularda ve dar bir zeminde politika yapar ve halkı politikadan uzaklaştırırlar. Bürokratik merkezi alabildiğine güçlendirirler. Ekonomik ve sosyal temeller büyük zorluklarla gelişir: Ankara, İzmir, Bursa, Diyarbakır, Urfa, Rize ve Trabzon tarihsel geleneğin mirası ile önemli bir gelişme ve iş ahlakını açığa çıkarırlar. Bu gelişme henüz tekel dışı ve ahlaki içeren bir gelişmedir. Bugünkü toplumsal çözüm tartışmalarında; halkı içeren bazı bürokratik kesimler ile gelenekçi ve ahlaki koruyan bu ekonomik ve sosyal çevreler önemli bir çaba göstermektedirler. Bu oluşumlar binlerce yılın emeği, geleneği ve ahlaki sistemleridir. Sorun bu dokuları koruma, zayıflayan yönlerini güçlendirme ve toplumsal kolektif bir ağa kavuşturmadır.

Türkiye’de gerçekleşen kapitalizmi bir toplum biçimi olarak değil,

toplumun üzerinde sadece artık-değer sızdıran, ekonomiyi kurutan, işsizliği doğuran, devlet ve iktidarla kaynaşıp güçlü ideolojik hegemonya araçlarını kullanan geniş bir çete, örgütlenme olarak değerlendirmek gerekir. Cumhuriyetin kuruluş ve inşa yılları bu algıyı ilkeleştirir ve Duyun-u Umumiye tavrını esas alır. Ancak küresel etkiler ve oluşan gizli devlet ağı eski Duyun-u Umumiye şartlarını örtülü olarak tekrar uygulamaya koyar. Oluşan bu yeni sermaye şebekesi, örgütsel ağ oluşturur. Bu sermaye şebekesinin çete olarak adlandırılmamasının tek nedeni, toplumdaki kısmi ayrıcalıklı gücü ve resmi iktidarla bağlantıdır. Bu anlamda, nasıl örtülürse örtülsün, bu sermaye anti sosyal ve etik değerleri olmayan bir çete durumu hâkim olan karakterdedir. Ama Anadolu ve Mezopotamya'da, orta boy sanayici, tüccar ve tarımcıyı kapitalist saymamak ve çete dışında görmek gerekir. Bunlar büyük ölçüde gerçek ekonomik ihtiyaçlar için olup, sermaye tarafından çok yönlü kısıp alınsalar da, üretim yapmaya çalışan toplumsal kesimlerdir. Ayrıca pazardaki küçük meta alışverişini ve bu metaları küçük işletmelerinde gerçekleştirenleri de kapitalist saymamak gerekir. Çeşitli meslek sahipleri haliyle kapitalist sayılmaz. İşçi aristokrasisi dışındaki tüm işçiler, köylüler, öğrenciler, memurlar, zanaatkarlar, çocuklar, kadınlar toplumun belkemiğini oluşturur. Bu tarihsel ve kesintisiz bir durumdur. Kentlerde, ilk günlerde bu toplumsallık ve işlevler neyse bugün de odur. Çeteleşen sermayeyi sadece 16. yüzyıl sonrası Avrupa'da merkezileşen sermaye şebekeleri olarak değil, tarih boyunca artık-değer gasp eden tüm sermaye şebekeleri (ticaret- tarımsal, endüstriyel tekeller) kapsamında düşünmek gerekir.

'Toplumsal doğanın anti-sermaye karakterini görmek kilit önemdedir. Binlerce yıllık yürüyüşünde toplum, sermaye birikiminin en çürütücü etkiye sahip olduğunun farkındaydı. Örneğin sermaye birikiminin etkili yöntemlerinden biri olan faizciliği mahkûm etmeyen hiçbir din yok gibidir.' Ülkemizde yaygın bir şekilde bu ahlak korunmakta ve toplum tarafından hoş görülmemektedir. Ancak büyük kentlerde, gelenekten ve ahlaktan kopan bazı kırsal alanlarda farklı yöntemlerle faizciliğin geliştiği de görülmektedir.

Son yıllarda başta medya olmak üzere bir bütün olarak sistem çete tarzı sermayeyi topluma kabul ettirmek için, yoğun bir çaba göstermekte ve temel toplumsal gündem haline getirmek ve içselleştirme doğrultusunda ciddi adımlar atmaktadır. Yoğun iflaslar, kredi kartı suçları, ailelerin dağılmasını vb. sadece ekonomik krizlerle açıklamak mümkün

değildir. Çeteleşen sermaye sürekli kriz ve el değiştirme daha fazla işsizlik ve toplumsal yozlaşma demektir. Yoksa geri kalmışlık ve üretimsizlik ile izah edilemez. Çeteleşmeyen sermaye büyük disiplin, kendine yeterlilik, toplumsal olanı gözetme ve sosyalite demektir.

Ekonomik kalkınmanın sadece insan toplumlarının üretim ve tüketim ürünülerini değiştirmedeği, kişi başına düşen milli gelir ve yurtiçi hâsılayı arttırmakla kalmadığı, aynı zamanda insanların yaşam kalitesinde de hem kalkınma, hem de yozlaşma konusunda önemli etkiler içerdiği genel kabul görmeye başladığı bir tartışma ve ortak anlayış küresel çapta yaygınlaşmış bulunmaktadır. Ekonomik kalkınma ve özellikle sanayileşme girişimleriyle birlikte insanların, toplumların yaşam biçimleri değişirken, aynı zamanda daha fazla kalabalık kentsel ortamlarda toplandıkları için çevre ve yaşam kalitesi üzerinde büyük etkileri de daha kolay algılanır bir hal almaktadır.

Endüstri kuruluşlarının üretim sırası ve sonrasında ortaya çıkarttıkları kimyasal, biyolojik ve fiziksel atıklar toprak, su ve havayı kirleten ve doğrudan doğruya insan sağlığını, hem de kuşaklar boyunca sürecek biçimde tehdit altına alan bir içeriktedir. Dolayısıyla sanayileşme çabası arttıkça, ondan umulan gelir ve refah artışı adeta çevre etkileriyle düşen yaşam kalitesiyle aşındırılmakta, kalkınma geliri yükseltirken hayatı daha zor ve çevreyi daha zor yaşanır kılabilmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınmadan hem ekonomi, hem toplumsal, hem de çevresel standartların olması ve her üçüne dengeli bir biçimde ulaşması gerektiği anlaşılmaktadır.

Böyle küresel bir uzlaşa olduğu halde, uygulamada çevresel sorunlar katlanarak artmaktadır. Kar, çıkar ve rantın yaygın ve belirleyici gücü karşısında uluslararası kararlar, oturumlar, bölük pörçük eylemler önemli bir etki yaratamamakta ve caydırıcı olamamaktadır. Bu sürekli çevresel problemin merkezinde yer alan sistemsel bir durumdur ve muhakkak değişmesi gerekmektedir. Geline aşamada belli bir duyarlılık geliştiği söylenebilir, ama sermayenin her şeyi belirleyen gücü karşısında çözümsüzlük durumu da orta yerde durmaktadır.

Burada dünya genelinde son on yılda gösterilen önemli bazı çabaların göz ardı edildiği kanısı doğmamalıdır. Şüphesiz ki bu çabalar ve doğru demokrasiyle ilgili tartışmalar, insan yerleşimleri ile çevrenin bağdaştırılmasında nasıl önemli bir rol oynayabileceğinin anlaşılması açısından çarpıcı olmuştur. Sürdürülebilir kalkınma için öncelikle endüstri,

çevre, siyaset ve toplumsal yararları dengeleyecek bir siyasal uygulama üretilebilme zemini olgunlaşmış bulunmaktadır.

Bu konuda istikrarlı bir uygulama üretebilmek için, çatışan beklenti, değer ve dengeleri bağdaştıracak bir siyasal yapı, üslup (biçem, stil) ve çevre, insan hakları esenliği ile uyumlu kalkınma konusunda duyarlı bir toplum ve yurttaş gereksinim olacaktır. Bunun anlamı problem alanlarını doğru okumak ve tüm etkilerden uzak bir durum tespiti yapabilmektir.

Sayın Cumhurbaşkanı tarafından dillendirilen temel sorun Kürt sorunu ise burada, çeşitli değer ve yararları birbirleriyle bağlantılı olarak koruyacak ve geliştirecek bir siyasal yönetim üslubunun siyasal karar alma sürecinin içeriğini belirlemesi için esas olacaktır. Bağlayıcı siyasal karar alma yetkisi ve erki bulunan kurum ve yetkililer için köklü bir üslup değişikliği işte bu bağlamda önemli olmaktadır.

Doğru demokrasi, sorun alanlarının tüm bileşenleri ile ortaklaştırılan bir ortak akılın yarattığı çözümü değerli ve kalıcı olarak esas alır. Yoksa yapılan kirli işleri bir kesimin meşru kararları gibi örtmede kullanıldığında artık farklı bir şeydir. Genelde olan bu durumdur. Dünyada ve ülkemizde kendini dayatan bir değişim süreci yaşanmaktadır. Bunun bir parçası olabilmenin yolu çözümü esas alan politikalara yönelebilmek gücünü göstermektir. Yoksa birkaç yıl önce olduğu gibi Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da yapılan düzenlemeler ile karşı karşıya kalınabilir. Küresel sistemin kendi varlığı için duyarsız kalabileceği bir alan kalmamış gibidir. Bu kendiliğinden durum şüphesiz ki toplumlar için çözüm içrikli değildir. Ve bir dayatma olduğu için de sağlıklı değildir.

Ülkemizde bazı politikacıların Kafkaslardaki gelişmeyi görme durumu vardır. Güncel politik kaygıların ötesinde bir zorunluluktan kaynaklanması önemlidir. Siyaset olarak yamanmaktan çok bunun bir parçası olmak için yapılan diplomasi ve girişimleri küçümsememek gerekir. Ama bütün felaketlerin temelinde yer alan ve çözüm düşüncesinin bile tabu sayıldığı Kürt sorunu için aynı duyarlılığın gösterildiği söylenemez.

İktidarın derin sessizliği ve Sayın Cumhurbaşkanının yaptığı açıklamalar yan yana getirildiğinde çözüm için bir hazırlığın veya bir hazırlık başlangıcının dahi tasarlanmadığı ve önemli bir başlangıç olması için ciddi tartışma zemininin bile olmadığı anlaşılmaktadır. Anayasa değişikliği için Sayın Başbakanın yapması gereken görüşmeleri Sayın Cumhurbaşkanı yapıyorsa burada ciddi bir sorun vardır. Anlaşılan hükümetin gündeminde ülkemizin sorunlarını çözme politikası yoktur, kaotik ortamın

sürdürülmesi çıkarlara daha uygun düştüğü görülmektedir. Mardin'deki katliama bakış açılarında da bu durum kendisini göstermiştir.

Ekonomik ve sosyal zemin muhakkak ki ahlak ve politika ile birlikte çağımızda demokratik dönüşümler ve inşalar için temel zemindir. Anadolu'da ve Mezopotamya'da ki küçük kent ve kasabalardaki ahlaklı ve gelenekçi ekonomik yapılanmalar çok zengin ve toplumsal içeriktedir. Dolayısıyla bunlar geliştirilip, tekellerin egemenliğinden kurtulduklarında toplumsallığın oluşumunda, tartışma, ikna, karar alma süreçleri olan katılımcı politika ve ahlak ile birlikte ekolojik diyebileceğimiz bir toplumsallık yaratabilirler.

Bu bağlamda dünya deneyimlerinde önemli bir yere sahip olan ve Avrupa kolektif tarihsel yaşamında önemli bir sonuç olarak ortaya çıkan Mondragon Kooperatif Hareketini önemli buluyor ve ülkemizdeki tarihsel zeminle buluşturmaya ekolojik toplum ekonomisi için değerli bir örnek olacağına inanıyoruz.

Mondragon Kooperatif Hareketi

'Bask halkı, iç savaşta faşist diktatör birliklerine karşı yenilir, katliamlardan geçirilir. 15 bin direnişçi öldürülür, 30 bin kişi tutuklanır, yaklaşık 200 bin Bask'lı ülkesini terk etmek zorunda kalır. Franco rejimi, Bask ulusunun bel kemiğini kırmak için, bu ulusu var eden tüm olgulara yönelmektedir. Bırakalım Bask dilinde eğitimi, Baskça'nın günlük yaşamdaki kullanımı bile yasaklanmıştır. Bölgenin kontrolü İspanyol ordusu ve polisine eline geçmiştir. Yerel idarelerde çalışan memurlar işten çıkarılmış, yerlerine İspanyollar getirilmiştir. Kitaplar, dergiler ve gazeteler yasaklanmış, enstitü ve akademiler kapatılmış, anıtlar yıkılmış, sokak ve yer adları İspanyolcaştırılmıştır. Bask ülkesi aynı zamanda savaş sonrası kamu hizmetlerinden mahrum edilmiş, işsizlik oranı yükselmiş ve insanlar iş bulmak için kendi topraklarını gittikçe daha fazla terk etmek zorunda kalmıştır.

Jose Maria Arizmendiarieta, halkının böylesi bir inkâr ve imha politikası ile karşı karşıya kaldığı bir dönemde Bask halkının ancak dayanışmacı bir ekonomi geliştirmesi durumunda kimlik olarak ayakta kalabileceği düşüncesine ulaşır. Yani, devlet olmadan da ulusal bir ekonominin mümkün, hatta gerekli olduğundan yola çıkarak, Katolik Toplum Öğretisi'ne ve kooperatifçilik fikrine dayalı dörtmala kapitalizm ve

merkezleştirilmiş sosyalizm dışında üçüncü bir yol arar. İlk başta gençlerin çoğunun mesleksiz olması nedeniyle halkın yardımıyla 1943'te bugünkü adı Mondragon Eskola Politekniko a olan, bir politeknik okul kurarak, yörede mesleki eğitimi başlatır. Daha sonra zamanla iki yüksekokul ve idarecilik akademisine dönüştürülen bu okul, Mondragon kooperatifçilik deneyiminin doğuş ve gelişmesinde önemli rol oynar. Bu okullar 1997 yılında da birleştirildiğinde Mondragon Üniversitesi kurulur. Öğrenciler, üniversiteye bağlı bir işletmehanede günde 4 saat çalışarak, okul masraflarını kazanma imkânına sahiptir. Ancak işsizlik sorunu bu şekilde çözülememiştir, çünkü meslek sahibi olan gençler bu kez çalışılacak bir yer bulamazlar. Dolayısıyla iş imkânları yaratmak gerekmektedir. Jose Maria Arizmendiareta, bunun üzerine açmış olduğu okuldan mezun olan bir grup genci üretim kooperatifini kurmaya ikna eder. 1952 yılında mezun olan beş genç mühendis, Bask ülkesinin ilk ve en büyük endüstriyel kooperatifini 1956 yılında kurarak, Mondragon İşçi Üretim Kooperatifçiliği' nin temellerini atarlar. İlk etapta ocakların ve sobaların üretildiği ufak bir fabrika satın alınır. Fabrika için gereken masraflar köy halkı tarafından karşılanmıştır. Bugünkü adıyla FAGOR adını taşıyan ve 24 işçi tarafından kuruluşu gerçekleştirilen bu ilk endüstriyel kooperatif, zamanla gaz sobaları ve bütangaz üretimine geçer. FAGOR'un ortak sayısı 1958 yılında büyük bir artış kaydederek 158'e yükselir. Bugün yaklaşık 4 bin işçiye sahip FAGOR'a bağlı bölümler zaman içinde fabrikadan ayrılıp, ayrı bir kooperatif olarak belli ürünler çıkarmaya yoğunlaşırlar. Ancak bütün bu kooperatifler birbirine bağlı kalmaya devam etmiştir. Mondragon Kooperatif Hareketi' nin sanayi bölümünde günümüzde 26 binden fazla insan çalışmaktadır.

Bunun için 1959 yılında 'Caja Laboral Popular' (Çalışan Halkın Bankası) isimli kooperatif bankası kurulur. Bu banka, kooperatif hareketinin sonraki gelişimi açısından belirleyici rol oynamıştır. Çok sayıda şubeye sahip bankada günümüzde 2 bin 100 kişi çalışmaktadır. Banka yeni kurulan işhanelerini destekliyor ve resesyon dönemlerinde işyerlerinin iflas etmesini engelliyor. Ayrıca Franco dönemindeki yasalara dayalı olarak kooperatif üyeleri devletin sosyal sigorta sisteminden atılmaktadır. Basklı kooperatifçiler bu nedenle ayrı bir sağlık ve sigorta sistemini oluşturma zorunluluğu ile karşı karşıya kalır. Sonuç olarak 1959 senesinde 'Lagun-Aro' isimli bu sigorta şirketi de kurulur. 1960'lı yıllardan itibaren FAGOR örneği incelenerek, endüstriyel işçi kooperatiflerinin sayısında patlama düzeyine varan artışlar olur. Yerel kooperatif-

lerden bir bölümü teknik okullarda kazanılan becerilerin uygulama alanı konumuna getirilir. 1969 yılına gelindiğinde ise, Mondragon Kooperatif Hareketi'ne bağlı en ünlü kooperatif olan Eroski kurulur. Bask ülkesinde bulunan ufak dükkânlar birleşip, ülkenin en büyük süpermarket zincirinin temellerini atarlar. 25 binden fazla insana çalışma ve iş imkânı sağlayan bu kooperatifin üyelerinin yarısı tüketicilerden, yarısı da çiftçilerden oluşmaktadır. Başarısının temelinde eğitim vardır.

1970'li yılların ortalarında IKERLAN isimli araştırma enstitüsü açılır. Bu merkez, teknik yeniliklerin uygulanması konusu ile ilgili gerekli araştırmaları yapar ve kooperatiflerin teknik gelişmelere denk getirilmesini sağlar. Aynı dönemde bir araştırma ve geliştirme merkezi olan Otalora kurulur. Harekete bağlı kooperatiflerin sayısı ve global pazara uyarlanma baskısı gittikçe büyüyünce, hareketin idare modelinin de değişen koşullara göre değiştirilmesi gerekmiştir. Söz konusu modelin, katılım esaslarına bağlı kalması gerekmektedir, ancak dünyada örnek alınacak bir örgütlenme modeli yoktur. Bu nedenle bu alanda araştırmaların yapılması gerekmektedir. Otalora, bu anlamda hareketin idare modelini gerekli olduğunda geliştirir ve bunu yaparken Jose Maria Arizmendiaretta'nın şu sözünü esas alır: ***'Mondragon' daki kooperatif denemesi ekonomik eylemi kullanan bir eğitim hareketidir. Kooperatifçiliğe dayalı bu ekonomi sisteminin kurucusu Jose Maria Arizmendiaretta, Mondragon Kooperatif Hareketi'nin temel prensibini şu şekilde ifade eder: 'Hiç kimse ne başkasının kölesi ne de efendisi olmalı.'***

Mondragon Kooperatif Hareketi'nin temel prensiplerinden biri, kooperatifin sosyal işlevini yerine getirebilmesi için ekonomik işlemesi gerektiği yönündedir. Aynı zamanda ekonomik işlevine ulaşabilmesi için sosyal olması gerektiği belirtilir. Yani, Bask örneğinde temel hedef ekonomik sorunları çözmek değildir. Bu hareketi büyüten insanlar aynı zamanda daha adil bir toplumu geliştirmek istediler. Ve bunu yaparken, sosyal işlevin yerine getirilebilmesi için ekonomik istikrarın şart olduğu sonucuna vardılar. Bu anlamda harekette yer alan inisiyatifler, varolan sosyal sorunların kaynağının özellikle eğitim, iş, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda aranması gerektiği tespitinden yola çıkarak, ilk etapta bu alandaki sorunları çözmeye çalıştılar. Ancak bu alandaki faaliyetleri mümkün kılmak için de ekonomik bir dengenin şart olduğu düşünülmüştür.

Harekette yer alan kooperatifler arasında da yoğun bir işbirliği söz

konusudur. Zira hareket içinde büyük süpermarketler ve fabrikalar olduğu gibi küçük işletmeler de bulunmaktadır. Yine tek tek işletmelerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeni işletmeler kurulur. Böylece ufak işletmelerin geleceği de garanti altına alınıyor. Kapitalist sistemdeki 'Büyük balık küçük balığı yutar' gerçeği de böylece önlenmiş oluyor. Bask halının İspanya devleti içinde bu projeyi gerçekleştirebilmesi için bağımsız olması şarttır. Bu nedenle ayrı bir kredi kooperatifinin, sosyal sigorta kooperatifinin ve eğitim merkezlerinin kurulmuş olması önemli önkoşullar olarak işlev görür. Kurulan okullarda okuyan öğrenciler mesleki eğitimin yanı sıra özellikle kooperatif ilkelerine göre düşünmeyi ve davranmayı öğrenir.

Mondragon kooperatiflerinin ekonomik olarak bu denli başarılı olmasının sebeplerinden biri de, üyelerinin sahip olduğu sorumluluk bilincidir. Çalışma koşullarının insan onuruna layık olması, herkesin işletmeyle ilgili bilgilere serbestçe ulaşabilmesi, maaşların adil olması, bütün sorunların açık bir şekilde masaya yatırılıp tartışılması ve karar alma mekanizmalarının şeffaf olması önemli prensipler olarak uygulanır. Mondragon'da kapital ve üretim aynı kişilere aittir. Burada toplum çalışan ve işveren olmak üzere ikiye ayrılmaz. Burada kapital, üretime hizmet eden araç olarak görülür. Kapitalin temel işlevi, işletmenin geliştirilmesidir. Bu nedenle de kapitalin bir azınlığın eline geçmesi önünde duran mekanizmalar vardır. Mondragon'un başarısının altında yatan ve bu başarının temel anahtarını oluşturan banka araştırma enstitüsü, işletme geliştirme grubu ve çeşitli okullar ve eğitim merkezleri destek yapılarıdır. Sistemde tabanı oluşturan endüstriyel kooperatiflere ilaveten ikinci düzey kooperatifler olarak adlandırılan ve çeşitli alanlarda faaliyet gösteren kooperatifler de bulunur. Ayrıca kolektif olarak kooperatif kültürü yaratabilecek konut ve tüketim kooperatifleri de bulunuyor.

Üyelik Sistemi

Mondragon Kooperatif Hareketi'ne bağlı kooperatiflerde çalışanlar aynı zamanda kooperatifin üyesidir ve hepsi yönetim kurulunda bir oya sahiptir. Yani üyelerin oyu, kooperatife dâhil olmak için ödedikleri miktara bağlı değildir. Kapitalist işletmelerde işçiler birer üretim faktörü olarak düşünülürken, bu sistemde işçiler, bir kooperatif işletmede, üyelik hak ve sorumluluklarına sahip olan ve aynı zamanda işletmenin sahipliğini paylaştan bir üye olarak kabul edilir. İşçi üyeler arasında eşitlik ve dayanışmada büyük özen gösterilir. En düşük ücret ile en yüksek ücret arasında fiili olarak belirlenen oran 1-4,5 arasındadır. Karşılaştırma yapılsa; Alman Deutsche Bank'taki bir menejer, en düşük ücret alan işçinin 400 katını alabiliyor. Mondragon Kooperatif Hareketi'nde geçici iş sistemi kısmen uygulanıyor. Ancak geçici işe alınanların en geç 2 yıl içinde kooperatife üye olması esas alınıyor. Ayrıca kooperatiflerde üye olmayan çalışanların oranı yüzde 10'u geçemez. Kooperatife yeni dahil olan kuşak kazanca dahil edilirken, ilk yıllarda zarara dahil edilmiyor. Hiyerarşi yok.

Mondragon Kooperatif Hareketi belli bir hiyerarşiye sahiptir, ancak bu hiyerarşinin işlevsel olduğu belirtilir. Yönetim kurulu kooperatifi yönetecek olan üst yönetimi seçer ve daha az ya da daha çok geleneksel bir yapıda faaliyet gösterir. Tüm üyeler ayrıca bağımsız olarak bir denetim kurulu seçerler. Bu kurul, kooperatiflerin mali performansı ile sosyal refah, ödemeler dengesi ve güvenlikle ilgili kararların alınması ile kişisel başarıları geniş bir çerçevede değerlendiren bir sosyal kurulu izler. Hareketin stratejik yönü genel kurulunda belirlenir.

Kapitalist sisteme alternatif olma iddiasını taşıyan hareket işten çıkarmalara karşıdır. Ancak 1990'lı yıllardaki ekonomik kriz sırasında az sayıda işçi işten çıkarıldı. Eksik istihdamlılar ise farklı kooperatiflere aktarıldı. İşten çıkarılanlar, harekete ait Lagun-Aro isimli işsizlik sigortasından yardım alma hakkına sahipler. Harekete bağlı kooperatiflerin elde ettiği kazancın yüzde 10'u eğitim, araştırma ve sosyal faaliyetlere ayrılıyor. Kooperatiflerin üyeleri, hem çalıştıkları, hem de sahip oldukları işyerinin sağladığı kazancı kendilerine ait bir çıkar olarak görmeyip, bütün herkesin menfaati için kullanılacak bir araç olarak değerlendiriyorlar. Kazancın yüzde 45'i bir hesapta sermaye oluşumu ve şirketin geliştirilmesi için biriktiriliyor ve yüzde 45'i bireysel iç sermaye hesaplarına ak-

tarılıyor. Üyelerin hesabına yatırılan miktara, üye olunduğu müddetçe dokunulmuyor. Bu parayla yeni yatırımlar da yapılıyor. Kooperatiften ayrılanlar, hesaplarındaki miktarı alabiliyorlar. Ancak böylesi bir hiyerarşisiz grup çalışmasının yürütülebilmesi için ortak çalışma ilkeleri özümsemiştir.

***‘İnsanların ve halkların temel özelliklerini öğrenmek istiyor-
san, içinde yaşadıkları koşullara karşı tutumlarına bakacaksın.
Tarih yazmaya ve işlerin akışını değiştirmeye karar verenler, bir
şey yapmadan değişimin gelmesini bekleyenlerden katbekat ile-
ridirler.’***

Arizmendiarieta, Mondragon Kooperatif Hareketi’ni hem içinde bulunduğu toplumsal düzene, hem de genel anlamda Batı Kapitalist Topluma eleştirisi üzerine kurdu. Ona göre o dönemin mevcut toplumsal düzeni, her tür toplumsal faaliyetin temel ilkesi olması gereken insan onurunu yok sayıyordu. Bunu da kapitalist sisteme bağladı. İçinde yaşadığı toplumun başkaları tarafından yönetilmek anlamına gelen heteronomiye dayalı olduğu sonucuna vardı, çünkü toplum ona göre dışarıdan konulan amaçlar ve fonksiyonlar tarafından yönlendiriliyordu. Bundan yola çıkarak işçilerin tam haklara sahip olarak sosyo-ekonomik sürece aktif bir şekilde katılım sağlaması gerektiği düşüncesine ulaştı. Ona göre toplumun çoğunluğunu oluşturan emekçiler kendilerini yönetmeliydi. Başlattığı hareketi nihai hedefi bu anlamda sınıf mücadelesinden yoksun bir toplum yaratmaktan ziyade sosyal sınıfların olmadığı bir toplum yaratmaktı. Ona göre yürütülen en önemli sosyal mücadele, ulusal çatı altındaki değişik sınıflar arasındaki mücadeleydi. Ve şirketler de bu mücadelenin yürütüldüğü alandaki temel sosyal figürleri oluşturuyordu. Bu nedenle modern kapitalist sanayi toplumunun kuruluşunun sonucu olarak ortaya çıkan (ve sosyal sorun olarak tabir edilen) ‘tarihi mücadelenin’ başarıyla yürütülmesi için var olan şirket yapısının kapsamlı bir reformdan geçmesi gerekiyordu. Hedef, kendini yönetme cesaretidir. Mesele sadece şirketlerdeki yönetimin el değiştirmesi değildi. Bundan ziyade şirketlerin sistemi ve sosyal işlevi değişmeliydi. Hem çalışan bireylerin hem de bütün toplumun menfaati temel kriter haline getirilmeliydi.

Mondragon Hareketinin Yüzleştiği Sorunlar

Bireysellik toplumsal bağları çözüyor ve zayıflatıyor. Aynı zamanda insan varlığının yaratıcı ve kolektif boyutlarının gelişimini imkânsız kılıyor. Bireysel değerlerin kooperatif hareketi içerisinde de büyük bir sosyal güce sahip olduğu itiraf ediliyor.

Yaşadığımız çağda kapitalizme alternatif bir sistem inşa etmek ve ayakta tutmak kuşkusuz kolay değildir. İspanya devleti sınırları içerisindeki en büyük yedinci şirket konumunda olan ve 82 bini aşkın insana ekmek kapısı açan Mondragon Kooperatif Hareketi de bu yönde ciddi sorunlarla karşı karşıya kalabiliyor. Hareket yılda 4,7 milyar dolar kâr ediyor ve böylece her an kapitalist ve küresel sermaye sistemine dâhil olma tehlikesini yaşıyor. Zira şimdiden dünyanın değişik yerlerinde az sayıda da olsa fabrikalara, temsilciliklere ve satış merkezlerine sahiptir. Hareket, bu tehlikenin önüne geçmek ve kendisini sürekli değişen yerel ve küresel koşullara uyarlamak amacıyla elde ettiği kârın yüzde 10'unu ayırdığı araştırma çalışmalarına büyük önem veriyor. Bu anlamda hareket içerisinde değişik biçimlerde durum değerlendirmeleri yapılıyor ve tespitlerde bulunuluyor. Bu denli geniş bir yapıya sahip olan hareketin üyeleri doğal olarak her konuda aynı görüşü savunmayabiliyor. Mondragon Kooperatif Hareketi de tek bir hareket olmasına rağmen daha liberal ve daha eleştirel olmak üzere iki kanada sahip. Özellikle daha eleştirel olan kanat, Arizmendiarieta tarafından formüle edilen ilkelerin her koşul altında savunulması gerektiğini belirterek, bu ilkelerin günümüz dünyasında da uygulanabilmesinin programını geliştirmeye çalışıyor. Küresel gerçeklik içinde Mondragon'un yerini tespit etmeye çalışan bu kanat, hareketin karşı karşıya kaldığı sorunları değişik başlıklar altında değerlendiriyor. Bunlar şöyle sıralanabilir:

Tekçi değerler sistemi:

Düşüncenin standartlaştırıldığı yönde bir eğilimin olduğuna dikkat çeken hareket, ekonomik boyutların siyasi ve toplumsal boyutların önüne geçtiğinin altını çiziyor. Buna göre 20. yüzyılda oluşturulan ekonomik ve sosyal ilişkiler düzeni bencilliği, bireysel çıkarları ve istekleri besliyor. Bir yanda insanlarda hep daha fazlasına sahip olma arzusu büyürken, öbür yanda da bütün sosyal alanın ticarileştirilmesi söz konusudur.

Gerçek değerlerin standartlaştırılması:

Tekçi değerler sistemi tesirliliği ve ekonomik büyümeyi mutlak değerler gibi yansıtıyor. Ekonomik rasyonellik her tür insani boyutun üstüne çıkarılıyor, çünkü ekonomik açıdan sahip olma, tüketme ve büyümeye yönündeki anlamları ve hedefleri standartlaştırılıyor. Bireyselleştiriliyor. Bu ekonomik bakış açısı her yıl 35 milyon insanın açlıktan öldüğünü görmezden geliyor, insanları hep daha fazla tüketme, daha fazla tüketmek için de daha fazla para kazanma mesajını vererek hem bencilleştiriyor hem de yalnızlaştırıyor. Mondragon hareketi bu çerçevede hâkim olan değerler sistemi tarafından asimile edilme tehlikesinin her an görülmesi gerektiğinin altını çiziyor.

Gelişim modeli:

İçinde yaşanan dönemde teknolojik ilerleme gezegenin doğal kaynaklarının sömürülmesine ve yok edilmesine yol açıyor. Özellikle gelişmiş dünyanın yurttaşlarında ‘fazlası her zaman daha iyidir’ şeklindeki mantık güçlendiriliyor, daha fazla tüketmeleri gerektiği yönünde sürekli bir ihtiyaç hissi yaratılıyor. Aynı zamanda gezegenin büyük çoğunluğunu oluşturan az gelişmiş ülkelerin yaşadığı sorunlar, gelişmiş ülkelerin standartlarına ulaşamamak olarak nitelendiriliyor. Yani zengin ülkelerin gelişim modeli genelleştiriliyor. Buna ek olarak gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için, az gelişmiş ülkelerdeki doğal kaynaklar sömürülüyor. Dolayısıyla var olan gelişim modeline alternatif modellerin uygulanması gerekiyor. Bunun için ayrıca ekonomik küreselleşmenin hâkim olduğu bu zaman diliminde dayanışmanın küreselleştirilmesi gerekiyor.

Bireyselliğin etkileri:

Başkalarıyla rekabet ve bireysel emellerin tatmin edilmesine dayalı toplum modelinin, zamanımızın tipik fenomeni olan anonimliği ve toplumun anlamının yitiminin güçlendirdiği kaydediliyor. Buna göre bireysellik toplumsal bağları çözüyor ve zayıflatıyor. Aynı zamanda insan varlığının yaratıcı ve kolektif boyutlarının gelişimini imkansız kılıyor. Bireysel değerlerin kooperatif hareketi içerisinde de büyük bir sosyal güce sahip olduğu itiraf ediliyor. Daha geniş bir ilişkiler ağının parçası olduğundan, bunun etkilerine de açık olduğuna dikkat çekiliyor. Bundan dolayı toplumsal ve bireysel boyutlar arasında dengeli bir sentezin geliştirilmesi gerektiği ifade ediliyor.

Ticari yöntemlerdeki değişimler:

Maddi ve ticari şirketlerin çok sayıda tehditten sorumlu olduğu belirtiliyor. Örnek olarak da dünya ekonomisindeki dengesizlikler, çok sayıda ülkenin bağımlı hale getiriliyor olması, militarizmin çıkarları ve ekonomiyle ilgili sadece bir teoremin geçerli kılınmak istenmesi dile getiriliyor. Yani ticari şirketlerin 'oturmuş düzensizlik' denilen olgunun temel otoriteleri olduğu ifade ediliyor. Bir 'şirket kültürünün' geliştirilmekte olduğundan söz ediliyor. Mondragon Kooperatif Hareketi, kârı büyümeye dönük bu kültürden korunulması gerektiğinin farkında.

Mondragon'un temel ilkeleri

1. **Açık üyelik:** Belirlenen işler için mesleki yeteneğe sahip olan tüm kadın ve erkekler üye olabilir.
2. **Demokratik örgüt:** Tüm üye işçilerin eşitliği üzerine kurulan bu ilke, bir kişi bir oy esasını temsil eder.
3. **İşçi hâkimiyeti:** Bu ilke, doğa, toplum ve kişilerin asıllarına dönmelerinde ve böylece elde edilen servetin dağılımından hak kazanabilmelerinde ana etkindir.
4. **Sermayenin araç ve ikincil olması:** Sermaye, iş için ikinci bir araçtır ve işletmenin gelişmesi için gerekli bir unsurdur. Elde edilen sonuçlar doğrudan sermaye ile bağlantılı değildir.
5. **Yönetime katılım:** İşletme yönetimi üyelerinin katılımı ile kendi kendine yönetim giderek gelişir.
6. **Ücret birliği-dayanışması:** Sosyal çevre ve şirketin geri kalan bölümleri ile dayanışma içinde, her bir kooperatif işletmenin mevcut olanaklarına göre ücret belirlenir.
7. **Kooperatifler arası işbirliği:** Kooperatifler arası kazanç havuzu oluşturulur ve işçi üyelerin transferi gerçekleştirilir.
8. **Sosyal dönüşüm:** Kazancın çoğunlukla yeniden yatırıma dönüştürülmesiyle, yeni kooperatif iş alanları yaratmak ve toplum kalkınmasında başlatıcı destek verilir.
9. **Evrensel yapı:** Sosyal demokrasi için çalışma, barış, adalet ve kalkınma amaçlarının paylaşımı desteklenir.
10. **Eğitim:** Kooperatif ve mesleki eğitim için, yeterli insan ve ekonomik kaynak tahsis edilir.

MEŞRUIYET VE DEĞİŞİM

‘Delilik aynı şeyi tekrar tekrar yapıp farklı sonuçlar beklemektir.’

(Albert Einstein)

Aklın yerini deliliğin, ihtirasın, kinin aldığı zamanlarda politikacılar, fikir insanları, o kaderleri belirleyenler yeryüzüne lanetler, yeryüzüne afetler ve belalar gönderirler. Değişimi ve dönüşümü görmezler. Onlar, o delilik içinde olanlar yaşamı, toplumsal olanı, uslu uslu akan bir nehir olarak görmek isterler. Nizamın bu uslu nehrin akışına göre olmasını isterler, lakin sadece ‘ölü balıklar bu uslu nehrin akışına’ kapılır ve yaşayanlar kendi kaderlerini belirlerler.

Zamanımızın meşruiyeti, demokrasi, politik ve ahlaki toplum inşa mücadeleleri üzerinden gelişen bir geçiş sürecidir. Hâkim olan ise, meşruiyet adı altında güç ve çıkarın (tekeli) esas olduğu anlayışıdır. Toplumsallık ve dünyanın geleceği açısından ise bu doğru değildir. Hâlâ güç ve çıkar geçici zaferler getiriyor, o hemen bitiveren ve yeni bunalımlara yol açan geçici zaferler. Bu yüzden politikalar ve stratejiler güç ve çıkara göre belirlenmeye devam ediyor. Tamamen kriz ve savaşlarla geçen son yüzyılların politika ve stratejileriydi bunlar. Bu siyasetler kesintisiz kriz, kaotik toplumlar ve her alanda büyük yıkımlar getirdi. O zaman bu meşruiyet karşıtıdır.

Yerküre, hakikat ve meşruiyet tartışmalarını esas alan bir geçiş süreci yaşıyor. Hakikat ve meşruiyetlerle ilgili ilkeler yeniden belirleniyor. Güç ve çıkara dayalı, biçimi ne olursa olsun o tuhaf ve insanlığa aykırı evren bakış açıları ile yüzyılı geçiştirmenin mümkün olmadığı, bu şekilde yaşanılmayacağı genel kabul görüyor. Bilgi ve buluşlar, gelişkin teknoloji, doğanın ve toplumsallıkların kırımı bunu artık mümkün kılmıyor. Verili durum diğer zamanlara benzemiyor; daha çok bir varoluşun dönüm noktasına benziyor: ‘Olmak veya olmamak!’ O zaman güç ve çıkara (tekele) dayalı politikalar ve stratejiler bir kurtuluş değilse ve doğanın, insanlığın sonunu getirecekse, farklı meşruiyet arayışları bir hakikat haline geliyor. Dünyadaki bu tartışmalar ülkemizde daha yıkıcı bir özellik kazanıyor.

Mustafa Kemal’in yüzyılın başında yaptıkları ‘yurtsever bir meşruiyete’ dayanıyordu. Daha sonra o ilk amacından kopsa da bölge için etkileyici bir çıkış ve model idi. Halklara zamana ters düşmeyen haysiyet ve onurunu geri veren bir lider olarak bilindi ve öyle kabul edildi. Bu anlamda Ortadoğu’yu et-

kiledi. Kurtuluş mücadelesi zamanın zihniyetine, zayıf da olsa demokrasi ve cumhuriyete ve bazı değerlerin ruhuna denk düşüyordu. Bu demokrasiler için bir meşruiyetti. Daha sonra genelleşeceği gibi 'geçmiş milliyetçi mücadelelerin şanı üzerinde' halkın üzerine güç tekeli kurma ve ceplerini doldurmaya dönüştü. Bu durum cumhuriyet için de, El Fetih için de geçerlidir.

Afganistan'da Emanullah Han, 1919'da tahta geçti. Ve Mustafa Kemal'in izinden gitmek istedi. Ordusunu işgalci İngiliz birliklerinin üstüne sürdü ve ülkesinin bağımsızlığının tanınmasını sağladı. Bu meşruiyetten kazandığı saygınlıktan güç alarak bazı reformlara girişti. Batı'nın ve Anadolu'daki bazı değişimleri ülkesine taşımaya çalıştı; özellikle kadının sosyal yaşam içindeki ve eğitimdeki katılımını güçlendirecek adımlar attı. Zamana uygun bir eğitim ve özgür basının ortaya çıkması için destek sundu. Bu deneyimden on yıl sonra, 1929 yılında Emanullah Han kendisini dinsizlikle suçlayan gelenekçi liderlerin komplosuyla tahtan indirildi.

İran'da Rıza Şah girişimi de bir Anadolu esinlemesi idi. O da Mustafa Kemal'i taklit ederek modern bir İran kurmaya çalıştı, lakin bunu hane-danlıkla yapmayı tercih etti. Bu yüzden bağımsız bir politika izleyemedi. Düşman güçler tarafından korunduğu bilinen birinin meşruiyeti kabul edilemez. Ve giriştiği her iş değersiz görülür; halkı modernleştirmek istiyorsa, halk modernleşmeye karşı çıkar, kadınları birazcık sosyal yaşama katmak istiyorsa, sokaklar protestocu çarşafarla dolar. Günümüzde ise kapatılan, yok sayılan kadına karşı protestolar yapılıyor. Garip bir paradoks olsa gerek. Bu 'açılımlar' başarısızlığa uğradı; çünkü hakikatten uzak, ikiyezli, tutarsız ve zoru esas alan kirli savaşçı iktidarların imzasını taşıyordu.

Ortadoğu'da meşruiyetin dayanakları doğal toplum değerleri, kültür, tarih, hakikat, din ve özgürlüklerle bağlantılı olmuştur. Bu değerlerden kopuk güç ve iktidar tekelleri kalıcılaşmamış ve zaman içinde silinip gitmişlerdir. Bu anlamda, bölge hiçbir zaman tam olarak sömürgeleştirilmemiştir. Buradaki toplumsal doğa ve sosyal yaşam kültürü buna elvermemiştir; ancak sömürgeci tahribatlar ve yağmalarla sınırlı kalınmıştır. Belki, İskender, Roma ve Moğollar bazı kalıntılar bırakmışlardır.

Ortadoğu nedir? Ortadoğu tüm insanlık değerlerinin ve dünya dinlerinin (Eski Ahit-Yeni Ahit ve İslamiyet) merkezidir. Burası tarihin, toplum olmanın, üretimin, köy ve kentlerin ve çoğunlukla da dinlerin kimlik için olduğu kadar onur için de bir tapınak değerindedir. Bugün bu coğrafyada ve acılarıyla dolu bu çağda, toplumların yaşadığı sorun önce din ile siyaset, din ile tarih, din ile kimlik, din ile onur ve ahlak-politika ile iktidar, halklar ile iktidar, kül-

tür ile iktidar arasındaki meşruiyetsiz ve hakikatsiz ilişkiler ile bağlantılıdır. Hâkim olan, bilgi, sosyal yaşam, demokrasi ve özgürlüklerden kopuk hükümetlerin, güç ve çıkar üzerine kurulu rejimlerin gayrimeşru yapılanmalarıdır.

Demokrasi, ahlak, sosyal yaşamlara ve politikaya özgürlükler zamanının meşruiyeti ve hakikatidir. Meşruiyet ve hakikat hükümetlerin insafına bırakılamaz. Yerel meclisler, platformlar cemaatler ve sivil alanların belirleyici bir rolü olduğu genel kabul görüyor. Bu toplum alanlarının çok zayıf olduğu 20. yüzyılın başlarında bürokrasi bu boşluğu dolduruyordu. Reel sosyalizmdeki ve ülkemizdeki bürokrasi belirleyici bir rol oynuyordu; bu da hayırlı sonuçlara yol açmadı, meşruiyet ve hakikatin önünü tıkadı. Bunu önlemek için Mustafa Kemal'in birçok denemesi ve girişimi vardır; muhalif partilerin olması ve düşünce özgürlüğü anlamında da.

Maddi ve manevi her varlığın, her olgunun sınırlarının belirlenmesine ihtiyaç vardır. Her iktidarın, halkın kendi taşkınlıklarından, kendi güç ve çıkar saplantılarından korunmak için aynı zamanda onu kendinden korumak için bir karşı-iktidara veya muhalif partilere ihtiyacı vardır. Siyasetin, politika ve ahlakın esas kuralıdır bu. Ayrıca esas olarak halkların da örgütlü gücü bunun esas teminatıdır.

Siyaset, meşruiyet ve hakikat karşısında, zaman ve tarihsellik bakımından görecelidir. Meşruiyet ve hakikat için akıl ve bilgi ancak sonsuz bir kaynak olabilir; çünkü 'bilgi sonsuz evrendir.' İnsanlar ve toplumlar bütün yaşamları boyunca ondan sınırsız beslenebilirler. Bilgiyi ne yapsalar tüketemezler. Ve ondan ne kadar beslenirsek doğayı da o kadar az tüketiriz. Büyük açlığımız büyük bilgisizliğimizdir. Tüm sistem güçlerinin, Batı'nın yüzlerce yılı bulan hatası ve meşruiyet bulamamaları, dünya halklarına tarihsel ve evrensel değerleri benimsetmemeleridir. Oysa Ortadoğu merkezli dinsel çıkışlarda esas olan bu idi. Batı, kendi sömürü, güç ve tüketim kalıplarını dünya toplumlarına dayattı. Bazen de 'eşitlik, özgürlük ve adalet' gibi değerleri de yansıttı. Düşünce özgürlüğü, insan hakları, yerelin güçlendirilmesi ve esas alınması gibi küresel değerleri esas alan bir ilişki, politikaları çıkar ve güç karşısında her zaman zavallı kalan meşruiyet arayışları oldu.

Yerkürede, maddi anlamda bir üstünlüğü olabilir. Lakin manevi anlamda üstünlüğü (eşitlik, adalet, özgürlük gibi) aşınmış ve otoriter, oligarşik, faşist yapılara yol açmıştır. Manevi meşruiyet olan farklılıkları yönetme, ortak ahlaki-politik değerler oluşturma, gelecek için zihinsel paylaşımlar, tarihi yüzleşmelerden kaçınma var. Sadece güç ve çıkara hizmet eden bilgi ve zihinsel paylaşımlar çatışma yaratmıştır. Toplumlara çürütmüştür.

Yeni Meşruiyet Zeminlerinin Yaratımı

Ortadoğu'daki rejimler büyük çapta aşınmış ve meşru zeminlerini kaybetmişlerdir. Buradaki hiçbir halk mutlu ve esenlik içinde değildir. Filistin ve Kürt halkı, Beluciler, Azeriler mutlu değildir. Ve her toplum bir değişim ihtiyacından bahsediyor. 'Açılım' ve biçimlendirme planları yapılıyor, tutmuyor; krizler, savaşlar çıkıyor ve yeniden deneniyor.

ABD, kendisine düşman olan rejimleri hizaya getirmeye çalışıyor veya ortadan kaldırmak istiyor. Rejimler de statükolarını korumak istiyor. Meşruiyetler yeniden tartışılıyor. Özgürlük, demokrasi ve adalet, coğrafyamızda ve çağımızda meşruiyetin esası olarak kabul ediliyor. İsrail-Filistin ve Kürt sorununun demokratik çözümü temel bir eksen oluşturuyor. Bu çözümleri gerçekleştirebilen ülkeler (İsrail, Türkiye, İran, Suriye) Ortadoğu'ya tarihsel, toplumsal, kültürel iradeleriyle eşitlikçi, demokratik, adil ve toplumları onurlandıran yeni bir meşruiyet ve hakikat zemini ve çıkış noktası yakalayabilir ve tıpkı dünya dinlerindeki büyük çıkışlar gibi yerküreyi etkileyebilirler.

Muhakkak ki ABD ve diğer güç tekellerinin devasa bir askeri gücü vardır. Lakin güç tanımı artık değişiyor ve artık icatlarla tanımlanıyor. Ve Ortadoğu tüm zamanlarda büyük bir güç ve icatların merkezi idi. Şimdi ABD'nin askeri üstünlüğünü muhafaza etmek için başvurduğu yollardan biri de, özellikle üstünlük sağlayıcı teknoloji konusunda benzer faaliyetlere başka ülkelerin girmesini (İran vd.) önlemektir. Bu yüzden İran da hedefdir. Geleceğin kaos noktalarından biridir. Ancak Kürt ve Filistin haklarının sorununun çözümü ile bölgeye istikrar gelebilir. Ve Türkiye ile İran ancak o zaman dış etkileri durdurabilirler.

Tarihin ve yerkürenin bu en önemli merkezini yöneten hükümetlere ve liderlere gün geçtikçe bir şeyler anlatmak zorlaşıyor. Göklerin kadim lanetleriyle sanki lanetlenmişler. En önemli ve hayati toplumsal sorunları çözme cesareti, daha fazla oy almak için kurban ediliyor. Oysa liderlik demek cesaret ve sorun çözmek demektir. Örneğin cemaatten birisi, Halife Ömer'e 'Ey Ömer! Eğer sen eğilersen, biz seni bu eğri kılıçlarımızla doğrulturuz!' diyebiliyordu. Adaletin, vicdanın ve ahlakın kılıcı öyle keskin idi ve halkın, ümmetin elinde idi. Tabii ki Hz. Ömer cesurların cesuru, öyle adalet için aslan yürekli idi. Hiç şüphesiz ki o işiten ve gören liderlerden idi. Lakin sadece oyları gören ve sadece paranın sesini işitenler şimdi lider oluyor.

Coğrafyamızda ve bölgemizde kaos ve çatışmalar yoğunlaşıyor. Tarihleri boyunca farklı sosyal yaşam yolları, kendilerine göre inançları, dilleri, gele-

nekleri, aidiyet duyguları, gurur ve onurları geliştiren toplumlar, halklar asimilasyona karşı, güç, iktidar ve çıkar tekellerinin özerk kimliklerini altüst etmelerine müsaade etmeyeceklerini söylemeye başladılar. Hakikat ve meşruiyete dayalı bir yaşam istemeye başladılar.

Mitoloji, din, felsefe ve bilginin zamanlarında, buradaki rehberler, bilgeler, peygamberler ve âlimler toplumları ileri götüren, sosyal yaşamı geliştiren ve koruyan, yaşam kalitesini artıran, özgürlükleri yükselten adil bir davranışı esas aldılar. Cami ve medreseler politika, ahlakın ve icatların yeri idi. İnancın insanları, tüm dinlerde, dinin, felsefenin ve bilimin neferleri idi. Ve toplumları iç içe, bilinmeyi, insana ve doğaya ait sırları sorunları çözme yeteneği ile tarihi ve yaşamı esneklik, derinlik, zihinsel ve ruhani bir arınmışlıkla yaşarlardı.

Günümüzde ise, özellikle ülkemizde sarayın ve iktidar tabularının dışında adım atmayı başarmış rehberlerin, bilgelerin ve aydınların seslerini duyma sevincini yaşıyoruz. Belki henüz zayıf olabilirler, henüz arınmamış olabilirler; lakin bu ölü toprağa, bu acılarla dolu kederli insanlara umut vermeye başladılar. Ve bu coğrafyada her halk ve her birey, her kadın ve her erkek bir kahr-aman ruhu taşır. Halklar adildir. Halklar böylesi zamanlarda adil olanlar ile adil olmayanlar arasındaki farkı bilir.

Sagbata Ve Sogbo

Bu söylence, 1600'lü yılların başından beri savaşta becerileriyle tanınmış olan Fon kabilesine, yani Benin (eski Dahomey) halkına aittir. Fonlar, 1700'lerde, toplumlarının değişmez ögesi haline gelecek olan bir kadınlar ordusu kurmuştur. Fonların geleneksel düşmanları, komşuları Yorubalardır. Sık sık patlak veren savaşlar birçok alanda kültürel ilişkilere de yol açmıştır. Bunun sonucunda, iki halk aynı kişilikleri, aynı görevleri, kimi zaman da aynı adları olan tanrılara ve aynı karmaşık kehanet sistemine sahip birbirine çok benzeyen iki din geliştirmiştir.

Yüce tanrıça Mawu, evreni yarattıktan sonra bir kenara çekildi; oğulları Sagbata ile Sogbo'ya evreni birlikte yönetmelerini söyledi. Ne var ki, Sagbata ile Sogbo birlikte çalışamadılar. Her zaman, bir kardeş diğer kardeşi kızdıracak kararlar alıyordu. Gün geldi, aralarında büyük bir tartışma çıktı. Büyük kardeş Sagbata kardeşine, 'Sogbo, sana artık bir an bile dayanmam! Ben senin ağabeyin olduğum halde, sen benim akıllı olmadığımı nasıl düşünürsün, aldığım kararlara nasıl saygı göstermezsin. Bu yüzden, bana ait olan her şeyi

toplayıp aşağıdaki yeryüzünde yaşamaya gidiyorum! Annemizin tüm varlığını benim alacağım konusunda seni uyarırım. Büyük oğul olduğuma göre miras benim hakkım' dedi. Sogbo, 'Gitmek istiyorsan, hadi git' diye karşılık verdi. 'Seni özlemeyeceğim!' Mawu oğullarının kavga ettiğini duyunca, ikisini de karşısına aldı. 'Böyle kavga etmenizi hoş karşılamıyorum. Birinize karşı diğerinizin tarafını tutmayacağım' diye konuştu. 'Siz ikiniz, kapağı üstünde bir kalabaş (helvacı kabağından yapılmış su kabı) gibi birbirinize sıkı sıkıya kenetlenmelisiniz. Ve bu kalabaşın içindeki evreni birlikte yönetmelisiniz.'

Mawu sözlerini sürdürdü: 'Sen Sagbata, büyük oğlum olarak kalabaş'ın alt kısmı gibi olmalısın ve evrenin alt kısmı olan dünyaya hüküm etmelisin. Bütün servetim senin olacak. Sen Sogbo; küçük oğlum olarak kalabaş'ın üst kısmı olmalısın ve evrenin üst kısmını yönetmelisin. Gök gürültüsüne ve şimşegin ateşine hüküm edeceğin için, senin de büyük gücün olacak. Şimdi ikiniz de gidin, krallıklarınızı barış ve huzur içinde yönetin.'

Sagbata annesinden kalanlarla birlikte tüm eşyalarını topladı. Tüm varlığını büyük bir çuvalın içine yerleştirirken, 'Çuvalın içine su koyarsam her şey ıslanır ve su çuvaldan dışarı sızar. Çuvalın içine ateş koyarsam her şey yanar. Suyu ve ateşi burada bırakmaktan başka çarem yok' diye düşündü. (...)

O zaman Sogbo kendi kendisine, 'Evet, istediğim sınırsız güce sahip olmuş bulunuyorum. Şimdi, istediğim her şeyi yapabilirim; Ağabeyim Sagbata'ya onun krallığının üzerinde bile güce sahip olduğumu göstereceğim. Bugünden sonra, yeryüzüne yağmur yağdırmayacağım! Onun bu durumda neler yapmaya çabaladığını görmek keyifli olacak!' dedi. Yağmur yağmayınca ve ekinler ve toprak kuruyunca, halk aç kalınca, Sagbata Sogbo'nun habercisi, kuş Vatutu'yu çağırdı. Vututu'ya, 'Su karşılığında yeryüzündeki zenginliklerin bir kısmını Sogbo'ya sunduğunu' söyledi. Kuş Vatutu Sogbo'nun yanına ulaştı ve ona mesajı ilettiler.

Sogbo Vatutu'ya emir verdi: 'Sagbata'ya şu haberi iletmek için geri dön. Haklı miras olan annemizin tüm varlığına sahip olduğunda, suyu ve ateşi almamakla akılsızlık ettiğini söyle. Su ve ateş öyle güçlüdür ki, her kim suyu ve ateşi yönetirse, evreni de yönetecektir. Sagbata ve onun tüm zenginliği, o istese de istemese de benim yönetimim altında; bununla birlikte Sagbata'ya tek-lifini kabul ettiğimi ve yeryüzüne besleyici yağmurları göndereceğimi söyle!'

İşte o günden bugüne, Sagbata ile Sogbo dostturlar ve bereketli fırtınalar yeryüzünü her yıl ziyaret eder. Yağmur çimenlerin üzerine yağarak, onların yeni sürgünler vermesini sağlar. Yağmur insanların üzerine yağarak onların çoğalmasını sağlar.

Toplumsal Kardeşliğin İnşası

Yurt kavramı kültür olarak anlamlandırılırsa değerlidir, insani ve toplumsal olur: Toplumların kardeşliği, ancak bu anlam-yüklendiğinde açığa çıkar. Kavgalar olabilir; lakin kavgalardan kalıcı ve büyük dostluklar doğar. Hakikat ve meşruiyet bu kültürel yakınlaşma ve ortak algılamalardır.

Kültür, yakın bir zamana kadar sade ve anlaşılır bir kelime idi. Değerlere bağlı, güzelliğin farkında olanların gelişmiş, güçlü, doğal ve toplumsal kültürü değer biçilecek bir şeydi. Hiç kimse ‘kültürsüz’ diye tarif edilmek ve böyle tanınmak istemezdi. Bu olgu bireysel olmaktan ziyade toplumsal bir hassasiyetti. Toplumlar kültürel kimlik düzeylerinin yüksekliğinin önemini biliyordu. Bireyler, aileler, toplumlar ve kent cemaatleri, kültürün kendini sınırlama, disiplin ve içselleşmiş disiplin, tarihsel özgün görgü, beğeni ve zarafet demek olduğunu biliyordu. Lakin verili durumdaki yeni kültür algıları, gerçek kültüre karşı saldırı ve küçümseyici bir tutum içindedirler.

Uzun yıllardır Ortadoğu toplumları, kardeşliği ve dostluğu unutmamıştır. Saldırgan, hastalıklı ve yağmacı hükümetler tarafından yönetilmektedir. Hükümetleri ve iktidarları ilgilendiren en önemli şey konumlarını korumaktır. Liderler, iktidarda oldukları müddetçe mutludurlar. Bu sadece bir hırs ve büyüklük kültürü değildir; lakin yağmanın ve başarısızlığın hesabını verememenin de bir sonucudur. Bundan dolayıdır ki daima çatışmacı ve özünde bir o kadar da kirli konularda uzlaşmacı oluyorlar. Onları bir araya getiren erdemler, ülke sevgisi, halk sevgisi ve en önemlisi ilkeler değildir. Onları bir araya getiren çıkar ve güç tekelidir. Daha açıkçası toplumsal kültürden uzak, birçok kişilikli, kaba, sadece bencil, sadece kendini ve iktidarını düşünen vahşi yönetimlerdir. Bundan dolayı herkesten fazla ‘milliyetçi’ herkesten fazla ‘vatansever’ görünürler. Bu olguda önemli olan ekolojik sosyal yaşam değildir; önemli olan güç ve çıkar tekelinin en vahşi ifadesi olan şovenizmdir. Şovenizm ne kadar yükselmişse bilinmelidir ki orada adalet, hakikat ve ahlak dibe vurmuştur. Ve sömürü doruğa çıkmıştır. Çatışmacı kültür günlük yaşama biçimi olmuştur. Zira şovenizm, gözlerin kör ve kulakların sağır olmasıdır. Akıl ve merhamet ortadan kalkmıştır. Bu toplumsal çölleşmedir. Cehennemdir.

Şu anda toplumsal kardeşliğimizi bozan ve hükümetten, siyasetten kaynaklanan birçok etken var. Ve bunlar cidden tartışılıyor. Bu iyidir, lakin ortak bir akıl oluşturursa iyidir. Şimdi her şeyden önce hakikat çalışmaları yapan yapılar da ortaya çıkıyor. Şovenizm ise oldukça derinleşmiş görünüyor. Korkutucu bir düzey olabilir, lakin cesur ve iradeli liderlerle aşılabilecek bir du-

rumdur. Ülkemizdeki liderler fikir sahibi olmadıkları için (ya memur ya da tacirdirler) esen rüzgâra göre sürekli değişiyorlar.

İktidar ne yapıyor? ‘Ben en büyüğüm’ diyor. Taşa, uçan kuşa meydan okuyor. Bu çok küçüklükler içinde birazcık büyüklüktür. Zira diğer siyaset üreten partilerde tam bir sığılık ve ülke problemlerini çözmede korkma vardır. Örneğin CHP’nin yeni lideri nedir? Bir ay içinde sıradanlaşmaya başladı. Merkez söylemi yoksullukla mücadeledir; bu konuda bile insana güven vermiyor. İlk intiba ‘insan’ diyor ki ‘bu lider elimdeki son lokmayı da alacak gibi bakıyor!’ Belki haksızlıktır, henüz erkendir, ama esas sorunlar konusunda hiçbir şey söylememesi geleceği hakkında olumsuz işaretler taşıyor. Tabii ülkemizde sihirli değişimler konusunda bir benzersizlik bulunuyor. Bugün lider olan biri yarın hiç kimsenin görmek istemediği birine dönüşebiliyor. Terside olabilir.

İktidar, ben merkez ülkeyim diyor. Gününbirlik bir saptamadır bu. Şu anda dünya küresel bir ekonomik kriz ve geçiş süreci yaşıyor. İktidar otuz milyar dolar özelleştirme ve bir o kadar da kara para aklayarak krizi aşmaya çalışıyor. En önemlisi emekçileri köleleştirdi. Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO) isyan ediyor. Tabii ki bir üretkenliğe yol açıyor bu koşullar; büyük özelleştirmeler, kara paralar ve köle emekçiler. Üretkenlikteki avantaj geçici bir fenomendir, ayrıca kurumlaşmış bir girişimcilik kültürü ve sorumluluğu da zayıftır; genellikle devlet destekleri ile ayakta kalma ve bu kamusal destekleri sömürme girişimciliğidir. Dolayısıyla üretim ve maliye alanında olup bitenler ekonomi kültürü ile değil, temel olarak siyasi kültür gerçekleridir. Toplumsal kardeşliği de zayıflatan ve çok keskin bir sınıflaşmayı yaratan ekonomi-siyasetidir.

Merkez ülke olmanın birçok belirleyeni vardır. Kendi içinde sıfır sorun temeldir. Bunun yanında, yapısal gelişmenin iki temel belirleyeni olan ekonomi ve siyasal kültürdür. Ülkemiz henüz ekonomik belirleyen bakımından insani beceriler araştırma ve geliştirme kapasitesi bakımından yetersizdir. Dünyada ilk 500 üniversite arasına girememek bunun işaretidir. Önümüzdeki yıllarda, ekonomik durgunluk ve krizden çıkan ülkelerdeki piyasalar daha saldırgan, obur ve daha dönecek olacaktır.

Alt emperyal ülke ve bunun üzerinde bölgede merkez ülke olma söylemi üzerine kurulan bir dış politika ve siyasi söylem bile başlı başına bir meşruiyeti ve toplumların kardeşliğini ortadan kaldırma durumudur. Şimdi, dünya tarihinde askeri güç; üstünlük sağlamaya ve korumaya hiçbir zaman yetmemiştir. Meşruiyet, insanlar tarafından benimsenen değerler üzerinden gelişir. Bu değerleri kendine uygulamakla başlangıç yapılır. Dolayısıyla başta Kürt

politikası, insan hakları ve ekonomi politikalarındaki çözümsüzlükler olduğu müddetçe de bu meşruiyet sağlanmıyor. Yani şu anda Batı, pörsümüş göğsü altında yeni bir yenilik ve çıkış vaat etmiyor. Bu durum bölgemizde geçici bir boşluk yaratıyor. Yarın bu boşluk dolacaktır. Bu boşluk İran, Suriye ve Hamas'ın siyasi kültürüyle dolmayacaktır. Halkların kardeşliğini inşa eden bir kültür ile bu boşluk doldurulacaktır.

Bundan dolayıdır ki Batı da boş durmuyor, kendisini yeniliyor. Küresel anlamda geçiş sürecinin farkındalar. Geçiş sürecinin iki ekseni vardı. İktidar, ileride gömülecek olan anti-demokratik, anti-ahlaki ve anti-toplumsal eksende yer almak için her şeyi zorluyor. Doğrudur, belki bu faşizm ekseninde merkez ülke olma ihtimali daha yüksektir. Vicdani olarak bu durum sadece iktidardan da kaynaklanmıyor, diğer şoven partilerin baskısından da kaynaklanıyor. Küresel geçiş süreçleri kendini yenileme süreçleridir. Toplamların kardeşliğini inşa etme, demokrasiyi derinleştirme ve zihniyet gelişiminin önünü açma süreçleridir. Özeleştir ve hakikatleri açığa çıkarma süreçleridir. Örneğin, Kanada'da önemli bir gelişme yaşanıyor, İngiltere özür diliyor. Yani Batı önemli oranda kendini yeniliyor.

Kanada'da kurulan 'Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu' Kızılderililerin kuşaklar boyunca kendi kültürel kimliklerini terk etmek zorunda bırakılmasına yönelik devlet politikasını tartışıyor.

Kanada'da hükümet tarafından finanse edilen ve çeşitli kilise organlarıncı yürütülen, yönetilen YİBO'larda kalmaya zorlanan Kızılderililerin, kurulan komisyon aracılığıyla o dönemde yaşadıklarını topluma anlatmaları teşvik ediliyor. Kızılderili toplumdan 150 bine varan sayıda çocuk 1970'li yıllara kadar bu okullara devam etmişti. Okulların amacı ise bu çocukları Avrupalı Kanada toplumu içinde asimile etmek idi. Yerli ikamet okulları olarak anılan bu okullarda, çocukların fiziksel ve cinsel tacize uğradığı ve kendi kimliklerini terk etmek zorunda bırakıldığı biliniyor. Komisyonun çalışmaları Kanada hükümetince birkaç yıl önce alınan kararlara dayanıyor. Kanada başkanı, ayrıca o yıllarda Kızılderililerinden özür dilemişti.

1870'lerin sonunda açılmaya başlayan ve sonuncusu 1996 yılında kapatılan bu okullarda okuyanlardan yaklaşık 35 bin kişi hâlâ hayatta. Komisyon başkanı, çocukluğunda yatılı okullarda kalan yerlilerin anlatacağı hikâyelerin, Kanadalılara kendi tarihlerinin 'daha önce duymadıkları, hissetmedikleri ve görmedikleri bir yüzünü göstereceği' ama bu süreçten daha güçlenerek çıkılacağını söylüyor. Toplumlarda kardeşlik inşası böyle oluyor. Ve kuş Vatutu henüz yok olmadan bunlar yapılıyor.

Uyum ve Değişim

Ülkemizde bugünlerde kaderler yeniden belirleniyor. Ve herkes korkuyla, kaygıyla izliyor bu süreci. 'Büyük bir değişim' sürecinden bahsediliyor. Lakin tek taraflı, sakat bir değişim olacağı yavaş yavaş görünür hale geliyor. Değişim uyum içinde yapılırsa iyidir. Kapsayıcı olmazsa, kalıcı olmazsa kriz ve çatışmaları derinleştirir. Demokratik cumhuriyetten ve hukuk devletinden yana olanların kaygısında bu sakat bakış açısı temel rol oynamaktadır. Şu anda görülen bu değişim planının sadece 'batı' için öngörüldüğüdür. Kürt illerinde ise eskiden faili meçhul ve Hizbullah eliyle yapılan tasfiye, bugün ise cemaat ve adalet sistemi aracılığı ile yapıldığıdır. Bundan dolayıdır ki önemli bir toplumsal kesim artık buna değişim diyemiyor; iktidarın kendini güvence altına alma ve kurumları kendine göre düzenleme olarak görüyor.

Lakin değişimin uyum içinde yapılması zorunludur. Çünkü zaman değişmiştir. Artık toplumları aldatmak o kadar kolay değildir. Örneğin, Avrupa'da refahın, değişimin doruğa ulaştığı '1500'lerde Benjamin', 'mekanik yeniden üretim çağı' dediği çağın başlarında 20 milyon (o zaman Batı Avrupa nüfusunun 100 milyon olduğu düşünülürse) kitap basıldı; o zamandan 1600'lere kadar 200 milyon kitap yayınlanmışsa, Francis Bacon'ın matbaanın 'dünyanın durumunu ve görünüşünü' değiştirdiğini düşünmesine şaşırılmamak gerekir. (Benedict Anderson, Hayati Cemaatlar)

Ve günümüzde TV, bilgisayar dünyasında statükoları korumanın imkânının kalmadığı söylenebilir: Çünkü artık, 'Bilinmeyen hiçbir şey kalmayacak, ışığa çıkmayan hiçbir sır kalmayacak.' Bu İsa Peygamber'in öngördüğü zamanın başlangıcıdır.

Ülkemizde 200 yıllık bir değişim tarihi süreci vardır. İlk cumhuriyet kurulduğunda bazı refleksler ve korkular da gelişti. Bunlar Kurtuluş Savaşı sürecinde ve sonrasında gelişen kaygılardı. Kurtuluş Savaşı'na hazırlık sürecinde, askerler köylere girdiğinde 'Yaşasın Padişah' sloganlarıyla karşılanıyor ve cemaatler tarafından silahlarına el konuluyordu. (İsmet İnönü, Cumhuriyetin Hikâyesi Konuşması). Ayrıca bu süreçlerde yapılan 'Harf Devrimi', 'Kılık Kıyafet Devrimi', 'Hilafetin Kaldırılması', 'Laik' okulların açılması önemli ve Ortadoğu'yu etkileyen değişimlerdi. Dini Cemaatler bu dönemde fırsat buldukça küçük kargaşalar da yarattılar. Kalıcı bir korkuya yol açtılar.

1921 Kurucu Meclisi onurlu bir meclis idi. Saygın, iradeli ve toplumları kapsayan güçlü bir meşruiyet içinde savaşı yönetti. Çünkü işgale karşı olan yurtseverlerden, inançlı müminlerden, Kürtlerden ve diğer halkların temsil-

cilerinden oluşuyordu. Bu bileşim onu adil ve saygın kılıyordu. Bu meclis, toplumsal değişim ve uyumu sağlayabilecek bir kudrette idi. Ordunun gururla itaat ettiği bir meclis! Lakin çok kısa bir süre sonra ittihatçı kadrolar, eşraf ve mütegalibenin, toprak ağalarının bileşimiyle farklı bir oluşum açığa çıktı. Demokrasi, değişim, uyum ve hukuk uzun süre rafa kaldırıldı. Bunlar Batı'dan alınan ve halklara henüz verilmeyecek kadar pahalı değerler idi.

19. yüzyılın ortalarında Osmanlı'da değişim süreci başlamıştı. O zaman yeni bir ordu kurulmuş ve modern silahlar satın alınmıştı. Lakin bu silahlar eskimesin, yıpranmasın diye depolara konulmuştu, pahalıydı. Askerler bu silahlara dokunmadan eğitim yapıyordu. Ancak 20. Yüzyılın başlarında bu pahalı silahlar depolardan çıkarıldı, eğitim yapıldı ve kullanıldı.

Bugünkü Meclis de uzun zamandır rafa kaldırılan ve Batı'ya ait olan o demokrasi ve hukuka sadece elini uzatarak değişimden bahsediyor. Yeni bir mağdurin meşruiyeti yaratmaya çalışıyor ve buna dayanarak kendini koruyacak ciltleri sadece seçerek değişim yapmak istiyor. Ve iktidar eski rövanşı Kürtleri kırımlardan geçirerek almaya çalışıyor.

Öncelikle demokratikleşme ve uyum sürecini yönetenlerin demokrat ve toplumları kapsayıcı olması gerekir. İktidar böyle bir nitelik taşımamakla birlikte 'şikâyet ederek' siyaset yapmaya çalışmaktadır.

Demokrasi ve hukuk devleti ilkeleri bir bütündür. Hâlihazırdaki iktidarın böyle net, açık bir programının olmadığı anlaşılmıştır. Muhakkak ki daha başka 'programları' vardır. Zira bu hükümet özgürlük, eşitlik ve adalet sloganları ve programıyla iktidara gelmemiştir. Mağduriyeti bir meşruiyet aracı olarak kullanıp iktidara gelmiştir. Bunun en çarpıcı imgesi ise 'türban'dır.

Başını örtme kültürü halklarımızın yaşamında vardır. 'Kılık Kıyafet Devrimi' sınırlı bazı alanlar hariç buna engel değildir. Ayrıca Peygamberimiz örtünmenin kurallarını izah da etmiştir. O koşullar da önemlidir. Zira örtünme bütün dinlerde ve etnisitelerde gelenekseldir. Örneğin eski Amida ve şimdiki Urfa çarşısında bu renkliliği görmek mümkündür. Yüzyıl öncesine kadar Diyarbakır'da gayrimüslimler beyaz manto, Müslüman kadınlar gök mavisi çarşaf ve aşiret kadınları kofî ve kendi aşiretlerinin tanımlanmış giysilerini giyerlerdi.

Lakin Kur'an, Hadis ve 'Siyerler'de erkeğin de giyimi tanımlanmış veya tarif edilmiştir. Ve başı açık bir erkek tarifi yoktur. Erkeğe böylesi bir ayrıcalık tanınmamıştır. Cumhurbaşkanı, başbakan ve iktidar milletvekillerinin başı açıktır, eşleri ise türbanlıdır. Bunun sadece kadına dayatılması, kadını köle görme anlayışı ile bağlantılıdır. O türbanlı köşe yazarlarının yazıları okundu-

ğunda küçücük bir özgürlük bilinci görmek mümkün değildir. Demokrasi ve özgürlük bilinci ve kültürünün temeli ise kadın bakış açısıdır. Bundan dolayıdır ki ‘türban’ anlayışı kadın köleliğini esas alan bir siyaset imgesidir. Lakin kadının istediği gibi giyinmesi ve özgün kıyafetiyle her yere girmesi de bir o kadar özgürlük ve demokrasinin gereğidir. Yoksa eskiden beyazların zencilere uyguladığı ırkçılık ile aynıdır. İnanca ve ‘Siyerlere’ göre yaşanacaksa önce erkek buna uymalıdır. Sorun budur. Sadece kadına uygulama anlayışı Adıyaman’daki kadını diri diri gömen anlayışının da başlangıcıdır.

Doğrusu bu Meclis’e bakıldığında, öyle ‘Kurucu Meclis’ ruhunu görmek mümkün değildir. Değişim ve uyumu, özgürlük ve demokrasiyi inşa etme iradesi gösterirse saygın olur. Lakin şu andaki kriz, hükümetin kendisi için ‘dokunulmazlık’ istemesinin krizidir. Aksi takdirde başta ordu olmak üzere bütün toplumsal kesimler saygı duyar ve çaba gösterir. ‘Bir tek başak bile dargın kalmayacak’ perspektifi olan bir kurucu meclis, değişimin meclisidir.

IV. BÖLÜM

TOPLUMSAL EKOLOJİDE POLİTİKA VE YEREL YÖNETİMLER

Toplumsal ekolojiye göre, merkezi yönetime talip olunan genel seçimlere katılmak ile yerel seçimlere katılmak- özellikle bilinçli olarak merkeze karşı çıkan özgürlükçü bir hareket açısından- aynı şey değildir. Kentler ve devletler bütünüyle farklı iki gelenekten gelişmişlerdir. Tarih çoğu kez, kentler ve devletlerin iktidar mücadelesine sahne olmuştur. Bu anlamda devletin anti-demokratik merkezîyetçi özelliklerine karşı mücadele etmeyi ve yerel yönetimi demokratikleştirmeyi amaçlayarak yerel seçimleri önemsemek ve katılmak, merkezîyetçi anlayışa karşı mücadele etmek demektir.

Bookchin'in de dediği gibi: Ancak ***'adım adım yerel yönetimlerin (belediyelerin ya da halk meclislerinin) yeniden yapılandırılması, gücü yurttaşlara yayıp daha geniş ağlar ile konfederasyon oluşturmaları, cumhuriyetçi temsili öğelerin, doğrudan demokrasiye katılan yurttaşlara dönüştürülmesi- bunların tümünün başarılması oldukça uzun bir zaman alabilir. Sonuçta onlar tek başına potansiyel olarak insanın insan üzerindeki tahakkümünü bertaraf edebilirler, ve bu şekilde yaşamın daha gelişmiş biçimlerini destekleyen biyosferin varlığını tehdit eder ölçüde çoğalmış ekolojik sorunlarla ilgilenebilirler.'***

Çünkü devletin gelişimi de çok uzun süreli ve adım adım kat edilen gelişmelerle gerçekleşmiş ve en uzun zamana yayılan bir evrim süreci yaşamıştır. Sümer kenti Uruk'ta dört temel meclisin yanında her beldenin de kendi meclisleri bulunmakta idi. Ergenlik törenlerinden sonra politikaya katılım hakkı tüm yurttaşlar için doğuyordu. Katılım dışında kalanlar henüz yeni gelişmekte olan sınırlı sayıda köle (ki bunlar da tapınağın malı sayılırdı, mülkiyet henüz şahsî değil idi) ve çocuklardı. Bu süreç M.Ö 4000-

Ekolojik Toplum

3200'lere kadar devam etti. Kadın etkin rol oynayan bir katılımcı durumundaydı; doğum, evlilik, toprağın ekilip biçilmesi, bereket ve aile ekonomisi (Ninhursag-İnanna-İştar) ile ölüm ritüelleri (Ereşkigal) yönetme kadının elindeydi. Bunlar gerçektir, henüz içi boşaltılıp sembolik hale getirilmemişti, her ailenin yaşama biçimiydi.

Merkezin geliştiği ve yayılma gösterdiği, Aşağı Mezopotamya'daki bu ilk uygarlık alanında yaratılan kültür ve politika daha sonra yayılarak benzer kentler ve merkezi devletlere yol açtı. Gelişim oldukça yavaş ve adım adım toplumun haklarını sınırlandırma, meclisleri etkisizleştirme, kabileler arasına nifak sokma, çıkar alanları sunma, kadının etkinliğini kırma gibi yozlaştırma biçiminde geliştirilmiştir. Nerede bir meclisleri yozlaştırma yaşıyorsa bilinmelidir ki orada despotik bir iktidarın önünü açma eylemi ve projesi uygulanmaktadır. Muhakkak ki bu sadece yozlaştırma ve kompolarla da açıklanamaz, genellikle savaşlar, özellikle uzun süren seferler bu geleniği aşındırmakta ve yurttaşları güçten düşürerek de gelişebilmektedir. Bu günümüze de yansıyan çok eski bir format ve hikâyedir.

Grekler'de Politika

Politika kelimesi etimolojik olarak yunanca olup polis'ten türemiştir. Atina polis'inde doğrudan demokrasi bir gerçeklikti. Atinalılar Solon, Cleisthenes ve Pericles gibi sözcüleri ile, tüm yetişkin Atinalıların kamusal alana katılabilmelerine olanak sağlayan kurumlar yaratmış ve böylece iktidar bir grup aristokratik zümreden, yurttaşlara yaymayı başarmışlardı. Kadınlar, köleler ve yabancılar politik yaşama dâhil edilmiyordu. Bu katılıma bakıldığında ilk Sümer kentlerinden daha geri bir durumu görüyoruz; kadının katılım hakkının elinden alınması.

Greklerde politik yaşam kavramı, günümüz batı 'demokrasileri'ne alışmış kişilerin anladığından farklıdır. Antik yunanlılar her yunan erkeğinin doğuştan politik bir varlık olduğuna inanmaktaydı. Onlar için politika yapmak, insanın doğasında olan bir şeydi. Bir erdem göstergesiydi. Politik alana katıldığı oranda insanların özgür olduklarına inanılıyordu. Günümüzde devlet iktidarına katılan ve devlet yönetim mekanizması içinde var olan profesyonellerin tersine, Atinalılar kendi kendilerini yönettikleri bir sistem içinde ve bilinçli olarak bu eylemin amatör karakterini yüceltiyorlardı. Genellikle her hafta düzenli olarak toplanan yurttaş meclisleri ve kalabalık jürilerden oluşan yargı sistemleri geniş katılımı olanaklı kılıyordu. Bu tür kamu görevlerine çok sa-

yıda yurttaş arasından, kura ve seçim ile insanlar seçiliyor ve sıklıkla rotasyon uygulanıyordu.

‘Peloponnes savaşıdan sonra Atinalıların doğrudan demokrasisi zayıfladı. Roma İmparatorluğu döneminde ve sonrasında, demokrasi fikrinin kendisi, ‘ayaktakımı yönetimi’ (mob rule) olarak nitelendirildi. Ancak halkın kendi kendini yönetmesi olarak politika fikri asla bütünüyle tarih sahnesinden silinmedi. Tersine, bu iki fikir ve gerçeklik yüzyıllar boyunca ve günümüze dek süregeldi. Orta çağ Avrupa’sının bazı kasaba merkezlerinde, New England’da, Devrim dönemi Paris’te ve pek çok yerde yurttaşlar yaşamları ile ilgili problemleri tartışıp çözmek ve toplumu yönetmek için bir araya gelmişlerdir. Bu denemeler her zaman merkezi iktidar ile çatışma içinde olmuştur. Merkezde kral- lar, prensler ve papa merkezi iktidarı kullanmışlar ancak yerel düzeyde kasabalarda, köylerde ve mahallelerde insanlar kendi yaşamlarını kontrol etmişlerdir.’ Bununla birlikte tarihte ideal bir doğrudan demokrasi örneği yoktur. Antik Atina demokrasisini ele alacak olursak, büyük oranda patriarkal ve diğer baskı unsurları tarafından kısıtlanmış olduğunu söyleyebiliriz. Kadınlar, köleler ve yabancılar politik alanın dışında tutuluyordu. Ancak bu yetersizlikleri nedeniyle Atina demokrasisinin terk edilmesi gerektiği ya da geliştirilemeyecek bir yapıda olduğunu ileri sürmek kesinlikle yanlıştır. Tüm bu yetersizliklerine karşın yurttaş meclislerinde oluşan politik alan üzerinde temellenen Atina demokrasisi, ne parlamenterdir ne bürokratik, ne merkeziyetçi nede profesyoneldir ancak, demokratik ve politik özelliğe sahiptir.

‘Devlet yönetimi; devletin kurumların ve bu kurumların himayesinde yaşayan insanların ve halkların, ‘profesyonel’ olarak yönetme işiyle uğraşan - seçilmiş ya da atanmış - kişiler tarafından yönetilmesi -idare edilmesi- anlamındadır. ‘Politika’ ise -antik Yunan’daki anlamına sadık kalarak- insanların birey - yurttaş - olarak kendi kurdukları halk meclislerinde ya da yapılarda doğrudan kendi hayatları ve toplumsal meselelerde söz sahibi oldukları bir eylem biçimi, yaşam alanı ve tarzıdır.’ Bu ayrımda, devlet yönetiminde, bugün ‘politikacı’ olarak bilinen seçilmiş ya da atanmışların oluşturduğu bir yapı ile genel olarak yönetilen ve edilgen olan bir kitle göze çarpar. ‘Politika’ da ise katılım ve doğrudan eylem ile hayatına doğrudan müdahale edebilen etkin insan -yurttaş- öne çıkar. Bu iki durum birbirleriyle uzlaşmaz şekilde karşı karşıyadır.

Devlet yönetimi merkeziyetçi, otoriter, oligarşik ya da monarşik, hiyerarşik, seçkinci, gücü bir elde toplayan ve temsili öğeler ile beslenirken; politika, de-

mokratik, özgürlükçü, hiyerarşik olmayan, gücü dağıtan ve yayan duyarlılıklardan, en önemlisi de ahlaktan beslenir.

Devlet yönetiminde yurttaş bir seçmene ve vergi mükellefine indirgenirken aslında özgürlüğü sadece seçimlerde hatırlanan ve sandığa oyunu attığı andan itibaren özgürlüğü ‘buharlaştan’ edilgen bir seçmene indirgenir. Politikada ise her insan, hayatında ve toplum yaşamında söz sahibi olan, hayatını yönetebilecek potansiyeli olan aktif bir yurttaş olarak belirir. Bu durum genellikle güncel ve tüm yaşam alanlarını kapsayan bir süreklilik gösterir. Politika her şeyden önce yaşamaktır. Yaşamın temel parçası ve iradesi olma durumudur.

Politik Ahlak ve Arınma

Kök toplumun değişimi, her bir bireyin değişimini ayrı ayrı gerektiriyordu. Bu toplum olmanın temel kuralıydı; gerektiği kadar ilgi, kendi kişiliğini güçlendirecek politik ve eylem olanakları, sabır ve çok iyi tasarlanmış düzeltme ve ışığa yöneltme sanatıydı. Bu gelişmeden herkes sorumluydu: Yaşam bu sorumluluklar üzerine kurulmuştu. Toplumun değişimi bir grup (yaşlı bilgeler, şamanlar-şeyhler ve şefler) bir sıfat (soylular, tüccarlar, zanaatçılar) güç kurumları (silahlı bürokrasi) üzerinden yapılamazdı. Bu değişim, kapsayıcı bir zihniyeti (mitoloji, din, felsefe vb.) bir inancı ve amacı gerektiriyordu. Tarihsel olarak toplumsal değişim incelendiğinde, arınmış yeni bir bütünlük sağlayan akımların kalıcılığı; ama bütünlüğü değil de belirli bir grup veya sınıfı esas alan değişimlerin fazla yaşayamadığı, bilakis toplumsal yıkımlar getirdiği görülmektedir. Toplumsal değişimde kalıcılıştan bütünlük arınmayı içermektedir. Kalıcılıştan bütünlük politika sanatıdır. Büyüyen ve karmaşıktan toplumun iradesi ve ahlaki politika sanatında açığa çıkar; çünkü arınmayı içirme koşuluyla tüm topluma hitap edecek şekilde netleşen, esnek ve inanılan doğruları, değerleri hayata geçirir. Söz ve davranışın uyumu ve toplumsal katmanların yeni değer ve kültürle birleştigi, ölçü ve duyarlılıkları olan yeni bir yapılanmadır bu, ortak akıl ve yaşam birliğidir.

Toplumların dengeli bir şekilde ve doğayla sürdürülebilir bir bağ içinde ilerleme göstermeleri politika sanatıyla bağlantılıdır. Uygarlık tarihinin tüm olumsuz ve yıkıcı etkilerine rağmen, onları ayakta tutan güç, moral değerleri ve sürekli arınmayı içeren politika üretmedeki o eski alışkanlıkları ve yitirdikleri yetenekleridir. Demokratik modernite (aydınlanma süreçleri) zayıflayan, donan, içeriksizleşen ve sadece entrik bir öge anlamına gelmeye başlayan,

kentlerin, kadim toplumların ruhu anlamına gelen politikayı yeniden keşfetme ve yaşamın bir parçası haline getirme sürecidir. Kapitalist modernite ise bunun zıddıdır. Uygarlıklı tarihin yok edemediği toplumsal irade ve ahlaka dayalı yaşam, kapitalist modernitede yok olmayla karşı karşıyadır. Günümüzde politika artık etkisiz ve gereksiz görülmektedir. Oysa her zaman politika yaşamın kaynağı oldu. Tabii ki çok önemli istisnalar vardı: Kölelik, en dehşetli haliyle, fiziki ve ruhani koşullarıyla, aslında politikadan kopartılan insandı. Bunun yanında toplumun önemli bir kesimi (kırsalda yaşayan özgür topluluklar, köylüler, zanaatkarlar, sanatçılar, soylular) politika ile yaşırdı.

Sümer ve Mısır'ın tanrı kralları, Roma ve Çin imparatorlukları bile, kölelerin dışında, canlı bir politik ve ahlak bilinci içinde iradeli, tutkulu, doğayla sınırlı olsa bağlantılı bir toplumsallık içinde idiler. Bu dönemin tiranları, despotları bile, bugünkü kadar insanları politikadan koparmaya cüret edemediler. Bu koşullarda toplumların nefes alma imkânları vardı; rehberlerin ışığında arınma, toparlanma ve yeni başlangıç, kurtuluş imkânları da.

Kapitalist modernite politika ve ahlakı yönetme noktasına getirdi. Birçok düşünür, kapitalist moderniteyi aydınlanma döneminin bir uzantısı olarak gördüğü için, içerdiği politikasızlığı ve ahlaksızlığı görmemektedir. Oysa kapitalist modernite, özünde Asur ve Cengiz Han sistemleri ile çok daha bağlantılıdır: Ticaretin ve zorun bu en uç iki büyük deneyimi ile. Diğer uygarlıklardan aldığı ise politikanın sadece biçimsel, toplumları avutan yönleridir. Ama asla iradeyi içermeyen bir avutma! Sadece günümüzü ele aldığımızda, Batı ve dolayısıyla ABD nedir? Küresel politika, strateji diye ortaya koyulan nedir? Dünya, onlar için bir hammadde ve soygun kaynağıdır. Politikaları ise bu kaynakların sömürülme organizasyonudur. Ülkeler, onlar için hammadde kaynağı ve ticari soygun kapasitelerine göre önem kazanır. Dost, düşman bu sisteme yakınlık ve uzaklık ile ölçülür. Kararlar, tartışmalar, erdemler, doğrular bu sisteme göre tanımlanır. Kirlenmenin dehşet verici boyutu, doğa tahribatının sınırsızlığı, toplumsal yaşamın, ahlakın yıkılışı bu politikasız politikaların sonucudur. Eskiden politikadan koparılan sadece köleler idi; şimdi ise tüm insanlıktır.

Ahlak ve politikada arınma, toplumsal yaşamı krize sokmadan, birey ve toplumu 'bir' ele alarak sürekli bir yenileme sürecidir. Bunun en önemli zemin ve mekanizması da doğrudan demokrasidir. Temel değerleri sürekli koruyarak ve anlamlandırarak, topluma ve bireylere mal ederek yaşamın ahengini yakalamadır. Örneğin 'özgürlük' temel ve kalıcı olması gereken değerlerden kabul ediliyor ise, tüm toplum ve bireyler için öngörülüyorsa, sü-

rekli büyütülmesi ve içselleştirilmesi gerekir. Buradaki esas politika, kim ki özgürlüğü sınırlandırıyor veya onun olanaklarını kötüye kullanıyorsa müdahale araçlarını hayata geçirmelidir. Ahlakın rolü ise bu olguda, bireyleri duruş göstermeye, tavır almaya ve doğru olanı yapmaya yöneltmektir. Bu duyarlılık var ise, orada uyumu ve arınmayı işlevlendiren bir toplum var demektir.

Günümüzde tüm toplumlar bu duyarlılık krizini yaşamaktadır. Uygarlıklı toplumlarda, ahlakın ve politikanın arınma esasları yerine çıkarların, denge-lerin, güdülerin, alışkanlıkların sesine kulak verilmektedir. Oysa politika ve ahlak esas olarak toplumsal ve bireysel arınmanın günlük yaşam ilkeleridir. İlk topluluk için hangi yaşam kuralları geçerli ise, bugünkü toplum için de geçerlidir. Sorunlarla yüzleşmek, çözüm yolları bulmak, ahlakın yükseldiği toplumuyla gurur duymak önemli bir başlangıçtır. Siyaset belgelerinde, siyasetçi dünyasında arınma, unutulmuş kilit toplumsal kavramlardan biridir. Arınmış toplumsal kurumlar, doğa ve evrene gurur verir. Yarım yamalak ve biçimsel arınma girişimleri toplumsal güveni sarsar, yok eder. Daha tehlikeli bir yozlaşmaya, kirliliğe yol açar. Politik arınma süreçlerinin birçok yolu vardır: Bu süreci bizzat toplumun kendisi kontrol eder ve yönlendirir veya vicdanı olan, topluma güven veren temsilciler vasıtasıyla yapılır. Önemli olan arınma kararlılığı, bilinci ve felsefesidir. Sadece bir-iki olguyu ele alarak arınma sağlanamaz. Toplumsal ve kurumsal arınma kesinlikle bir bütündür. Bu ayrıntı bile unutulduğunda, o ileri zamanlardaki kirlenmenin odağıdır. Toplumsal arınma, iki yüzlülük, kurnazlık ve yanlış yöntemlerle yapılırsa, yanlış felsefe ve tüccar mantığıyla yapılırsa felaketler bitmez, acı ve kederin ömrü uzar ve onarılmaz kırılmalara yol açar. Tüm dinsel çıkışlarda aydınlanma devrimlerinde, gerçekte doğru bir yüzleşme ve arınma yaşandı. Ama bu kesintisiz kılınmadı. Saptırıldı ve eskisinden daha kirli toplumsallıklara yol açtı. Günümüzde doğanın sınırsız tahribatı, toplumların çürümesi, bireylerdeki sınırsız bencillik ve yozlaşma kesintiye uğrayan çıkışların, kurtuluşların toplamıdır. Bugün olduğu kadar, hiçbir tarihsel dönemde toplumlar bu kadar bunalımlı, çaresiz ve bireyler bu kadar etkisiz ve silik olmamıştır.

Son zamanlardaki 'açılım' süreci de politik olarak gerçek bir arınmayı esas almadığı için, toplumu yormuş ve tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Arınma perspektifi ve umudu tüm toplumda olmasına rağmen, günübirlik ve palyatif çözümlere kurban edilmektedir. Sorun toplum ve toplumsal dinamiklerde değil, ama 'çözüm' için politikacıların bizzat arınmış olmasındadır. Ruhunu ve sevgisini ticari bir anlayışla politika olarak gösterenler, çözümün özünü anlamaktan uzaklaşırlar. Şeytanların sesine, günahın sesine kulak verirler.

Yerel Yönetim ve Politika

Kamusal alan toplum tarihi kadar eskidir. Kentli uygarlıkların ilk dönemlerinde, henüz iktidarlı yapının toplumu teslim almadığı zamanlarda kutsal bir içeriği bulunmakta idi. Kamusal alanın koruyucuları ana-kadın ve yaşlı bilgelerdi. Topluluğun ortak birikimi ve geleceğini temsil ediyordu. Depolar, ambarlar, üretim araçları, tohumlar, yedek besin ve gıycekler tüm topluluğun sorumluluğu altındaydı. Ayrıca eğitim, sağlık, güvenlik ve istihdam da tüm topluluk üyelerinin rızası ve katkısıyla gerçekleşirdi. Ekime elverişli araziler, meralar, sulama kanalları ve belki de av sahaları yine toplumun ortak kullanımı içindi.

Bütün tarihsel uygarlık gelişmelerinde kamusal alan az veya çok korunmuştur. Ondan doğrudan yararlanan görevliler muhakkak ki büyük duyarlılık göstermişlerdir.

Peygamberlerin ve filozofların ilk öğütleri arasında bu alanın korunması kutsal görülmesi anlayışı vardır. Hazreti Muhammed'in daha Medine'de iken ilk çıkardığı kararlardan biri, çevredeki koruların ve hurmalık alanların korunması ve 'sit alanı' ilan edilmesi idi. Yine Hazreti Ömer'in kamu çalışmalarını bittiğinde 'beytûlmaldır' diye mumu söndürdüğü ve kendi mumunu yaktığı kamusal alana doğru yaklaşımın bir mirasıdır.

Ekolojik toplum inşasında kamusal alanın tarihsel ve toplumsal değerinin iyi algılanması hayati önemdedir. Ayrıca doğru demokrasi kültürü gerçekte bu alana yaklaşımla ortaya çıkmaktadır. Küresel yapılanmanın ilk hedefleri arasında bu alanın yok edilmesi temel teşkil etmektedir. Ülkemizde son altı yıllık hükümet uygulamalarına baktığımızda kamusal alanın tasfiyesi ve belli çevrelere sunulması ve bununla ayakta kalan bir bütçe ile karşı karşıya bulunmaktayız. Burada iki olgu vardır: Birincisi küresel oluşum bu alanı en alt düzeye indirmek istemektedir; çünkü ona göre bu alan kamuya ait olduğu müddetçe atıl olacaktı ve yeni bir değer üretmeyecektir. İkincisi ise ekonomik krizlerin atlatılması için de iyi bir kaynaktır. Altı yıllık hükümet uygulamalarında kamusal alanın haraç mezat satılması ile ekonominin ayakta kaldığını söylemek haksızlık olmayacaktır.

Bu yağma çok genel bir alanı kapsamaktadır. Öyle 'özelleştirmeye hayır!' sığ sloganlarıyla anlaşılacak bir durum da değildir. Orman alanlarının, hazine arazilerinin, yolun, köprünün, okulun, hastanenin, giderek suyun satılması anlaşılır bir durum değildir. Toplumsal zeminin, mekânın ortadan kaldırılması demektir. Toplumun var olduğu mekâna ve oluşturduğu kimliğe ya-

bancılaşması demektir. Bu mekân ve kimlik ulus-devletten binlerce yıl önce var olan bir toplumsal oluşum biçimidir. Belki Batı hâlâ dışarıdan sağladığı tekel karlarıyla bir ‘sosyal politika’ uygulayabiliyor, ama bu imkânı olmayan ülkeler ne yapacaktır? Zaman zaman tesedduklar, hayrat dağıtarak neyi çözebilecektir? Böyle kamusal alanı olmayan bir mekânda hangi toplumsallık ve demokrasi gelişebilir?

Kamusal alanın tahribatı ile birlikte bu alanı yönetenler ve bağımsız olması gerekenler bu konumlarını koruyabilirler mi? Mülki amirler herkeş eşit mesafede ve adil davranabilirler mi? Hayır! En temel demokrasi uygulaması olan seçimlerde bunun ilk defa açık örneklerine rastlandı. Yeni küresel müdahalenin getirmiş olduğu yeni problemlerin çözümünde doğru demokrasi kültürü ve uygulamaları bir çıkış yolu yaratabilir. Bunun tarihsel ve toplumsal birikimi fazlasıyla vardır. Sorun tartışmaya başlamak ve doğru temelde sorgulama başlatmaktır.

Politik yerel yönetimin, bir bütün olarak toplumun ve toplulukların sıradan yurttaşlar tarafından yönetilmesini olanaklı kılacak, doğrudan demokrasi kurumlarının oluşturulması ve bunların yaygınlaştırması düşüncesini taşıması zorunludur. Bu eski anlamına bağılı olarak politikanın yeniden hayata döndürülmesi demektir. Hiçbir şekilde, yurttaşların cumhuriyetçi devlet sürecine katılımlarını genişletmek anlamına gelmemektedir. Hatta inisiyatif ve referandum gibi araçları kullanmayı yaygınlaştırmak, ‘ulus-devletin demokratikleşmesi’ amacını dillendirmek anlamına hiç gelmez. Kısacası politik yerel yöneticilik, demokratik reformlar yapmaya çalışarak devletin üzerindeki ‘demokratik’ peçeye nakış işlemeye çalışmaz.

Politik yerel yöneticiliğin amacı, yok olmuş olan kamusal alanı yeniden canlandırıp yeni bir politik alana dönüştürmek ve pasif seçmenlerin ötesinde aktif yurttaşlar oluştırmaktır. Politik yerel yöneticilik, aktif yurttaşlar tarafından oluştırulan mahalle ve kasaba meclis toplantılarında yurttaşların iradesini kurumlaştırarak, radikal anlamda, politikanın köklerine geri döner, doğrudan demokrasiyi diriltir ve yayar.

Yerinden yönetimin iki önemli şekli mevcuttur. Bunlardan en önemlisi ‘kurumsal yerinden yönetim’ diğeri ise ‘fiziksel yerinden yönetim’dir. Fakat şunu hiç unutmamak gerekir ki; fiziksel dediğimiz desantralizasyonun inşası epey uzun yıllar alabileceği için bu iki yapının aynı anda olmasını bekleyerek mücadeleye girişmek, hareketi atalet ve hatta çıkmaza sokabilecek bir durumdur. Fiziksel desantralizasyon yaşanmışlıklar ve çeşitli ortaklıklar üzerinden gelişebilecek bir düzenlemedir. Temel olarak yerel yönetimin altyapısı ve

arazisi ile ilgili bir kavramdır. Önemli olan ve hemen daha kolay yapılabilecek olan ise kurumsal desantralizasyondur.

Bu, insanların yerleşim alanlarında kendi kendilerini yönetebilecekleri ve politika oluşturabilecekleri şekilde kentin yönetim yapısını düzenlemeleri demektir. Büyük kentlerde yapılacak kurumsal desantralizasyon ile iktidar merkezi, kent merkezlerinden mahallelere ve küçültülmüş olan yerel yönetimlere kayar. Buralarda insanlar kendilerini ilgilendiren her konuda yerel, bölgesel veya uluslararası sorunlar hakkında politika oluşturmanın alanlarını kurarlar. Yani yeni bir politik alan için zemin hazırlanmış olur. Buralarda belediyeler devreye girer. Mahallelerde ya da semtlerde oluşturulacak halk meclislerinden oluşacak olan belediyeler bu anlamda potansiyel olarak doğrudan demokrasinin politik alanını oluşturabilecek kurumsal yapılardır.

Yerinden yönetimin kent yaşamının tüm kurumları için uygulanması çok önemlidir. Örnek olarak; kentteki dev kültürel yapıların yerini her mahallede kurulacak küçük kültürel yapıların alması daha doğru ve erişilebilir bir durumdur. Eğitimi destekleyen öğretim ve araştırma merkezlerinin ilçe düzeylerine taşınması ve mahallelerde bazı ünitelerle beslenmesi doğru bir politikadır. Kent planlamaları içinde büyük hastaneler tercih edilmesi yanlıştır. Bunun yerine küçük klinikler ve sağlık ocakları ile birinci basamak sağlık hizmetleri geliştirilerek sağlık toplumsallaştırılmalıdır. Bu kurumların kontrolleri maalesef özel teşebbüse tamamıyla terk edilmesi tehlikeli ve yanlıştır; doğrusu bulundukları yerleşimdeki topluluğun kontrolüne verilmelidir. Böylelikle, toplumsal politik yaşamın diriltilmesi için gerekli olan kurumsal düzenlemeler ile meclislerin güçlenmesi ve iradeye kavuşması, toplumsal yaşamın iç içe işlenmesinin ve geliştirilmesinin yolu açılacaktır.

Yerel Yönetimler, Demokrasi Ve Katılım

‘Halkın iradesi sadece yöneticilerine bırakıldığı sürece, her yönetim yozlaşmaya mahkûmdur. Bu nedenle, yönetimin tek güvenilir emanetçisi bizzat halkın kendisidir.’ (Thomas Jefferson.)

Demokrasi kavramı, diğer bir deyişle kendi kendini yönetim hakkı, gerek tarihsel gelişim bağlamı içinde ve gerekse günümüzdeki uygulamaları bakımından, değişik anlamlara sahip olmuştur. Demokrasi, uzunca bir süre ‘kent-devleti’ demokrasisi, halkın yönetime doğrudan katılımına dayalı bir tür ‘yerel siyasal düzen’ olarak algılanmıştır.

Günümüzün temsili, dolaylı ‘ulus-devlet’ demokrasisi tipi 19. yüzyılın bir ürünüdür. Gerek işleyiş ve gerekse boyutları açısından tarihsel köklerinden önemli farklılıklar göstermektedir. R.A. Dahl’a göre: ***‘ulusal ölçekteki temsili demokrasi, sadece ulus devlete demokratik görüntü sağlamayı amaçlayan ve el çabukluğu ile gerçek demokrasiyi gasp edip, ona 19. yüzyılda bir tür el koyan ve iki bin yıllık tarihsel geleneği yok sayan bir yerine geçme girişimidir.’***

Ülkemizde anayasa değişikliği başta olmak üzere tartışma düzeyinde bile olsa bir yeniden yapılanma ve açıklık ile ilgili tartışmaların yapılması önemli bir gelişme olarak görülebilir. Devletin temel dinamiklerinin ve her şeyden önce halkın demokratikleşme ile ilgili talep ve duyarlılık göstermesi açık ve olumlu bir düzey göstermektedir. Ancak Anadolu’nun iç çeperlerine sıkışmış olan hükümetin ve son yapılan kabine değişikliğinin gösterdiği tablo tutucu ve şoven çizgide ısrarı işaret etmektedir.

Kendi kendini yönetim hakkı çizgisini Sayın Başbakan tuhaf karşılamakta ve modernitenin de gerisinde kalan bir bakış açısını savunur gözükmektedir. Son Çankırı Valisi’nin sergilediği alkol yasaklama anlayışı sorun çözme yerine yok etme ve bastırma çizgisinin bir uygulama tarzı olduğunu göstermektedir. Basit bir örnektir, ama mantığı afişe etmektedir. Yerelde görülmeye başlayan bu tutucu ve baskıcı anlayış demokrasi ile ilgili taleplerde iktidar yöntemini ve tarzını gelecek ile olan yol haritasına da işaret etmektedir. Muhafazakârlık bile diyemeyeceğimiz bu anlayış aydınlanma döneminin Osmanlı Devleti’ne yansıyan ilk basamağı 4. Murat anlayışı ve bakış açısıdır. Alkol, şüphesiz tedbir gerektiren birtakım sonuçlara yol açmaktadır. Kastettiğimiz bu durum değildir, olayı ele alışı tarzı ve mantığıdır. Asıl tehlikeli olan da budur. Bu

uygulamayı bazıları destekleyebilir, bu desteklemeyenlerin aleyhine bir karar almayı gerektirmez, tam tersine doğru demokrasinin öngördüğü incelik alkol kullanımı ile mücadele etmektir. Demokrasi ve yeniden yapılanma tartışmalarına şüphesiz ki anayasa değişikliği ve yereli güçlendiren yasaları yapmakla başlamak gerekir. ***‘Yerel yönetim kuruluşları özgür ulusların gerçek gücünü oluşturur. İlkokulların bilime katkıları ne ise, yerel meclislerin özgürlüğe katkısı odur. Bir ulus özgür bir yönetim kurabilir, ancak yerel yönetim olmadan özgürlüğün ruhuna sahip olamaz.’*** (Alexis de Tocqueville)

Demokratik yerel yönetim; yerel topluluk üyelerinin (belde halkının) ortak ihtiyaçlarını karşılamak, ekonomik, sosyal ve kültürel zenginliğine ve refahına ilişkin yerel hizmetleri görmek üzere kurulan; bu hizmetleri, genel yetki ile, kendi sorumluluğu altında ve yerel topluluğun yararları doğrultusunda yerine getiren; hiçbir ayırım gözetmeden insanı yerel demokrasinin temeli kabul eden; işleyişinde açıklığı, şeffaflığı, insan haklarını, çoğulcu ve katılımcı demokrasi ilkelerini yaşama geçiren; yetkilerin yerel topluluğa en yakın yönetim birimince kullanıldığı, kamu tüzel kişiliğine sahip, özerk ve demokratik bir yönetimdir. Yerel yönetim hem ‘yerel’dir hem de bir ‘yönetim (iktidar)’dır.

Yerel yönetimin iki temel boyutu vardır:

Yerel hizmet birimi olma: yerel hizmetlerin sağlayıcısı olma boyutu; burada yerel yönetimin, bir işletme, üretme ya da ürettirme ve idare etme sistemi olması söz konusudur.

Demokratik kendi kendini yönetme birimi olma boyutu: burada yerel yönetimin bir siyasal sistem olması söz konusudur.

Yerel yönetim halka en yakın yönetim biçimidir. Tarihsel olarak merkezi yönetimden önce geldiği gibi, demokratiklik potansiyeli olarak diğer yönetim biçimlerinden daha üstündür. Çünkü bireyin kendini yönetimine gerçekten katabileceği en uygun düzey olan ‘yerel’ düzeyin yönetimidir.

Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum

Yerel yönetim ve sivil toplum çağımızın anahtar kavramlarından ikisini oluşturuyor. Yerel yönetim çok daha eski bir tarih ve geleneğe sahip olduğu halde, sivil toplum ancak son iki yüzyıldan bu yana kullanılan bir kavram. Ancak, son yıllarda dünyamızın değişik bölgelerinde insanların değişimi, demokratikleşme ve insani değerlerin savunulması ve geliştirilmesi sorunları ile yoğun ve yaygın biçimde karşı karşıya gelmesi ile birlikte sivil toplum kavramı yeni bir güncellik ve önem kazanmıştır.

Montesquieu, Machiavelli gibi düşünürlerce ‘**ara yapılar, ara tabaka ya da kuruluşlar**’ biçiminde algılanan sivil toplum, Hegel’e göre ‘merkezi devletten bağımsız olarak hareket edebilen, mülkiyet haklarına dayalı ve özünü örgütlenme özgürlüğünün oluşturduğu’ bir yapılanmayı anlatan bir kavramdır. Marx’a göre ‘maddi varlık koşulları, tüm tarihin gerçek kaynağı, ocağı ve sahnelenişidir sivil toplum. Durkheim’a göre ‘**ikincil yapıları**’, Weber’e göre ise ‘özerk yetkili tüzel kuruluşları’ ifade eder. Gramsci ise ‘genellikle özel diye anılan organizmalar bütünü ve bir üst yapısal uğrak’ olarak görür onu.

Kısaca sivil toplum, ‘devlet’ dışındaki tüm kuruluşları içeren, devletçe düzenlenmeyen toplumsal ilişkiler alanı olarak görülebilir. J. Gyford’un belirttiği gibi: ‘**sivil toplum birçok kişi için, iş ve devlet hayatının getirdiği sınırlamalar dışında oluşturabildikleri ilişkiler, bağlılıklar ve özel davranış biçimleri yardımıyla elde edebildikleri hayat alanıdır.**’

V. Havel geçmiş totaliter rejimlerin ortadan kaldırılmasını ‘gerçek bir sivil toplum konusundaki dayanılmaz isteğin’ bir yansıması olarak görür. B.Geremek’e göre ise **‘sivil toplumun yok edilmesi totaliter rejimin esasıdır; onun geliştirilmesi ise özgürlüğün ya da kurtuluşun esasıdır.’** Sivil toplumun ilk kuramcılarından biri sayılan Hegel, Hukuk Felsefesi adlı eserinde; yerel yönetimin (belediye) sivil toplumun bir parçasını oluşturduğunu ve yerel özerkliğin devlet müdahalesine karşı titizlikle korunması gerektiğini açıkça belirttiği gibi, sivil toplum kuruluşları analizinde yerel yönetim ile diğer özel kurum ya da kuruluşlar arasında hiçbir ayırım yapmaz.

Demokratik yerel yönetim anlayışı, yerel yönetimin kendi gücünü ya da yönetimini **‘kendiliğinden bir amaç olarak değil, fakat sivil toplum içindeki diğer grup ve toplumsal hareketlerle paylaşılacak ve birlikte kullanılacak bir kaynak olarak görmesini ve kendisini - en azından- devlet ile sivil toplum sınırlarında konumlandırmasını gerektirir.** Siyasal ilişkiler, seçilmiş organlarla atanmış kadrolar arasındaki ilişkileri ve çalışma ortamını biçimlendirir, siyasal istikrarın oluşmasını ve korunmasını sağlar. Başarılı yerel yönetimlerde, politika oluşturucular ile her düzeydeki personel arasında olumlu, açık, saygılı ve karşılıklı desteğe dayalı ilişkiler egemendir. Siyasal ilişkiler, yerel yönetimin amaçları, hedefleri, öncelikleri ve temel değerlerinin biçimlendiği ve eylemlere dönüştüğü düzeydir:

***Etkin yönetimler arası ilişkiler;**

***Yerel yönetimde siyasal istikrar;**

***Politika oluşturucularla personel arasında etkin, birbirini destekleyici ilişkiler.**

Gerçekten de yerel yönetim, bir yanda merkezi yönetimin farklı kuruluşları ve kademeleri, diğer yanda da kendi bünyesi içindeki farklı yapı, kuruluş ve kademeler arasındaki ilişkiler ağının oluşturduğu karmaşık bir yönetimler-arası ilişkiler sisteminde yer alır.

- *Temel hizmet politikaları konusunda sağlıklı bir tartışma ortamı yaratmak;***
- *Çalışma arkadaşlarını, hemşerileri ve siyasal çevreyle ilgili diğer kişileri dinlemeyi ve görüş alış-verişinde bulunmayı kural haline getirmek;***
- *Birlikte çalışma ve ortak iş yapma alışkanlığını geliştirmek;***
- *İstikrarlı bir siyasal ilişkiler ortamı oluşmasını sağlamak;***
- *Komşu yerel yönetimlerle, diğer kamu kuruluşları ve gönüllü kuruluşlarla yakın bir ilişki kurmak ve işbirliği içerisinde çalışmak.***

Hükümet uygulamalarına baktığımızda bu ilişkilerin geliştiği veya görüldüğü hissine kapılmamız bile mümkün değildir. Kendi renginde olan kurumlarda bile bu geleneği görmek istisnai bir durumdur. O zaman yeniden bir yapılanmayı ve demokratikleşmeyi nasıl yapacaktır. Bu uluslararası şirketlere ve kurumlara devredilebilecek bir durum da değildir. Yoksa öyle midir?

Anayasa değişikliğinin tartışılmaya açıldığı bugünlerde, önemli bir süreç başlatılabilir: Ülkemizin tarihsel temel sorunlarını çözmeyi amaçlayan bu tartışmalar şayet bir sonuca ulaşmayı hedefliyorsa sadece anayasal bir çerçevede kalmamalı, ama yerel yönetimler ile ilgili temel değişiklikleri de kapsamalıdır. Doğru demokrasinin gelişmesi, bir kültür ve yaşam biçimi olması için bu bütünlük önemlidir. Doğrusu demokrasiyi geliştirmek için ülkemizde bu potansiyel fazlasıyla mevcuttur. Geçici politik kaygılar ve tarihsel kuşkular yerine, çözümü esas alan bir anlayışla politikalar oluşturmak için dünya ve ülkemiz koşulları oldukça elverişlidir. Sadece halka güvenmek ve doğru yerden başlamak bile yeterlidir. Bunu yaparken halkın katılımını güçlendirmek ve yerel yönetimlere özerklik diyebileceğimiz bir bakış açısı getirmek çözümler için daha elverişli bir ortam sağlayabilir. Yerel yönetimin yeniden yapılandırılması ve desantralizasyon sürecinin hızlandırılması çalışmaları ile politika oluşturma sürecinden hizmetlerin yürütülmesine kadar uzanan bir çerçevede halkın yerel yönetime katılımını sağlayacak mekanizmaların oluşturulması ve işletilmesi mahalle meclisleri, mahalle platformları ve kent konseyleri veya kent meclisleri ile sıkı bir şekilde ilişkilidir.

Özellikle halka dönüklüğün örgütsel yapıyla sıkı bir ilişkisi vardır. Örgütsel yapı, kapsadığı belediyelerin ve belde halkının gereksinmelerine uygun politikaları, planları, programları ve hizmetleri zamanında ve etkin

bir biçimde sunabilecek tarzda oluşturulmalıdır. Bu açık ve kapsamlı bir kurumsal yapı ve buna denk düşen bir siyasal anlayış ile doğru demokrasiyi özümseme demektir. Böylesi bir kurumsal yapıda karşılıklı iletişim kanalları gerektiği biçimde oluşturularak gelen bilgilerin özümlemesini, etkin ve hızlı bir biçimde kullanılmasını sağlayacak kapasite yaratılabilir. Bu alanda yerel sosyal-kültürel gelenekler özel bir önem taşır. Ekolojik toplum bakış açısı ile aile, mahalle, belde gibi formel ya da enformel nitelikteki her tür gruplaşmalar, bu gruplaşmaların iletişim ve konsensüs oluşturma konusundaki geleneksel yöntemleri doğru biçimde değerlendirilecek olursa, halka dönük kurumsal yapı ve mekanizmaların oluşturulmasına önemli katkıda bulunma ihtimali yüksek olur. Katılım olgusu, halkın yönetim ve karar alma sürecine katılımıyla sınırlı değildir: Demokratik mekanizmaların geliştirilmesi, halkın denetim ve saydamlığın gerçekleştirmesi işlevinde de rol oynamasını gerektirir.

Büyük kentlerde, hizmet sunumunun yerinden yönetim esasına dayandırılması ve belediyelerin bir alt kademesinde yer alan örgütsel yapılar oluşturulması girişimlerine yol açması gerekir. Sözelimi, büyük kentsel alanlarda mahalle meclisleri, mahalle platformları veya karma komisyonlar uygulaması yaygınlaştırılabilir. Bu uygulamaların verimliliği artırmaktan çok, belde halkının denetim bilincini geliştirdiği düşünülmelidir. Verimlilik yerel yönetimin tek amacı değildir. Özerk yönetim kapasitesinin artırılması mücadelesinde, belde halkının desteği yaşamsal önem taşır.

Zeytin Dalı Hareketi ve Karşılaştırmalı Yerel Yönetimler

Zeytin Dalı Hareketi'ni doğru okumak gerekir. Bu sadece bir organize siyasal deneyim değil, ama tarihselliği de olan bir deneyimdir. Birincisi, İtalya kentlerinin çoğunun 600-700 yıllık bağımsız kentler süreci vardır. Her kent bağımsız bir cumhuriyet gibi uzun asırlar varlığını sürdürdü. Bu şüphesiz önemli bir mirastır. İkincisi, sivil toplum konusunda önemli bir kuramcı Gramsci bu topraklarda yetişmiş ve bu tarihselliği bazı eksikliklerle birlikte iyi çözümlemiştir. Gramsci'nin sınıf ve iktidar tuzakı dışındaki yorum ve tespitleri değerlidir. Bu alanda ön açııcıdır. 'Zeytin Dalı Hareketi' bu tarihsel ve zihinsel deneyimler üzerinden şekillenmiştir: Hükümete rağmen bile İtalya toplumsallığının halka dönüklük politikasının teminatıdır ve genel örgütlülüğüdür.

'Zeytin Dalı Hareketi'nin zayıf noktası diyebileceğimiz en temel ek-

sikliği Avrupa değerler sistemini sadece tarihsel durum ve sınıf bakış açısı ile ele almasıdır. Bu şüphesiz bir sapma değildir: Demokratik ekolojik toplum anlamında bir toplumsallık inşa etmek için de yeterli değildir. Çünkü Avrupa değerler sisteminde belki tüm insani değerler Aydınlanma'dan dolayı algılanabilir bir düzeyi vardır; ama bütün insani değerler eşittir çıkar olduğu için ve bu bakış açısı genel bir toplumsal kabul gördüğü için, yeni bir toplumsallığa yol açma ve genel çözümler üretmede eksik kalmaktadır. O zaman şu sonuca ulaşabiliriz: Sadece yasal olanaklar ve zengin örgütsel kombinezonlar yeterli değildir; önce çıkarın kutsallığı yıkılıp doğru bir zihniyete, doğal toplum zihniyetine de ulaşılması önemlidir. Bu anlamda ülkemizdeki paradoksun; toplumsallığın ve halk arasındaki ahlaki yaklaşımın daha güçlü ve az bozulmuş olduğunu varsayabiliriz. Ama yasal olanaklar ve örgüt alışkanlığının ise çok zayıf ve inatılmaz düzeyde geri olduğunu da kabul etmemiz gerekir.

Ülkemize kıyasla Avrupa'daki örgütsel katılım ve yasal olanaklar oldukça zengindir. Karşılaştırmalı olarak ele aldığımızda: Bolonya, Floransa, Milano ve Roma (İtalya) gibi kentlerde, mahalle ya da semt yönetimi yaklaşımının daha verimli olduğu uygulamayla ortaya çıkmıştır. Sözgelimi, Milano 20 mahalleye bölünmüştür. Her bir mahallenin nüfusu ortalama 84.000 dolayındadır. Her mahallede 26-32 üyeden oluşan ve seçimle gelen bir meclis vardır. Üyelerden biri başkan seçilmektedir. Bu meclislere, kent meclisince karar alma yetkisi tanınmıştır. Mahalle meclisleri kent meclislerinin gözetimi altında çalışanlar ve mali kaynaklarını kent meclisleri sağlar. Mahalle yönetimi, bina ve sokak bakımı, belediye hizmetlerinin koordinasyonu, bayındırlık işleri ve mahalle için diğer önemli işleri görür.

Kent nüfusu üç milyondan fazla olan Roma'da 20 alt yönetim birimi (circonscrizionl) vardır. Alt kademelerin nüfusu 37.000-220.000 arasında değişir. Her alt kademe meclisi doğrudan seçilmiş 25 üyeden oluşur. Alt kademe meclisi, istişari konularda olduğu kadar, sosyal yardım, bayındırlık, parklar ve yeşil alanlar, kamu yapılarının yönetimi, okullar -özellikle anaokulların yönetimi-, kültür, spor, rekreasyon (piknik alanları, eğlence, dinlenme yerleri) ve trafik konularında karar yetkisine sahiptir. Alt kademe meclislerinin kararları, belirli bir süre içinde kent meclisi tarafından onaylanmış olmalıdır. Çalışmaları ise kentten aktarılan ilgili kadrolarla yürütür.

Fransız yerel yönetim sistemi, Napoleon Bonaparte tarafından başlatılan 1799-1815 reformlarından kaynaklanıyor. Yerel yönetimlerinden Komünler (belediyeler) 19. yüzyıl başlarından bugüne gelmişlerdir. Fransa'da parlamento iki meclisten oluşmaktadır: Millet Meclisi ve Senato. Millet Meclisi, nispi temsil esasına göre seçilen en yetkili karar organıdır. Meclisin bazı kararlarının gözden geçirildiği Senato ise, dolaylı olarak seçilen, Fransa'daki kamusal örgüt temsilcileri, özellikle de yerel yönetimlerin temsilcilerinden oluşmaktadır. Yerel yönetimler güçlü bir biçimde Millet Meclisi'nde de temsil edilmektedirler; çünkü milletvekillerinin önemli bir bölümü, aynı zamanda belediye başkanı olarak görev yapmaktadır. Böylece, Fransız Parlamentosu merkezi karar alma süreci içinde yerel yönetimlerin de güçlü bir biçimde temsiline olanak sağlamaktadır.

Fransa, yerel yönetimler açısından 5 kademeye bölünmüştür. Bunlar 'Bölge' (22) 'Departman' (96) 'Arrondisman' (320) 'Kanton' (3350) ve 'Komün' (belediye) (36.000) olarak kademelendirilmiştir. Bunlardan Arrondisman ve Kantonlar yönetim birimi olarak, çok sınırlı role sahiptirler. Belediyeler 19. yüzyıldan bu yana çok az değişime uğrayarak, yerel yönetim sistemi içinde temel yerel yönetim birimi olma rolünü sürdürmüştür. Komünlerin aksine, departmanlar ve bölge yönetimleri, bir bakıma merkezi yönetimin oluşturduğu yerel yönetim birimleridir. Komünler, bir köy yerleşiminden, Marsilya gibi bir kent yerleşimine kadar çeşitlilik gösterirler.

İngiliz yerel yönetim sistemindeki 'yerel özyönetim' anlayışı, Fransız sistemi için geçerli değildir. İngiltere'de yerel yönetimler, seçilmiş yerel meclisleri ile, kendi sınırları içinde temel kamusal hizmetleri yürütme yetkisine sahip olup, Fransa'da olduğu gibi yerel yönetimler, merkezi yönetimle birlikte devletin bir parçası değildirler. İngiltere'de yerel yönetimler, yetki ve statü olarak, devlete bağımlı olmayıp, özerk varlıklarını öne sürme hakkına sahiptirler.

İsveç çok eski tarihlerden beri (1634) County yönetimlerine bölünmüştür. 19. yüzyıldan bu yana çok az değişikliğe uğrayan County yapısı, ülke yönetiminin bel kemiğidir. Ülkede 24 County vardır. Yaklaşık 1.6 nüfuslu Stockholm en büyük, 56.000 nüfuslu Gotland en küçük County yönetimidir. County, merkezi yönetimin bölgesel yönetimleri ve bölgesel yerel yönetim kuruluşlarının coğrafi alanıdır.

İsveç üniter bir devlettir. Yerel özerklik İsveç Anayasası'nın önemli bir ilkesidir. Anayasa'ya göre kamusal yetkiler halktan kaynaklanır ve

İsveç demokrasisi parlamenter temsil ve yerel özyönetim aracılığı ile gerçekleşir. Belki biçimsel olarak bu yasal olanaklar bize fazla anlamlı gelmeyebilir; ama toplumsal örgütlülüğe yansımaları ise oldukça çarpıcıdır: İsveç'te her üç yetişkin kişiden birisi, yerel meclis ya da diğer yerel organların üyesi olarak yerel politika ile doğrudan ilgilidir.

Katılımcılığın ülkemizde en gelişkin olduğu kent olarak kabul edilen Diyarbakır'da bile her oniki yetişkinden birinin ancak meclis veya STK üyesi olarak yerel politika ile doğrudan bağlantılı olduğunu düşünürsek, siyasal alandaki eşsiz derinlik yerine bu alandaki zayıflık açıkça ortaya çıkmaktadır. Yasal olanak ve örgütsel zenginlik bakımından karşılaştırmalı olarak ele aldığımız bu örnekler olumlu fikirler verebilir; ama yeterli değildir. Siyasal ve zihinsel anlamda karşılaştırma yapabileceğimiz daha zengin deneyimleri de incelemek gerekir.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi demokrasiden geri gidişler için önemli bir önlemdir. Küresel anlamda başarı, bu kriterin uygulanması ile ilgilidir. Şu anda küresel anlamdaki gizli çatışma iki cephededir: Birincisi demokrasiyi geriletme cephesi, ki oldukça gücünü korumakta ve son Tamil Elam Kaplanları'na yönelik eylemde dünyayı etkileme gücünü de göstermiştir. Burada ABD ve İngiltere'nin son yirmi beş yılda uyguladığı 'masaya oturma, ateşkesler sürecini başlatma' gibi sahte barışçı girişimlerle direniş güçlerini rehabilite etme ve sonra şok saldırılarla tasfiye etme stratejilerinin uygulamalarını Filistin, İrlanda, İspanya, Sri Lanka deneyimlerinde görmek mümkündür. İkinci cephe ise demokrasiyi gerçekte bir çözüm olarak gören ve çok geniş bir yelpazede direnç gösteren geniş bir sivil hareketten bahsedilebilir. Dini aydınlanmayı esas alan gruplardan, kimliklerden ve eski sol demokratik yapılara kadar uzanan yerel ve evrensel bir cephedir bu.

Demokrasilerin ortak özelliği; iktidarın sınırlanması, siyasal yöneticilerin halkın temsilcisi olması ve yurttaşlık olarak saymak mümkündür. Bu açıdan demokraside devletin üslubu da önemlidir. Her şeyden önce demokratik devlet vatandaşlarının kişiliklerini tanıdığı gibi, toplumda kişilerin rızasıyla oluşturdukları diğer toplulukları da tanımaktadır. Zorlamaya dayalı merkezîyetçi yapıların özgürlük, sorumluluk ve yaratıcılığı yok ettiği hususunda güçlü bir anlayış bulunmakta ve bunun günümüzün ekolojik toplum yapısıyla bağdaşmadığı belirtilmektedir.

Demokratik yapılanmaya doğru giderken merkez yarı çevre ve çevre ilişkisinin doğru konulması gerekir. Ülkemizde merkezin oluşumu sü-

recinde cumhuriyet inşa edilirken şüphesiz ki problemlili olmuştur. Bu ani diyebileceğimiz oluşum kendi içinde tarihsel olarak çatışmalı bir politikayı da beraberinde getirmiştir.

Çevre olarak diyebileceğimiz yerelin temel konularda inisiyatifi yok denecek kadar azdır. Suriye sınırındaki mayınlı alanın temizlenmesi hususunda orada yaşayanların görüşlerini yansıtacak herhangi bir çalışma yapılmadan ‘yap işlet devret’ şeklinde düşünülen yasal düzenlemelerin getireceği problemler, mayınların vereceği zarardan daha fazla olacaktır. Örnek olarak bu mayınlı alanın İsrail veya başka bir ülkeye verilmesi ne anlama gelir? Sınırın tamamen kapanması anlamına gelir; bu da sınırın iki yakasındaki Kürtlerin iletişiminin kesilmesi demektir. Sadece ekolojik toplum açısından değil insani açıdan bu bir yeni zulümdür. Ayrıca Filistinlilere yapıldığı gibi burada yaşayan halkın çiftliklerde köle gibi çalıştırılması pek masumane görülmemelidir. Merkezin tek başına karar alma olgusu için önemli bir örnektir.

Merkezi Yapı ve Yerel İlişkisi

Yerel yönetimlerde, özellikle belediyelerde yer yer merkezin sadece siyasal anlamda değil, ama özellikle kalkınma ve çevre konusunda da ciddi tahribatları olmaktadır. Merkezin elinden bırakmak istemediği dört önemli alanda yerelin demokratik ve refah anlamında gelişimi zaman zaman tahrip edilmektedir. Bunlar enerji, ulaşım, su havzaları ve milli emlaktır. Enerji politikalarında alternatif enerji kaynakları yerine barajlar politikası uygulanması eko sistemler ve dolayısıyla orada yaşayan topluluklar üzerinde uzun vadede onarılmaz tahribatlar yarattığı açığa çıktığı halde bu konuda katı bir ısrar vardır. Burada sorun sadece enerji problemini çözmek değil, su üzerinde yeni rant alanları yaratmak ve toplumsal yapıları da bozmaktır.

Ulaşım politikaları ile küresel ısınmada tartışılmaz bir tahribatı olan petrole dayalı bir politika ile hem pahalı ve hem de yıkıcı bir strateji uygulanıyor. Deniz yollarını, raylı sistemleri, toplu taşımacılığı özendirme yerine bu alanları köreltme ve etkisizleştirme veya ancak altından kalkılamayacak durumlarda alternatif toplu taşımacılığı devreye koyma politikaları hâkimdir. Yerel yönetimlerin de kent içi ulaşım stratejilerini oluştururken maalesef bu merkezi politikalardan etkilendiğini istisnasız olarak görmek mümkündür. Bu politikaların ne yararı ve ne de ge-

leceği vardır: Sürekli yol genişletme, alt geçitler, üst geçitler, köprüler ve yine tekrar tekrar tıkanmalar ve heba edilen ciddi kaynaklar gösteriyor ki bu politikalar yönetici ve yetkililerin merhametine ve iyi kalpliliğine bırakılmayacak kadar önemlidir.

Su havzalarının korunması sadece milli bir politika değil, ama evrensel insani bir sorumluluk da gerektirir. Su havzalarının korunmasında ülkemizde tam bir sorumsuzluk hâkimdir. Bu konuda bir devlet politikası olduğu da söylenemez; varsa da yetersiz veya saptırılarak uygulanmakta ve yer yer yerel yönetimler de buna ortak edilmektedir. Su sorunu en yüksek düzeyde olan İstanbul'da bile Küçük Çekmece Gölü'nün etrafındaki yapılaşma ve bunun getirdiği tehdit yeni bir olaydır. En önemlisi göllerimizin önemli bir kısmı kirletilmiş ve kurutulmuştur. Van Gölü bir çöp depolama yeri olarak görülemez. Buradaki tahribat bütün hızıyla devam etmektedir. Geleceği tehdit eden en büyük yıkım nehirlerimiz üzerinde uygulanmaktadır. Dicle ve Fırat'ın doğru dürüst bir koruma bandı yoktur. Gediz Ovası, Kızılırmak, Seyhan, Ceyhan havzalarındaki tarımsal kimyasal tehditten dolayı orda akan sınının artık su olup olmadığı tartışma konusu olabilir.

Bu anlamda yerel yönetimler merkezin tahribatlarına rağmen kendi imkânları ile birçok önlem alabilir. Örneğin Diyarbakır'daki içme suyu politikaları bütün ülkeye örnek teşkil edebilecek düzeydedir. Bu deneyimi diğer illere taşımak ve eksik yönlerini tamamlamak önemlidir. İçme suyunu temiz ve ucuz bir şekilde sağlamak ve gelecek için önlemler almak; bunun yanında küçük çaplı dahi olsa tüm su havzalarını korumak büyük sorumluluktur. Merkezin yerel yönetimler üzerinde son yıllarda görülen ve 'özel' alan olarak kabul edilen milli emlak politikaları büyük oranda arsa rantına göre şekillendirilmiştir. Hükümetler yerel bağlantı kurmak için zaman zaman özel kanun değişiklikleri ile kentin imar uygulamalarını tahrip eden kararnameler çıkarmakta ve kentli hukukunu hiçe saymaktadırlar.

Yerel yönetimlerin başta teknik anlamda donanımsızlığı ve katılımcılığı uygulamadaki oportünist yaklaşımları merkezin uygulamaları karşısında kendi yurttaşlarının hukukunu korumada zayıf bırakmaktadır. Sorunları tartışmaya açmak tek başına katılımcılık değildir. Bu eksik durum sonuçta karar sürecine yansımadağı için fazla anlamlı değildir. Bu yönlü belli bir görme ve önlem alma girişiminin olması sorunun çözülebileceğini göstermektedir.

Sosyal Belediyecilik

2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu'na göre, 'Belediye: belde sakinlerinin mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan... Kamu tüzel kişisi' anlamına geliyor. Mahalli müşterek nitelikteki sorunların neler olduğunu belediyelerin görevler listesinden anlıyoruz: 'İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt-yapı, coğrafi ve kent bilgi sistemleri, çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık, zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi...' Bir de zorunlu olmadığı ama yapabileceği işler var: 'Okul öncesi eğitim kurumları açabilir; Devlete ait her derecedeki okul binalarının inşaatı ile bakım ve onarımını yapabilir veya yaptırabilir, her türlü araç, gereç ve malzeme ihtiyaçlarını karşılayabilir; sağlıkla ilgili her türlü tesisi açabilir ve işletebilir; kültür ve tabiat varlıkları ile tarihi dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlayabilir; bu amaçla bakım ve onarımını yapabilir, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa edebilir. Gerekteğinde, öğrencilere, amatör spor kulüplerine malzeme verir ve gerekli desteği sağlar, her türlü amatör spor karşılaşmaları düzenler, yurtiçi ve yurtdışı müsabakalarda üstün başarı gösteren veya derece alan sporculara belediye meclisi kararıyla ödül verebilir. Gıda bankacılığı yapabilir.'

Görevlerini layıkıyla yapmaya çalışırken bir yandan da yine yasanın öngördüğü gibi belediye hizmetlerini vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunan, hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirliilerin durumuna uygun yöntemler uygulayan, hemşerilerin belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma haklarını kolaylayan, yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulmasına hassasiyet gösteren bir ahlak ile de ele almalıdır. Ücretsiz toplu taşımadan ucuz ekmek ve sağlık hizmetine, evlere kitap servisi yapan halk kütüphanesinden ulusal öneme sahip kültür ve bilgi şölenine, alternatif enerji kaynaklarımız güneş enerjisini kullanma cesaretinden geleceğe dair öngörülü projelere önem vermeleri ile ölçülür.

Sosyalliğin, belediyeciliğe başkanlar üzerinden bahsedilen bir sıfat

Ekolojik Toplum

olmaktan çıkıp işin doğası haline gelebilmesi için, örgütlü kitleler tarafından sürekli ve güçlü bir şekilde talep edilmesi gerekir. Yani, bugün için en sosyal belediyeçilik, haklarını talep eden ve kazanan örgütlü kitleler oluşmasını destekleyen belediyeçiliktir. Ayrıca bununla yetinmeyip örgütsüz kitleleri yoğun mahalle toplantıları ile hak taleplerini en yaygın haliyle ele almak önemlidir. Belediyeçilik, ancak bu şekilde sürekli ve hakiki bir sosyallikle kucaklaşır.

İNSAN ÖTEKİ İÇİN VARDIR

İnsan yapısındaki ilk ilke toplumsaldır. İnsan öteki için vardır. İnsanın kendi toplumsal doğasını, çevresini değiştirme, örgütleme, geliştirme, yeni bir şekil vermede irade sahibi ve yaratıcı özellikleri olan bir varlık olarak görülmesi de bu ilkenin bir parçasıdır. İnsan, doğa ile uyumunu bozmadan bütün içtenliği, çaresizliği ve umudu ile sürekli bir arayış içinde olmuştur. Yeniyi, güzeli aramıştır. Yeni olanı, yeniliği yüzünden değil, işlevselliği ve farklılığı yüzünden anlamlı bulmuştur. Bu farklılık sanatsal bir kavramla ifadelendirilirse yadsımadır. Özellikle zaman açısından yadsımadır: Önce ve şimdi. Zamana bağlı, geçici olan her şeyde sonsuzluğun barışı bulunduğu ilişkin gizli ve yanıltıcı bilgi bütün devletli uygarlığın anahtarıdır. Genellikle mitoloji, din ve felsefede somutlaşmıştır.

Verimli ve talihsiz Nil Nehri'nin kıyılarında Horus ve Seth, aydınlık ile karanlık, iyilik ile kötülük, güzellik ve çirkinlik sonsuza kadar çelişki içindedirler, fakat sonsuzluk katında zaman ve mekânın örtüsünün ötesinde ikiliğin olmadığı yerde ikisi birdir, yaşam ve ölüm tektir, her şey barış içindedir. Kader ve öteki dünya bu temel evren bakışı ile ifade edilmiştir: Bu dünyada barış ve bir olmanın imkânı yoktur. İnsan için iki yol vardır: Birincisi kaderine teslim olması, ikincisi kendi yaşamını belirlemesi. Uygarlık tarihi kader seçeneği üzerinde kurulmuş ve ikinci seçeneği yadsıyan bir düşünsel gerçeklik yaratmıştır. Ekolojik toplum tarihi bakış açısı, verili tarihleri ve iktidarların belirlediği kaderi kabul etmediği için ikinci seçeneği tercih etmiştir.

Uygarlık tarihi, adaleti mülkün temeli olarak görme tarihidir. Doğa üzerinde, insan üzerinde mülk edinme adaletidir. Ekolojik toplum adaleti, insanı ve doğayı mülk görmeme üzerine kurulur. Klan-kabile-aşiret-etnisitelerin, peygamberlerin, azizlerin, evliyaların, bilgelerin, filozofların, bazı bilim insanlarının, tarikatların, okulların, manastırların, camilerin alternatif yaşamı ve tarihleri de en az uygarlık tarihi kadar yaşam alanları yaratmıştır. Bu yüzden ilk önce sonsuz çelişkiye sokulan insanın barışı bulması, zamansız ve mekânsız bir ölüme terk edilmemesi için bir direniş tarihini açığa çıkarmışlardır. Bilgi dağarcığımız ortaksa ve aynı kaynaktan geliyorsak ve dünyayı birçok varlıkla beraber ortaklaşa paylaşıyorsak, burada o en eski doğal adaleti sağlayabiliriz. Önce temel bir konuda uzlaşmak gerekir. Özel mülkiyet konusuna kaba retçi bir yaklaşım önemli gelişmelere yol açmadı ve açmaz. 20. yüzyıl devrimlerinde

ve yaratılan sosyalizmlerde bunu açıkça gördük. Mülk edinmenin zihinlere nasıl kazındığına şahit olduk. O açıdan ancak zihinsel anlamda sorunun doğru tespiti için önemli olabilir. Yoksa mülk ile ilgili problemlerin giderilmesi uzun bir süreç gerektirir; çünkü mülk düzeni kaostan, insanlık trajedisinin ve doğanın tahribatının da kaynağı olduğu bilinci çok daha değerlidir, yeni bir başlangıç için, komünalite için küçümsenmeyecek bir gelişmedir.

Bu başkalaşımın ilki, doğal toplumun duygusal zekâsı yerine, analitik zekâ gibi soyut düşüncelerin yerleştirilmesi çabasıdır: Temel soru, her şeye can veren nedir? Bu sorunun basit cevabı belki de uygarlık tarihinin tüm dönemlerinde her şeyin açıklayıcısıdır. İnsanlara can verilirken kimin ne olacağı önceden belirlenmiştir. İkincisi, halkın deneyimi ve bilgisiyle çalışmayan yeni bir kozmoloji: Kahinlerin-rahiplerin gökyüzünü gözlemeleriyle öğrenilen gezegen düzenleri, zamana bağlı ve matematiksel görüşlere ulaşmalarıdır. Üçüncüsü: Kent ilişkileri içinde bireyin grubuyla organik bir bütünlük içine sokulmasıdır. Grubun her üyesinde, onu kendiliğinden sonuna kadar bağlı tutacak yeni ‘duygular sistemi’ yaratılmıştır. Bu ‘duygular sistemi’ yaratılırken ilk önce insanlar gruplandırılır. Tek bir kişinin elinde tuttuğu merkezi iktidar, şehir başkanları rahip kral (Lugal), hanedan ise Patesi’dir. Prens (Ensi) Ağa, derebeyi veya senyör ise (En)’dir. Erkek kölelere Arad, kadın kölelere Geme deniliyordu. Erkek köle ve toprakta çalışanlara Gurusu adı da veriliyordu. ‘Duygular sistemi’ insanları kendi sosyal sınıflarının ilişkileri ve alışkanlıklarını benimseme ve ona göre davranma zorunluluğu getiriyordu. Farklılaşan diğer bir yapı tapınaktır. Yaşam evler gibi balçıktan değil, pişmiş tuğladan yapılacaktır. Yeni bir işlev kazanacak ve belki de ekolojik toplumdan en temel kopuşu sağlayan mülkiyeti yaratacaktır: Su ve toprak üzerindeki mülkiyet. Artık Zigguratların elinde geniş topraklar vardır. Tapınak görevlerinin yürütülmesi için muhasebeci ve ilk bürokratların dahil olduğu bir ‘yönetim’ oluşturulur. Yönetici bir rahibin (Şanga) başkanlığında yazıcılar, ustabaşılar (Ugula) kâhyalar (Nu-Banda) denetçiler (Agrig) ve müfettişler (Maşleim) bu yeni sistemi yürütürler.

Günümüzde bu sistem çok daha yozlaşmış bir şekilde yürütülmektedir. Her şeye rağmen tüm Ortadoğu’da binlerce yıllık uygarlık süreci boyunca toprak mülkiyetinin gelişmemesine büyük önem verildi. Her zaman toprakların büyük bölümü ortaklıklar şeklindedir. İlk kent devletleri, imparatorluklarda 19.yüzyıla kadar bu konuda ciddi bir hassasi-

yeti gözlemlemek mümkündür. Belki de bu tür yaygın bir mülkiyetin yaratacağı tehlikelerden korkuluyordu. Son yüzyılda Ortadoğu'da gözlemlenen ise özellikle kentlerdeki büyük arazi rantıdır. Halkın-kamunun ortak arazileri büyük bir rant alanı olarak görülmüş ve talan edilmiştir. Çünkü iktidar olmak isteyenlerin şiddetli kazanma arzuları, onları kör etmiştir. Ciddi üretimleri olmadığı için, adeta bir mirasyedi gibi halkın topraklarını yağmalamışlardır. Bununla yetinilmediği görülmektedir. Ülkemizde şu anda iki önemli uğursuz gelişme yaşanmaktadır: Birincisi, orman arazilerinin satışı, ikincisi ise suyun elektrik gibi özelleştirilmesi ve ücretlendirilmesi girişimidir.

Devletli Uygarlık Bir Gelişme Değildir

‘Tarih olmuş, geçmiş, bitmiş bir olaylar dizisi değil; bugün hâlâ yaşayan bir etkin gerçeklikler bütünüdür.’

İnsan sadece bizzat kendi yaşadıklarının bir toplamı olarak değil, aynı zamanda sonucu olduğu tarihin ve belli bir zamanda o dönemin oluşmuş toplumunun da bir toplamıdır. Yeni bir başlangıç ve doğru bir başlangıç yapmak için tüm insani çıkışları ve toplumsal inşaları hassasiyetle ve büyük bir titizlikle anlamak ve özümsemek gerekir.

Tarih tanımları ve uygarlık tanımları devletli oluşuma göre yapıldığı için gelişme ve ilerlemeye bakış açısının merkezinde de iktidar olacaktır. Gerçekte gelişme nedir? Devlet ve iktidarın olmadığı dönemlerde (M.Ö.13.000-4000) önemli gelişmelerin yaşandığı biliniyor. On bin yıllık ana-kadın düzeni bütün insani gelişmelerin kaynağıdır: Bu binlerce yıllık süreci sadece yerleşim (ilk köyler) toprağı ekip biçme, hayvanları evcileştirme ve bazı araçların kullanıldığı bir dönem gibi ele alamayız. Bu süreçte ahlak üzerine kurulmuş insani tüm değerlerin toplumsal oluşumu ve derin kültürü olarak görmek gerekir. Özgürlük, eşitlik, sevgi, saygı, cömertlik, şefkat, birlik, paylaşım, kısacası özgür bilince ve doğru insani ilişkilere dair ne varsa bu tarihsel dönemde oluştu. Ama uygarlık tarihinde bütün bu yaşam ve değerler ‘vahşilik’, ‘barbarlık’ olarak gösterildi. Sadece üretim araçlarının geliştirilmesi, görkemli tapınak ve saraylar, fetih savaşlarıyla ve bunun ‘kültürüyle’ insanın gelişimini açıklamamız mümkün değil. Çünkü önemli olan insanın özgür bilinci ve toplumsallık için oluşturduğu değerler ve toplumsallığın böyle oluştuğunun açık gerçekliğidir.

Uygarlık tarihi araştırmacıları devletsiz ve iktidarsız bir gelişmenin olamayacağını savuna geldiler. Günümüzde de bu anlayışta içselleşmiş bir tutuculukta ısrar edilmektedir. Savunmanın temeline 'icatları' koymayız: İcatların devletsiz dönemde çok daha yoğun ve nitelikli olduğunu biliyoruz. Bu olguda bağımsız gelişen icatlara iktidarların el koymaktan başka bir katkısı yoktur. Uygarlıklı gelişmeye baktığımızda, karmakarışık devlet aygıtı ve zor örgütlerinin oluşturulmasından başka nedir? Bunlar olmadan çok daha büyük gelişmelerin ve refahın olacağı açıktır. Gelişmiş ülkeler (Avrupa Birliği ülkeleri, Avustralya, Yeni Zelanda) bugün devleti ve zor aygıtlarını küçültmüyorlar mı? ABD'de Demokrat Parti, devletsiz bir yapılanmayı bile tartışma gündemine alma ihtiyacı duyuyorsa, devleti gelişmenin önünde artık engel olarak görmesindendir. Bu ağır yükü taşımada insanların ve doğanın tahammülünün kalmamasındandır.

Günümüzde kendisini bu düşüncelerden koparabilmiş çok az sayıda bilge insan vardır. Bu bilgiler gelişmenin önünde en büyük engelin, devletli, iktidarl uygarlık ve buna göre şekillenen insanlar olduğunu söylüyorlar. Çünkü devlet her şeyden önce büyük el koyma ve zor aygıtıdır. Kamusal yönü önemli olmakla beraber egemen olanlara, iktidarlara hizmet etmektedir. Oysa kamusal alan daha devletleşmemiş kentlerde ilk ortaya çıkan ortaklık, paylaşım, ihtiyaçları karşılama ve kendini gerçekleştirmek için oluşturulan kurumlaşma biçimidir.

Kent Devletleri Köleliği Geliştirdi

Kent iktidarı, doğal toplumdan uzaklaşmanın başlangıcıdır. İnsanlar arasındaki ilişkileri bozarak, zihinsel çarpıtma ve soygunu da büyük törenlerle yapma; kaderine boyun eğmiş 'inançlı' insanlar yaratarak, sömürü yönetimini kolaylaştırarak ve en önemlisi de yalanı gerçeğin yerine koyarak oluşturuldu. Kentte kadınla başlayan önemli bir köleleştirme süreci başlamıştı. Köleleştirme kentin dışında tutsakların getirilmesiyle yaygınlaştı. Bu köleler tapınak inşaatlarında ve tarımda kullanılıyordu. Ama en önemlisi, ciddi olanı seri üretim alanlarıydı. Sümer kenti Nippur'da bulunan tabletler bu anlamda öğreticidir.

‘Krallık Yün Dairesi’ yılda 6.435 ton ham yün (yapağı) işletmesinden sorumlu olup, bunun işlenmesi için devlet malı olan 9 bin dolaylarında kadın ve erkek köle çalıştırdı. Sadece keten işlemede uzmanlaşmış bir ünite, ortalama ‘230 kadın ve kız’ üretim yapıyordu.’ Nippur’da (Kent nüfusu 150 bin civarındaydı) bu çapta 35 ünite bulunmaktaydı. Bugünkü tekstil işletmelerine baktığımızda değişen önemli bir şeyin olmadığı açıktır. Metal yerine bu ‘ağır endüstri’ o zamanın (M.Ö 2700) koşullarında yeni kurulan uzak kolonilere yükte hafif ve pahada ağır pazarlanabilir ticaret malı olarak gönderilmesinin önemli olduğunu göstermektedir. Zamansız, ağır koşullarda çalışan ‘kölelere: arpa tayını (şe-ba), yağ tayını (i-ba), yün tayını (sig-ba), emer buğday tayını (ziz-ba), un tayını (zid-ba), urba tayını (tuğ-ba) ve barınak veriliyordu.’ Bugünkü tekstil işçilerine verilen ücret acaba bu ‘tayınlara’ karşılık geliyor mu?

Aynı hikâyeyi 18. yüzyıl İngiliz, Hollanda tekstil sanayisinde daha büyük bir gaddarlıkla nasıl yürütüldüğünü görmek mümkündür. İngiliz tekstilinin hammadde ihtiyacını karşılamak için Keltlerin nasıl yurtlarından edildiği, göçertildiğini ve ülkelerinin koyun yetiştirmek için nasıl bir meraya dönüştürüldüğünü Marks, Das Capital’de çarpıcı bir şekilde anlatmaktadır: **‘Boşaltılmış ülkelerinin sahillerine sığınan Keltli bazı gruplar yarı balık, yarı insan olarak yaşamaya başladılar. Keltlerle koyun sürüleri yer değiştirdi.’** der.

Günümüzde ‘Yeşil Kuşak Projesi’ni sadece jeopolitik bir strateji olarak görmemek gerekir: Bu coğrafyadaki (Ortadoğu) toplumsallığı yeniden oluşturma ve tarihsel toplumsallaşma odağı olma misyonundan uzaklaştırma ve bu alandaki tarihsel yeteneğini yok etmedir. İslami Rönesans yerine sahte dinsel düşüncelerle zihinleri boşaltma, umut ve ideadan koparmadır. İnsanlar için geçerli, anlamlı olan tüm tarihsel ve toplumsal değerlerin yeniden ters yüz edilmesidir. Tek kelime ile büyük çarpıtmadır: Birazcık karınları doldurma, niçin yaşadıklarını unutturma, tek tipleştirme, iktidara, ranta ve günaha bulaştırmadır. Edilgen, duyarsız, dogmalarla zehirlenmiş, önünü göremeyen bir toplumsallık yaratmadır. İktidar ve hegemonya yalnız, ‘üretim’ güç üzerine kurulmaz, zihinsel arka planı çok daha tehlikelidir. Çok daha yıkıcıdır.

Tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan bütün insani evren bakış açılarında, direnişlerinde, utku ve gelişmelerinden sonra iktidarla bütünleş-

meyi görmemiz mümkündür. Bu talihsiz durumu örgütleme, zor aygıtı oluşturma veya tarihe ters bir yaklaşım içerisinde olmalarından mı kaynaklanıyor? Yeni bir başlangıç için belki de insana verilen önemin göz ardı edilmesinden kaynaklanıyor.

Üretim gücü üzerine yapılan değerlendirmeler, insan üzerine yapılan değerlendirmelerden bin kat daha fazladır. Bozulan bir ekolojik toplum ve zihniyet sınırlı bazı çabalarla sağlıklı bir şekilde düzeltilemez. Evren bakış açısını sağlam kavrama, karşıt görüşleri iyi tanıma ve boşluk bırakmama, iktidar ve devletten uzak durma hakikatin zaferi için temel olandır. Birçok peygamber, filozof ve bilge bunu muhakkak ki gördü. Ama ardıllarının aynı kesinlikte gördüğünü söyleyemeyiz.

Hazreti Muhammed Medine'den Mekke'ye dönerken şu sahih hadisi söyler 'Küçük cihat bitti sıra büyük cihatta!' 'Küçük Cihat' Bedir, Hendek, Uhud savaşlarıdır. Büyük cihat nedir? Sadece ibadet, umre gibi biçimselleştirilmiş özünden boşaltma ve göstermelik şeyler değildir. Her şeyden önce özgürlüktür, eşitlik ve adalettir, iyiliktir, harama el uzatmamaktır, dürüstlük ve doğruluktur, vicdan ve merhamettir, şefkat ve sevgidir, kibir ve egemenlikten sakınmaktır, iktidar ve güçten uzak durmaktır, nefsin terbiye etmektir, karıncayı incitmemektir, suyu heba etmemektir, ağaç kesmemektir. Mütevazı yaşamaktır. Büyük cihat, Ebu Süfyan'ların çıkarlarıyla, Muaviye'lerin iktidar hırsıyla mücadele etmektir.

Ama bugün 'yeşil kuşak okullarının' o küçücük öğrencileri sadece 'zenginlik' dendiğinde ayağa fırlayıp coşkuyla alkışlıyorlar. Onlara ilk öğretilen sermayeye saygıdır. İktidar hırsını aşılamaz. Korkunç bir bireyciliktir. Burada sermayeye düşmanlık öğretilsin demiyoruz. Ama İslamiyet'in sahip çıktığı insani değerlerin öğretilmesi neden bir kenara bırakılıyor. ABD, AB İsrail ve diğerleri için, ümmeti 'uysal koyun' yapmaktan ve kendi çıkarlarına göre şekillendirmekten başka nedir? O yeneden toplumsal yapılanma olan 'Büyük Cihad'ın içi boşaltılarak tam bir ikiyüzlülük ve hayâsızlıkla 'yeşil kuşağa' kurban ediliyor mu?

Sadece Ortadoğu'da Sümer'lerde ve diğer yerlerde değil, bu yozlaşmanın en dibe vurduğu ilk Çin hanedanlık dönemine ait belgeler de oldukça öğreticidir. Siyaset sanatına ilişkin büyük 'Ç'nin klasiği Efendi Şang'ın Kitabı'ndaki (Şang Tzu-M.Ö 221-207) insafsızlık 'Machiavelli'nin sınırlı hayallerinin çok ötesindedir.

Çu hanedanının son yıllarına ait vasiyetname: **‘Eğer bir ülke güçlüyse ve savaş yapmıyorsa, içerde kargaşa çıkar ve Altı Kurt, yani rit ve müzik, şiir ve tarih, iyiliğin ekilmesi, insan sevgisi ve yaşlılara saygı; içtenlik ve doğruluk, saflık ve birlik; iyilikseverlik ve ahlak; savaşın kötülenmesi ve katılmaktan duyulan utanç değerini yitirir.’** Onur gibi bir ‘saçmalık’ üzerine yazılan ise: **‘Eğer düşmanların yapmaktan utanacağı şeyler yapılırsa, avantaj elde edilmiş demektir.’** En açık haliyle Çu vasiyetnamesinde: ‘Erdemlilerin kötüler üstünde egemenlik kurduğu bir ülke düzensizlikten zarar görecektir ve dağılacaktır; oysa kötülerin erdemlileri yönettiği ülke düzen sahibi olacak ve güçlenecektir.’ Kim bilir yeni iktidarların gizli belgelerinde halkları düşürmek için daha neler vardır.

İktidar vasiyetnamelerinde ve gizli bilgilerinde böyle çokça örnekler verilebilir. Bu uğursuz yazgının karşısında, bütün zamanlarda toplumları alt üst eden peygamberlerin, felsefecilerin, mürşitlerin, bilgelerin, halkların görkemli çıkışları olmuştur. Bu çıkışlar insanlık trajedisini bir nebze de olsa hafifletmiş, umut ve iddiadan kopmasını engellemiştir. Yetersiz de olsa bu çıkışları küçümseyemeyiz. Ekolojik toplumun tarihsel dayanaklarına esas olan bu çıkışlar iyi irdelenirse, her yerelde daha sağlıklı bir yapılanma ortaya çıkacaktır.

İlk Tao çıkış döneminde; Şang Tzu Kitabı’na karşılık Lieh Tzu Kitabı’nda daha insani bir yaklaşımı, bir reform ve doğaya duyulan özlemi ve uyumu bulabiliriz:

Taocu yapıtlardan biri olan (Lieh Tzu: M.S.3.yy) ‘İnsanların huzur bulmasını engelleyen dört şey var’ diyor; ‘birincisi uzun yaşam, ikincisi ün, üçüncüsü rütbe, dördüncüsü zenginlikler. Bunlara sahip olan insan hayaletlerden korkar, insanlardan korkar, iktidar ve cezadan korkar. Böylere kaçak denir. Yaşamlarını dış etkenler yönetir. Ama kaderlerini izleyenler uzun yaşam istemezler. Şeref peşinde olmayanlar ün istemezler. İktidar istemeyenler rütbe istemezler. Ve hırslı olmayanlar zenginlik istemezler. Bu tür insanlar için doğalarıyla uyum içinde yaşıyor denilebilir.’

Geç Tao (Yol) döneminde (Tao ilk çıkışta reformcu bir yaklaşımı esas alırken, geç dönemde iktidarın denetimine girdi ve onu tamamlayan bir anlayışa büründü) yeniden sistemin hizmetine girme noktasında, ‘Prens’in artık ‘bilgece’ konuşmadığı, iktidarla bütünleşmenin tipik bir örneğine dönüştü:

‘Prens halkının karınlarını doldururken zihinlerini boşaltmalıdır. Eğer halk bilgiden yoksun olursa arzuları da olmayacaktır. Eğer arzuları olmazsa insanlar için yapılması doğal olandan başka bir şey yapmayacaktır.’

İnsanlar için doğal olan şeylerden kasıt ise Nippur’daki ünitelerde tayın (maaş) karşılığında çalışan kölelerin emeğidir, büyük ‘inançla’ sadece boyun eğmeleridir. Arzusuz, duygusuz birer ‘araç’ haline gelmelelidir. Yeniden ve çok daha derinlikli bir köleleşme biçimidir. Başka nedir?

Kentlerin Doğuşu ve Hiyerarşi

Yeni ekolojik demokratik kentleri geliştirmek için, kentlerin ilk oluşumunu derinlemesine incelemek gerekir. İlk kentler Mezopotamya’da oluştu. Gerek Sümer sahasında ve gerekse Horit-Guti-Kassit sahasında zamandaş olarak ortaya çıktıklarını varsayabiliriz.

Zaman açısından Uruk-Eridu ile Amid-Urfa ve Antakya aşağı yukarı aynı dönemin kentleridir. Sümer kentleri devletleşmiş ama Verimli Hilal kentleri genellikle devletleşmemiştir. Verimli Hilal kentleri hâlâ ayakta, ama Sümer kentleri yaşamdan kopmuş ve birer kalıntı durumundadır.

Mevcut tarih anlayışı uygarlığı kentleşme ile açıklar. Bu tamamıyla doğru bir tespit değildir; kenti olmayan uygarlıklar (Orta Asya’daki Türki gelişmeleri, Moğolları örnek verebiliriz) olduğu gibi kenti olan, ama doğal toplumdan kopmamış yapılanmalar da (Şehrazor, Çolemerg gibi) vardır.

Her şeye rağmen bu kentsel gelişmeleri küçümseyemeyiz. İlk defa bu kentlerde zaman üçlüsü (geçmiş-şimdi-gelecek) bir arada yaşandı. Çok çeşitli toplumsal yapılarıdaki insanları bir araya getiren, ilişki ve etkileşim içine sokan ve yazı ile bütün bu ilişkileri kayda geçirerek, bir örgütlü geçmiş olarak bütünleştiren ve belirli bir merkezde toplayan kapsamlı yapılar, kültürler ortaya çıktı.

Kentler ve uygarlıklar arasındaki farklılıklar gizli bir birliği saklamaktadır: İnsanın birliğini, farklı yapıların ve kültürlerin, inançların bir arada ve genellikle barış içinde yaşamalarını. Devletleşmemiş ilk kentlerde kültürel ve tarihsel farklılıklar, pek az değişen tek bir yazarın eseri gibidir. Oluşumlarına baktığımızda örneğin, Dicle Irmağı’nın kaynaklarına, orda görkemli Hilar Mağaraları ve Çayönü ile Fis Ovası’ndaki yüzlerce höyük ve Karacadağ’daki bitki çeşitliliği, özellikle halen seksene yakın buğday türünün bulunması ve bugünkü İçkale dediğimiz ilk akre-

polde (tapınak, eğitim merkezi, yönetim merkezi, pazar, depolar) bir merkezileşme yarattığı açıktır. Amida Höyüğü ve ilaveleri ile günümüze kadar ayakta kalabilmiş ve geçmişin işaretlerini onurla taşımıştır. Otuzdan fazla uygarlık bu kentte yaşamış ve her biri kentin anılarını koruyarak saygı duyduklarını ifade etmişlerdir. Aşağı Dicle ve Fırat kıyılarına yerleşen topluluklar, Eridu (Ebu Şehreyn), Ur (Tel Mukayyes), Uruk (Varka), El Ubeyd gibi küçük köylerde yaşıyorlardı. Ubeyd adıyla anılan kültürleri neolitikti. Bu köylerde yaşayanlar sulama teknikleriyle tarım yapar, arpa ve buğday yetiştirir, meyve olarak hurma ağacını bilir, sığır, koyun, keçi besler ve balıkçılık yaparlardı. Tek biçimli bir mimari, birbirinden farklı olmayan mezarlar ve mezar eşyaları vardı. Burada neolitik kültür iki bin yıllık süre ile varlığını sürdürdü. M.Ö 4000 yıllarının sonlarında köyler kente dönüştü ve hiyerarşik (iktidar ve devleti içeren) bir başkalaşıma uğradı.

‘İlk hiyerarşi kurulduğunda ve toplum adına ‘tecrübe’ ve ‘uzmanlığın’ önem kazandığı durumlarda, adına ne dersek diyelim, devlet veya otorite fark etmez, yararlılık beklenir. Toplum eğer devleti ve otoriteyi (iktidarı) hepten olumsuzlaştırmamışsa, bu iki yararlılık beklentisi nedeniyledir. Yani devlet ve otorite adına tecrübe ve uzmanlık bekleyerek işlerini kolaylaştıracığını sanmaktadır. Katlanmasının en önemli gerekçeleri bu iki etkendir. Tecrübe herkeste bulunmaz. Uzmanlık da herkesin işi olamaz. Fakat otorite ve devlet, tarih boyunca bu iki haklı beklentiyi istismar ederek, en tecrübesiz ve uzmanlıktan yoksun beceriksizlerin hukuk yerine entrika, tecrübe yerine aylaklık alanı haline getirdi. Büyük yozlaşmalar ve felaketler bu büyük saptırma ve tersyüz etmeyle yakından bağlantılıdır.’

İlk kabileler, kentler geliştiğinde, beraberinde farklılaşma da başladı. Bu birliği zenginleştiren, farklı arayışlara sokan, yaratımları, buluşları açığa çıkaran bir gelişmeydi. Ana-kadın deneyimi yanında, yaşlı bilge- nin, şefin tecrübeleri de önem kazandı. Çömlekçilerin ve yapı ustalarının yeteneklerini de küçümsemek gerekir. Bir çömlekçi toprak ana ile konuşabildiği ölçüde yeteneği gelişir. Yaptığı iş anlam kazanır. Tüm bu gelişmelerin yanında içinde yaşanan doğanın iyi ve ayrıntılı değerlendirilmesi de önemlidir. Doğa ile kurulan bağların gücü oranında gelişme ve kendini sürdürebilme imkânı olur. Toplumsal hafıza doğaya ters düş- tüğünde yıkım ve felaketler başlar. Bundan dolayıdır ki ilk kurulan kent-

lerden günümüze kalanların sayısı yok denecek kadar azdır. Uruk, Eridu, Lagaş, Nippur, Ur (Urfa), Kiş, Ninova, Babil, Arbella (Erbil) ilk dokuz kentten sadece iki, üç tanesi günümüze kadar gelmiştir.

Hiyerarşi ilk haliyle yararlıdır, belki de işleri kolaylaştırmak için, tam zamanlı bir yoğunlaşma, bir rol ve koordinasyon amacı taşımaktadır. Gelişen ve büyüyen toplum böyle bir oluşuma ihtiyaç duymuş olabilir. Temel şekillenmesi, ana-kadında somutlaşan biliciliğin, şıfacı ve sağaltıcılığın, ritüelleri yönetme ve geleneği, töreyi sürdürme özelliklerinin daha geniş bir yapı içinde ele alınmasıdır. Çömlekçinin, duvar ustasının, madenlerden yeni araçlar yapan zanaatkârın da buna eklenmesiyle ciddi bir yapı ortaya çıkar. Bu yapı farklılaşmış, ayrıcalıklı bir yapı değildir henüz. Genel anlamda tartışan, kararlaştıran topluluğun tamamlayıcı bir parçasıdır. Artık ürüne el koyma, zora başvurma, hile, yalan ve kurnazlığı tanımayan bir oluşumdur.

Burada artık değere el koyma ve ayrıcalıklı yaşam henüz bilinmediği için, toplumun ahlaki ve politikası böyle bir oluşuma meydan vermediği için, yozlaşma, kötüye kullanma yoktur. Kısacası tarihsel ve toplumsal zemin oluşmamıştır. Hiyerarşiyi tersine aldığımızda, günümüzde, bozulmuş bir toplumsal zemin olduğu için birçok özgür politik ve ahlaki deneyim geliştiği halde kısa zamanda yozlaşmalar ve bozulmalar yaşanmaktadır. Hiyerarşide birazcık yer edinen bir bireyi iki seçenek beklemektedir; dürüstlüğü koruduğunda, toplumun ahlaki ve politik değerlerine ters düşmediğinde dışlanma ve işini kaybetme, ya da yozlaşma ile toplum aleyhine bir konuma düşerek mevcut sistemin bir parçası haline gelme durumu yaşanmaktadır. Bu tuzağa düşülmemesi için toplumu yetenekli ve uzmanların oluşturduğu hiyerarşik topluluğun iyi kalpliliğine ve merhametine terk etmemek gerekir; bu yüzden işyeri meclisleri, yerel meclis ve platformlar zorunlu bir ihtiyaçtır. Yozlaşmayı büyük oranda önleyen ve gerçekte halkın denetimini sağlayan yapılanmalardır.

Yararlı hiyerarşi veya ilk haliyle hiyerarşi bir nevi iktidar biçimlenmesidir. Önemli bir farkla esas karar gücü toplumdur. O zaman bu biçimiyle daha çok bir icra organı veya bakanlar kurulu gibidir. İktidarın ilk oluşum biçimiyle ifade ettiği anlam, ihtiyaçları karşılamadır; yani kelimenin etimolojik anlamı, ‘tedarik eden’ organ anlamındadır. Bu, evden, aileden, klandan başlayan çok eski bir süreçtir. El koymayı, sömürmeyi, ayrıcalıklı yaşamı tanımayan zamanlarda, doğal toplumda şekillenmiş ve sadece ihtiyaçları karşılamayı esas alan bir bakış açısını içermekte-

dir. Yukarı Mezopotamya'nın, Verimli Hilal'in genişleyen, büyüyen toplumsal yapısı içinde yer bulmuş ve ilk haliyle bu coğrafyada ortaya çıkmıştır. Burada iktidarın ilk etimolojik kelime karşılığı 'şıyan' yani 'yeni yaşam'dır. Kent algısı içinde başka bir etimolojik özellik kazanır ve 'karin' 'uzman çalışanlar' anlamını kazanır. Bu ilk haliyle iktidar çıkışı masumdur ve devlete yol açma işaretlerini taşısa da (bir anti-tez olarak) toplumun aleyhine değildir henüz. Yararlıdır. İşlevsel bir yapılanma özelliği taşımaktadır. Ana-kadın geleneğinin özünü taşıyan, daha karmaşık ve büyüyen toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıkmıştır.

Devletin ortaya çıkışı, ilk şekliyle bu mirası (hiyerarşik toplum mirası) hemen reddetmez, uzun bir geçiş süreci takip eder. Bu miras öyle sıradan öğrenmelerle, eğitimlerle kazanılan bir durum değildir. Mutlaka doğal bir evrimi 'uzun süre' kavramı içinde ele alınması ve her bir toplum için ayrı ayrı çözümlenmesi gereken temel bir kavram durumundadır. Sadece uzmanlık, tecrübe, yetenek ile de açıklanamayan, ama kültür ve ekonomi bilgisi de gerektiren yararlı hiyerarşi ve onu şekillendirdiği toplumlar zaman içerisinde iki seçenekle karşı karşıya kaldılar; devletleşme veya kıra çekilip özgür yaşamı tercih etme. İnsanlığın hikâyesi birçok mekân ve zamanda bu şekilde gelişti.

Agade'nin Laneti

Agade bir Akad başkentidir. Bundan belki de 4500 yıl önce Aşağı Mezopotamya'da, o zamanki Sümer kentlerinden esinlenerek kurulmuştur. Agade'yi kuranlar Arabistan Yarımadası'nın Amoritli (Samiler, Araplar) göçebeleri idi. Kralları Sargon'du. Sümer tabletlerinde, Aşağı Mezopotamya'ya 'çekirge sürüleri' gibi üşüşükleri ve istila ettikleri yazılır.

Agade, yapay bir kenttir. Tıpkı Mısır kentleri gibi. Herhangi bir yer seçilmiş ve belki de askeri bir bakış açısıyla ele alınmış, ekosistemler gözetilmeden öyle kurulmuştur. Sümerlerin tarihi zenginlikleri, hazineleri buraya taşınmış ve tapınaklar yağmalanmış, Agade'ye tıka basa doldurulmuştur. En önemlisi de Tanrı Enlil'in Tapınağı'nın yağmalanması ve Agade'ye taşınmasıdır. 'Lanet' bu tapınağın yağmalanması üzerine gelişir. Günümüzde de Paris, Londra ve Newyork müzeleri dünyanın ve tapınaklarının yağmalanmasıyla dolup taşmıyor mu? Ama o zaman ki 'lanet' halkları tanımama, kabul etmeme, reddetme biçimiydi ve etkiliydi.

***Agade yollarını dikenler kaplasın
Rıhtımında gözyaşı döken kamışlar bitsin
Ağlama otu bitsin, yürek yatıştıran çiçekler yerine
Sefaletten çocuklar uyuyamasın
Akrepler dolaşsın sokaklarında***

Akad Kralı Naram-Sin zamanında tüm bunlar oldu, Agade zaman-
dan ve mekândan silinip gitti. Bir im ve işaret olarak kaldı. Amorit gele-
neği göçebelikten geliyordu. Yeteri kadar karmaşık bir toplumu sevk ve
idare edecek tecrübeli ve yetenekli uzmanları yoktu. Kentsel süreçleri
yoktu ve kenti tanımıyorlardı. En fazla aşiret düzeyinde bir hiyerarşi de-
neyimi vardı; o da çölün sınırlı tercihleri ve zenginlikleri içinde. İşbölümü
ve kolaylaştırıcı bir rolü olan yararlı hiyerarşi, sadece yönetim olarak şe-
killendiğinde; ihtiyaçları karşılama yerine çıplak bir zor ve despotizm ola-
rak ortaya çıkar. Akadlı Sargon geleneği böyle bir gelenektir.

Bu despotik durum ve sınırlı birikim çok yönlü bir toplumsal yapı ve kent
diyebileceğimiz detaylı bir organizasyonu kaldıracak bir düzey de değildi. Tabii
ki bu günah değil, ama bir süreci atlattırken doğayı görmezden gelmek, top-
lumu görmemek ve kanalizasyon, temiz su havzalarını korumayı bilmemek
onlara felaket getirdi, lanet getirdi. Hastalık, veba Agade halkını tüketti, pis ko-
kular onları zehirledi ve Agade'yi terk ettiler. Gittiler.

Reel sosyalizm döneminde de Kazakistan, Tacikistan, Moğolistan
bölgelerinde de zorunlu iskân yasaları göçebelere uygulandı; kentler, loj-
manlar inşa edildi. O zaman bu halkların göçebelere, özgür kırların in-
sanları, lojmanların yanına çadırlarını kurdular ve yapıları kullanmadılar.
Tabii ki her etnisite veya göçebe topluluk bu şekilde yaşamadı. Örneğin
ilk Anadolu ve Mezopotamya'ya gelen Türk etnisiteleri uzun bir yerle-
şim ve uyum süreci yaşadılar ve kendilerine uygun kentler de inşa etti-
ler. Amerikalı göçmenlerin de hikâyesi farklıdır. Oradaki ilk kentlerde
gerçekte halk demokrasisi uygulandı.

Sonuç olarak bir olgu reddederken neden ve niçin sorularını ger-
çek içerikleriyle tanımlamaktır. Otorite ve devlet, tarih boyunca tecrübe
ve uzmanlığı istismar ederek, içeriğini boşaltarak, bazen kan bağı ve
bazen de sadece gücü esas alarak toplumun başına bela olan ve taşınması
zor bürokratik bir yapıya dönüştürdü. Büyük yozlaşmalar ve felaketler,
bu büyük saptırma ve tersyüz etmeyle yakından bağlantılıdır. Günü-
müzde de bu körlük ve gaflet birçok özgür yapıyı tehdit etmektedir.

Sosyal Yaşam Alanları

Tarih olarak, insan topluluklarının milyonlarca yıl süren ve zorlu mekânlarda geçen, çok acılı, felaketli zamanlarda büyük mücadele isteyen çabaların sonucunda daha gelişkin, özgün topluluklar oluşturulmuştur. Bazı olanaklı mekân ve dönemler toplumsal sıçramalarda belirleyici olmuştur. Bu coğrafyalardaki yaşam biçimi, ilişkiler, davranışlar, duygular, doğa algılamaları bir yontunun, bir tablonun, bir rölyefin, bir kitabenin ve bir tapınağın tarihsel-sanatsal anlamı kadar değerlidir. Bu sosyal yaşamlar tarihi eserler gibi korunmalıdır.

‘Sosyal yaşam, anlamına erişilmeyen, fazla bilinmeyen bir kavramdır. Anlamını bilseydik hegemonik sistemler altında lime lime edilen sosyal yaşamımızın amansız savunucuları olurduk. Sosyal yaşamda bilgelik değil cehalet egemendir’ der çağın büyük bilgeleri.

Öncelikle tek düze, tekil, sınırsız her yerde benzer sosyal yaşamlar yoktur. İzafî yaşam demek biricik, tekil yaşam demektir. Evrensellik tekil yaşam olmadan gerçekleşemez. Her tekil de evrensel olmadan yaşayamaz.

Her bakımdan, tarihsel olarak toplumlar açıklama gücüdürler. Bir köy, bir sokak, bir kabile ve aşiret, bir dernek, bir sendika ve cemaat da olsa açıklama gücüdürler. Eski ve tarihsel bir hakikati açıklarlar. Ekolojik toplum bakışı içerisinde bunları asla küçümsememek gerekir. Bir çiçek, bir kuş, bir pınar, bir ağaç, bir böcek nasıl doğayı-evreni açıklıyorsa onlar da öyledirler. **‘Hakikati açıklayamamak en ağır kölelik, asimilasyon ve soykırım durumunu ifade eder ki bir nevi var oluştan kopma, gerçeklik olma durumundan düşmek demektir. Anlamsız kılınmış toplum ve birey, başka öznenin hakikati içinde erimiş, kimliğini yitirmiş varlık anlamına; daha doğrusu anlamsızlaşmış varlık haline uğramış demektir.’**

Çağımız paradigmasında nesneler fetişleştirildiğinde, sosyal yaşamın anlamından uzaklaşma başlar. Bu öyle farkında olunan bir süreç değildir; ekonomi, eğitim ve medya kuşatmasında gerçekleşir. Bu yabancılaşma ve yalnızlaşma tam da bir delilik durumudur. Asabı bozulan zayıf birisi nasıl sağını solunu kırıp dökmeye başlarsa; kimliğini, dilini, kültürünü, kısacası sosyal yaşamını kaybetmiş birisi de öyledir. Sistem böyle bireyleri nesnelerle, güdülerle, tüketimle sakinleştirir. Pozivitizm böyle bir delilik yaratımı ve hakikatsiz yaşamdır. İnsanlar etraflarını yıkıp yaşıyor ve doğayı amansız kirletiyor. Doğadan uzaklaştıkça da yaşama say-

gısı kalmıyor. Gelecek kuşakların yaşamları yok ediliyor.

Bu sadece bireyler için geçerli değildir; lakin kurumlar ve hükümetler için de geçerlidir. Yoksa ülkemizi çöle çevirmek, kırsalı boşaltıp kentlere tıkamak için bu kadar saldırganlık sergilenir miydi? 700 adet HES (Hidroelektrik Santral) kararı ve 1600 yeni maden arama ruhsatı verilir miydi? Dağları, ormanları deşmek, yollar açmak, çevreyi bir enkaz yığına çevirmek, köylülerin suyunu kesmek ve yok etmek ve geriye hiçbir şey bırakmamak geleceği yok etmek değilse nedir? Kaynak, kalkınma için bunları mı yapmak gerekir?

Kırların boşaltılması, işsiz ve aylak kentlerde halkın toplanması acımasız bir toplumsallığa yol açıyor. İnsanların, doğanın ve ülkemizin uyumu ve dengesi bozuluyor. Bunun en somut örneği, eğitim kurumlarımızda ve özellikle YİBO'larda yaşanıyor. Buralarda sadece çocukların dilleri ve kültürleri yok edilmiyor; en önemlisi şefkatleri, merhametleri, inançları, güzellikleri de yok ediliyor. Belki bu okullardan bazı önemli şahıslar da çıkıyor, lakin yaşam içinde yaralıdırlar. Yaratıcılıkları, toplumla bağları, sosyal yaşam alışkanlıkları ölmüştür. Tarım politikalarını yıllardır yürüten bakanımız bu gelenekten gelmektedir. Coğrafya ve mekân algısı yok olmuştur. Yoksa bu tarım politikasını sosyal yaşamı olan ve doğa dostu olan biri uygulayabilir mi?

Cumhuriyetin ilk kuruluş yıllarında, politika kendine yeterlilik üzerinde kurulmuştu: Çünkü çaresizlikten değildi. Tarım, toplumun maddi ve manevi kültüründe tarihin en köklü devrimidir. İnsan toplumu esas olarak tarımın etrafında şekillenmiştir. Tarımsız toplum düşünülemez. Tarım, sadece beslenme sorununun çözümünü değil zekâ, dil, nüfus, yönetim, savunma, yerleşme, din, teknik, giyim ve etnik başta olmak üzere temel maddi ve manevi kültür araçlarında köklü dönüşüm ve gelişmeler sağlar. Sosyal yaşamın coğrafyası-mekânı da, bedenleşmesi de bu olguya bağlıdır. Tabii ki teknoloji kullanılacak, insanların çoğalan ve karmaşıklaşan ihtiyaçları esas alınacak; lakin toplumsallık ve doğa tahrip edilmeden bunlar yapılacak. Sosyal yaşamı ve doğayı çölleştirdikten sonra o teknolojilerin ne anlamı olacak? Çağımız bu politikaları reddetme noktasına geldiği halde neden bu politikalar ısrarla uygulanıyor? ***“1863 yılında Amida’da üretilen sebze ve hayvan ürünlerinin toplamı 800.000 sterlindir. 53.500 St.’lik buğday, 73.750 St’lik arpa, 3.000 St’lik zeytin, 1.500 ton süzme tereyağı, 400 ton peynir, 1.000 ton yün, 120 ton tiftik, 680 ton mazi, 481 ton ipek, 2.722 kg bal-***

mumu, 68.040 kg donyağı, 80.000 St'lik rakı, 6.000 St'lik kuru meyve, 3.000 St'lik bal ve 124.000 St'lik pamuk. İhracat için uygun olan yerli imalatlar arasında maroken derisi en önemlisidir. Yerel ve ev tüketimi için tekstil imalatı epeyce fazla; gönderilen malların yıllık değeri 7.000 sterlin olarak hesaplandı. Dokunmuş kumaşların üretiminde yaklaşık olarak 5500 dokuma tezgahı kullanılıyor. Mallar çeşit olarak sıradan pamuklu elbiselerden zengin nakışlı ipeklilere kadar değişiyor.

(...) Gिरerken bu çerçevede bol miktarda bulunan bir çeşit kara taşlardan yapılmış olan Diyarbekir'in güzel görünümünden ve aynı zamanda karanlık havasından derin bir şekilde etkilendim. Yerleri kaldırım taşlarıyla özenle döşenmiş birkaç dar sokaktan geçtim; burada her halkın kendine has kıyafetleri vardı: İşi başından aşkın insanların koşuşturduğu, çok güzel görümlü birkaç pazardan; aynı zamanda dükkânlarla çevrelenmiş iki küçük meydandan geçtim; sonra da daha düz ve daha geniş bir sokaktan geçerek, benim için, bu bölge şartlarına göre çok rahat bir odanın hazır beklediği kervansaraya vardım.' (Seyahatnamelerde Diyarbekir, M. Şefik Korkusuz)

Tarihi bir dokuyu, bir sit alanını ele aldığımızda, orada canlı bir üretim, sosyal bir yaşam vardır. Sadece günümüzle karşılaştırdığımızda kentlerin ve üretimin ne hale getirildiğini görebiliriz. Yerel üretim tamamıyla çöktürülmüştür. Yine sadece tarihi değeri, sanat değeri olan eserlerle de bu yaşamı açıklayamayız. Nasıl ki annenin karşılıksız sevgisi ve şefkati ilk insandan günümüze kadar aynı özellikte hâlâ varsa ve ortadan kalkması durumunda, insanın kendisini sürdürmesi olanaksız olacaksa; toplumlar için de sosyal yaşam öyledir.

Bu kentte doğmuş, lakin sosyal yaşamına yabancılaşmış birisi bu karşılaştırmayı nasıl yorumlayabilir? Tarım Bakanı'nın sorumluluğu altında bir yerel ekonomi birçok alanda sıfırlanma noktasına getirildi. Kendi kendine yeterliliği, sistemin ve özellikle küresel sistemin etkisiyle çöktürüldü. Kent, artık üretmeyen ve dışarıdan gelen tekel mallarını satan bir bakkal dükkânına çevrildi: Bağimli, zayıf, işsiz, toplumsallığını kaybetmeyle karşı karşıya kalmış, yaşamın anlamını yitirmiş ve sadece devinen bir kalabalık, bir yığın haline getirilmeye çalışılmaktadır. Bu yok etmelerin sebebi bireyleri, toplumu başka öznelerin hakikati içinde eritme, tekelin azami karına kurban etmedir. Sayın Bakan da bunun bir

örneğidir. Sistem karşısında bütün yoksul toplumların kaderidir. Yukarı Mezopotamya ve Anadolu kentlerinin kaderi aşağı yukarı benzerdir: Belki politik tercihlerle birkaç tanesi kurtarılmış olabilir. Lakin asli tarihi yapıları ve sosyal yaşam biçimleri büyük çapta yok edilmiştir. Mardin, Urfa, Antakya, Kayseri, Sivas, Bursa bunların başında gelmektedir. Son kalan kalıntılar da daha kapsamlı projelerle ortadan kaldırılma ile karşı karşıyadır.

Lalebey ve Alipaşa; Diyarbakır'ın en eski iki mahallesidir. TOKİ, iki yıldır bu iki mahalleyi yıkıp yerine konutlar ve reklerasyon alanı yapmak istemektedir. Sadece rant için bu iki mahallede TOKİ istimlak yapmaya başladı. Diyarbakır Suriçi sit alanıdır. TOKİ'nin amacı ilk önce burada toplu konut yapmak idi. Kent dinamiklerini kendi içinde toplayan Kent Konseyi'nin ve belediyelerin çabasıyla bu ilk planlamadan vazgeçildi. Mahalle sakinleri ile yapılan toplantılarda ise ciddi bir direniş sergilendi. TOKİ'nin bu iki mahalleyi seçmesinin nedeni Suriçi'nin en az bozulmuş, yapılaşmanın genellikle iki katlı yapılardan oluşmasıdır. Yani istimlak bedeli az tutan büyük bir rant alanıdır. Sit alanı, kent ve kültür, yasalar, sosyal yaşam rant için yok edilmektedir. TOKİ'nin planları Suriçi İlçe Belediyesi ve Büyükşehir Belediye Meclisleri tarafından onaylanmadı.

Tabii ki TOKİ'nin yoksul bir kentte yatırım yapması iyidir. Bunu desteklemek de gerekir. Sorun burada kent tarihi kadar eski olan ve sit alanı olan iki mahallenin neden seçildiğidir? Yasadışı bir şekilde buralarda toplu konut ve reklerasyon alanlarının yapılmasıdır. Bu iki mahallenin karşısında ve surların dışında büyük bir gecekondu bölgesi var. Bu yatırımı gecekondu alanına yapsa idi bütün kent tarafından desteklenirdi. Hayırlı ve amacına uygun bir eylem olurdu. Yerel rant çevrelerinin muhakkak ki dayatması ile burayı tercih etti. Aynı sorun gar ve hastaneler için de geçerlidir: Maalesef milletvekillerinin de içinde olduğu bir rant çevresi kenti istediği gibi yağmalamak istiyor: Hükümet yasa dinlemiyor! Diyarbakır kent gerçeği için bu yapılanlar diğer tarihi kentlerimizin de yaşadığı sorunlardır.

Tarihi Suriçi'nde, sokak dokuları, mahalleler sadece tarihsel açıdan değil, sosyal yaşam bakımından da ekolojik toplum için önemlidir. Buralarda yaşayanların ilişkileri, paylaşımları, dayanışmaları mekân kullanma biçimleri, zamana ve insana bakış açıları, ibadet biçimlerini içiçe kullanma özellikleri, ritüellerin çağlar boyunca birbirini besleme ve de-

rinlik kazanma biçimleri ilk kentin kuruluşundan bugüne kadar ki derin maziye ve değişimi içerir. En eski ile en yeniyi birlikte yaşatırlar. Düğünlerine, şöenlerine, gömü törenlerine, yaslarına ve sevinçlerine tüm geleneklerden izler taşırlar. Bu yaşam herhangi bir kent dokusu, site veya gecekondu yaşamıyla karıştırılamaz. Taranan saç ve tırnakların atığını saklarlar; eski bir Zerdüşt geleneğidir. İbadet ederken eski tapınma biçimlerinin de izlerine rastlanır. Müzik ve oyunlarında on binlerce yıllık figürlere rastlanır; en eski ayin biçimlerinin, kendinden geçmenin, transın imgeleri ve davranışları vardır. Konuk ağırlama, karar alma, misafirlik protokolleri eski saray yaşantılarının izlerini, usullerini taşır. Mutfak kültürlerinde tüm zamanların çeşitliliği ve damak zevki vardır: Buradaki sosyal yaşam hem yeni ve hem de otantiktir: Yoksul da olsalar Ulu Camii, Hasan Paşa Hanı ve surlar kadar korunması ve yaşatılması gerekir. İnsanlık mirasıdır, yoğunlaşmış Ortadoğu mirasıdır. İnsanlığın orijinal sosyal yaşam örneğidir. Ve her şeyden önce kentli toplumun açıklama gücüdür.

Burada yaşayanlar bir zamanlar demirci, aktar, dokumacı, ipekcı, si-lahtar, takı ustaları, ayakkabıcı ve duvar ustaları; bu kenti inşa eden ve yaşamını koruyanlar idi. Meslekleri, yetenekleri yıkılmış, lakin anıları ve yaşam yetenekleri dipdiridir. Sağlamdır. Görünüşe, yoksulluğun yıkıcı etkilerine aldanılmamalıdır; Evli Beden ve Yedi Kardeş burçları kadar korumaya değer bir sosyal yaşam derinliği vardır. TOKİ onları kovduğunda asıl kent yıkılır, anlamını, büyüünü yitirir. Geriye bir harabe kalır.

Bu kentin insani yürüyüşleri bu kenti anımsatıyor; o başka hiçbir yerde rastlanılmayan! Onlar gittiğinde kim gül yetiştirecek, kim güvercin uçuracak, o surları kanatlarıyla okşayan. Kim damlarda domates, biber, patlıcan, bamya, nane, kekik, dut, kayısı kurutacak? Tıpkı on bin yıl önce yapıldığı gibi. Kim kahveyi el değirmeninde öğütecek. Kanaviçe, nakış ve oya yapmayı, fal bakmayı kimler yapacak? El işlemelerine kadim zamanların mitlerini, efsanelerini kim işleyecek? Evlerinin duvarlarına Şahmaran ve Kız Kaçırın tablo ve halılarını kimler asacak. Onlar yaşamın anlamını koruyanlardır. Kadim toplumumuzun açıklama gücü olanlardır. Onlar hem tekil ve hem de evrensel olmayı bilenlerdir. Onlar göçertilirse bu kente ve insanların yüzüne nasıl bakarız?

Kent Dindarlığı ve Doğaya Egemenlik

Zihniyet alanındaki tıkanma, entelektüel kriz ve yönetim sanatının tekelleşip entrik hale gelmesi son yüzyılın asli krizidir. Muhtemelen bütün kaosların, umutsuzluk ve çözümsüzlüklerin de nedenidir. 20. Yüzyıl tüm olumsuzluklara rağmen, Aydınlanma Dönemi'nden kalma bazı izler ile entelektüel anlamda, bazı siyasal alanlarında yaşam belirtilerinin olduğu son çırpınışların zamanı idi. Hâlâ yaşayan birkaç bilge ve insanlığın vicdan temsilcileri dışında bilgi anlamında karanlık bir çağın başlama tehlikesi vardır.

Ülkemizde sosyal bilimin durumu, zaten bu karanlık çağı yaşıyor. Âlim kıyımları sonucunda, tam bir zihniyet ve entelektüel yoksunluk süreci başlamıştır. Üniversiteler, kaba, geri ideolojik birer yozlaşmış cemaat ve iktidar yuvasına çevrilmiştir. Bilim adına hâlâ direnen bir kaç namuslu ve gururlu âlim dışında, tamamen bürokratik, sadece doğa ve toplum tahribatı, kültürel soykırım üzerinde yoğunlaşan, tekel çıkarlarını meşrulaştıran, topluma yabancılaşmış kurumlara çevrilmişlerdir. Bu zihinsel yıkıma karşı direnenlerin olması önemlidir. Mehmet Altan da yaşamı boyunca sıradanlaşmamak ve bilime saygı duyduğu için mücadele edenlerdendir. 'Kent Dindarlığı' yapıtı dikkat çekici ve kıymetli bir eserdir. Kişisel anlamda değil, lakin küresel anlamda zihniyet tıkanıklığının bulgularıyla doludur. Kapitalist modernitenin de derin etkilerini taşıyan saptamaları, kent-ahlak-politika konularında mevcut krizleri çözme noktasında yeterli değildir. Bu şahsi bir sorun değil, okullardaki eğitimin derin tahribatının bir sonucudur.

'Köylülük ve kentlilik arasındaki fark; 'doğaya uyum gösterme' anlayışıyla 'akıl ile doğaya egemen olma' anlayışı arasındaki çatışmadır. İnsanlık, doğayı akılla çözme serüvenin son durağında; doğayla bütünleşecektir. Kentlilik, insanın doğayla kendisini güven içinde hissettiği bir ilişki kurmak için akıl ve yeteneklerini geliştirme, örneğin baraj yaparak su baskınlarını önleyebilmesi, doğayla, dinle, tanrıyla kurduğu ilişkiyi korkudan, iktidar mücadelesinden uzak ahenkli bir beraberliğe dönüştürmesidir. Köylülük ve kentlilik arasındaki temel fark: Enerji ve akıl potansiyelini teknolojik boyutta kullanıp kullanmama, tek boyutluluk ve çoğulculuk, benzer olmaya karşı tedirginlik ve farklılığı kabul, bireysel ve toplumsal üretime değer katıp katmama gibi ayrımlarda ortaya çıkar. (...) Yabancı

dillerde ‘kentleşme’ diye bir kelime yoktur. Çünkü Batı’da kentleşme, sanayi devrimi ile kendiliğinden gerçekleşen bir olgudur. Sosyolojik olarak bir iş bölümünün olmadığı, en çok hemşehriye, mahalleliye güvenilen, paranın bankaya yatırılmadığı, kişinin kendini kurumsal işbölümüne emanet etmediği kırsaldaki bu yapı sosyologlar ‘topluluk’ diye adlandırır. Toplum ise kurumsal bir işbölümüne dayanır, toplumsal yaşam bu kurumların, birbirini tanımayan insanların iş bölümünden ilerleyen profesyonel bir dayanışmadır.’ (Mehmet Altan-Kent Dindarlığı)

Ülkemizde, zihinsel kriz üzerinde istikrarlı bir şekilde düşünen, üreten en iyi âlimlerimizin durumu, talihsizliği kapitalist moderniteden etkilenmenin derinliğidir. İlk iktidardan bu yana doğaya genel bakış açısını böyle tekrarlıyor. Neden doğaya egemen olma arzusu var? Bu egemenlik anlayışı normal midir? Doğayla uyum içinde olma yerine neden egemen olma? Akıl ve teknik su baskını olan yerlere yerleşmeyi zorunlu mu kılıyor? Su basıyorsa oraya niye yerleşiyorsun? Doğaya egemenlik anlayışı kadın üzerinde egemenlik kurma anlayışına, daha sonra toplum üzerinde egemenlik kurma anlayışına götürdü. Adeta ilk günah gibidir bu. Bu ‘akıllı egemenlik’ doğayı sınırsız tahrip etme, diğer canlıları yok etme anlayışına kadar götürdü. Yani öyle masum bir görüş değildir...’Barajlar yaparak su, baskınlarını önleme’ dehası, milyonlarca canlı endemik yapı, bitki ve hayvan çeşitliliğini, tarihi ve kültürel dokuları ve insanları göçertmeyi beraberinde getirdi. Adeta bir nüklüer bomba etkisi ve tahribatı yapıyor neredeyse. ‘Ahenkli beraberlik’ hiç doğa kalmayınca neyle kurulacak? Daha doğrusu bir geleceğimiz olacak mı? Kuşsuz, çiçeksiz, ağaçsız, betonlu kentle mi ahenk olur? Kendi kirli suyunu arıtarak tekrar içen, yıkanan su ve konforla mı ahenk olur?

Acaba kentlerde mi ‘çoğulculuk’ ve ‘farklılıkları kabullenme’, kırdan ise tam tersi bir anlayış var. Faşizmden öte bir tekçilik ve gaddarlık var mıdır? Kentler faşizmin mekânı ve yuvasıdır. Alman, Japon, İtalyan faşizmi kırdan kentlere doğru yükselen bir gelişme değildi. Bütün büyük kentlerde kadınlara, çocuklara, işsiz ve yoksullara uygulanan sistemli bir faşizm ve linç hareketleri, dazlakları vardır. Kır-köy düşmanlığı tekelci kapitalizmin ana paradigmasıdır. Siyaset okullarında, üniversitelerde, tüm siyasi cephelerde bu öğretiler benimsendi. Bu bir inanç haline geldi. ‘Sosyologlar’ bunun teorisini yaptılar. İnsanlar kurumsal işbölümü içinde, tamamen denetim altına alınmalıydı. Kontrol edilmeliydi. El altında tutulmalıydı. Kontrol, li-

derlerin korkularından dolayı iktidar için toplumu tam bir cendereye alması ve sistemli güç kullanmasıdır. Bu, 'toplum' değildir. Artık tekel sosyolojisinin bakış açısıdır. Toplumsallığı yaratan ve on binlerce yıllık mazisi olan, birikimi olan kırsalın 'topluluk' olarak küçümsenmesi adil değildir. Aksine kent olmaktan çıkmış kentlerde, o işbölümü içinde 'karıncalaşma', 'kitselleşme' yani toplum olmaktan çıkma durumu yaşanıyor. Oysa işbölümü, kurumlar on binlerce yıldır kırsalda da bulunmaktadır; bunlar onun icatlarıdır. Lakin banka hesapları, marketleri olmayabilir. Bu onları toplum olmaktan da çıkarmaz. Şimdi zaten kır da değişti, tekellerin yeni yağma alanı haline geldi. Metrosu olmayabilir, ama onlar da konforla tanıştılar. Kentlere aşırı yakınlaştılar.

Burada öyle kent düşmanlığı anlaşılmamalıdır. Sadece yaygın bir şekilde kentler kent olmaktan çıkıyor. Toplumsallığı ve bireyi yok eden alanlara dönüşüyor. Yurttaşlık kimliğini bile kaybedip kitleselleşiyor. 2009 Birleşmiş Milletler Raporu, bu soruna dikkat çekiyor ve eko kentleri öneriyor. Dünya da böyle bir yönelim vardır. Sorun sadece mekân ve teknoloji de değildir. Toplumlara yok oluyor. Ahlak yok oluyor. Bu tehlikelidir. Kır karşı düşmanlıkta en önemlisi, insanlığın özüne karşı olan düşmanlık yatmaktadır. İnsanlığının özünün inkârı vardır. Çünkü kent karmaşadır. Kurumsal iş bölümü sınırlı bir elit içindir. Kadınlar çocuklar, gençler, işsizler ve yoksulları içermiyor. Bu karmaşadan dolayı ahlaka ve politikaya ihtiyaç duyulmuyor. Oysa ahlak, ihtiyaçların elde ediliş tarzıdır. Ahlak, toplumsallığın sihiridir. Onu yok ettiğimizde geriye toplum kalmıyor. Geriye insanlık kalmıyor, lakin konfor içinde yaşadığını sanan tuhaf bir tür kalıyor. Batı'dan alınan sakat zihinsel kırıntılar ülkeyi böyle bir entelektüel krize doğru götürüyor. Zira ahlak, orijinal demokrasidir. Sadece profesyonellerin işi değildir. Ve kentsiz kentlerde çok nadir bulunan bir şeydir. Çünkü ahlaki değerlerden, politikadan kopuk kentler kent değildir. Lakin tuhaf, biyolojik bir yığındır.

Kır-Kent İlişkisi

Çok eski zamanlardan günümüze kadar kent ve kırsal kesimin birbiriyle çatışma ve çelişki halinde olduğunu hiç şüphe duymadan kabul etmişizdir. Bu savaşın tarih boyunca site devletler ile klan-kabile aşiretler, feodal beyler ile kentli tüccarlar, tarımla uğraşan köylüler ile kasabada yaşayan zanaatkarlar, taşra kökenli aristokratlarla kentleşmiş kapitalistler ve çiftçilerle endüstri işçileri arasındaki çatışmalarda cisimlendiği kabul edilir.

Kent ve kırsal geçmişte birbirlerine düşman gözüyle baktıkları kesinlikle doğrudur. Bunların birbirleri üzerinde ekonomik ve politik tahakküm kurmaya çalıştıkları uzun tarihsel dönemler de olmuştur. Ancak birbirlerine son derece duyarlı, yaratıcı ve ekolojik bir denge içinde bulundukları zamanlar da vardır. Kültür, teknik ve toplumsal özgürlük alanlarında en hayranlık uyandıran girişimlerin bazıları tam da böyle zamanlarda, yani kent ile kırsal, daha doğru bir deyişle toplum ile doğanın arasındaki bütünleyici ilişkinin, karşılıklı üstünlük savaşının yerini başlarıyla aldığı bu dönemlerde gerçekleşmiştir. Kent, kırsal kültürün ve onun geleneksel zenginliğinin yerine 'kent yaşamıyla' bağdaştırılan kitle iletişim araçlarını ve teknokratik değerleri getirmektedir. Gerçek, bugün kent ve kırsal, insanlığın doğal çevredeki yerini tehdit eden bir kuşatma altında olduğudur. Bugünkü kentleşme her ikisini de yok etmektedir; sahip oldukları geleneklerden ve çeşitlilikten oluşan zenginlikleri ve kimlikleri, modern kentin tehdidi altındadır. Modern kent yalnızca kırsal kesimi değil, eski kent dokusunu da silip süpürmektedir. Yalnızca kasaba ve köy yaşamının tarımsal ilişkilerle beslenen değer, kültür ve kurumlarını değil, kent yaşamının yurttaşlık ilişkileri ile beslenen değer, kültür ve kurumlarını da yutmaktadır. İsimsizlik, homojenlik ve kurumsal devasallık gibi boğucu özelliklere sahip modern kentleşme, insanlar arasındaki yakınlığı benzersiz nitelikteki mahalleleri, çok özgün sokak dokuları ve insani ölçekli bir politikayı içinde barındıran kentsel alanı yuttuğu gibi, doğaya yakınlığı, kutsal bir yardımlaşma anlayışını ve sıkı aile ilişkilerini barındıran kırsal alanı da ortadan kaldırmaktadır.

Son yıllarda çok sınırlı da olsa fobi bahçeciliğin moda olmasına rağmen, doğal dünyadan giderek kopan metropoliten bölge insanların hemen hiçbirini yaşamını tarımdan, çiftçilikten kazanmamaktadır. Toprak ve tarımla ilişkileri kalmamış, sadece toprağı sevmelerinin biricik nedeni arsa rantı şeklindedir. Bu insanlar serbest meslek sahibidir, idari alanda

ya da hizmet sektöründe çalışmakta ya da zanaatla uğraşmaktadır; bunların tümü kente özgü uğraşlardır.

‘Bu insanlar mevsimler ya da güneşin doğuşu ve batışı tarafından belirlenen tarımsal zaman devirlerini değil, -sabah dokuzdan akşam beşe modeli gibi mekanik olarak belirlenmiş zaman aralıklarını izleyen hızlı tempolu uygar yaşamlar sürerler. Kentsel çevre doğal değil sentetiktir. Yiyecek yetiştirilmez, satın alınır. Yerleşim bölgeleri dağınık değil, yoğundur. Kişisel yaşam, kasabalarda ya da kırsal kesimdeki güçlü aile sistemlerinde yaygın olarak görüldüğü gibi toplumun denetimine açık değildir. Kent kültürü, kent sakininin boş zamanlarının bir bölümü olarak üretilir, paketlenir ve pazarlanır. Kırsal kesimde olduğu gibi günlük yaşamın bütünlüğüyle iç içe değildir, gelenekler tarafından kutlanmamıştır.’

Büyük bir şekilsel yaratım ve işlevsel çeşitliliğe sahip olan modern çağ öncesi kentlerin ortak noktaları insani ve toplumsaldır. Bunu araştırdığımızda kent yaşamının temel nitelikteki bir özelliği karşımıza çıkar; bu özellik yalnızca insanlar arası yakınlığın, yapısal büyüklüğün, mesleklerin ve kültür yaşamının sonucu değildir. Aralarındaki farklar ne olursa olsun geçmişin kentlerinin ortak noktası, köklerini doğal çevreden alan son derece ahlaki ve çoğu kez ruhsal özelliklere sahip olmalarıdır; bunlar modern kentleşmede gördüğümüz fiziksel özelliklerden bariz bir farklılık gösterir. Geçmişin kentleri manevi yerleşimler olarak nitelendirilebilir. Bunlar ortaya çıkışlarından beri ortak bir ideolojik, zihinsel sorumluluğun ve kamu yararını gözetme duygusunun paylaşıldığı ahlaki birliktelikler olmuşlardır. ***‘Bu yurttaşlık ideolojisinin ve kamu yararını gözetme duygusunun temelinde iyi bir yaşama duyulan güçlü bir inanç yatar. Kent bu tür bir yaşam için bir sahne ve katalizatör işlevi görür. Burada iyi yaşam sözcüğüyle anlatmak istenen, maddi güvence ve bireysel zevk dolu zengin bir yaşam değil, iyilikle dolu erdemli ve dürüst bir yaşamdır. Kente yönelik bu tutku, Yahudilerin Kudüse olan derin saygılarında olduğu gibi son derece ruhani bir şekilde ortaya çıkar ya da Yunanlıların Atina’ya olan hayranlıklarında görüldüğü gibi son derece etik bir biçim alır.’*** Veya tüm İslam âleminin Mekke’ye duyduğu bir gün kavuşma özlemi ve görevi gibi ilkesel bir biçim alır. Geçmişin duygusal ve düşünsel uçları arasında yer alan kent sakinleri, yalnızca maddi ve sa-

vunmaya yönelik nedenlerle değil, aynı zamanda kentlerine besledikleri sadakat duygusuyla da ‘toplumsal anlaşmalar’ oluşturmaya çalışmışlardır; bu sadakat duyguları zengin bir yapıya sahip olan ideolojik sorumlulukların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Geçmişteki çoğu kenti günümüzdeki kentlerden kesin olarak ayıran özelliklerin arasında, yaşanan kente duyulan sevgi, kentin refahına yönelik derin ve sonsuz inanç ve bu duyguları - gerek tanrısal gerekse düşünsel nitelikteki- ahlaki ve ekolojik bir bağlama oturtma çabası yer alır. Geçmiş zaman yurttaşının sahip olduğu duygulara günümüz kentlerinde bir eşdeğer bulmak mümkün değildir; Aşağı Mezopotamya’da ki kentsel ruhanilik duygusu; Tanrıça İnanna’nın kenti Uruk, Antik Yunan uygarlığındaki uzun zamandır unutulmuş politikaya yakınlık duygusu, ortaçağdaki Semerkant ve Amida, Rönesans döneminde görkemli kentlere duyulan düşkünlük, diğer yönlerden birbirine benzemeyen bu insanların içine işlemiştir. Onları bu kutsallıklar ve güzelliklerle birleştirmiş ve bariz farklılıklardan büyük bir kuvvet, emsalsiz bir birlik ruhu açığa çıkarmıştır.

Ahlaki temellere sahip bu sadakat duyguları modern kent sakinlerinin içinde, bazı tortularla hâlâ yaşıyor olabilir; ancak bu, geçmiş çağların yurttaşlarına damgasını vurmuş olan etik güçlülüğün, ruhani sorumluluğun ve yurttaşlık erdeminin bir ürünü olarak değil, bugün iyi yaşam olarak adlandırdığımız maddi, kültürel ve güdüsel uyarıma duyulan hareketli bir iştah şeklinde kendini gösterir. Geçmişteki sadakat duygusu, yaşanan yere ve doğal çevreye duyulan sevgiyi içermiş, bu yolla ekolojik bir duyarlılığın gelişmesini ve kırsal kesime saygı duyulmasını sağlamıştır. Gerçeği söylemek gerekirse, günümüzde kentle olan ilişkiler, pragmatik maddi gereksinimler, çıkar şeklinde kendini göstermektedir. Modern bir kent, banliyö, kasaba ve hatta köy, sakinlerine sağladığı ‘belediye hizmetleriyle’ değerlendirilir. Bir zamanlar yurttaşlara kenti ve doğal çevresini sevdiren dinsel, kültürel, etik ve ekolojik özellikler, çoğu kez etik değeri olmayan nicel ölçütlere dönüşerek yok olmuştur.

‘Kent, yalnızca maddi kazanç sağlamak amacıyla bir dizi toplumsal yatırım yaptığımız ilk anaparadır. Yakınlarımızın, mallarımızın, barınaklarımızın korunmasını, çöplerimizin toplanmasını, yollarımızın onarılmasını ve çevremizin fiziksel ve toplumsal açıdan düzenli olmasını yani ‘istenmeyen öğelerin’ istilasından korunmasını isteriz. Buna göre, günümüzde kentsel ‘uygarlık’ olarak adlandırdığımız şey, belli bir kentin ayırt edici ana sonucu

değil, düzensiz bir yan üründür. Böyle bir ‘uygarlık’, yerleşimin doğuştan sahip olduğu özelliklerden değil, birey ya da şirketlerin tek tek yaptıkları düzensiz etkinliklerin sonucunda ortaya çıkar.’

Sağlıklı bir kent coğrafi yeri ve tarihi gelenekleri yönünden ortak akıl ve ortak tartışmalar ve kararlaşmalar sonucunda bir kent kültürü, farklılıklarıyla birbiriyle bütünleşmiş benzersiz bir halkın ortak çabası sonucunda ortaya çıkar. Kent kültürünün yaratılmasında, kent sınırları içinde oturan, onun dükkân ve bürolarında görev yapan endüstrisinde çalışan ve tabii ki el sanatlarıyla uğraşan belirli bireylerinin kişisel etkinlikleri rol oynar. ‘Günümüzdeki kentsel ‘uygarlık’ halktan kaynaklanan bir yurttaşlık fenomeni değil, ‘kamu hizmeti’ ve kültürel hayırseverlik örtüsü altında büyüyen bir serbest girişimdir. Belediye başkanlarının, şirket yöneticilerinin ve hayırseverlerin, konser salonlarından müzelere, havaalanlarından endüstri parklarına uzanan projelerde birbirleriyle yarışmaları, günümüzdeki ‘kentsel görüşlülüğün’ ne kadar sığ olduğunu gösterir. Çoğu son derece zevksiz olan bu projeler ender olarak ortak yaşamı ve kamu etkinliklerini destekler.’ Kentin genelde durgun nitelikteki kültürel yaşamı ve toplumsal huzursuzluğunun yüzeyinde bir an parlayıp sönen hava kabarcıklarına benzerler.

Modern Kent

Çağın tüm problemleri ve hastalıkları modern kentte görülmektedir. Burada modern kentle birbirinden farklı parçaları bir arada bulunduran heterojen kent yapısı kastedilmektedir. Kent birbirinden kopuk, birbirine yabancı alanlar da yaratmıştır. Bu yabancılaşma sonucunda insanlar kendi içlerine kapalı hemşehrilik, etnik, dinsel, kültürel özelliklerine göre, yeni örgütlenme (cemaat) türleri oluşturmuşlardır. Mevcut toplumsal parçalanma, kentte güveni yok etmektedir.

Cemaatlerin önem kazanmasına yol açan sebep iktidarlı uygarlığın geldiği aşamada yarattığı çözümsüzlük, bunalım, korku ve endişelerdir. Ama en yaygın olanı ve korkulanı kitleleşme ve sadece tüketicileştirme nedeniyle ‘society’ anlamında bir toplumdan artık bahsedilemez olmasıdır. Ortada ‘aynılaşmış, sıradanlaşmış yığınlar’ vardır. Ve bu yığınlar korkutucu bir sessizliğin içine girmişlerdir. Her şeye duyarsızdırlar. Baudrillard bu durumu ‘toplumsalın sonu’ ve ‘sessiz yığınların gölge varlıkları’ şeklinde tanımlamıştı.

Küreselleşmenin de kentler üzerinde yıkıcı ve altüst edici etkileri devam etmektedir. 'Dinin yükselişi kadar dinsel inançlardaki gevşemeyi de beraberinde getiren çok negatif sonuçları da vardır.' Bir tarafta dünyanın farklı milletleriyle karşılaşan insanların kendi kimliklerinin farkına varmaları, diğer tarafta ise bir inanca mensup olanların her türden inanç ve ritüel biçimleriyle aşırı oranda karşılaşmaları durumu söz konusudur.

Burada kentleşme faktörüne değinmek gereklidir. Kentleşme ile geleneksel kapalı toplumda yetişen, birbirinden farklı olan insanların bir araya gelmesiyle meydana gelen inanç ve norm bunalımı, insanların kendi inançlarının diğer inançlar karşısında değerden düşmüş konumuna tanık olmasıdır. Ayrıca başka insanların da aynı konumu paylaşarak kendi inanç ve değerleriyle bağlarını zayıflatıklarını görmekle derinleşiyor. Bu durumda inanan dindar kişiyi veya şehir hayatına uymaya çalışan kişiyi asıl etkileyen şey, mevcut normların hepsinin göreceli olduğunu görmekten de öte, mevcut çoğulcu kültür içerisinde herhangi bir inancın geçerliliğine karar verecek olmasıdır.

'ABD Missouri St. Lois'te 15 Temmuz 1972'de Pruitt-İgoe mahallesindeki birkaç binanın dinamitle yıktırılması mimar Charles Jenks tarafından 'modern mimarinin ölümü' olarak selamlanmıştı. Söz konusu mahalle, 1952-55 yılları arasında Japon asıllı ABD'li ünlü mimar Minoru Yamasaki tarafından tasarlanıp gerçekleştirilmiş, AIA (American Institute Of Architects) tarafından ödüllendirilmişti. Binalar toplu konutlar olarak tasarlanmış, çoğunlukla yoksul zenci Amerikalıların barınmasına ayrılmıştı.'

'Bu tür binaların teorik temeli, 'modern mimari'nin en büyük teorisyeni ve ustası sayılan Corbusier tarafından geliştirilmişti. Corbusier, kent planlaması, sosyal konutlar, toplu yaşama alanları hakkındaki görüşleriyle, özellikle II. Emperyalist Savaş sonrası dünyasında etkili olmuş bir isimdi. 'Konut, bir barınma makinesidir, eğri sokak keçi yoludur, düz caddeler ise, insanlar içindir' diyordu ve savaş sonrasında tümüyle yıkılmış bir kasabanın (Fransa'da Saint Die) otuz bin kişilik halkını, beş gökdelene yerleştirmeyi öneren bir plan yapmıştı. Bu plan onaylanmadı; ama ana fikrin bütün dünyaya yayılması için uygun koşullar vardı.'

Böylece kentlerin önemli bir bölümü, katı işlevsellikten ötesine önem vermeyen, konutu 'iş dışında kalan zamanda barınmak için kullanılacak yer', bir 'barınma makinesi' olarak tanımlayan anlayış, gerçekte savaş

sonrası Keynesyen ekonomi politikalarıyla da uyumluydu. Çalışan yığınların olağanüstü kötüleşen durumlarına, ‘sosyal devlet’ çerçevesinde çözüm arayan, ama kapitalizmin olanaklarını mümkün olduğu kadar kısıtlı kullanarak bunu gerçekleştirmek isteyen devletler, modern mimarinin sosyal konut anlayışını kolayca benimsedi. Kentler, çirkin beton yığınlarıyla dolarken, bu ‘insan siloları’ içindeki yaşam da, yeni sosyal sorunlar üreten merkezler haline geldi.

Modernite, eski kadim parçalanmışlığı kapitalist pazar lehine ortadan kaldırmaya çalışırken, aynı zamanda farklı ulusal-kavimsel kimlikleri, dinsel cemaatleri, aynı ulus içinde tanımlanabilecek, ama ayrı dilsel-kültürel kimlikler yüzünden ayrı duran toplumları da birleştirmeye yöneldi. Bu kuşkusuz aynı zamanda bir asimilasyon eylemiydi ve tek nedeni, ‘pazar birliği’nin sağlanması değildi. Yanı sıra, farklılıkların yok edilmesi, dil, kültür, din birliğinin sağlanması, iktidarlı uygarlık içinde yöneten-yönetilen ilişkisini yönetenler açısından kolaylaştıran bir faktördü.

Bu durum aynı zamanda temel politikaydı. Ancak, modernist egemenliğin kapladığı alan bakımından dünya büyüdükçe, çıkarları açısından gerekli bir birleştirme ve bütünleştirme eski yöntemlerle, asimilasyonun belli başlı fiziksel etkenler açısından gerçekleştirilmesi de güçleşti. Metropollerde, nüfusun önemli bir bölümü, göçmen köylü işçilerden, sömürgelerin göç etmiş halklarından oluşmaya başladı. Dinsel, ırksal, ulusal bakımdan farklı topluluklar, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde önemli bir demografik yoğunluk kazandı. Bunların egemen ulusun kültürüne, ulusal kimliğine katılması, dillerinin, dinlerinin silinmesi olanağı yoktu. Kitlesele olarak imha edilmeleri, ya da geldikleri yere gönderilme olanağı da yoktu. Bu durumda, ‘farklılıkların korunması’, ‘çok renklilik’, ‘çoğulculuk’ gibi kavramlar, demokratik toplumun bir özelliğı ve zenginliğı olarak görölmeye başlandı.

Burada önemli olan, çeşitlilik ve çok renkliliğın, hangi araçlarla ve hangi kistaslarla bir ‘bütün’ içinde tutulabileceğı sorusunun gündemden kalkmamış olmasıdır. Yöneten-yönetilen ilişkisinin olduğı her yerde, yönetilenleri belli bir eksen etrafında birleştirmek ve yönetenlerin tarafında tutmak için mutlaka farklılıkların silindiğı bir ortak toparlanma noktası yaratılması zorunludur. Bunun için de karmaşık birtakım yöntemler devreye kondu; inanç, spor, sanat ve politika anlamında kontrollü bir ‘çeşitlilik’ yaratıldı. Futbolcular (ki kavmi sorulmayan en yaygın alan) sinema sanatçıları ve politikacılar. (Buna en bariz simge olarak ABD Başkanı Barack Hüseyin Obama gösterilebilir...)

Sorunun can alıcı noktası yeni tanımlarla aşılmaya çalışıldı; iletişim anlamında doğru olan ‘küresel köy!’ Oysa yeni tanımlar da gereklidir: Sömürgecilik; Batılı olmayan kültürlerin, devletleşmemiş halkların fiziksel ve kültürel işgali demektir. Modernizm ise, kendisini bir tür hakikat odağı gibi tanımlayarak, Batılı olmayan kültürlerin belleklerini işgal etmek demektir. Küreselleşme ise, kendisini bir tür gerçeğin merkezi gibi tanımlayarak, Batılı olmayan kültürlerin kimliklerini ve tarihini kendine mal etmek, onların gelececeklerini sömürmek ve varoluşlarını işgal etmek demektir.

Modern kent, pazar yerlerine benzeyen hareketli bir merkezdir; isimsiz alıcı ve satıcılar arasındaki etkileşim, toplumsal ve etik yönden anlamlı bir insan birlikteliği kurmaya değil, mal değiş tokuşuna yöneliktir.

‘Günümüzde kentler, sahip oldukları kültürel merkezlerinden çok ticari girişimlerinin başarısına göre değerlendirilmektedir. Kentsel bir varlığın hizmetlerini en düşük maliyette ve ‘en büyük miktarda’ gerçekleştirmesi, ‘verimli’ çalışması ve ‘bütçe açığı vermemesi’, yerel yönetimin başarısı için geçerli ölçütlerdir. Şirket modelleri ideal kent modelleri olarak alınır; kent yöneticileri düşünsel yetenekleriyle değil, idari becerileriyle gururlanır.’ İskandinav ülkelerinde ki kent gerçeği böyledir. Yüzeyde eşsiz bir parıldama, ama derinliğinde ise halkın ruhunun can çektiği muazzam bir makine ve onun yarattığı konfor vardır. Eski Sovyetlerde de yaratılan bu kentler idi. Günümüzde, ülkemizde belediye yönetimlerinin hayal ettiği kent modeli de budur. O zamanlarda, yaratılan bu ruhsuz kentlere karşı isyan şiir şeklinde idi:

**“Neden yıkıyoruz kendimizi böylesine duygusal olmakla
Söküp atmalı mı bu yüreği bademcikler gibi yoksa
Ey altın sesli flütçü o doyumsuz şiirin o sesin
Hırçın sularıyla bir barajın alabalıklar gibi ölmesin
Sevgi o süslü ocaklar mıdır eski evlerdeki
Kopmak mı gerekir bütün bunlardan şimdi
Neden dolarız öylesine hıncahınç Luzinskiye
Bir skorbüt ilacıymış gibi sarılırız şiire (...)
Dizilmiş bir sürü makine adam otomatların önüne
Atıyorlar deliklerden parayı alıyor ne düşerse önlerine
Vakit yok düşünmeye artık doldurulur gibi konserve kutularına
Brüt ve net bürolara tıkdık vakit yok artık insan olmaya”**

A.Voznesenski'nin o ölümsüz 'Oza' şiirinde bu yozlaşmanın derin hüznü vardır. Halkın artık olmadığı, sevgisiz ve ilişkisiz bir mekânda uzun süre denizde kalmış denizcilerin çürüyen dış etleri için kullandıkları 'skorbüt' ilacı ise sevgi ve insani ilişkidir.

Modernitenin kent mekânı, çürüten bir okyanustur ve orada sadece yalnızlık ve yavaş yavaş çürüme vardır. Bu mekânda önemli olan sadece kardır ve tüketimdir. **'Kenti doğrudan toplumsal bir 'yatırım' olarak gördüğümüz için bize yeterli miktarda maddi 'kazanç' sağlamasını bekleriz. Vergilerimizi karşılığında hizmet bekleyerek öderiz. Ödediğimiz para karşılığı aldığımız hizmet ne kadar büyükse, o kentte oturmak bizim için o kadar karlıdır. Kentsel konfor bariz bir biçimde okul sayısı, toplumsal sınıfların büyüklüğüyle, park ve bahçeleriyle, itfaiye, suç oranıyla, otoparklarıyla ve sayısız benzeri özellikle ölçülür. Bir yerleşim bölgesinde yer 'satın almadan' önce ilk olarak bu maddi ve lojistik kolaylıkları göz önünde tutarız; yerleşimin kültürel ruhu ikinci planda kalır ya da dikkate alınmaz.'**

Günümüzdeki kent sakininin, kendi rollerini farklı bir biçimde görmeleri hiç de şaşırtıcı değildir. Bu kişiler, işleri kentte ikamet etmek olan bütün zeki girişimciler gibi, ödedikleri paranın karşılığını almak dışında başka bir şey bilmek istemezler. Asıl önemli olan da budur. Ülkemizde, bu katı gerçekliğin yanında, Toros'ların, Karadeniz Dağlarının eteğinde bulunan kentlerde ve Yukarı Mezopotamya kentlerinde en azından yaz aylarında geldikleri köylere dönme ve bir süre de olsa toprakla, tarımla ve hayvancılık ile uğraşma alışkanlığı vardır. Bu büyüyerek gelişen iyi bir alışkanlıktır. Ama Toros Yaylacılarının ormanları tahrip etme durumları da yaşanmaktadır. Bunun dışında eylem doğru ve yerindedir. Güzeldir.

Ekokentler

Tarihsel olarak iktidardan kaynaklanan ekolojik toplumdan uzaklaşma ve artık dünyanın kaldıramayacağı bir tahribatla yüzyüze gelme gerçeği bütün toplumlarda temel tartışma konularından biridir. Toplumsallığın kent ortamında paramparça olması, insanın yalnızlaşması ve doğadan neredeyse tümüyle kopması umut ve iddiadan da kopması anlamına gelmektedir. Burada merkezi politikaların tahribatı küçümsenmeyecek düzeydedir; ancak yerel yönetimlerin de büyük çapta payı bulunmaktadır. Her şeye rağmen yılların deneyimleriyle şekillenen kent dokularının korunması ve simetrik bir şekilde diyebileceğimiz bir genişlemeyi, doğayla uyumu sağlayan kentsel alanların taşınarak kentlerin büyütülmesi ve sürdürülmesi esas alması gerekirken bunun kesintiye uğratılması veya görmezlikten gelinmesi sonucunda içinden çıkılmaz sıkıntılara yol açmıştır.

Bu büyük problemlere sadece yerel yönetimlerin ve yurttaşların çözüm getirebileceği anlaşılmamalıdır. İktidarlı ve hiyerarşik yapılanmaların bir sonucu olduğu unutulmadan bazı temel çözümlerin de üretilebileceği imkân dâhilindedir. Çokça dillendirilen Porto Allegro ve Hindistan'daki Kerale deneyleri kentsel sorunların çözümünde iyi niyet girişimleridir ve bu deneyler katılımcılık anlamında değerlidir.

Ekokentler konusunda bazı karşılaştırmalı örneklerin yararlı olacağı ve yerel yönetimlerin politika, stratejik plan oluştururken emsal alabilmeleri açısından önemlidir. Belediyelerin ekokent yaratmada, ülkemizde yasal olanakların ve halk katılımı anlamında örgütlenmelerin zayıf olduğu bilinmektedir. Bunun yanında yerelden kaynaklanan demokrasi kültürü ve yaşamı ile yaşanan kentin tarihsel ve toplumsal dokusunu algılamada da büyük bir yüzyselliğin olduğu yapılan uygulamalarda ortaya çıkmaktadır.

Tabii ki planlamalar yapılırken dünyanın 'gelişmiş kentleri'nin örnek alınmaya çalışıldığı bilinmektedir. Burada yaratıcılıktan ziyade, tarihsel-toplumsal olandan uzaklaşmayı görebiliriz: Çünkü bu en gelişmiş örnekler de bugün tartışma konusu olup, yeniden yapılanma çalışmaları düşünülmektedir. Ancak bu deneyimlerden çıkarılacak dersler de olduğu bir gerçektir. Demokrasi kültürü ve toplumsal örgütlülük bakımından önemli bulduğumuz farklı bazı ekokent deneylerini yerel yönetimlerin yapılanmalarında göz önünde bulundurmaları yeni bir başlangıç için önemli olabilir.

Jerfella Belediyesi:

Stockholm çevresindeki 26 belediyeden biri ve 61.290 nüfusa sahip. Belediye bünyesinde 3600 kişi istihdam edilmekte. Okullar, yuvalar, yaşlılar yurdu belediyenin hizmet alanı içerisinde bulunmakta. (Sağlık, güvenlik ve trafik; İl Genel Meclisi'nin yetkisi altında. İl Genel Meclisi'nde 101 üye bulunmakta. Bunların 53'ü kadın.) Şehrin yüzde 47'si yapılar, yüzde 15'i su, yüzde 38'i yeşillikten oluşmakta. Yeşil alanların korunması yasal güvenceler altına alınmış. Hiçbir yeni iktidar çalışanların görev yerlerini değiştirme yetkisine sahip değildir. Sadece genel müdür akademisyenler arasından seçilerek göreve getirilebilir. Belediye meclis üyeleri kendi işlerinin dışında görevlerini yapmakta; buna karşılık maaş almamaktadır. Belediye başkanı dâhil 3 kişi belediyeden maaş alıyor. 200 kişi maaş almadan mecliste, komisyonlarda görev yapmakta. Belediye binasında muhalefet de dahil her partinin grup odası yer almakta. Partilere belediye bütçesinden aldıkları oy oranına ve meclisteki üye sayılarına göre pay ayrılmaktadır. Yuvalarda öğlen yemeği ve çocuğun tüm ihtiyaçları belediye tarafından karşılanmakta. 1 yaşından 16 yaşına kadar olan çocukların eğitim gördüğü okullar da bulunmakta. Engelli ve psikolojik problemleri olan çocuklar için ek ödenek çıkarılmakta. Beş velinin başvurusuyla istenilen dilde sınıf açılmakta ve eğitim verilmekte. Veliler isterlerse ders dinlemeye girebilirler. Çocukların okuldan sonra zaman geçirecekleri etüt alanları ve spor merkezleri bulunmakta. Her çocuk yüzme, kayak vb. sporları öğrenmek zorunda. Belediyeye ait kütüphaneler gençlerin boş zamanlarını geçirdikleri kültür merkezleri içinde yer almakta.

Yaşlılar Yurdu:

Yaşlı oranının çok yüksek olduğu İsveç'te yaşlılara belediyenin yurtlarında bakılmakta; müdür, şef, hemşire, hastabakıcı, psikolojik danışman ve gönüllüler gün boyu dönüşümlü olarak hizmet vermektedir. Gündemde olan bir konu bu işi daha cazip kılmak için personele 3 gün iş 3 gün tatil düzenlemesi getirmek. Yaşlılar iki gruba ayrılarak bakıma alınmakta: Hafızasını yitirenler ve kendine bakamayacak durumda olanlar. Yurtlar, yeşillik alana kurulmuş sakin ve iki kattan oluşmakta. Her yaşlının kendine ait bir odası var.

Harcamalar yaşlıların emekli maaşından kesiliyor. İşsizlerin harcamalarını ise belediye kendi bütçesinden karşılamakta. İsveç'te yaşam süresi 80 yaşın üstü olarak tespit edilmiş.

Gözlemler

Belediye başkanlarının özel korumaları, makam araçları ve odacıları bulunmamakta. Başkanlar da kendi hizmetlerini kendileri görmekte. Bir belediye başkanını bankamatikten para çekerken ya da alışveriş yaparken görebilirsiniz.

Şehrin ısınma sorunu çöplerin yakılmasıyla çözülmüş. Çöpler yakılarak kalorifer sistemiyle tüm kente ısı veriliyor. Her binada ve katta çöp borularına atılan çöpler alt kattaki çöp bidonuna aktarıldıktan sonra araba otomatik bir şekilde bidonları boşaltmakta. Böylece şehirde çöp poşetleri görülmemektedir. Çöpler; kâğıt, şişe, yemek artıkları olarak ayrıştırıldıktan sonra toplanmakta. Çevre bilinci küçük yaşlarda ve kesintisiz bir eğitimle verilmekte. Büyük alışveriş merkezleri de belediyenin gelirleri arasında yer almakta. İnternet kullanım sayesinde belediye birimleri arasında haberleşme kısa sürede sağlanmakta. Belediye bünyesinde personelin oturabileceği cafe ve ücretsiz çay-kahve makineleri yer almakta.

Birleşmiş Milletler raporuna göre ilk defa önümüzdeki sene dünyada şehirli nüfus kırsalı geçecek. En büyük nüfus artışı ise nüfusu 10 milyonu geçen megakentlerde yaşanacak. Şehir alanları dünya yüzeyinin sadece yüzde ikisini kaplamasına rağmen dünya kaynaklarının dörtte üçünü tüketiyor. Örneğin, Londra'nın kendi tüketimini karşılamak için yüzölçümünün 125 katı daha fazla toprağa ihtiyacı var. Birçok çevrebilimciye göre kentler kirlilik, karbondioksit salınımı gibi birçok çevre probleminin başlıca kaynağı. Çözüm ise çoğumuzun düşündüğü gibi kırsala gitmek değil. Eğer doğanın geri kalan kısmını korumak ve geliştirmekte olan ülkelerdeki yaşam kalitesini iyileştirmek istiyorsak yeni bir anlayışla kentler inşa etmeye başlamamız gerekiyor. Uzmanlara göre yaygın kent anlayışının radikal bir değişikliğe ihtiyacı var. Bunun için de kendi tüketimini kendi üretimi ile karşılayan 'çevre dostu' kentler yaratmak zorundayız. Örneğin, sadece gazete kâğıtlarının değil, her türlü çöpün yeniden üretilebilir olduğu bir sistem yaratmak zorundayız.

Geçtiğimiz yüzyılda, kentleri kaynakların sonsuz olduğunu düşünerek insanlardan çok arabalara göre planladılar. Araçlar bireysel özgürlüğün simgesi haline geldiği için planlarda yollar ve araç sayısı önemliydi. Ancak hidrojen gibi çevreye zararı olmayan yakıtları kullansa bile otomobiller için inşa edilen alan birçok şeyi engelliyor. Örneğin büyük kentlerde asfalt, çim, su ve ağaçların aksine güneş enerjisini emer ve çok az

bir kısmını yansıtır. Böylece gece ısı yükselir. Otomobiller, klimalar ve elektrikli aletler de ısıyı arttırır, yüksek binalar rüzgârı keserek ısının dağılmasını engeller. Kentler kırsala göre gündüzleri en az 1 derece daha sıcakken, fark geceleri 6 dereceye kadar çıkabiliyor. Bu ısı artışı daha fazla klima ve daha fazla enerji kullanılmasına neden oluyor.

Ekokent diye tanımlayabileceğimiz çevre dostu kentlerin bir örneği Güney Çin’de Dongtan ‘0’ karbondioksit salınımı olan araçsız yarım milyon insanın yaşayacağı bir kent olarak planlandı. Bir başka örnek ise İspanya’nın sahil kenti Valencia yakınlarında kurulması planlanan ‘Sociopolis’. İlk defa 2003 Valencia Bienali’nde sunulan projede 13 uluslararası mimarlık firması çalıştı. **‘Sociopolis’in çevresinde bulunan ‘huerta’ adı verilen tarım alanları korunarak kentin yiyeceğinin de üretilmesi planlanıyor. Bölgeye Turia Nehri’nden su taşıyan 800 yıllık (Araplardan kalan) sulama kanalları hâlâ kullanılıyor. Proje mimarları Sociopolis’te de buna benzer sulama sistemlerinin kullanılacağını, isteyenin bahçe kiralayarak kendi yiyeceğini üretebileceğini söylüyor. Sociopolis’te binalar ve ortak alanlar enerji kaybını önleyecek şekilde tasarlandı. Burada güneş ışığının direkt olarak camlardan girmesi engellenecek, su fışkıyeleriyle hava soğutulacak ve dış yüzeyler beyaza boyanacak. Çünkü her gün 400 litre su bir ağaç tarafından buharlaştırılarak havayı soğutabiliyor. Örneğin, Miami’de ağaçlı bir semt, ağaçsız bir semte göre yüzde 10 daha az elektrik faturası ödüyor. Büyük kentlerdeki yabancılaşmayı ortadan kaldıracak yeni bir komşuluk sistemi de geliştirilecek ‘Dijital komşular.’ Bütün şehrin internet olarak birbirine bağlanıp herkesin birbirini tanınması ve kaynakların ortak kullanılması teşvik edilecek.’**

Birleşmiş Milletlerin bu raporunda geçen örnekler bir kentin fiziki yapılanması için şüphesiz oldukça önemli, ama buna muhalefet eden yerel bilim insanlarının da bulunduğunu unutmamak gerekir. Aşağıda ki örnek bu anlamda önemli ve geniş bir tartışmayı gerektiriyor.

‘Çin’de ‘ekolojik kent’ inşa ediliyor. Yangze nehrinin ağzındaki Çonming Adası’nda yapılması planlanan ‘eko-kent’in 2009’da bitmesi hedefleniyor. Proje için Şanghay yöneticileriyle işbirliği yapan İngiliz şirketi, Dongtan şehrinin planlarını hazırlıyor. Başlangıç için 1.3 milyar dolarlık bütçe hazırlandı. 25 yıla kadar 500 bin kişi, anakaraya bugün feribotla bağlanan kuş cenneti adadan

ev satın alabilecek. Dongtan, dünyanın en kirli 30 şehriden 20'sine sahip Çin'in ilk 'yeşil kenti' olacak. Şehirde her şey yenilenebilir enerjilere bağlı olacak. Bu amaçla şimdiden kurulan üç türbin, Dongtan'ın rüzgârlarını kullanıyor. Dongtan'da geri dönüşüm süreci 'optimize' edilecek. Tarımsal sulama yağmur sularıyla yapılacak, ev atıkları yakıt olarak kullanılacak. Şehir ahalisi, yerel çiftliklerde yetiştirilecek biyolojik ürünleri tüketecek. En fazla sekiz katlı olacak evlerin çatıları çimle kaplanacak. Bu da en iyi ısı yalıtımını sağlayacak ve enerji tüketimi yüzde 70 azaltacak. Şehrin ancak yüzde 40'ına inşaat yapılacak. Kalan alanlar tarıma ve doğal kuş cennetlerine ayrılacak. 'Vahşi hayvanlar için geçiş yolları olacağını' belirten yetkililer, şehirde motorlu taşıt kullanılmamasının özendirileceğini, insanların yürümeye ya da bisiklete binmeye teşvik edileceği belirtiliyor. Şehirde araçlarda benzin ya da mazot kullanılmayacak. Yat limanı, bugünkü balıkçı barınağının yerini alacak. Tongji Üniversitesi'nden şehircilik uzmanı Profesör Zao Min ise meslektaşlarının çoğu gibi bu fikre karşı olduğunu söyledi. Zao, 'Çonming adası zaten doğal ekolojik bir adadır. İnsanların müdahalesine ve kalkınma projelerine hiç ihtiyacı yok' dedi.

Bu örneklerde dikkat çekici olan kent ve doğanın yeniden buluşmasını sağlamak ve temel kentsel dokuları korumaktır. Mezopotamya ve Anadolu'daki kentlerde tarihsel ve toplumsal olarak bu gelenek yakın bir zamana kadar olduğu gibi korunmuştur. Kent ve doğa bir bütün olarak ele alınmıştır: Bu durum belki öyle bilinçli bir planlama sonucu değildir, ama ondan çok daha güçlü olan bir geleneğin ve ahlakın sonucudur. Bugün küçük kasabaların çoğunda eski kültürün temel yapılarını olduğu gibi görmek mümkündür. Bahçeli konutlar, korunan su kaynakları, kasabayı çevreleyen ekili alanlar, bahçeler ve kendi kendine yetebilirlik sayılabilecek temel üretimler geleneğin ve ahlakın gücünü göstermektedir.

Cumhuriyet dönemi yapılaşma ve planlamaları da bu dokunun ne kadar titizlikle korunduğu ve sürdürüldüğünü göstermektedir. Tarihi eserlerin korunmasında bazı yıkıcı eksiklikler yaşansa da genel anlayış eski ekokent sistemini koruma ve tarihi dokuya uygun kamu binalarının yapılmasında gösterilen duyarlılıktır. Belki o Ankara yakınındaki Atatürk Çiftliği'ndeki ısrar da bir model teşkil etmek içindir. Ne yazık ki

anlaşılamamış ve değeri bilinmemiştir. Sadece birkaç örnekle sınırlı kalmıştır.

1940'lerden itibaren ekokent anlayışı ile hiçbir ilgisi olmayan gelenek ve ahlakı da gözetmeyen bir kent felsefesi ve belediyeçiliği hâkim olmuş ve günümüze kadar ağır etkisini sürdürmüştür. Modernitenin yıkıcı ve sadece tüketimi esas alan kent felsefesi bugün de sadece belediyeleri etkilememekte, ilgili STK'ları da etkilemektedir. Genel eğitim sisteminin ve anlayışının da bir sonucudur. Birkaç yıl öncesine kadar bir ülkenin kalkınmışlık düzeyi tükettiği enerji ve otomobil sayısı ile ölçülürdü ve övünülürdü.

Hayal ve tasarım olarak dünyanın birkaç yerinde beliren ekokentler, sadece mekân ve doğanın ilişkisini belli ölçülerde göz önünde bulunduran ve insan doğasını, toplumsallığı hesaba katmayan büyük bir aldatmaca ve yüzeysellikte ele alınmaktadır.

Örnek olarak buna Dubai-Masdar Projesi'ni verebiliriz: Çölde gerçek bir vaha olmaya aday kentin ismi 'Masdar' olacak. 'Masdar' kaynak anlamına geliyor. Abu Dabi'de kaynak olarak ne su var, ne de ekilecek toprak. Ancak ülkeyi dünyanın beşinci büyük petrol rezervi yapan 100 milyar varillik petrol var. Sıcaklık yaz aylarında 50 derecenin üzerine çıkarken açık havada hayat duruyor. Bütün bu olumsuz çevre şartlarına rağmen dünyanın ilk 'ekolojik kent'i çölün ortasında kurulacak. 'Belli ki Abu Dabi Hükümeti dünyanın kişi başına en çok sera gazı üreten ülkeleri arasında ilk sırada olduğunu unutturmak için bir imaj çalışması yapıyor. Proje için küçük emirliğin kasasından 15 milyar dolar çıkacak. Projenin mimarı Lord Norman Foster olacak.' Kentin yer alacağı 7 kilometrekare alan tamamen surlarla çevrelenecek. Amaç 50 bin kişinin yaşayacağı Masdar'ı ses kirliliğinden ve sıcak çöl rüzgârlarından korumak. Burada farklı bir yorum ve zekâyı bulabiliriz; surlu kentlerin sadece savunma amaçlı olarak kurulmadığı, belki de Sümerlerin ve Mısırlıların kurduğu ilk surlarla çevrili kentlerin Masdar'daki zihniyetle ele alındığını ileri sürebiliriz.

'Masdar sakinleri yüksekliği 5 katı geçmeyen binalarda yaşayacak ve binaların yüzde 80'ninin üzerinde güneş enerjisinden yararlanmak için paneller yer alacak. Masdar'ın ihtiyacı olan enerji ihtiyacı, güneşin yanı sıra rüzgârdan ve çöplerin geri dönüşümünden sağlanacak. Zira çöplerin yüzde 99'undan enerji üretimi için yararlanılabilecek. Kentin ürettiği karbondioksit yerin altına

gömülecek. Hava kirliliğini sıfır düzeyde tutmak için kentte otomobil kullanılmayacak. Alternatif olarak sürücüsüz çalışan raylı veya manyetik modüller olacak. Yatay asansör mantığı ile projelendirilen modüller 200 metre aralıklarla konuşlandırılacak duraklarda bekleyecek. Hiç kimsenin evi ve işi arasında bir duraktan fazla mesafe olmayacak. Sokakların genişliği 3 metreyi geçmeyecek ve 70 metreden uzun olamayacak. Amaç rutubete karşı bir mikro klima ortamı gerçekleştirmek ve hava sirkülasyonunu sağlamak. Kısaca kent sakinleri klimalar sayesinde çöl ortasında sıcaktan bunalmayacak. Kentin surlarından dışarı çıkmak isteyenler için 'hafif metro' Masdar ile Abu Dabi arasında sefer yapacak. Su ihtiyacının tamamı deniz suyu arıtılarak karşılanacak. Arıtma işlemi için güneş enerjisi kullanılacak, atık suların tamamından sulama işlemleri için yararlanılacak.'

Mekân, kent ve insan uyumlu bir bütündür. Kentin doğayla fiziki uyumu yeterli değildir; ancak insan ilişkilerindeki özgürlük ve uyum esas alınarak tasarlanan bir kent ekokent özelliği taşıyabilir. İnsanın insanla barışması ve özgürleşmesi sağlanmadan doğayla uyumu sağlanabilir mi? Bu ekokent olgularında dikkat çekici bir yaklaşım da insan ilişkileri için bulunan 'çözüm'dür; 'dijital komşuluk.' Tüketim dışında hiçbir insani ilişkiye tahammülü kalmayan modern tipolojinin mekânı olan ekokent tasarımı böyle kuruluyor yeryüzünde.

Genel olarak demokrasi ülke çapında ne ise, yerel düzeyde de hemen hemen odur. Hastalıkları yukarıdan aşağıya doğru inildikçe azalmaz. Hatta artabilir de, her ikisinin niteliğini halkın duyarlılığı ve bilinci belirler. Bu nedenle, çağımızın yurttaşlık ve kentdaşlık (hemşerilik) gibi kavramlara yüklemiş olduğu yeni işlevler, demokrasinin sağlıklı bir yönüne oturtulmasına katkı yapabilecek bir önem kazanmıştır. Bu bağlamda, yerel yönetimlerde katılımcı uygulamaların geliştirilmesinde, ekokent kültürünün esas alınmasında, yeni ufukların açılmasında, yerel demokrasimizin büyük katkısı yapacağı açıktır.

Coğrafyamızda hâlâ ekokent özelliğini kaybetmemiş binlerce kasaba ve kent bulunmaktadır. Ama maalesef yerel yönetimler başta imar planlarını yaparken, kentlerimizin etrafını çevreleyen bu bahçeleri küçümüyor ve imara açıyorlar. Bu konuda gelişmiş bir bilinç ve kültür olmadığı için de bunu rahatlıkla yapıyorlar. Arsa rantları her şeyi belirliyor: Ne doğa, ne tarih nede insan ilişkisi bir anlam ifade etmiyor.

Özellikle gelişmekte olan kasabalarımızı bu tehlike beklemektedir. Otuz yıl önce o zamanlar Konya-Aksaray olarak anılan kasabamızda zengin ve verimli bahçeler ve meyvelikler vardı. Şimdi geriye ne kaldı? Aynı gelecekte Silvan, Mazıdağı, Genç, Eğil, Of, Silifke, Darende ve diğerleri, binlercesi kendini ne kadar koruyabilir? Gerçekte yerel yönetimlerde bu bilinç var mıdır? Bu alanların korunması herhangi bir tarihsel değeri korumakla eşanlamlıdır. İmar planları yapılırken halkın katılımı bu anlamda esas alınmalı ve koruma bilinci kentlerimizi ve kasabalarımızı çevreleyen anlamlı doğal değerleri de kapsamalıdır. Çünkü koruma bilinci tarihi yapıtlarla sınırlı değildir. Doğayla barışık insan ekokent mantığının genel çerçevesini oluşturmaktadır.

Eskiye ve yeniye kendi gelişiminde sentezleyen, ama büyük oranda tahrip de edilen coğrafyamızın en önemli kentlerinden biri Silvan'dır. Tarihsel zenginlikleri ve çeşitliliği ile Diyarbakır, Bursa, Mardin ve Urfa düzeyindedir. Eko sistemleri bir bütün olarak güçlüdür. Destanları ve efsaneleri ile Ortadoğu'da bir yeri vardır. Kendi kendine yeterlilik konusunda geniş bir ağa sahiptir. Kuzeyde yoğun olarak hayvancılık ve doğuda oldukça verimli tarım alanlarına (yoğun olarak organik tarım yapılabilecek alanlar) sahiptir. İlçeyi çevreleyen verimli bahçeler, meyvelikler ve doğal su kaynakları bulunmaktadır. Ekokent tasarımı için tüm değerlere sahiptir. Öyle Masdar gibi büyük paralar da gerekmemektedir. Sadece ortak çalışma ve tarihi eserleri açığa çıkarma büyük gelişmeye yol açabilir. Güçlü insan ilişkileri ve özellikle kadının her zaman bir güç olarak kendini hissettirdiği bir gelenekten gelmesi (Zembilfroş Destanı) bu kentimizin büyük zenginliklerinden sadece bir kağıdır.

Ekokentlerde Kadın Bakış Açısı

Demokrasi bir olgu olmaktan önce bir düşüncedir ve bir düşünce olduğu için de tek bir açık ve ortak anlamı yoktur. Demokrasi uzun geçmişinde birçok farklı ve yan anlama sahip olmuştur. Bugün Batı'da demokrasi diye adlandırılan kavramın ne olduğu, geçmişte ve şimdi farklı bir demokrasi düşüncesine sahip olanları tatmin etmeyecektir.

E. H. Carr'a göre ***'yüzyıllardır sahip olduğumuz bir şeyi savunmuşçasına demokrasi savunuculuğu yapmak kendini kandırmaktır ve tamamen sahtedir. Demokrasi kurumların varlığını devam ettirmesinde değil, iktidarın nerede bulunduğu ve kulla-***

nıldığı sorusunda aranmalıdır. Bu açıdan bakıldığında, demokrasi bir aşama sorunudur. Bugün bazı ülkeler diğerlerinden daha demokratiktir. Fakat, tümünde de herhangi bir demokrasi düzeyi uygulanırsa, belki de hiçbirisinin çok demokratik olmadığı görülecektir.’ Bunun en önemli nedeni, Dünyada uygulanan demokrasilerin ortak zayıf noktası kadın bakış açısıdır.

‘Tunç bir bıçakla yerin ve göğün’, kadın ve erkeğin birbirinden ayrıldığı zamanlardan bu yana, özgürlüğe doğru bir anlam kazandırma, bu kopuş bakış açısı ile yorumlanmıştır. Kadın özgürlük anlayışına göre, gezegeni yöneten, ataerkil ideolojilerin toplumsal sistemleri, hiçbir zaman barışçı ve eşitlikçi bir yaşama geri dönüşü mümkün kılmayacaktır.

Toplumsal doğanın ve kültürün oluşumunda her iki toplumsal cinsiyet de önemli bir rol oynamıştır. Ana kadın ve yaşlı bilge aktarılması ve izlenmesi gereken geleneksel örfün bilgisine sahip iken, gençler de toplumun canlılığında ve sürdürülmesinde etkin idiler. Bu toplumsal iş bölümü içinde, kadınlar bütünleştirici, ürünlerin işleyicisi, şifacı, sağaltıcı ve bağışlayıcı unsurlarla ilişkili iken, erkekler koruma, avcılık ve üretim ile ilgiliydiler. Doğal toplum koşullarında eşitlikçi ve kültürel zihniyeti sürdürmekle birlikte, bu pratik her zaman tümüyle tutarlı olmayabilirdi.

Halk olarak ayakta kalabilme, farklı durumlara uyaranabilmelerinde, merkezi yetke arzularından ürktükleri için ve kadim bilgeliğin onlara ayrı ayrı sağladığı yeteneklerden ve siyasi olmayan kudretin kullanımından kaynaklanmaktadır. Toplumun bu gizemli sırlarının taşıyıcısı genellikle kadınlardı.

Halen ayakta kalmaya çalışan doğal toplum kalıntıları, geniş kırsal (köy ve göçebe) alanlarda, hane reislerinin yönetiminde, eşitlikçi, bazen ayrıştırıcı ve akraba temelli bir toplumdur. Kararlar, genellikle hane içerisinde kadınlar ve erkekler tarafından uzlaşma yoluyla, erkek akrabaların, kabile ve aşiret ittifaklarının oluşturduğu ağlar dahilinde alınmaktadır. Yerleşim ve göç kuralları, tasarruf ilkeleri erkekler tarafından temsil edilmekle birlikte, yine de erkek egemen bir toplum olmayabilir. Bu bilinen algıların ötesinde önemli bir dengedir.

Kadınlar ve erkekler ayrı, farklı, tamamlayıcı sayılmaktadır. Hane, geniş aile, sürüler ve ekili topraklar temel birim olan erkek ve kadının, küçük topluluğun ilişkilerinin doğal sahnesidir. Bu sahnede kadınlar siyasi olmayan bir kudrete sahiptir. Ve geleneksel olarak hane içinde çalışırlar. Kırsalda ve eski kadim toplumlarda bu en değerli konumdur. Gerçek ekonomi de

budur. Lakin kentliler kadının bu konumunu küçümserler.

Zaten zamanın getirdiği olanaklar ve yeni toplumsal örgütlenmeler, bu küçümsemeyi haklı kılacak niteliktedir. Kent ortamında eşitlerin eşitliği daha anlamlı olmaktadır. Doğru olandır. Kırsal alanda haneye ilişkin görevleri yerine getirmek, dili öğreterek çocuğu sosyal ve kültürel kuvvete kavuşturmak, dokuma, seramik, işleri yapmak büyük bilgi dağarcığı ve hüner gerektirir. Lakin aynı zamanda ana-kadının kutsal işleridir. Aşınmış da olsa en azından hâlâ değerlidir. Onu çirkinleştiren, çarpıtan ve kadına dışarıdan dayatılan baskıcı iktidar kültürü ve siyasetinin yıkıcı etkileridir. Tabii ki zaman toplumları değiştirir. Ve iktidar zihniyeti kırsal toplumu da kendine benzetir. Bozar. Bunlara rağmen kadınlar genellikle aynı kalır; tarımsal yeteneklerini korur, geliştirir, geleneklere ve toprağa bağlı yaşar. Ateşi diri tutar.

Geleneksel bilginin koruyucuları, zanaatkârlar, şifacılar, üreticiler olan kadın ve erkek kırsal yaşamda bir bütündür. Zaman içinde erkeğin rolü değiştikçe (ırgat, çoban, yani ücretli işçi) küçük topluluklar da değişir. Erkekler, o küçük toplumun aslında dışına savrulur, geleneksel bilgilerle ilişkileri kesilir. Ve bu görev artık kadınlara düşer. Tuareg, Berberi, Bedevi, Durzi, Türkmen, Yörük, Laz, Çerkez, Kürt, Belluci, Peştü, Afgan, Moğol, Kırgız, Tacik, Sui-Li ve Amerikan yerlilerine kadar sonsuz bir coğrafyaya uzanan bu yaşam sürmekte ve tekrarlanmaktadır. Lakin yer ile gök birbirinden, kadın ve erkek bütünlükten kopmakta ve ateşin etrafı boşalmakta ve özgürlük ancak uzak yıldızlarda parıldamaktadır.

Kız ya da oğlan doğarız, kadın ya da erkek. Cinsiyet ayrımı toplumların farklı farklı yorumlara tabi tuttıkları doğal bir veridir. Her yerde cinsiyet ayrımı vardır, ancak, çoğu zaman bu ayrım bir hiyerarşiye yol açar: Büyük bir baskıya. Erkek kadına hükmeder. Hükmederken de sadece kendisi insanlığı temsil ediyormuşçasına iradesini ve varlığını yok eder. Doğaya karşı yabancılaştırmanın, onu sonsuz sömürmenin ve tahrip etmenin ilk başlangıcı kadın üzerinde kurulan ve nerdeyse herkes tarafından benimsenen bu içselleşmiş kölelik sürecidir. Belki de bütün kölelikleri de meşrulaştıran temel bir köleliktir. Kadın köleliğinin iktidarlı toplumlarda, bazı küçük farklılıklar hariç bu kadar benimseyen saptırılmış ahlak, ahlaksızlığın ‘ahlakı’dır.

Doğal toplum sonrasında gerek ataerkil hiyerarşik toplumsal yapılarda ve gerekse iktidarlı uygarlık yapılarında olsun bütün demokrasi anlayışlarının temeli erkektir. Cinsiyetten arınmış gibi sunulan ‘insan’ ve

‘birey’ kavramları demokrasi kuramlarında da, pratikte de erkeğin üstünlüğünü işaret eder. Bu büyük aldatmacaya karşı uzun süre, beş bin yıllık devletli toplumda tam bir egemenlikle hâkimiyet kuran erkeğe karşı derin bir sessizlik hüküm sürdü.

Politikanın alanı olarak kabul edilen kamusal alanla, politika dışı tutulan özel alanın arasına çekilen sınırlar günümüzde de büyük bir körlük ve tutuculukla savunuluyor. 19. yüzyılın sonunda toplanan ‘1. Enternasyonal’in bile kadına sadece oy verme hakkı tanıyan kararı alamaması, bu tarihsel tutuculuğun derinliğini göstermektedir. Bu büyük ayıbı örtmek için, ancak ‘2. Enternasyonal’de’ bu hak elde edildi. Demokrasinin, bir toplumsal cinsiyet olarak kadınları da içerecek şekilde dönüştürülebilmesi, kadınların erkeklerle sadece temsili eşitliği değil, eşitlerin eşitliğini sağlayabilmesi ekokent tasarımlarının özgür insani bakış açısının temel boyutudur.

Mezopotamya ve Anadolu’da binlerce ekokent örneği vardır. Bir zamanlar bu kentlerin tümünün kendi kendine yetebilirliği bulunmaktaydı. İlk kentler sadece erkek tasarımı değildi; önemli oranda kadın bu tasarımda rol oynuyordu. Çeşmeleri ve hamamlarıyla, mimari yapıdaki rahatlığı ile ve herşeyden önce evlere işlenen sembolleri ile kadının etkisini görmek mümkündür. Devletleşmemiş bu kentleri incelediğimizde kadının kendi emeğiyle kendisini özgürce gerçekleştirdiği alanlarla yoğun olarak karşılaşırız. Bugün hâlâ kalıntıları ve isimleri bizlere bu katılımı hatırlatmaktadır.

Yedi bin yıllık geçmişi olan Diyarbakır’da bu önemli olguya tanıklık edebiliriz. Diyarbakır’ın Araplar tarafından isimlendirilmesi ‘Bakireler Şehri (Diyarbekr) anlamına gelir. Burada kadının önemi isimlendirme düzeyidir. Diyarbakır’ın tarihi zenginliklerine ve güzelliklerine eşdeğer olarak kabul edilen en önemli miras ‘Hevsel Bahçeleri’dir. Tarihi Suriçi’ni doğuda ve güneydoğuda bir yeşil kemer gibi sarar. Şanslı bir birliklilik gösterir, bu olguda kentin tüm aktörleri: kamu, yerel yönetim ve sivil toplum örgütleriyle. Hepsini buluşturan değerli bir kurumlaşma da açığa çıkarmışlar; Hevsel Bahçeleri Koruma Derneği...’

Sıradan baktığımız ve kentlerimizin çevresindeki bu bahçeler neolojinin de ilk ekilip biçilen bahçeleridir. Buralarda kazılar yapılırsa on beş bin- belki de onsekiz bin yıl öncesine ait kökler ve tohumlar bulunur. Herşeyden önemlisi de aynı alışkanlık, felsefe, ahlak ve kültür bulunur. O zamanlar da bu bahçeleri kadınlar ekip biçerdi. Ürünlerini de ‘Aşefçiler Çarşısı’nda satardı. Hâlâ bu çarşı aynı adla anılmakta ve kenarda

köşede aynı anıları taşıyan yaşlı kadınların sergilerine rastlanmaktadır. Bir zamanlar bu kültürün sembolü haline gelmiş taşıyıcısı da olan, o yüz yaşındaki Anca Medika idi. Çok değil elli yıl öne Hevsel Bahçeleri, büyük oranda Diyarbakır'ın sebze ve meyve ihtiyacını karşılardı. Ve bu üretim kadın eliyle ve emeğiyle yapıldı. Fidan ve tohum ekiminden pazara ve mutfağa kadar bütün süreçlere kadın damgasını vururdu.

Mekânların Evrensel Uyum, Dili Vardır

Ekolojik toplumsal harmoni, büyük tarihsel birlikteliktir. Kutsal sözler, ahlak ve politikanın yanında, ölümsüz anıtlar ve mekânlar inşa edilmiştir. Bu yapıların her şeyden önce evrensel bir dili vardır. Hâlâ günümüzde, bu soy anıtları görmek için uzak yerlerden insanlar gelmekte, onları hayranlıkla izlemektedir. Hem anıtları görmek ve kendilerine bir pay çıkarmak, hem de esas evrensel kuralları öğrenmek, belki de bazı sorulara yanıt bulmak için de. Öyle dil bilmeye de gerek yoktur, zaten bunun için yapılmışlardır.

Ortadoğu Aydınlanması'nda, kadim halkların bu muhteşem mekân yaratımlarının toplumsallık üzerindeki etkilerini incelemek önemlidir; zira gerçekte keşfedilmeyi bekleyen yeni bir alandır. Sıradan bazı araştırma ve incelemeler muhakkak ki vardır, bazı 'tanıtım kataloglarının' hazırlandığı da doğrudur. Ama yeterli değildir. Anlamli çalışmalar olmadığı da ortaya çıkmaya başlamıştır. En önemlisi halkların toplumsal hafızalarını yansıtmaktan uzaktır. Bu görkemli yapıtların aynı zamanda, coğrafyamızda, 'birliktelik' geleneği ve 'bütünlük' felsefesini içermekten, anlamaktan ve ruhunu yansıtmaktan, gerçekte niçin yapıldığına dair olan evrensel ilkedden habersizdirler.

Dünyamızda değer verilen mekânların seçimi, yaratımı ve yönetimi uzun tarihsel birikimlerin, deneyimlerin, süreçlerin ve en önemlisi ortak inançların bir sonucudur. Bu anlamda farklı toplumların uyumunu kalıplaştırmak ve sessiz bir kurala bağlamaktır. Özellikle bu anıtların, mekânların çeşitliliği, farklılığı insanların önemli bir bölümü tarafından kutsal görülmektedir. Muhakkak ki en doğal olanı kutsal 'Ganj Nehri'dir. Ve etrafındaki yüzlerce tapınaktır. Arınmanın, yeni başlangıçların ve uyumun suları burada yaşayanlar için akmakta ve cömertçe davranmaya devam etmektedir.

Mekke-Kâbe ve Kudüs halen birçok topluluk nezdinde tövbe etme-

nin, arınma ve uyumun merkezi durumundadır. Çünkü bu kutsal olan mekânların güzelliklerinde, göze görünenen ve bilinenlerden çok fazlası vardır. Kutsal olan ve değer verilen bu yerlerde duran bir insan, her şeyi daha önce görmediği ve bir daha göremeyeceği kadar bütün, gerçek ve büyük sevgiyle görür. Evrensel olanın, çeşitliliğin, farklılığın ve doğal olanın yönetimini ve ruhların huzur içinde olduğu yerleri de. Bu mekânların en önemlisi, islam âleminin de 'Beşinci Harem-i Şerifi' sayılan Diyarbakır'daki Ulu Camii'dir.

Bu mabet, toplumsal uyumun, dengenin, halkların kardeşliğinin ve burada yaşamış toplumların dehalarının ortak bileşkesidir. Bütünüdür. Büyük hoşgörünün, tahammülün ve dostluğun harmonisidir. Tek kelime ile toplumsal olanın, doğal olanın uyumudur.

Eski Amida'nın surlarla çevrili kale şehrinin merkezinde yer alan Ulu Camii, ilk önce 'Bakireler Tapınağı'dır. Esas olan bu bölüm, günümüzde tamamıyla yeraltında kalmıştır. Ancak batı kapısında (Zinciriye Kapısı) bulunan gizli geçit ile girilebilir. Yeraltında, caminin iç avlu bölümüne denk gelen kısımda, halen onlarca sütun bulunmakta ve karanlık sular bir göl oluşturmaktadır. Orijinal yapı 'Ana Tanrıça Tapınağı'dır. Bazı efsanelere göre, 'Bakireler Tapınağı' olması itibarıyla, Aramiler buraya 'Diyarbakır' veya 'Diyarbakır' demişlerdir. Bugün kullanılan isim 'Bakireler Kenti' anlamına gelen bir kökten gelmektedir. Bu kentte oturan tüm inançlardaki insanların eski evlerinde, saçaklarda, ön cephelerin iki yanında 'Ay Tanrıçası Sin'i temsil eden 'ay' ve sekiz köşeli 'Zerdüşt Güneşi' bulunmaktadır. Derler ki Ay Tanrıçası Sin, her gece Fırat Nehri'nde yıkanır ve Amida'nın evlerini kutsadıktan sonra Dicle Nehri'nde su içer ve sabaha karşı ulu dağların arkasına çekilmiştir.

Ulu Camii'nin doğu kapısında, dış cephede, karşılıklı simetrik bir şekilde iki tane rölyef bulunmaktadır. Bu tapınağı ve kenti ilk kuran Horitli (Hurri) iki kabilenin birleşik totemi olan ve sanki duvardan fırlayacakmış gibi duran 'aslan' ve 'boğa' figürleri yer almaktadır. İlk kuruluş simgeleri oldukça anlamlıdır: Aslan (erildir), gücü ve asaleti temsil eder, boğa (Tanrıça sembolü) hayvanların atası sayılır ve kanı 'yaşam suyu', eti 'yaşam yiyeceği' olarak kabul edilen bir döneme aittir. Doğu kapısının geçidinin ortasında, tavanda, Yahudi halkının en görkemli işçiliğini simgeleyen ve belki de kusursuz ölçüleriyle bir 'Siyon Yıldızı' parlamaktadır. Belki 1300 yıl önce, üçüncü aşamada bu bölümün 'Havra' olarak kullanıldığı söylenebilir. Ama bu görüşe katılan bir tarihçi bu-

lunmamaktadır. Ancak tapınağın zemindeki doğu bölümü ve güney bölümü bariz bir şekilde Yahudi işçiliğinin bir eseridir. Neredeyse ‘sıfır derz’lerle ve dev blok bazalt taşı ile adeta ölümsüz bir eser yaratılmıştır. O zamanın yiyemediği eserlerden!

Zemin kat güney bölümü (Hanifiler kısmı) iç avlu duvarı, Mittaniler, Urartular, Persler, Romalılar, Sassaniler, Selekoflar, Emeviler, Abbasiler, Mervaniler, Nisanoğulları, Artuklular, Selçuklular ve Osmanlı dönemlerine ait rölyefler, rûnlar, yazıtlarla süslenmiştir. Bu uygarlıkların hatıraları, katkıları ve saygıları nakşedilmiştir. Bu duvarda, kadim zamanlardan kalma ve beş kareden oluşan harika bir rölyef bulunmaktadır. Bu rölyefler bazılarına göre hâlâ çözölemeyen bir bulmaca, bazılarına göre önemli bir inanç ve kimlik belgesidir. Künyedir.

Bu rölyeflerin birinci karesinde ‘doğum kapısı’, ikinci karede ‘meşe yaprağı’, üçüncü karede ‘yüzük’ (belki de taç), dördüncü karede ‘Tapınak diyagramı’ ve beşinci karede ‘ölüm kapısı’ bulunmaktadır. Aidiyet konusunda net olan şudur: ‘Meşe yaprağı’ Kürt coğrafyasının sembolüdür. Grekli yazar-tarihçi Ksenophon ‘Onbinlerin dönüşü’ adlı eserinde ‘Karduk Ağacı’ olarak meşeden bahseder. Zaten meşe ağacının Latincesi ‘Cardicus’tur. Ayrıca ‘yüzük’ Kürt mitolojisinde ‘birlik’ ve ‘beraberliği’ ifade etmektedir. ‘Diyagram’ ise bütün önemli yapılarda bulunmaktadır.

Romalılar da bu tapınağa büyük önem vermişlerdir. İç avluya 43 sütun dikmişlerdir. Her sütunun başlığı farklıdır. Roma tarzı sütun başlıklarının tüm örneklerini adeta burada sergilemiş ve ‘bütünlük’ felsefesine yeni bir anlam kazandırmışlardır. Ayrıca bu sütunların üzerine iç avluyu çepeçevre saran üzüm salkımları şeklinde rölyefler ile Jüpiter Tapınağı’nın rûnları ile bezemişlerdir.

Bu muhteşem yapı, Horit Ana Tanrıça Tapınağı, Bakireler Tapınağı, Şemsi Tapınak, Jüpiter Tapınağı, kilise ve en son cami olarak kullanılmıştır. Otuza yakın uygarlığın işaretlerini, kabartma ve rûnlarını, eklenen yeni ünite ve piyesleriyle inançların hatıralarını ve birliğini temsil etmektedir. Kuzey Mescidi (Şafiiler kısmı), avludaki iki şadırvanı (biri açık ve kare şeklinde, diğeri sekizgen konik ve kapalı), eşsiz güneş saati, Mesudiye ve Zinciriye Medreseleri, doğu kısmında halk kütüphanesi ve batı kısmında birinci kat yatılı bölümü ile kapalı havuzlu müstemilatıyla ruhani kültürün bir hazinesidir. Ve belki de toplumlar tarihinde, kök toplum, uygarlıkların işaretlerini, sırlarını kendi içinde taşıyan ve bütün inançlar için bir ‘Ana Harem-i Şerif’tir.

Doğa Dostu Evler

Bu kadim kentin, özgürlük ve barış evinin, hâlâ yaşayan ve toplumsal uyumun işaretlerini taşıyan binlerce işaret bulunmaktadır. Verimli Hilal'in kadim sembollerinden olan Ulu Camii'deki 'boynuzlu yılan', Mardinkapı'daki 'Şemsiler Sokağı', uğursuz amaçlar için kullanılsa bile hâlâ varolan 'sator' (ki Romalılar'dan kalmadır ve Roma Kılıcı anlamına gelir) kervansaraylar, hanlar, hamamlar, şarkılar yaşamakta ve ayakta durmaktalar.

Eski Amida evleri, kadim kentlerdeki evlerin mimarisi ile büyük benzerlikler gösterir. Kendine yeterlilik ve iklimik etkenler gözetilerek tasarlanmış ve mahremiyet gözetilerek inşa edilmişlerdir.

Yerel yapı malzemesinin kullanılması esastır. Amida evleri istisnasız bazalt taşından yapılmıştır. Kapalı piyeslerin tasarımında iklimik etki göz önünde bulundurulmuştur. Her evde kesinlikle bir avlu bulunmaktadır. Daracık, gizemli ve labirent gibi sokaklardan eve girildiğinde, iç açıcı, gül kokulu bir ferahlık ile karşılaşılır. Her evin kapısı özel ve kimliklidir. Kapı tokmağının üzerinde 'haç' işareti varsa Hıristiyan, 'siyon yıldızı' varsa Musevi, 'ay' varsa Müslüman evidir.

Avluda en az bir kuyu ve 'eyvan' denilen ön cephesi açık yazlığın önünde havuz bulunmaktadır. Meyve ağaçları (incir, nar, asma, dut) ve büyük avlulu evlerde bazen çınar, selvi ağaçları da göğe yükselmektedir. Duvar diplerinde, kapıların sağında ve solunda bazalt taşından saksılar, seramikten yapılmış çiçeklikler bulunur. Renk renk güller, çiçekler sadece görsel bir şölen için değil, ama belki de ruhu dinlendirmek içindir. Bazen bu bahçelerin varlıkları ile uğraşmak, sulamak, budamak, dokunmak, çiçeklerle ve güllerle konuşmak; bazen de damda oymalı ceviz pinlerde (güvercinlik) güvercinleri yemlemek, gökte dönenmelerini seyretmek yorgunluğu atmak içindir. Sabır ve sükunet içindir de.

Ulu Camii'den belki de yüz metre mesafede hâlâ böyle bir ev vardır. BDP İlçe Binası olarak kullanılan bu evin avlu girişinde bulunan sütun başlığı kulpludur. Bazalt taşından kulplu sütun başlığı yapmak neredeyse imkânsızdır. Ve benzeri bulunmamaktadır. Yahudi sanatının, taş işçiliğinin doruk noktasıdır. Ünlü 'siyon yıldızı' ile damgalanmıştır. Halen bu evlerden 280 adet bulunmaktadır.

Eski Amida kenti, zekânın ve ortak aklın, yüce ruhların yarattığı en önemli ve belki de eşsiz ekokentlerinden biriydi. Geleceğin gerçek kentlerine her anlamda model teşkil edebilecek özelliklere sahiptir. Kutsal

Dicle Nehri'nin kenarında, yarım ay gibi surları çevreleyen Hevsel Bahçeleri ve batıda, bugün koskoca bir ilçenin otuz yılda bitiverdiği eski üzüm bağları, su havzaları ile kendi kendine yeterliliğin sembolü idi.

Burçlar Evlibeden, Yedikardeş...

Amida'nın etrafında beş kilometre uzunluğunda surlar ve seksen iki burç ile çevrilmiştir. Burçların büyük çoğunluğu birbirine benzemektedir. Bu burçların duvarları eşsiz güzellikte bezemeler, rölyefler ve surlarla dolu yazılarla süslenmiştir. Öyle sıradan burçlar değil, birer sanat eseridirler. En ünlüleri 'Evlibeden' ve 'Yedikardeş' burçlarıdır. Bu iki burcun dış bezemeleri emsalsizdir. Özgündür.

Bu iki burcun en müstesna rölyefleri, karşılıklı duran ve birliğin güçlerini temsil eden, 'ejderha kuyruklu, aslan gövdeli ve insan (belki de bilge rahip) başlı 'kabartmalardır. Aşağı Mezopotamya uygarlıklarının' aslan gövdeli, kartal kanatlı ve kral başlı 'imdigud kuş'larını çağrıştırırlar.

Bu rölyefi çözümlersek:

Çiftbaşı kartal: Kadim zamanlarda göğün ve evrensel güçlerin simgesidir. Dünyanın en eski özel imgesidir. Korumacı ruhları da temsil eder; yerin ve göğün koruyucu ruhlarını. Tanrı'ya yakınlığın da işaretidir, bundan dolayıdır ki adaletin de sembolüdürler. O herkese ait olan adaletin!

Ejderha: Kadim zamanlara ait, insanlıktan çok eski varlıklardır. Rüya gibidirler. Bazen de rüyanın kendisi; o bilinmeyen zamanlardan kalma belki de ilk rüya! Kanlarının soğuk ve zehirli olduğu rivayet edilir: Bu bakımdan hırslı, açgözlü, acımasız, vicdansız oldukları söylenir. Ancak ışığı olan insanların dostu olabilirlermiş. Ve kesinlikle ejderhaların gözlerine bakılmaması öğütlenirmiş. Med ve Pers krallarının gözlerine bakmanın cezası ölümdü. Ancak onların soyundan gelenler baktıklarında bağışlanırmış.

Aslan: Tüm zamanların varlığıdır. Güçlüdür. Kendine güveni tamdır. Avlanmadığında bir kaya gibi sakin. Avını kovaladığında yıldırım gibidir. O da gaddar ve acımasızdır.

İnsan (Bilge-rahip): Zekidir. Yaratıcıdır. Hem bağışlayıcı, hem de kıyıcıdır. Bu rölyeflerdeki esas imge, ihtişamlı bir kral tasviridir. İktidarın, hükmetmenin sınırlarını anlatır. ‘En öldürücü zehir, en acı kadehte sunulur’ Tabii ki bu çözümleme biçimi, burçların yapıldığı zamana (M.S. 16.yy) göredir. Kök toplumda bu varlıklar farklı yorumlanır: Belki de ideal insanı anlatır.

Ayrıca bu iki burcun kavisli tepesini süsleyen dış konsoller, içkaledeki kadim St. George (M.S. 300.yy) Kilisesi’nin iç avlu konsolleri ile birdir, aynıdır. Tarihi dokuyu taşımanın ve ortaklaşmanın görkemli örneğidirler. Burçların tacıdırılar. Kardeşliğin de.

Ulu Camii avlusunda, havanın yağışsız olduğu zamanlarda, çarşamba günleri ve ikinci namazından sonra, gözleri görmeyen ve erbani çalan dengbêjler kaside okurlar. Hazreti Eyyüp’ü anlatan kasideler. Ve bu kasidelerdeki tüm peygamberler ve evliyalar her zaman ondört yaşındadır ve kesinlikle kılıçları vardır. Bence anlatılan sadece Amida’dır. Amidalıların rüyalarıdır.

CORRUPTO OPTİMİ PESSİNA
(En İyi Bozulduğu Zaman, En İyi Kötüdür)

‘Bir insan, en sonunda bireycilik tarafından kendisiyle yüz yüze getirildiği zaman, kendisini bir bireyle değil; bir türle yüz yüze bulur ve kendisini kurtarmak için ırkını kurtarmak zorunda olduğunu fark eder. Toplumun yaşamını paylaşmaktan başka bir yaşamı olamaz.’ der George Bernard Show.

Toplum içinde, eski zamanları ve yeni zamanları birlikte yaşamak isteyen tüm kadınlar ve erkekler, aslında ölçülü (mimesis) bir birlikteliği hiç kimseden istemeden gerçekleştirebilirler. Türleri yok eden ve tek tipleştirmeyi yaratmak isteyen ‘çağdaş’ bencil insan ise, mazinin tüm değerleri üzerine kalın bir boya çekmeyi düşünür. Belki de daha iyi gizlemek için kendisini...

Pytagorasçılara göre ise; ***‘Doğa insan bedenini, kişinin ruh özelliklerine göre yapılandırır.’*** Bu eski metodolojiyi izleyerek yerel halklar ile doğa arasında ve seçtikleri mekânlar hakkında bir paralellik kurulabilir. Türleri yok etmeyen, aşırılıkları kıskırtmayan, cesaret ve cömertliğe önem veren, adil ve ahlaki bir politika uygulayan toplumlar ölümsüz eserler yaratıp halklarla paylaşırlar.

URFA

Belki de 11. yüzyıldan beri Urfa dediğimiz yer öyle bir yerdir. Var oluşunun tüm zamanlarında, hep ünlü adlar taşımış ve özünü günümüze kadar taşımayı başarmıştır. Ur, Urha, Ur-hai, Al Ruha, Edessa, Artiakhea, Roha, Orroer, Khurrai ve Urfa adlarını almıştır.

Urfa büyük bir inanç ve kültür birikimidir. Çevresindeki ilk yerleşimlerde; Nevale Çole ve Göbekli Tepe kazılarında, yerleşik düzene ait bulgular ve tapınak kültürüne rastlanmıştır. İnanç kültürü geliştirmiş bir toplumun M.Ö. 10 bin yıllarında bu sahada yaşadığı anlaşıldı. Ortaya çıkan verilere göre, bu kadar erken çağlarda, bu yörede bir tapınak-inanç kültürünün oluşturulmuş bulunması ve buradan o zamanki bilinen tüm dünyaya yayılması muhtemeldir. Zaman içerisinde de hep dini merkez olma özelliğini korumuştur. Kudüs ve Mekke’ye de beşiklik etmiştir. İlk Sümer kentlerinin tapınak kültürünü de beslemiştir. Tüm değerleri ile ve

çevresiyle, inanç anlamında, El Ezhar ve Kum kentlerindeki iktidara ulaşmış dini ilim merkezlerine de öncülük edebilecek güçtedir. Göbekli Tepe ve Harran ile bileşik olarak yeni bir inanç sentezi açığa çıkarma, reform imkânları bulunmaktadır. Göbekli Tepe ilktir: Burası klan başkanlarının, bilge kadın ve bilge erkeğin toplanma yeridir. Yine bu yöre, Eski Ahit'te de geçen ve Paddam Aram (iki nehir arası, Dicle-Fırat'ın merkezi alanı, Mezopotamya'nın kalbi) olarak kabul edilen yerdir.

HARRAN

Harran-Harranu; yol anlamına gelir. Eski zamanlarda, Fars, Mezopotamya, Suriye'den Anadolu'ya giden yolların kavşağında bulunuyordu. Fırat Nehri'nin bu ovalarda iki kolu bulunmaktadır. Habur ve Belih. İlk yerleşim yerlerinden biri olan ve Habur kenarında kurulan Gazan-Tel-Halaf köyü bulunmakta idi. Harran ise Belih kenarındadır. İslami kaynaklarda Harran; 'Tufandan sonra yeryüzünde ilk kurulan kenttir. Bazılarına göre de Nuh Peygamber'in torunlarından Kayman veya İbrahim Peygamberin kardeşi Aram tarafından kurulmuştur.'

Kadim zamanlardan bu yana da inanç ve ticaret merkezidir. M.Ö. 2400'lerde Suriye'deki 'Ebla' metinlerinde, M.Ö. 1900'lerde 'Asur Ticaret Koloni' metinlerinde, 1700'lerde Mari, 1500'lerde Hitit metinlerinde 'Harran' adı geçmektedir. 'Ebla' metinlerinde Harran'ın, Zugalum adında bir kraliçe tarafından yönetildiği belirtilmiştir. 'Ay kültü'nün yaratıldığı yerlerin başında gelir, belki de ilkidir. Çünkü Verimli Hilal'in ilk yerleşim yerlerinden olduğu için, ana-kadın ve ana-tanrıça kültünün de önemli bir mekânıdır. Bu yörelerde yaratılan ana-tanrıça kültü 'Sümer sahasına ve bilinen tüm dünyaya yayılmıştır. Yeni zamanın tarih metinlerinde, 'ana-tanrıça ay kültünün' Sümer ve Akadlar üzerinden buraya taşındığı söylenir. Yanlıştır. Muhakkak ki değişimler olmuştur, lakin asıl kök Urfa-Harran'dır. Babil Kralı Nabonid'in annesi Addad Guppi şöyle yazar:

Bütün tanrıların başı Sin'e kulak verdim. Bana söyledikleri doğru çıktı. Tek doğurduğum oğlum Nabonid, Sin, Ningal, Nusku ve Şaddarnunna'ya ait unutulmuş olan törenleri yaptım. E, Hul-Hul mabedini yeniledi. Sin, Ningal, Nusku ve Şaddarnunna'yı (heykelleri) olabilir, onun kraliyet şehri Babil'den getirerek sevinç ve mutluluk ile Harran'daki eski yerlerine koydu.'
(M.İ.Çiğ-İbrahim Peygamber)

Verimli Hilal'in gerçek tarihi henüz yazılmadı. Dolayısıyla tarihi değerlendirmelerin yapılmasından da itilaf bulunuyor. Bu henüz doğaldır. Mevcut olan bile çok değerlidir. Çok anlamlıdır. Zaman içerisinde her uygarlık Urfa'ya farklı isimler verebilir, lakin Urfa Urfa'dır. Verimli Hilal'in kadim sakinleri 'ay tanrıçasına' Star dediler. Sümerler ona Nanna adını verdiler. Akadlar Nanna'ya Sin adını verdiler. Hangi isimle olursa olsun, gizlenmiş de olsun, o her yerde aynı içeriği ifade etmiştir. Bilginin, bereketin, geçmişin ve geleceğin büyüsunü, her şeyi gören, anlaşılanın kurucusu ve koruyucusu olmuştur.

İbranilerin bu alana ilgisi tarihidir. Ve kendi haritalarında, bu alanı da içeren bir 'Erez İsraili' ülküsü de mevcuttur. Çünkü onların ataları İbrahim Peygamber buradan göç etti. Belki de akrabaları hâlâ bu topraklardadır. Ve giderken 'ana-tanrıça kültü'nün temel motiflerini de beraber götürdüler. 'Ay kültü'nün Yahudi yaşamı ve ibadetinde etkisi büyüktür. Bu kültün temel sembolleri: 'ay, yılan ve boğa'dır. Halen her inançlı Yahudi'nin evinde ve Havralar'da iç içe üç hilalden oluşan kadim zamanın şamdanları bulunur. Eski ibadetler de, mihrap da bu şamdan ve 'tunç yılan'da konulurdu. Ancak M.Ö. 4. yüzyılda Hezeikel 'tunç yılanı' parçaladı.'

Türlerin Yok Edilmesi

Harran ve Akçakale'de 1960'lı yıllardan beri tuhaf, lakin ayrıntılı bir 'milliyetçilik' faaliyeti yürütülmektedir. Özellikle GAP Projesi daha tasarım halinde iken, bu sahada, 'Toprak Reformu' çalışmalarında yer alan kadrolardan, ciddi bir milliyetçi ağ oluşturmaya başladılar. Daha sonra bu ağa, bazı tavizler karşılığında (toprak-satın alma) İsrail devleti de dahil edildi. Bu süreç halen devam etmektedir. Ve Urfa merkeze de yansıtılmaktadır.

Tarihsel kimlik ve inanç bakımından bu alanı ilk önemseyen Büyük Üstad Bediüzzaman'dır. Tercih tarihidi. O zaman henüz El Ezhar, henüz Kum ve Meşhed şekillenmemişti. İslam aydınlanması için burası belirleyici bir merkez olabilirdi. Belki de Bitlis'ten sonra ikinci hayali burası idi. Daha sonra buradaki 'Nurcular' çizgiyi sürdüremediler, 'milliyetçi' akımla ilişkilendirildiler. 1970'lerdeki darbe ile karşı çıkanları ayıkladılar, sürdüler veya içselleştirdiler. GAP Projesi başlamadan önce, bu sahadaki kadim kimlikleri, inançları, kültürleri silip süpürmeye çalıştılar. Ve 'milliyetçilik ağına' dahil oldukları oranda ekonomik refah su-

nuldu.İkinci bir toplumsal yıkım da barajlarla yerel kimlikleri göçertme politikasıdır. Toprakları kamulaştırarak, hayvanlar ve bitkiler gibi burada kadim zamanlardan beri yaşayan toplumları göçerttiler. Baraj, nükleer bir saldırı gibidir. Yapıldığı yerdeki her şeyi yok eder. İlk Siyonist yerleşimciler de toprak satın alarak Filistin halkını mültecileştirdiler. Şu anda birçok barajın planlanmasının politikası da kırsal alanları boşaltma, kimlikleri yok etme ve türlerin sonunu getirmedir. Milyonlarca bitki ve hayvan türü bir daha olmayacaktır.

Kırımın ‘gelişme’ olarak görüldüğü zamanımızda, dünyadaki tüm türler yok ediliyor veya yok olmayla karşı karşıya bulunuyorlar. Gündeme yansıyan ise bazı hayvanlardır: Panda, aslan, kaplan vs. lakin doğadaki tüm türler, insanlar da dahil olmak üzere yok edilme ile karşı karşıyadır. Bu faşist bir denetim stratejisidir. Sular tekelleridir. Bitki ve hayvanlar tekelleridir. Tekellere kusursuz hizmet edecek, hastalanmayacak, yeni insan türünün ancak yaşama hakkı vardır. Bu çok genelleşmiş bir faşizmdir. Zira türlerin yok edilmesi faşizmdir. Tek tiplleştirilmiştir.

Kentlerin Yeniden Yaratımı

Ekolojik toplum ölçülerine göre kentlerimizi yeniden tanımlayıp inşa ederken, geçmişi ve çağı beraber ele alma zorunluluğu vardır. Yoksa mevcut küresel çarpık bütünün bir parçası olmaktan kurtulamayız. En önemli başlangıç şu anda sürmekte olan yeni anayasal düzenleme ve ‘ikinci cumhuriyet’ tartışmalarına yaratıcı katkılar yapabilmektir. Kentlerimizden yola çıkarak bunun içeriğini saptayabiliriz. Dünya nüfusunun yarısından fazlası artık kentlerde yaşamaktadır. Bu anlamda sağlıklı normlar da ortaya konulabilir.

Bir ekolojik toplum modeli olarak geliştirilmesi gereken ve halihazırda insan kaynakları buna en elverişli olan kentlerimizin başında İzmir ve Diyarbakır gelmektedir. İzmir kent deneyiminde modernitenin temel etkileri yoğun olmasına rağmen demokrasi açısından konumlanan güçlerin sağlam yapıları ve halkın bu kültürü özümseme düzeyi değerlidir. Buradaki birikim incelemeye değerdir. Diğer önemli bir örnek ise Diyarbakır’dır. Burada sekiz yıllık farklı yerel yönetim deneyimi yaşanmaktadır. Birçok açıdan ortaya çıkan sonuçlar ülkemiz için zengin bir deneyim sunmaktadır.

Birincisi, ‘sivil toplum’ alanındaki farklı ve doğru demokrasi açısından sağlıklı bir gelişme sürecini yaşamasıdır. Bilindiği gibi ülkemizde sivil toplum biçimsel bir gelişme sağladı ve genellikle ekonomik ve siyasi rant alanı olarak görüldü. Büyük yozlaştı. Buradaki süreç bu genel yozlaşmadan büyük oranda kendisini kurtarma mücadelesi verdi. Sadece taleplere dayalı bir oluşum olmaktan çıkmaya başladı, yaşadığı ve içinde bulunduğu toplumun sorunlarını merkeze almaya başladı. Bu sağlıklı gelişme yönünü ifade ediyor. Sivil toplumun asıl özü olan, en genel katılımı sağlayarak çalışma tarzında halen önemli boşluklar bulunmaktadır. Bu kısaca ne demektir? Bir proje hayata geçirilirken ilgili kim varsa dışarıda bırakmama ve kesinlikle katma bilincidir.

İkincisi, yerel yönetimlerin kenti tasarlayıp yeniden yapılandırırken, ekolojik toplum anlamında vazgeçilmez olan yatay bir gelişme ve sosyal farklılıkları asgari düzeye indirme politikasının henüz görünür hale gelmemesidir. Örneğin, eski bir merkez özelliği olan Ofis Sementi’nin yaşam tarzı ile Bağlar, Benusen ve özellikle Suriçi arasında derin uçurumlar vardır. Kuzeye ve kuzeybatıya doğru Batıkent, Diclekent ve Gaziler benzer yerler ise lüks olmalarına rağmen gece barınılacak yerler olarak kullanılmaktadır. Bu mekânlar bir barınma makinesi değilse nedir? Ofis’teki yaşam tarzı tüketim üzerine kurulmuş ve Sanat Sokağı ve çevresinde neredeyse bohem bir yaşam şekillenmeye başlamıştır. Buradaki temel zihniyet, o her şeyi unutturan tüketimdir. Ama Suriçi, Bağlar ve diğer varoşların gündemi ise ‘hayatta kalma’ mücadelesidir. Yerel yönetimlerin buradaki paradoksu ise yatırımları yoğunlaştırma biçimidir.

Üçüncüsü, halkta öz olarak gelişen sağlam bir demokrasi bilincidir. Demokrasi bilincinin derin tarihsel kökleri yanında son elli yıllık özgürlük, demokrasi ve barış için bilinçli bir şekilde gösterilen çabalar neredeyse tüm kuşakları etkilemiş ve sağlam bir hafıza yaratmıştır. Bu zemin ekolojik toplum inşası için oldukça sağlıklıdır.

Bu kısa örneklemelerin bile sağlıklı bir anayasa çalışması ve yeni bir oluşum için elde bulunan olanakların gücünü göstermektedir. Çünkü Batı modernitesinde şekillenen kent ortamındaki bölünme derindir. Ekonomik faaliyet tüm yaşamı kaplamakta ve bitirici bir hal almaktadır. Bunu sadece İstanbul’da gözlemlemek mümkündür. Ülkemizin kentlerinin önemli bir bölümünde yaşam belirtileri oldukça güçlüdür ve sağlıklı bir toplumsallık için de elverişlidir.

Anayasa ve demokrasi sorunlarını çözmede en sağlıklı yol tüm ke-

simlerin katılımını sağlamadır. Katılım adı altında sadece belli çevreleri esas alma ise bir şeyi değiştirmeyecek ve daha kötü sonuçlar doğuracaktır. Temel sorunların çözümünde bakış açısı postmodern tarzda bir çeşitliliği görme meselesi değil, toplumsallığı esas alma meselesidir. Bu bakış açısı çok şey değiştirecektir.

OZA KUZGUN

Kuru, sıkılğan ve dingin bir gece yarısı
Tam çekilme vakti denizin
Tuttum yaratıcılığı övdüm
Oza'dan söz ettim dostlarıma
Birden bir kuzgun belirdi
Çakmak çakmaklı gözleri ve korkunç kara
Dedi kuzgun: 'Kim ipler be bunları!'
Ey kuş diye haykırdım, inan yıkıyor beni,
Senin bir insan yerine kuş olman!
Dedi Kuzgun: 'Kim ipler be bunları!'
Düşün neler olmazdın ki, büyük
akıl hocası, deneyci
Tunç içinde yaşıydın, düşün bu yüce şansı!
Dedi Kuzgun: 'Kim ipler be bunları!'
Katılsaydın bu mutlu işte bize
Katılsaydın ikiye bölmeye yeryüzünü
Dedi Kuzgun: 'Kim ipler be bunları!'
Kurtarırdın gereksiz kral ve kraliçelerden dünyayı
Yok edip o fosilleri
Dedi Kuzgun: 'Kim ipler be bunları!'
Ya da dedim uzakta, ufacık bir kulüben olurdu da
incecik parmaklarıyla kirazlar yedirirdi bir kız sana!
Dedi Kuzgun: Gel bırak aptallığı
Varsa bir tek sensen şu yeryüzünün tutsağı
Özgürsün, ama yok özgürlüğün, özgür görünsen de şimdi
Yarışa kalkmışsın korkunç bir hızla
O kocaman arabayla
Ama bak! Direksiyonu yok ki!
Oza, Roza bilmem kim (yosması)
Ve bütün bu değişmeler ne baş belası
Toz, toprak, çamur olacaklar günün birinde
Yaşam kısa, öyleyse kim ipler be bunları!
Nasıl anlatabilirim şu şom ağızla
Sadece ilençli sözlerle
açık olmadığını ağzımızın
Capcanlı dudaklarımızın (...)
(O güzelim dudaklara)
Serin sularına da değebileceği bir ırmağın
Yaşamak ne büyük bir mucize
Ama nasıl anlatabilirsin bunu yaşamaksızın birine
Belki de anlatırsın
Ama kim ipler bunları be!

(Andrey Vanznesenski)

V. BÖLÜM

EKOLOJİK TOPLUM VE KÜLTÜR

İnsanlığın gelişmesinde birçok faktör rol oynamaktadır. Bu faktörlerden birini öncelemek, sağlıklı bir evren bakış açısını muhakkak ki engeller. O zaman uyumlu bir sentez gibi ele alınması daha doğru tespitlere götürür bizi. Genel evren bakış açılarında, sanki zorunluymuş gibi bir önceleme yapılır, yanlışların başlangıcı, sapmaların zemini bu zorunluluk oluyor genellikle. Çünkü birinci plana alınan her önerme zamanla tek gerçek olma tehlikesini beraberinde getirir. Ama herkes tarafından kabul görülebilecek bazı tanımlamalar vardır.

Örneğin: ***‘Kültürel gelişme, zihnin esnekliği ve simgesel dilin gelişmesiyle birlikte artan maddi nesnelerin toplam ifadesidir. Yaşamda farkın gelişmesi demek, zihniyetin esnekliğinin gelişmesi, dilde simgesel anlatıma geçiş ve bunun mümkün kıldığı maddi yapılanmalara daha çok erişim demektir. Dar anlamda kültür bir toplumun zihniyetini, düşünme kalıplarını, dilini ifadelendirirken, geniş anlamda buna maddi birikimlerinin de (ihtiyaçları gideren tüm araç gereçler, besinle besin üretme, saklama, dönüştürme biçimleri, ulaşım, savunma, tapınma, güzellik araçlarının toplamı) eklenmesini ifade eder. Kültür zihniyeti ve araçlarındaki benzerlik ve farklılıklarla yoksullukları ve zenginlikleri arasındaki eşitsizlikler, farklı ve benzer yaşam düzeylerini belirler.’***

Tanımlar şüphesiz ki değerli ve sistemli bir sıralamayı içeren perspektifler veriyor. Burada, geleneksel formatlara göre birçok yorum yapılabilir. Ekolojik toplum bakış açısıyla tarihsel değerlerin ve kültürel yaratımların yeniden değerlendirilmesi imkânı elde edilebilir. Bunu yap-

mak da gerekir; çünkü tarih tezlerinde ve özellikle sanat tarihi ve yorumu ile ilgili değerlendirmelerde bu önem taşıyor. Belki de şimdiye kadar yapılan birçok eleştiri, şerh, yorumun da yetersizliği ve büyük eksikliği görülebilir. Yoksa aydınlanma gerçekte nedir? Özellikle Ortadoğu aydınlanmasını nasıl yapabiliriz ki?

Dil ve Evrene Yabancılaşma

İnsanları diğer varlıklardan farklılaştıran öğelerin başında dil gelmektedir. İnsan toplumu, sözcükleri cümle kurmak için, belirli dilbilgisi kurallarına göre bir araya getirme yeteneğine sahiptir. Bu cümleler, sözcüklerin kendi aralarında basit bir toplamdan daha önemli bir anlam kazanıyor. Bu dil, sözcüklerin ve anlamların dilidir, sadece insan beyni bu şekilde bilgi iletişimi yapma yeteneğine sahiptir.

Büyük maymunların da yüzlerce sözcük öğrenebileceği kanıtlanmıştır. Öğrendikleri sözcük sayısı bine kadar ulaşabilir. Lakin onlar kendiliklerinden yeni cümleler kuramazlar. Tabii ki onlar da bir hafızaya sahiptir. Sözcükleri de anlayabilirler, olmayan ise dilbilgisi kazanımlarıdır.

Doğanın varlıkları arasında çok gelişmiş iletişim sistemleri mevcuttur; bunlar hiç kuşkusuz ilk primatlar, arılar, filler ve diğerleri arasında rastlanmakla birlikte her türe özgüdür. Örneğin Kırlangıçlar arasında da güçlü bir iletişim vardır. Bu küçük kuşlar her bir sinyale bir anlamın tekabül ettiği, onlarca ötüş biçimine sahiptirler. Lakin bunlar bir cümle meydana getiremezler. Cümle kurmak sonsuz iletişim anlamına gelir.

Anadilini öğrenme olanaklarından yoksun, baskıcı, yasaklayıcı şartlar da bulunan halklar ve bireylerdeniz. Diğer canlılarda bu görülmemiş bir şeydir. Birkaç yüzyıl önce, kolonyalizm çağlarında İspanyol, İngiliz, Fransız, Alman ve diğerleri yer yer dil yasağı uyguladılar. Örneğin sömürgeciler tarafından başka ülkelere götürülüp kendi dilleri yasaklanan ve Fransız ya da İngiliz kültürünün içinde eritilmeye çalışılan eserler de bu durumu yaşadılar. Bu köleci şartlarda birinci kuşağın kolonyalistlerin dillerini gayet kötü konuştuğu gözlemlenmiştir. Tepki olarak bu köle olan birinci kuşak kendine özgü dilbilgisi olan yeni bir dil icat ediyor. Özellikle Malta, Antiller ve diğer yerlerde halkın konuştuğu bozuk Fransızca, İngilizce bu bozulma ve yabancılaşma dilidir.

Sürekli tekrarladığımız eski bir Güney Afrika atasözü vardır. ‘Çocuğu bir ana doğurur, ama onu bir köy büyütür.’ İktidarların dünyayı

sardığı bu sistemde bu doğal imkân kalmamış gibidir. Bu anlamda coğrafyamız da tam bir tahribat yaşanmaktadır. Kürtler için anadillerinde eğitim olanağı yoktur. Bu bakımdan hem kendi dilini konuşamamakta ve hem de Türkçeyi kötü konuşmaktadır. Belki köylerde, küçük kasabalarda dilin güzellikleri biraz ayakta kalabilmiştir. Kentlerde ise tam bir dil karmaşası hâkimdir. Ve bu durum dil adına çalışma yapan kurumları da etkilemektedir.

Bugün Kürtçe yayın yapan radyo ve televizyonlarda, özellikle yeni gelişen tiyatro ve film seslendirmelerinde, ifade bakımından, diksiyon bakımından (dilbilgisi anlamında değil) insanı ürküten konuşmalar ve seslendirmeler yapılmaktadır. Maalesef bu böyledir. Türkçe, Arapça için de aynı bozulmalar ve tahribatlar söz konusudur. Bozuk bir dilbilgisi ve diksiyonla konuşma yabancılaşma işaretidir. Derinliğidir.

Eski kadim bilgiler ve sesler hâlâ bulunmaktadır. Köyde ilk dili öğrendiğimizde biraz şanslı idik. O zaman Hafız Efendi'nin Medresesi vardı. Dili onun çocuklarından, faki'lerinden, gelinlerinden öğrendik. Bir kuşun kanat sesi, suyun akışını, rüzgâr ve çiçek kokularını katarak ve ışığın saklandığı sözcükleri bularak; Naja Refia'nın bize kazandırdığı zarafetle dilimizi öğrenmeye çalıştık. O, ruhları yatıştıran kadim diksiyon derslerini ondan aldık. Hâlâ bu geleneği sürdüren ve doğal toplum ile özdeşleşmiş (İslam'ını öğrendiğim Aziz dostum Mele Abdülbaki, İslam'ın 'barış' anlamı için hayatını adamış Şeyh Mahmud'u özlemle anımsıyorum) Güzel dilimizin kusursuz temsilcileri idiler.

Belki Kürtçe yayın-sanat yapanlar, dağ köylerindeki kadim sesleri, ifadeleri, diksiyonları incelerler. Örneğin Zazaca'yı hiç kimse Darahênîli küçük bir kız çocuğu kadar güzel konuşamaz. Ve Elihalı bir fakinin Kürtçesi kadar güzel bir Kürtçe duyulabilir mi? Buralarda dili korkusuz, özgür, sınıfsız ve arınmış insanların güzelliğiyle konuşma geleneği vardır. En eski insanlığın ses ve frekanslarını yakalama imkânı da. Bu, dile saygı, insanın yeteneğine saygı, özgürlüğe, doğaya ve evrene saygıdır. Zira yabancılaşmayanların dili barışın ve dinginliğin içtenliği ile üslubu net, açık, özgürleştirici ve duygu doludur;

Yabancılaşan, iktidara ve sınıflara bulaşanların dili bozuk, buyurucu, riyakâr, dalkavuk, ikiyüzlü, yalan ve hesapçıların dilidir. Şempanzenin ezberlenmiş dilidir. Onları veya kendimizi öyle tanıyabiliriz. Bu anlamda dil hem ruh ve hem de gerçekte bedendir. Yoksa büyük maymunlarla, kemiricilerle büyük benzerlik gösteren fizyonomimiz beden değildir.

Tek gerçek insanlık belirtisi dil değildir. Kuşkusuz dilin dışında kültür ve coğrafyanın imkân tanıdığı başka nitelikler de vardır. Genellikle doğada bir bitki veya hayvan türü, hep aynı çevreyi işgal eder. Ve orada hep aynı davranışlar yelpazesini benimser. Böylece yerkürenin her yerinde aynı türün tüm toplulukları (karıncalar, martılar, arılar ve tabii ki bitkiler) aynı barınma ortamını tercih ederler, aynı biçimde beslenirler ve aynı biçimde örgütlenirler. Bunları fizyolojik ve biyolojik zorunluluklar yönlendirir. Özgün örnekler de vardır. Örneğin kuyruksuz şebekler, hayat boyu tek bir eşe sadık kalırlar ve dünyanın her yerindeki kuyruksuz şebekler aynı şekilde davranır.

İnsanlar, dünyanın her yerinde yaşayabilirler. Bir topluluktan diğerine, bir kavimden diğerine, değişen toplumsal yapılarda dil, kültür ve coğrafyanın etkilerine göre yeni toplumsal yapılar meydana getirirler. Biyolojik ve fizyolojik yayılmada eşsiz bir benzerlik olmasına rağmen dil, kültür ve coğrafyaya dayalı olarak farklılaşırlar. Bu haliyle diğer canlılardan ayrılırlar. İnsanlar tıpkı evren gibi binlerce kavim halinde çeşitlenmiştir; hayvanlarda olduğu gibi biyoloji tarafından belirlenmeyip, öğrenilen normlara uyarlar. Bu sınırsız çeşitlilikteki davranış, toplumsal yapı, çevre ile dostluğu da olur. Zihinsel yapılar oluşturur. Evrende olduğu gibi zihin ölçüdür. Politika ve ahlak ölçü yaratmak içindir.

Günümüz sisteminde, yerkürede güç ve tekellerin iktidarları, insanlara biyolojik ve fizyolojik bir hayvanlaştırmayı dayatıyorlar. Dilleri bozarak, yok ederek, kültürleri yozlaştırarak, doğayı tahrip ederek yıkımlarını sürdürüyorlar. Bu yaygın ve sistemli bir politikadır. Ölçsüzlüğün politikası. Çocuklar taş attı diye cezaevlerine konuluyor; tepkiler olunca tecavüz ve 'kaybolma' olayları başlıyor. Hükümetten çıt çıkmıyor. 'Dicle kenarında bir kurt bir kuzuyu yese sorumlusu Ömer'dir.' Kültürümüz budur. Namus anlayışımız budur. O zaman vesveseye düşüyoruz haklı olarak; 'Yoksa bunları hükümet mi yapıyor?' Diyorlar ki hükümet yapıyor. Bu, yabancılaşmanın ötesinde evrenin de ruhunu kaybetmedir.

Oysa toplumların doğuşunda dil ve kültür birdir. Noam Chamsky, 'tüm dillerin doğduğu bir tek köken dil' olduğunu düşünüyor. Bu doğrudur. Kültür de öyledir. Kültürel ayrımlar da oldukça yenidir. Devletli uygarlıkla ilişkilidir. Lakin geleneksel kültür ayırım yapmaz. Her şey paylaşılmış ve adeta birbirine karışmıştır. Bir kâseyi, vazoyu, mızrağı bezemek ona ruh vermektir. Sadece süs değildir, özü ritüeldir. Bazen bir dağ keçisi, bir balık veya evrene duyulan şükranın göstergesi olarak, onun şekilleridir. Geometrisidir. Ritüel kök kültürdür. Ve moral değerler ayrılmaz bir biçimde

günlük hayatın etkinliklerine karışmıştır. Evrenin ruhuyla buluşmadır.

Kültür, sanat ve dilde yaşattığımız moral değerler asıl bedendir. Onlar elimizden alındığında geriye ne kalır? Sadece kölelik değil çevresinden kopan, itişip kakışan, birbirini tırmalayan, boğan, sadece karnını doyurma, güdülerini tatmin etmeye çalışan tuhaf ve biyolojik bir tür kalır. Bu, evrene yabancılaşma beden olmaktan da çıkmazdır.

Kültür, kültürel ve sanatsal faaliyetlerle ilgili olanların sorumluluğu politikacıdan, bilim insanından, kaderleri belirleyen teolog, yaşlı bilge ve şeflerden daha fazladır. Onlar yaşamı ve toplumsal hafızayı şekillendiriyorlar.

Bu anlamda doğal toplumda veya kök toplumdaki ana-kadın rolünü oynuyorlar. Ana-kadın kültürünün zayıflaması ve tarihsel süreç içinde gerilemesi ortadan kalkması anlamına gelmez. Onun rolünü -birebir olmasa bile- kültürel faaliyetler içinde olanlar üstlendi. Bu tabii ki çok sınırlı bir üstlenmeydi. Bir demircinin, bir nakkaşın, bir şairin, bir duvar ustasının, yontucunun sanatına ve üretimine gösterdiği titizlik, incelik, itina, yakınlık, tutku ve bağlılık ana-kadın bakış açısının sınırlı yansımalarından ve yarattığı geleneklerden değilse nedir?

Toplumuna yol göstermiş, onun belleğini derinliğine öğrenmiş, hissetmiş, sınırsız çalışırken bedenini tüketmiş, birey olarak kendi 'fani' yaşamını unutmuş ve insanlığa mal olan isimsiz veya ünlü sanatçıların ve ustaların yaşamı öğreticidir. Esas alınması gereken yaşamlardır. Mevlana, Yunus Emre, Ehmedê Xanî, Melayê Ciziri, Picasso, Lu Sin, Neruda, Tolstoy ve daha nicelerini sayabiliriz. Tüm bu ustaların ürünlerini yeniden değerlendirmek ve yorumlamak gerekir. Elimizde doğru bakış açıları ve anlamalar olmazsa kültürü ve sanatı doğru sürdürme olanağımız da olmaz. Eski değerlendirme ve yorum formatları, içtihadın kapılarının kapandığı dönemin, dogmatizmin ve modernitenin kalıplarıdır. Doğrusu en çok da bilim ve sanat için bu geçerlidir. Son elli yılın tüm ürünlerine, sanat eserlerine baktığımızda geçmişî aşan ne var elimizde? Yeni bir ruh, bir umut ve zamana ışık tutan, yüreğimizi ferahlatan kaç eser var? Hiç!

Sanat Tarihi ve Toplum

Sanat tarihi yeniden yazılmak zorundadır, tıpkı diğer tüm tarihler gibi. Sorun hangi zamanda ve hangi araçlarla toplumların yarattığı sanat eserleri ve akımları değildir. Sorun zaman içinde değişen halkların zihniyet ve algı biçimleridir. Halkların birbirleri ile ilişki ve kaynaşma yolları ve etkileşimleridir. Kâinatın birbiri ile olan etkileşimi ne ise toplumların da öyledir.

Özgünlük sadece zenginliğin ve doğadaki çeşitliliğin bir yansıması ve imgeleşmesidir. Özünde hepsi birdir. Birlik içindedir. Uygarlık süreci ise bu birliği bozma tarihidir. ‘Çekişme’ tarihi iktidarın ve kurnaz erkek Enki’nin tarihidir. Enki sanatı, doğadaki birlik ve uyumu bozma sanatıdır. İktidar sanatıdır. Tamamen toplumdan kopuk olduğu söylenemez; toplumu eksikli ve yaralı kılma, doğadan ise tamamen kopma girişimidir. Bugün ise ‘çekişme’ doruğa ulaşmıştır.

O zamanlar belki henüz belirlenmiş bir sanatçı yoktu; sanat faaliyeti ortaktı. Daha sonra bir bedeninin olmadığına inananlar ön plana çıktılar ve gerçek anlamda sanatı geliştirdiler. Sanatçı bir bedeninin olmadığına inanan insandır. Onun eylemi tüm bedenler içindir. Zengin Anadolu ve Yukarı Mezopotamya sanatını incelediğimizde her kim ki kendi bedenini terk edebilmişse sanatın sırlarına ulaşabilmiştir. Mevlana, Yunus Emre, Feqiyê Teyran, Meleyê Cizîrî’ kim bir bedeninin olduğunu söyleyebilir! Bu sadece mistizm ile açıklanabilir mi? Daha ileri gittiğimizde bu anlayış halk sanatlarında ilk kök topluma kadar götürür bizi: Örneğin Kürt kilim motiflerinde hayvan motifi tabudur, yasaktır, işlenemez. Belki de bu beden ile ilgili geleneğin ve inancın tarihsel gelişimidir de.

En fani sanatçılarda bile sanat için çalışmalarda bir kendinden geçme vakti vardır. Evreni duymak, doğanın güzelliğini gönül gözü ile görmek, insan erdemini bu kaybediş esnasında bir anlık da olsa bilince çıkarmak için, bedenden kopmak gerekir. Bir kral, bir komutan bile zaferin gölgesini görmek için bedeninden sıyrılmaya bunu başaramaz. Bir siyasetçi, bir bilim insanı için de aynı şey geçerlidir: Bir farkla da bu ruhsal varoluş fani bakış açılarında sadece geçici bir durum, ama sanatçıda ise daimdir. Fani-lik, uygarlığın doğadan kopmuş insanını, insana yabancılaşmış iktidar ve hırs sahiplerinin bencil, zorba, hasta ve obur kişiliklerini sağaltmak için kullanıldı. Bu hastalığı iyileştirmek için doğrusu tüm dinler büyük uğraş verdi. Daha sonra bu kavram da içeriğinden kopartıldı ve dünyadan el etek

çekme anlamında yorumlandı. Oysa, aslında peygambersel anlamda bir şifa sözcüğüdür. Belki de hastalıktan el etek çekme anlamındadır.

Toplumlar da sanatçı gibidir. Çalışma, toprağı ekip biçme, yemek yapma ve giysi dokuma kesinlikle sanatsal bir eylem ile ve sembolik kök törenlerle, bedenden kopma ile başlıyordu. Hâlâ günümüzde bunun binlerce örneğini birçok toplulukta görebiliriz. Yeni bir ev yaparken kurban kesme, yemek hazırlama, hatta bir çay demleme (Japonlarda) törensel ve sanatsaldır. Yaslarda uygulanan formatlar, düğünlerde yapılan çeşitli törenler capcanlıdır. O zamanların görkemini taşımasa da bazı kalıntılar hâlâ o ilk günlerdeki gibidir. Tabii ki köle çalışırken bunu duyumsamaz, ona ait olmayan bir eylem içindedir. Bugün, eğer üretirken toplumsal anlamda ortak bir haz duyulmuyorsa bu köle kalıntılarının kalıcılığımsındandır. Üretime ve emeğe yabancılaşma sanata da yabancılaşmadır; çünkü üretimin toplumsal, kolektif gerçekleşme biçimi ortadan kalkmışsa sanatı da ortadan kalkar. Denilebilir ki bugünkü üretimde sanat yok mudur? Varsa da çok eski alışkanlıkların çok kaba bir tekrarından başka bir şey değildir. Her bir Herki Kilimi'nin bir ismi ve bir künyesi vardır, ama bugün tüm kilimler, tüm arabalar, tüm tabaklar, bir tek eserin milyonlarca basit kopyasından başka bir şey değildir. Mona Liza portresi bir tanedir; bir milyon Mona Liza çoğalttığımızda nedir? Sanatla bir ilgisi kalmış mıdır?

Sonuç olarak bugünkü sanat büyük çapta bu seri üretim; kişiliksiz, künyesiz, toplumsuz ve sadece tüketim için bir üretimdir.

Kültür ve Sanatın Yeniden Yorumu

Batı'da uzun yıllardır iyi bir roman iyi bir öykü, şiir yazılmadı. İyi bir müzik, bir resim ve film yapılmadı. Geçmiş yaratımlar parçalanıp, çarpıtılıp süslenip yeniden yeniden üretiliyor. Bu yağmalama üzerinde ustalık, eleştiri konusu veya takdir konusu yapıyor. Sanat ve kültürlerin yağmalanması iyi bir fırsatı değerlendirme, iyi bir soygun hikâyesidir. Tıpkı ustaca planlanmış bir banka soygunu, bir definenin çalınması gibi; hiçbir iz bırakmadan. Hayranlık duyulan artık bu ustaca soygunlardır. Asıl sanat ve sanatçı bu haydutluktaki başarı oluyor.

Gelişen ve büyüyen bu kadar büyük toplumsallığa, zihinsel yaratımlara rağmen politikada, sanatta ve kültürdeki bu gerileme nasıl açıklanabilir? Felsefenin ve sanatın öldüğü bir yerde özgürlük olabilir mi? Gerçekte bireyler ve toplumlar özgür mü? Çünkü yeni şeyler, yeni fikirler, yeni buluşlar özgürlük anlarıdır. Biçilmiş kefenleri yırtmak, duvarları yıkmak da özgürlük anlarıdır. Burada bir yaşam karmaşası yaşanmaktadır. Modern zamanların yaşamı oturttuğu eksenler o zaman yanlış tespit edilmiştir. Aksayan ciddi şeyler vardır. Bu yaşam iyi bir şiire, iyi bir öyküye yol açmıyorsa burada ciddi bir sapmaya girilmiştir. Ya da 'her şey yalan' deyip içinden çıkabilir miyiz?

Picasso resim yapmadan önce, yıllarca İspanyol halkının o görkemli kilim, halı desenlerini kopyalayan bir desinatördür. O, sanatı kökeninden, ilk belleğinden, ilk oluşumundan, ana kaynağından ve büyük emek, sabır ve zenginlik içinde tanıdı. Yaptığı eşsiz resimler bu tarihsel toplum zenginliğinin ve tanınmanın, büyük görmenin ürünleridir. Lu Sin için de aynı şeyi söyleyebiliriz. O, müzede çalışan ve eski metinleri kopyalayan biridir. Onlarca yıldır bu işi yapmaktadır. Bir gün Çinli öğrenciler, yeni çıkarmaya başladıkları bir dergi için, ondan yazı isterler ve o da kısa bir öykü yazar. Lu Sin dünya öykü tarihinde bir doruk olur. Hangi ciddi sanatçının yaşamını incelersek inceleyelim kökeninde ilk önce kendi toplumuyla kurmuş olduğu bu derin bağları ve emeği görürüz. Son elli yıldır çok az ve toplumun vicdanı olabilmış sanatçı yoksa bunun temelinde artık sadece bir yeniden üretimin, adeta fabrikalar gibi eskiyi parçalayıp ticari bir meta gibi yeniden üretimin ve tüketimin hâkim anlayış olmasından da kaynaklanmaktadır.

Mevlana

Mevlana kimdir? O Anadolu'ya ve Mezopotamya'ya yerleşen Türk boylarının yeniden ve bu yeni mekânda ve bu yeni ilişkilerde uyum ve katkılar için büyük yorumlamadır. Yeni bir toplumsal doğa kurmanın ışığıdır.

Günümüzde Mevlevilik sadece bir biçim haline getirilmiş, içeriği yaşımdan, bilinçten ve duygudan koparılmıştır. Anadolu'ya, Mezopotamya'ya yerleşen Türk boylarının gücü ve kudreti, buradaki kültürel zenginliği, kavimlerin çeşitliliğini, güzelliğini Mevlana ve diğer ustaların gözü ile görme gücü idi. Bu gücün özü; 'Kim olursan ol gell' Her halkı kendi kimliği ve özgünlüğü ile kabul etme ve birleştirme kuvveti idi.

Turistlerin ve Anadolu'nun genç belleklerinin bugün Mevlana olarak gördüğü nedir; biraz müzik ve pervane gibi dönen dervişler. Mevlana bu değil ki. Mevlana her şeyden önce kültürlerin zenginliği ve halkların, inançların kardeşliğidir. Büyük sevgidir. Ve bu topraklara yerleşen Türk boylarının kudretinden bahsedilecekse bu felsefe ile yapılan hayırlı işlerdir.

Bundan sonra da ancak çareler, çözümler ve barışlar Mevlana'nın dediği şekilde gerçekleşir. Ve Ortadoğu'daki tüm çözümsüzlükler de. Çünkü Mevlana, Ortadoğu halklarının bir arada kardeşçe yaşama felsefesinin en eski temsilcilerinden biridir. Bu büyük ruhtan ve felsefeden uzaklaşma 16. yüzyılda saraya hâkim olmaya başlayan Trabzon-Roma-Bizans-Rum ekolünün etkin olmaya başlamasıdır. Daha sonra 17. yüzyılda Manisa-Yahudi okulunun etkisiyle Anadolu ve Mezopotamya geleneğinden kopma derinleşecek ve Mevlana nerdeyse tamamen unutulacaktır. Roma'nın ve diğerlerinin saray kültürü egemen kültür ve anlayış haline gelecektir.

Mevlana ve diğer büyük toplum vicdanlarını anlamak büyük oranda kök toplum geleneğini anlamak ve yaşama geçirmektir. Kültür ve sanat insanlarına bu anlamda büyük görevler ve roller düşmektedir. Tıkanan ve yozlaşan politik süreçler bu hayati değerleri üreten ahlak ve vicdan sahiplerini anlamak ve yeniden hayatın bir parçası haline getirmektir de.

Mem û Zîn

Ehmedê Xanî, kendi zamanının ve tüm zamanların büyük vicdanlarından biridir. Anlama gücü derindir. O zamanın koşullarında, içtihadın kapıları kapandığında, bilge insanlar ve sanatçılar susmadılar. Yorumu ve doğal toplum kültürünün direnişini çeşitli biçim ve adlar altında sürdürdüler. Ehmedê Xanî de bunlardan biridir. Mem û Zîn adlı eserinde iktidar varsa da kalbi yine de Mem ve Zîn'in aşkından yanadır.

En çok bildiğimiz Mem û Zîn eserin tüm şerhlerini yan yana koyduğumuzda doğruya yakın sayılabilecek kaç yorum bulabiliriz? Merkezi kadro sayılan ve kesinlikle 'tîp' diyebileceğimiz Beko, gerçekte sadece fesat, bozguncu, kötü kalpli biri midir? Beko bu özellikleri taşıyabilir. Ama asıl rolü bunlardan hiçbiri değildir. Olsa da eserin genel kompozisyonu içinde sıradan yorumlar olarak kalır. Beko, Sîti ile Tacdin'in evliliğini benimseyen biridir. Düğüne de katılır; komplo kurmaz, olumlu yaklaşır. Bu evlilik onun için sorun değildir; çünkü o aslında iktidarın tipolojisini temsil eder, iktidar geleneğinin kurallarını korur. Zîn ile Mem'in ilişkisi belki de birbirinden kopmamış kadın ile erkeğin, birbirine yabancılaşmamış sevginin ve kadının köleleşmediği, eve kapatılmadığı o doğal toplum ilişkisinin yeniden doğuşudur; Beko'nun karşı olduğu, ürküttüğü bu en eski birliktelik ve aşktır. İktidar karşıtı olan bu aşk, onu her türlü entrikaya sürükler ve iktidar mantığı içinde yaptığı kendisine göre doğrudur.

Leyla ile Mecnun

Ortadoğu halklarının ortak kök hikâyelerinden biridir. Üzerinde bu kadar uzlaşmış ve benimsenmiş başka bir öykü de bulmak kolay değildir. Bazıları bunu o çok eski İnanna ile Dumuzi efsanesine kadar götürebilir, ama o aşk öyküsü farklıdır. İlk önce Tanrıça İnanna ile çiftçinin ve daha sonra ataerkillik içinde İnanna ile çobanın birleşmesi öyküsüne bağlar. Ama tamamıyla eksik bir yorumlamadır. Bu aşka baktığımızda çoban; 'Çiftçinin benden üstün neyi var?' diye itiraz eder. 'Onun balı varsa benim sütüm var' der. Nedensellik farklıdır. Burada gerçekleşen aşk şartlıdır, koşulludur.

Leyla ile Mecnun'un aşkı koşulsuzdur. Leyla kimdir? Leyla her hal-kın kendi güzellik ölçüleridir. Bu biçimsel değildir. Modernite ve önce-

sinde saraylar güzelliği metalaştırdılar. Biçime ilişkin ölçü ve uyumu genelleştirdiler. Ama halkın güzellik anlayışı arınma, ölçü ve uyumu öze ilişkindir, kişiliktir. Saray ve modernitede kişilik yoktur, sadece ustaca rol yapmak vardır; kişisiz bir dünyadır. Halkın dünyası kesinlikle bir kişilik dünyasıdır ve rolsüz bir dünyadır. Halk saraydaki ‘aşklara’ baktığında şaşkınlık içinde kalır, tıpkı bugünkü sinema ve ‘ses sanatçılarının’ aşkları gibi. Burada sadece gündemleşme ve büyük oranda yozlaşma vardır. Saraylarda bu çok gizli yapıydı, şimdi ise apaçık. Bundan dolayıdır ki iktidar ile halk birbirini anlamaz.

‘Halife Leyla’ya sorar, sen misin?

Mecnun’u öyle perişan öyle deli eden

Görüyorum ki sen seçkin, güzel değilsin

Leyla dedi ki, çünkü sen de Mecnun değilsin’

Mecnun kimdir? Mecnun gören kişidir. Özgür düşünen kişilikli erkeğin temsilcisidir. Henüz bozulmamış, yozlaşmamış ve kadını köle olarak görmeyen anlayışın, ahlakın öncüsüdür. Leyla kimdir? Leyla çöldür ve çölün gizemli güzelliğidir. Bazen bir dağdır, uçsuz bucaksız bozuktur. Leyla her halkın kendi yaşadığı mekândır. Leyla ile Mecnun kişiliklerini koruma, özgürlüklerini yitirmeme, köleleşmeme mücadelesinin sembolleridir. Leyla ve Mecnun, her biri aşkın ahlakının temsilcileridir. Özgür iradeleri, kararları için büyük eziyetlere katlanırlar. Kendi karar ve iradeleri uğruna deliliği, çıldırmayı tercih ederler. Aşkın ahlakı ve bir bütün olarak politika ve ahlak bu değilse nedir?

Bu temel kök hikâye, daha sonra iki farklı inancın aşkı olarak Kerem ile Aslı, emeğin aşkı olarak Ferhat ile Şirin ve daha nice öykü ile günümüze kadar gelir ve toplumu besler. Ekolojik toplum bu değerlerle kendisini bir damar gibi sürdürür ve başka zamanlara taşıma gücü bulur. Ama bugün bu değerlerin yok olması için gösterilen çaba, iktidar ve tüketim anlayışını insanların nerdeyse tüm hücrelerine yerleştirme, kişisizleştirme ve köklerinden koparma girişimi ve küresel kırımıdır.

İnsan, Sanat ve Sanatçı

İnsan, dönüşmüş doğadır. Bu dönüşüm içinde, dilin gelişmesinin, zekânın ve üretimin gelişmesinin yanında doğayla uyum için sanatın da gelişmesi önemlidir. İlk oluşum halinde sanat ve inanç bir bütündür. ‘Yaratana’ yaklaşım belli bir disiplin içinde ve edeple olmuştur. Bu gerçeklik taklit, öykünme ve gözlemle gelişir. Topluluğun ortaklaşması bir varlığın tüm ‘azaları’ ile sağladığı koordinasyon gibidir. O doğal varlıklarda ortaya çıkan hareketlerde kendiliğinden bir düzen vardır; ama insan için aynı şeyi söyleyemeyiz. İnsan ilk haliyle, çocuklukla sadece bir potansiyeldir. Toplumsallık ve doğal çevre, üretim ilişkisi insana bir biçim kazandırır. Sanat, insanın biçim ve içerik kazanmasında temel araçlardan biridir: Çünkü insan toplumsallığın bir eseridir.

Büyük şölenlerde, ritüellerde çıplak bedenini boyama, geldiğine inandığı varlığın renkleri ile vücudunu bezeme, sadece öykünme ve taklit değildir; ama belki de geldiği varlığa karşı duyduğu saygıdır. Varlığın hareketlerini tekrarlamak, soyutlama ve uyumlu sesler çıkarma ve bunu herkesin katılımı ile gerçekleştirme insan olarak kendini sanatla var etmedir.

Günümüzde evren bakış açıları, verili insanı uygarlığın başlangıcıyla, özellikle de son üç yüz yıllık gelişmeleriyle ele alıyorlar. Oysa insanlığın milyonlarca yıllık bir geçmişi bulunmaktadır. Bu uzun süreli zaman ile bakılmadığında insan ve onun toplumu nasıl anlaşılacaktır? Yaygın bakış açısı hangi cephede olursa olsun pozivitizmdir. Bu algı bütün dünyayı tek tipleştirme anlayışıdır. İnsanı tek tipleştirmedir. Tek bir kültür, tek bir yaşam biçimi dayatmasıdır. Onun içindir ki sanat eserleri de bir fabrika üretimi gibi, bir şirket anlayışı içinde ele alınmakta ve tamamen satılmaktadır. Zaman zaman bazı ayrıksı gelişmelerin önü açılrsa da, bu da birazcık sıradanlığı önlemek içindir. Bunun en çarpıcı örneğini ‘moda’da görürüz. Tek tipleştirme insanı, inancı ve sanatı öldürmez.

Bu o kadar pervasız bir gelişmedir ki, şimdi de bitkilere ve hayvanlara uygulamaya çalışıyorlar. Bir örnek ile açıklayacak olursak: Dünyada bilinen, yaklaşık yüz elli çeşit buğday vardır. Şu anda üretimi yapılan buğday çeşidi altıdır. Geriye kalan yüz kırk dört çeşit buğday çeşidi yok olmayla karşı karşıyadır. Önümüzdeki süreçte belki de şirketler bir tek tip buğday üretimine dünyayı sürükleyeceklerdir. Peki bu zincir de koptuğunda elimizde ne kalacaktır? Sanat da böyledir. Ne kadar topluluk varsa o kadar da sanat anlayışı vardır. Kölecilik ve feodalizm bunu fazla sınırlandıramadı, ama pozivitizm sanatı bitirecek kadar tek tipleştirmeye ve

sınırlandırmaya çalışmaktadır. Bu zenginlikten kopmak demek toplum olmaktan ve insan olmaktan kopmak demektir.

İnsan kendi toplumsallığı içinde ve kendi doğal çevresinde insandır. Muhakkak ki bu mutlak bir gerçek değildir, tarihsel süreç içinde birçok dağılmalar ve yer değiştirmeler olmuştur, yeni sentezler de olmuştur. Bu oluşumlar ekolojik toplum açısından ne kadar sağlıklı yapılanmalardır? Bunlar yeni araştırma konuları ve toplum bilimin yanından bile geçmediği hususlardır. Fakat sanat, bu değişim içindeki insanı ilk keşfeden olgu durumundadır. Bu da göstermektedir ki, toplum bilim sanatla doğru bir bağ içinde değildir. Anavatanlarında çok güçlü efsane ve destanları olan halklar, bu değişim içinde oldukları yerlerde öyle ciddi bir tek destana ve efsaneye sahip olabilmış değiller.

Örneğin Amerikalıların, yerlilere ait efsane ve destanlarını çıkardığımızda sadece kendilerine ait hangi efsaneleri ve destanları var? Hiroşima mı? Vietnam mı, Irak mı? Afganistan mı? Hangisi destandır, efsanedir? Ama biliyoruz ki oraya giden Fransızların, Almanların, İngilizlerin, Keltlerin, İrlandalıların, diğer halkların onlarca efsane ve destanları vardır. Müzikleri, folkloru, şiirleri vardır. O zaman Amerikan ve Avustralya kentleri her biri birer Akad Kralı Sargo'nun Agade kentinden başka bir şey değildir. Ki Akadlar, Sümer efsane ve destanlarını sahiplendiler, kendi toplumsallıklarına da uyarlamaya çalıştılar, ama buna rağmen tutunamadılar ve kendilerini o kültürle sürdüremediler.

Şu andaki verili durum dünyanın tüm metropol kentlerinin birer Agade olduğu gerçeğidir. Sanattan-inançtan ve insandan kopan bu kentlerin sonu Agade'nin Laneti'nde yazılı olan sondan başka bir şey değildir.

İnsan ve sanat büyük toplumsallıktır. Bu olguda sanat, kalıcı olan değerler ile kurtulması gereken kâbus ve yozlaşmalara karşı mücadele gücüdür. Kötü geçmişinden kurtulamayan bir bireyin ve toplumun yeni bir çıkış yapması mümkün olabilir mi? İyi bir sanatçı kötü geçmişinden kurtulmayı başaran kişidir. Toplumuna yol gösterme gücünü bu hesaplaşma ile elde eder. Bunu başaramayan sanatçı bulaştıcı ve yok edici bir virüs gibidir. Halkını zehirler, toplumunu yozlaştırır.

Uygarlık tarihi sanatçıyı virüs yayan bir tip haline getirdi. Önce sanatçıyı büyük yozlaştırdı ve düşkünleştirdi. Bugün bunun en uç noktası ile karşı karşıyayız. Mevcut sanatçılara baktığımızda, nasıl yaşıyorlar, kişilikleri nedir, neler söyleyip, neler gösteriyorlar bizlere. Nasıl zehirliyorlar toplumu ve nasıl tüketiyor ve alay ediyorlar değerlerle.

Kadın sanatçılar en düşkün haliyle nasıl kadına ihanet ediyor ve alay ediyor? Bundan daha uç bir durum var mıdır? Kadının saygınlığıyla, zarafetiyle hiç bu kadar oynanmış mıdır? Sanatçı nedir? Her şeyden önce bir inanç insanıdır, tutkunun, güzelliğin temsilcisi ve arayıcısıdır: Özgürlüğün somutlaşmış biçimidir; özgür insandır. Bugünkü verili sanatçı ise güdülerin ve alışkanlıkların köleliğini sonuna kadar temsil eden tuhaf bir tipe dönüşmüştür. Doğrusu toplumu ve özellikle kadın toplumunu büyük bir hırsla peşinden sürüklemektedir. Sanatçı, artık tekellere ait acımasız bir ajitatördür. Uygarlık tarihinin hiçbir döneminde bu kadar yozlaşmadığı ve toplum karşına dönüşmediği bilinmelidir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde hep Divan Şairi Nedim örnek verilir, zevk ü sefanın şairi ve toplumundan kopmuş sanatçı olarak da bilinir. Nedim, belki toplumundan kopmuş olabilir, ama sanatında kesinlikle edep ve kişisel bir terbiye vardır. Zarafetin ve estetiğin değerleri de vardır. Günümüzle kıyaslandığında Nedim, mevcut sanatçıların yanında bir ahlak abidesi olarak kalır.

Sanatçı olmazsa güzelliği kim topluma öğretecek ve güzelliği kim yaşatacak? Kendi geçmişi ve tarihiyle yüzleşmeyen ve olumsuz etkilerden kurtulmayı başarmayan sanatçı topluma bir değer kazandırabilir mi? Tarihsel olarak bazı özgürlük ortamlarında ve büyük buhranlar döneminde güçlü eserlerin yaratıldığına tanıklık ederiz; bu tesadüfi bir durum değildir, sanatçının sorumluluk üstlendiği, sanatçının kendisiyle hesaplaşmayı başardığı dönemlerdir. Değişen ve dönüşen toplumun sanatçıda somutlaştığı özgürlük ve demokratik seçeneklerin belirdiği dönemlerin arifesidir. Sonuçları özgürlük ve demokrasi ile bitmeyebilir, ama bu seçeneklerin güçlü olduğu tarihsel anlardır.

F.M. Dostoyevski'yi incelediğimizde iyi bir yaşamı yoktur; kumar düşkünlüğü ve zina vardır, bunalımlı bir kişiliktir; ama ruhunun derinliklerinde Ortodoks inancın önemli etkileri bulunmaktadır.

Zaman zaman bu etkiler ön plana çıkmakta ve bir günah çıkarmaya dönüşebilmektedir. Dostoyevski Romanı bu günah çıkarmanın yücelme anlarıdır, duyulan büyük vicdan azabıdır. Dönüşümü başarmamış sanatçının, ama gelenekten, vicdandan ve toplumdan kopmamış sanatçının kendisiyle büyük çatışmasıdır. Eserleri bu çatışmanın görkeminden doğmakta ve tabii ki insanlığı da ilgilendiren bir çılgılığa dönüşmektedir. Çünkü bu sadece onun çılgınlıkları değildir, büyük olasılıkla değişim sancısı çeken toplumun da çılgılığıdır. Uygarlık tarihinde yücelik nedir? Belki de bu çok nadiren duyulan insani çılgılıklardır.

Sanatçısı dönüşmüş bir toplum sağlıklı dönüşür. Sanatçısı dönüşmemiş bir toplum eksik ve geçici dönüşür: Bütün tarihsel-toplumsal değişim ve dönüşümlerde bunu görebiliriz. Yeni evren bakış açıları toplumsal bir özellik kazanmaları sanatın ve dolayısıyla sanatçının bunu içselleştirme düzeyi ile bağlantılıdır. Sanatçı münafıkça yaklaşıyorsa, zamanla toplum da bu şekilde yaklaşmaya başlar. Sanatçı yeni evren bakış açısını içselleştirmişse ve ona göre yaşıyorsa toplumu da etkiler. Siyaseti ve ahlaki da etkiler.

Rusya’da, Ekim Devrimi öncesinde derler ki sanat yeni toplumsallığın hazırlanmasında büyük rol oynadı. Doğrusu dünyayı da etkiledi. Devrim sonrasına baktığımızda aynı düzeyi, aynı etkileme gücünü göremeyiz. Birçok neden söylenmiş ve birçok tespit yapılmıştır; sorun bunların doğruluğu ve yanlışlığı da değildir. Sorun sanatçının inancındır, sorumluluk duymadaki ikircikli, cesaretsiz ve bazen ikiyüzlü yaklaşımıdır. Buna rağmen devrim sonrası eserler incelendiğinde verilen bir kompozisyon ödevini yapmak gibi bir yaklaşım ve anlayışla karşılaşıyoruz. İyi sınıfları yüceltmişse ve kötü sınıfları mahkûm etmişse ve birazcık da ‘Parti’yi ön plana çıkarmışsa bu iyi eser anlamına gelmiştir. Tabi ki tüm sanatçıların günahını almamak gerekir; bazıları bu ödevlere rağmen iktidarın o toplumu bitiren ve açığa çıkardığı yeni tipoloji ile toplumsallıkla ilgisi olmayan ve hatta toplumsallığa karşıt olan ve aynen kapitalist modernitede olduğu gibi tek tipleştirmeyi açıkça dayatan bir aygıt olduğunu fark etmişlerdir, ama bir farkla; ‘Parti’yi günah keçisi yaparak. Oysa asıl sorun iktidarın kendisindedir, biçimi, şekli ne olursa olsun.

Sovyetlerde, sanatın temel konusu makineler, buluşlar ve kent yaşamıdır. Muhakkak ki çevre halklarda kır yaşamını içeren eserler vardır, ama bunlar daha çok ‘kutsal’ kolhozların yaşamını içerir. Bir sorgulama olmadığı söylenemez; yarım ağızla da olsa, örneğin ‘Medaya Ana’da olduğu gibi tarihsel bağlara ve ana-kadın geleneğine duyulan özlem de görülür. Asıl verimli ve güçlü sanat eserleri şiir geleneğinde ortaya çıkar; A. Voznesenki’nin yine Oza Şiiri’nden, özgürlük ve doğa ile buluşmanın görkeminden bir örnek:

***Elveda Oza uzat dizelerden parmaklıklara ellerini
Soluğum kesiliyor, kan üşüşüyor başıma
Tutar gibi avucumda çırpınan bir kelebeği***

Oza, yeni bir kodlama ve yeni bir tür gibidir. Kelime, Grekçe ‘yaşam’ anlamına gelen ‘Ozeus’ ve Rus geleneksel ismi ‘Zoya’nın bileşiminden meydana geliyor. Yeni toplumsallık da bu bozulmayı ifade ediyor. Sanatçının büyük görme ve çözümleme yetisi bu kadar güçlüdür.

Dinsel çıkışlar, sanatın gücünü bildiği için onu sınırladılar. Çünkü öncelikli olan ve sanatın yerine geçen din idi. Ama sanatın toplumsal gücünü dini mekânlarda, bezemelerde ve kutsal metinlerin yazımında ustaca kullandılar. Tabi ki bu bir sanat politikasıydı. Ama mezheplerde, okullarda ve halk geleneği olan tarikatlarda sanat bazen toplumsal bir güç haline geldi. Kabileleri, aşiretleri ve etnisiteleri ayakta tuttu. Umud ve özgürlüğün, ahlak ve geleneğin sürdürücüsü oldu. Sanat, gerçekte halk arasında edeb ve terbiyenin, doğaya dönüşün kapısı oldu. Toplumsallık birazcık ayakta kalmışsa, bu tür çıkışlardandır. İç huzuru sağlayan ve insanı kesinlikle mutsuz eden gereksiz nesnel yaşamdan; kârdan, hırstan, çatışmadan, bencillikten uzak tutmaya çalıştılar ve bu sanatı icra edenler öncelikle büyük dönüşüm yaşadılar ve nefis mücadelesi verdiler. Önce yaşama biçimleri ile topluma öncülük ettiler. Sonra sanatlarıyla...

Şeflik düzeninin karşısında, toplumun dili şiirleşiyorsa, özgürleşme vardır. Çünkü şiir ve müzik ile hakikat arasında eski bir bağ bulunmaktadır. Şiiri ve müziği olmayan bir dil, eril, zorba ve nesneleri fetişleştiren bir dildir. Kadını nesneleştiren ve bir pazar metası haline getiren zamanın şiiri ve müziği tam bir zina, kölelik ve tüketim dilidir. Marduk ve ondan sonra gelen askeri şeflerin ve tacir işbirlikçilerinin yok ettiği ana-kadın geleneğinden uzak arta kalan yozlaşmanın doruğa çıkmasıdır. Çağın bilgelerinin dediği gibi, ‘Bir tanrı kral bir burjuvadan bin kat daha hakikate yakındır.’

İnsana umut veren, yürekleri ve kederleri yatıştıran, yaşamın anlamına onur veren, kadim ana-kadın duyarlılığının özünü ve hüznünü zamanımıza taşıyan; Aynur Doğan’ın ‘Rewend’ parçası, Kürt aydınlanması, kadının özgürleşmesi ve toplum duyarlılığının son örneklerinden biridir. Bilgelik ve ozanlığın (Dengbêjliğin) toplumun değer ve sosyal yaşam anlamlarının taşıyıcısı olma özelliği, duyarlılığı ve emeğinin müziğidir.

Sanatçısı hakkında bir bilgin olmasa da, müziğinin ve sözlerinin derinliği manidardır. Kadın özgürlüğünün ve dolayısıyla toplum özgürlüğünün hüznü ile doludur.

REWEND (GÖÇEBE)

*Şeva tarî şeva tarî eman eman
Tez ez dîn kırım berdam dînê
De li verim de li wê me
Ez kerenga ber bayê me
Dü sê quling ü dü qez im
Ve diyari mala ketim
Ramusane kîz ü bûkan
Mala bave emanetim*

*Karanlık gece, kapkaranlık
Beni delirten, çıldırtan karanlık
Eman, eman, eman, eman
Rüzgarın savurduğu kuru
Bir kenger misali mekansız, zamansızım
Eman, eman, eman, eman
İki turnayım, iki yaban ördeği
Uçup evlerin diyarına vardım
Genç kızların öpücükleri
Baba yurdunda emanet durur derler
Eman, eman, eman, eman
Acımasız kartalın nasibi gibi
Yükseklerde uçtum engine düştüm
Eman,eman, eman,eman...*

Toplumsal hakikatlerin ezgileri şimdi Kürt müziğinde daha yoğun olarak açığa çıkıyor. Özgür toplumlar ve özgür kadınlar hüznüleri ile kendilerini konuşturarak özgürleştiren en eski kutsal yolları yeniden inşa ediyorlar. Sözle inşa ediyorlar. Duygu, bilgelik ve müzikle inşa ediyorlar.

Ekoloji Ve Sinema

Sinema insanlığın, en müthiş ve hissedilerek, zihinle, yetenekle ve duygu ile yapılan kolektif bir yaratımıdır. Artık okumanın nerdeyse unutulmaya başlandığı gezegenimizde, bunun yerini tutan sinemayı iyi algılayabilmek için, Ekoloji ile ilgili yapılan birçok filmde bazılarını yeniden seyretmek gerekir. En verimli yıllarını 1978 ve 1990 yılları arasında yaşayan Sinema, o yıllarda Ekoloji konusunu en iyi keşfeden ve büyük eserler yaratabilen bir konumda idi: Henüz düşüncenin önemli olduğu bu yıllarda her biri bir manifesto kadar değerli filmler yapıldı. İnsanlığa ve ekolojik topluma yeni yorumlar getirdiler ve doğrusu büyük gördüler, büyük işittiler, ama ne yazık ki sadece bir sinema keyfi içinde silinip gittiler. Bunlardan bazılarını örnek olarak sunmak istiyoruz:

Dersu Uzala:

Bu anlamda en etkili filmlerden biri, 1980'lerin başında vizyona giren *Dersu Uzala* idi. Güney Sibirya Ormanları'nda yaşayan bir Yakut Yaşlı Bilgenin Rus Subayı ile kurmuş olduğu arkadaşlık, doğa ile dostluğun ve uyumun filmidir. Belki o zaman ki Reel Sosyalist sinema akımı ilk defa doğadan kopmanın insan ve toplum üzerinde yarattığı tahribatı görebilmişti. Doğanın aslında vahşi olmadığı, ama uyumun zorunlu olduğu ve problemin bu algılayıştan kaynaklandığını anlatıyordu; Sibirya'nın o görkemli tipilerinde korumanın yolu doğa ile konuşabilme ve 'görme' sezgisi görkemli bir görsellikle verilmişti: Yavaş yavaş gelen ölümcül ve kesinlikle dondurucu bir tipi, koptik soğuğu ve etrafta toplanan dallarla yaratılan o zekice korunmanın bir sabah uykusundan uyanır gibi o kurtuluşun hazzı ve görkeminin mükemmel görselliği; doğanın insanı çözümsüz bırakmadığı gerçeği. Yeter ki doğa ile bir bağ kurulabilsin. Doğa ile bu ilişkiyi kurabilmiş olan *Dersu Uzala*'nın karakteri de oldukça önemli idi: Vefalı, belki de hiç görmeyeceği insanları düşünme (Ormanda ki kulübeyi onarışı ve yakacak getirip bırakması, onlardan sonra gelebilecekler içindi) sade ve yalın yaşamı, Sovyetlerde ki geniş coğrafyada yüzlerce ekolojik toplum kültürünün ve unutulmuş doğal toplumun hüznü bir sergilenişi idi. 1990 yıllardaki Sovyet sineması böyle bazı değerli örnekleri gecikmeli de olsa insanlığa sunmayı başardı ve sadece tarihteki yerini aldı. Sürdüremedi.

Çit:

Avustralya, Aborjinlerin de ülkesidir. Beyaz adamlar oraya gittiğinde, her yerde yaptıkları gibi burayı da kendi ülkelerine ve kendi yaşamlarına benzetmeye çalıştılar. Aborjin çocuklarını toplayıp kendi okullarında asimile etmeye başladılar. Onları Hristiyan, onları İngiliz veya Alman yapmaya çalıştılar. İlahiler ezberletme ve kendileri gibi yeme, içme, giyinmeye zorladılar. Böyle bir okulda iki kız kardeş kaçmayı başardı. 'Çit' filmi bu öyküyü anlatır. İki kız kardeş kaçarlar, ama bu dikkatli ve bilinçli bir kaçıştır. Peşlerinde iyi bir iz sürücü ve kendileri gibi Aborjin olan, ruhunu şeytana teslim eden biri vardır. İzlerini silerek ve zekâlarını kullanarak gece ve gündüz yol alırlar. İz sürücü onları ciddiye alır, zekâlarını fark eder ve bazen saygı da duyar. İki, üç gün sürekli yol alırlar. Küçüktürler, biri belki on yaşında, diğeri ise altı yaşındadır. Geceleri üşürler, ama Çit'i ararlar. Çit, Aborjinleri beyazlardan ayıran sınırdır; hani bazı 'doğal parklar' vardır ya orada birkaç hayvanı korumaya alırlar, Aborjinleri de verimsiz topraklarda böyle sınırlandırmışlar. İki kız kardeş bitkin ve açtırlar. Bir kuş yuvası görürler ağaçta, yuvada dört yumurta vardır. İki tanesini alırlar ve ikisini bırakırlar. Kuş da kendisini sürdürsün diye. Yavrusuz kalmasın diye. Ama çok açlar ve üç gün boyunca hiçbir şey yememişler, sadece iki yumurta alırlar. Bu bilinç ve bu görme muhteşemdir; İnsanlığa duyulan umudun sesidir ve resmidir. Başka nasıl yorumlanabilir ki!

Şu an Aborjin Bölgesi tuhaf bir yapılanma gösterir ve maalesef Avustralya hükümeti turistik amaçlı olarak bu bölgeyi sergiler. Araçlarının plakası yoktur, onlara bu ayrıcalığı tanır hükümet. Yabancıların verdiği isimleri kabul etmezler. İsim nedir? O insana aittir ve zaman içinde insanlar yaptıklarına denk gelen yeni isimler alırlar ve ilk kulaklarına fısıldanan ismi kimseye söylemezler. Aborjin geleneği bunu hâlâ yaşatmaya çalışıyor. Ve bu tuhaf Bölgede onlar resim yapıyorlar büyük bir çoğunlukla ve turistlere, beyazlar bu resimleri pazarlıyor. Resimleri çok renkli ve doğanın renklerle algılanışdır diyebiliriz. Ama bütün renklerle algılanış. Çit, iyi bir Aborjin özgürlük destanıdır.

Kurtlarla Dans

Amerikan Sineması'nın önemli ve çok sevilen yapıtlarından biridir. Bir subayın Kızılderili bölgesine sürülüşü ve yalnızlığını, Sarı El Kabilesi ile olan ilişkilerini anlatır. Çetin kurulan bir dostluk ve arkadaşlıktır bu. Bir kabile nasıl yaşar, bir Kızılderili kabilesinin değerlerinin eşsiz ve demokratik sergilenişini izleriz. Kararların nasıl alındığı, yanılmamak için ne kadar sabırlı bir sürecin işlediğini ve gerçekte kabile demokrasi-lerinin yalın biçimini ve yanılmaz karar süreçlerini gözlemledik bu filmde. Doğa ile ilişkinin en çarpıcı örneğini bizon avında görürüz; beyaz adamın bizon derisi için yaptığı katliam ile Kızılderili kabilesinin sadece kendi ihtiyacı için yaptığı av çarpıcı bir paradoks içinde verilir. Av, savaş, sadece yaşamak içindir ve onun için yapılır, ne bir eksik ne bir fazla.

Amerikalı subay Kuzey- Güney savaşına katılmış, insan kırımını yaşamış biridir. O hayatı iyi tanır. Ama geldiği bu yeni topraklarda asıl önemli olan şeyin, toplumsallığın doğal temellerini ve organizasyonların herkesi kapsadığını, eşsiz nezaketi, sade duyguları, yalın ilişkileri ve beyazların o acımasız ırkçılığı ve açgözlülüğünün olmadığını görür. Tercihini yapar, bu sistemi algıladığı kadarıyla yaşar ve başarır ve Sarı El Kabilesi'nin değerli bir üyesi olur. Kısacası Kurtlarla Dans Filmi en açık hali ile doğal topluma dönüşü net ve yalın bir gerçeklikle ele alır. Belki de Amerikan toplumunun o kaotik yaşamı için bir gelecek umudu ve çerçevesini izleyiciye göstermek ister: Çünkü bu film denilebilir ki bir öyküden fazlasını içerir. Tutulan 'Günlük' ile de gerçek bir Amerikan tarihidir. Bu Filmin bir başka gücü ele alınan tüm karelerde dâhice bir tutarlılığın sergilenmesi ve güçlü paradokslarla olayın sade bir akış içinde verilmesidir de. Belki de Amerika'nın neleri kaybettiğini de göstermek içindir.

Son Samuray

İlk bir yıl boyunca her hafta bu filmi izledim. Amerika'da, o Kızılderili toplumkırım dönemlerinde, bu faaliyetlerde yer almış bir subayın öyküsü ile başlar.

Kızılderili katliamlarında kullanılan silahların pazarlanması ile günümüzdeki silah pazarlarının hikâyesini buluruz. Değişen fazla bir şey olmasa gerek. Katliama katılmış bir subayın gece gördüğü kâbuslar ve alkole sığınma ile dönüşüm sürecine kadar devam eder.

Dönüşüm bir Japon köyünde başlar. Bin yıllık geleneği ve tapınağı olan bir köy, samurayların belki de son temsilcisi Kuazimoto'nun köyü. Herkesin sabah erken kalktığı ve çalıştığı, doğa harikası bir yer. Belki feodal samurayların varlığı tartışılabilir. Ama buradaki samuraylar hâlâ 'hizmetkâr' anlamına gelen gerçek ve ruhani değerleri önceleyen samuraylardır. Yaşam karşısında ve her şeyden önce insanın sadece kendi kaderini belirlediği o mutlu yalnızlık-toplumsallık karşısında, kendini dinleme ve doğanın eşsiz ritmini yakalama dönüşümün kendisi olabilmektedir. Muhakkak ki dönüşüm için birçok yol vardır, ama bu filmde çarpıcı olan gerçek samurayların mekânı olan köylerde oluşan felsefi ortamdır: Bu ortamın eğitmeni doğa ve onun çok az bozulmuş olan köy toplumsallığıdır. Şüphesiz ki bazı paradokslar vardır; üretmeyen ve sadece dövüş sanatıyla ve onun felsefesi ile uğraşan 'hizmetkârlar' ile köylülerin yalın ve saygın işleri. Mekânsal anlamda sadece bir dönüşüm zemini değildir bu, ama aynı zamanda yüksek ahlaki bir ortamın ve ilişkilerin gücünün de hissedildiği bir yerdir.

Subay evinde kaldığı kadının eşini öldürmüştür. Bunu öğrendiğinde çarpılır ve bir zaman sonra ondan özür diler, kadın büyük duygularla 'O kendi görevini yaptı ve sende kendi görevini' der. Dönüşüm belki de bu diyalogdan sonra başlar. Bazen bir işaret işitenler ve görenler için yeterli olabilir. Subay, yüksek bir kültür ve ahlakla karşı karşıya olduğunu anlar. Kapitalist modernitenin en çok tahrip etmeye çalıştığı o kültür ve ahlak.

Son Samuray binlerce tartışmayı kendi içinde yapmış, en önemlisi de doğadan ve toplumsallıktan, gelenek ve ahlaktan kopuşun yaşandığı ve kapitalist dönüşümün yaşandığı Japonya'da, değerler için ölümün şiiresselliğinin destanı olmuştur diyebiliriz. Kılıcın üzerindeki yazı hakkıyla yazılmıştır: 'Ben kendisinde eski ile yeniyi birleştiren savaşçıya aidim.'

Benim Afrikam ve Avustralia

İki kök film de diyebiliriz. 'Nasıl yaşamalı' sorununa sinema cephesinden iki eşsiz örnektirler. Seçilen mekânlar, Afrika ve Avustralya nasıl yaşamalının eski ile yeninin müthiş bir sentezini görürüz. Buradaki doğal toplumların gücü pek ön plana çıkmaz, ama yine de beyaz adamları ruhsal tartışmaya zorlar. Tartışma bitmez, ama büyük soru olarak da kalmaz. Sonuç izleyenin kapasitesi ile ilgilidir. Ama yapımcı ve oyuncuların kalbi gerçek olandan yanadır, özgür aşklardan ve bu aşkı öldürmeyen ilişki-

lerden yanadır. ‘Nasıl yaşamalı’ büyük sorudur. Hâlâ birçok çökmüş toplumsallık için de tabudur. Kadın ve erkek nasıl yaşamasının en yoğun tartışması ve trajedilerini gözlemleriz. Özellikle Benim Afrikam filminde bu çok daha net ve radikaldir. Avustralia Filminde ise biraz fani duygulara yer verilir. Şiddeti bir tüketim ve ilgi odağı haline getirirler. Ticari kaygıları fikirlerini ikinci plana iter. Bu nedenle 2000’li yıllardaki yönetmenlerin, o eski kuşağın zihin derinliğinden ve cesaretinden biraz daha yoksun olduğunu görürüz. Diyebiliriz ki utangaç ve samimi bir yaklaşım ile, ama piyasayı da gözeterek yapılan bir filmidir. Özü yine de yansıtabilmesi açısından önemlidir.

Afrika kültürünün gücü ve doğallığı içinde, Benim Afrikam Filmi ile aşk ve aile ilişkilerine yeni bir yorum getirildi: Özgürlük yorumu ve yeni çağdaş yaşam ölçüleri içinde doğal toplumun içeriği ile yaşamanın gücü ele alındı. Kadın gerçekçi bir şekilde karakter kazanmıştı; sembolikte olsa evlilik sözleşmesini istiyordu, tabi ki bu gerekli değildi, ama erkek bunun, bu mülk belgesinin aşkı öldüreceğine inanıyordu. En özgür kadının bile kıramayacağı bir tabu idi. Burada şu anlam karışıklığı olmaması gerekir; günümüz Batı Toplumlarında ve uzantılarında ki verili ‘özgür ilişki’ anlaşılmamalı, bu filmde anlatılan insanlığın bir sentezi, mutluluğu ve çözümeiydü. Kendi zamanı içinde fazla anlaşılamadı veya o kadar yüzeysel yaklaşıldı ki, belki bu esas çizgi hiç tartışılmadı. Sanat ve entelektüel çevrelerin kendi yaptıklarının aynı şey olduğu varsaymalarından kaynaklanmasındandır. Bu doğru değil, onların yarattığı ilişki sadece tüketim içindir; sevgi, saygı, bağlılık ve sorumluluk olmadığı için, tüketimdir diyoruz. Ama orada, Afrika ve Avustralya’da, zamanın başlangıcında ve sonrasında gerçekleşen ciddi bir sentez ve insanın ilk hikâyesi ne ise o idi.

Ekolojik toplum tartışmaları içinde sinemanın çok etkili bir yeri vardır. Zaman içerisinde gündemleştirmek ve farklı bir gözle yeniden yeniden izlemek ufuk açıcı olabilir. Çünkü sinema, insanlığın en müthiş ve hissedilerek, zihinle, yetenekle ve duygu ile yapılan kolektif bir yaratımıdır. Yönetmenler, filozofların, bilgelerin, müzisyenlerin, yazar ve şairlerin yerini almayabilir, ama bazen bunların tümü de olabilirler. Yukarda verdiğimiz örneklerde tümüdürler.

Sanatın İlkeleri

Sanatın ilkeleri, belki insan derisiyle kaplı bir anayasa değildir, ama ölçü ve uyumun, inancın ve ruhun, edep ve terbiyenin yasalarıyla kaplıdır. Bu ilkelerin oluşumunda insanlaşma arzusu sanattaki insanlaşma, tüm evreni kendi içinde toplama ve onun bir sembolü olma hayali vardır. Doğadaki güzelliklere öykünerek ve genellikle taklit ederek ve bunun yanında anlamaya çalışarak yaşamak, sanatın olanakları ile mümkündür.

İlk önce insan sanatın farkında değildir, bu eylemi yaparken, birliği ve bütünlüğü yakalama, bütün ruhları onurlandırırken ruhunu dinlendirme, yüreğini yumuşatma, acı ve mutluluğu anlamlandırmanın yollarını bulmaya çalışır. Çünkü doğal toplum insanı, gördüklerine ve duyduklarına inanır belki de sanat dalları içinde ilk gelişenin müzik ve resim olması bundandır. Suyun, göklerdeki fırtınalar ve rüzgârların sesleri ve yeryüzünde buldukları karşılıkların, ilişkilerin musikisini anlamaya çalışır. Aynı şekilde yeryüzündeki bazı seslerin göklerde karşılık bulduğunu da görür. İlk günden bugüne dek süren hem topluluk şeklinde ve hem de bireysel bir ilişki ve yaşamı anlamlandırma yoludur. Evrene minnettarlığımızı sunmak ve kederlerimizi dillendirmek için konuşuyor ve şarkı söylüyoruz. Şarkılar şimdi neyi söylüyor? Verili olana baktığımızda toplumsallığımızdan neler yitirdiğimizi görürüz.

Müzik muhakkak ki ruhları yatıştırmak ve insan faaliyetleri ile evrenin uyumunu yakalamak içindir. Huzur ve ortak coşku yaratmak içindir de. Toplum henüz dili yeni keşfetmiş olabilir, bu mucizevi gelişmeyle sınırlı kalmaz; ona saygı ve kutsallık da yükleyerek en güzel konuşma ve doğanın ritmine uydurma bilinci de verir. Ritim, sadece aliterasyon ile sağlanamaz, doğanın da sesinin, ritminin eklenmesi gerekir; ancak o zaman birlik ve bütünleşme sağlanabilir ve ruhları inciten sesler olmaktan çıkar ve onları yatıştırır ve dinlendirir: Huzur verir. Denizi yatıştıran denizcilerin şarkıları, toprağı ekip biçenlerin türkü ve dansları bu uyum içindir. Müzik ile dünyayı değiştirme ve sonsuz uyumu sağlamaya çalışan müzisyenler, bugün genellikle sadece güdülerini kışkırtmak için uğraşıyorlar. Amacından uzaklaşan müzik toplumsallığı dağıtan yoğun bir eyleme dönüşür ve toplumları krize sokan diğer etmenlerin yanında yerini alır. Bugün olan da budur.

Dinlerde tanrının sesi tüm sanatları temsil ediyor ve içeriyordu. Tüm dinlerin ilk çıkışı, bozulan insan ve evrenin uyumunu yeniden yapılandırmak içindi. Onun için kurtuluş ve özgürlüğün sesiydi. İnsan neden sanat-

tan kopmuştur, dolayısı ile vicdan ve merhametten kopmuştur? İktidarlar korkulardan beslenir ve yaşarlar. İnsanlar korktukları zaman vicdan ve merhamet biter, korkuları bittiğinde ise merhamet ve vicdan başlar. Tanrının sesi ve sanatı bu korkuları yenmek içindir, ahlakın ve merhametin sesi duyulsun diyedir. Bütün dinler sanatın bu imgelerini esas alır. Yoksa toplumsallık nasıl yaratılacak? Belki düşünce ve mantık bir biçim ve çerçeve yaratabilir, bir sistem de oluşturabilir, ama sanat yaşamı kurar ve sistemlerin sürdürülmesini sağlar. Sanatı devreden çıkardığımızda gerçekte yaşam olmaz, belli bir süre bir varoluştan bahsedilebilir, ama asla sürekli bir yaşam kurulamaz.

Doğal toplum insanı, yarattığı her üretim aracına sanatsal bir nitelik de kazandırdı. Bir çömlek sadece kullanım değeri olan bir nesne gibi görülmedi, ama aynı zamanda bir sanat eseri olarak da görüldü. Her halk kendi renklerini ve kutsal motiflerini ona işledi ve bir anlam da kazandırdı. Bir dokuma, bir saban, bir yayık için de aynı şeyler söylenebilir. Örneğin eski Sovyetlerde asıl olan şeylerin kullanım değeri idi. Üretimler buna göre yapılırdı. Sanattan ve estetikten yoksun, hatta bu olgular ‘burjuva’ alışkanlıkları çağrıştırdığı için hor görülürdü. Eski Çin Halk Cumhuriyeti’nde ise çok daha katı bir sanat politikası uygulanmakta idi. Sonuçları ne oldu? Sorun sadece bu sistemlerin dağılması değil, ortaya çıkan tipolojide; bir tişört, bir araba için ülkesinden kaçma, başka ülkelere iltica etme idi. O zaman iltica edenler hep bunu söylüyordu. Bunu sadece düşkünlükle açıklayabilir miyiz? Doğrusu ilk toplumsallıkların en önemli birlik eylemi olan güzelliği yaratma ve onunla bir yaşam kurma anlayışı idi.

Tarih bize göstermiştir ki ülkeler toprak üzerinde kurulmuyor, hayaller ve ütopyalar belli sistemler öngörülerek açığa çıkmıyor, ama ülkeler ve ütopyalar önce insanların yüreğinde ve zihninde kuruluyor. Mekân sadece bir araç oluyor. Gerçekte bir ülke, toplumun ve insanların yüreğinde kurulur; düşünce bunun aracı ve sanat ise tüm yaşamı, bağlılığı ve birliğidir. Doğal toplum organizasyonları bu şekilde gelişti. Normal olan yol bu idi. Bunun dışındaki denemeler sadece olgusal olarak kaldılar. Refahın ve düşüncenin tek başına bir anlamı olmayabilir; sanatı bu mekânsal düzlemde işlevli kıldığımızda yaşam anlam bulur. Uygarlık düzeyi dahi bu olgudan vazgeçememiş ve ciddiye almıştır. En azından kendi sanatını yaratmıştır. Kendi anladığı dille ve imgelerde sanatı yeniden yaratmış, çarpıtmış, ama temel özelliklerini göz ardı edememiştir. Çarpıtma belki de içeriği boşaltma ile ilgilidir.

Çin Kültür Devrimi ilginç bir deneyimdir. Geçmişe ait ne varsa yok sayma, yakma, yıkma ile yeni bir kültür ve sanat yaratmak istemiştir. Aslında bu uygarlığa duyulan büyük öfke ile açıklanamaz; ancak kapitalist modernitenin o büyük tek tipleştirme akımının en pervasız uygulaması olarak görülebilir. O zaman bu akıma isyan eden Lu Sin: Doğrudur, 'Küçük Asker' şarkısını bir kahvede söylersek herkes katılır, 'Baharda Kar' şarkısını söylersek belki bir iki kişi katılır, ama ölçü bu değildir; her ikisini birleştirdiğimizde sanatın gücünü yakalayabiliriz. 'Küçük Asker' şarkısının içeriği güçlü, 'Baharda Kar' ise sanatsal nitelik bakımından güçlü de ondan. Biçim ve içerik bir bütündür. Bunlardan biri zayıf tutulursa sanat olmaktan çıkar ve sadece bir politik söyleme dönüşür. Oysa sanatın biricik politik söylemi birlik ve bütünlüktür. Arı balını yapar iken bir yığın şeklinde yapmaz, ama görkemli bir mimari ile bunu yapar. Bir buğday başağının güzelliği ne ile ölçülebilir? Bir çömleği özensiz ve kaba yaptığımızda bir işlevi olabilir, ama bir güzelliği olmaz: Ondan bir an önce kurtulmak isteriz.

Toplumsallık sanatla süreklilik kazanır. Her toplumun dehası, gururu yarattığı sanat eserleri ile diğer toplumlarla yüzleşir. Toplumlar arasındaki saygı ve sevgi bağı bu gerçekleşmeden doğar. Burada güç teorileri ve paradoksları yoktur. Bu bir temsil olayıdır. Doğada ne ise odur. Kim diyebilir ki çölün zarafeti ve güzelliği yoktur. Sanat olmazsa çölün güzelliğini keşfedebilir miyiz? Sanat, tüm mekânları görme gücüdür. Kaba bir maddecilikle bakmak günümüz kibirli ve obur insanının görmeme yetmezliğidir. Uygarlıkların kör ettiği gözlerle evrene bakmaktır. Ana-kadın, yaşlı bilgiler, filozoflar, peygamberler, evliyalar ve tüm zamanlarda sanatçılar görmeyi ilk önce öğretmeye çalıştılar ve işitmeyi de.

Doğada o zamanlar en kalıcı olan, çok yavaş değişen ve dayanıklı olarak bilinen kaya ve taş, insanlara kutsallık fikri vermiş olabilir. Bundan dolayıdır ki doğanın ilk silinmez hafızası olarak gördüler taşı. Onunla bir yaşam yaratmaya çalıştılar. Mağara kayalarına ilk resimlerin yapılması öyle sanıldığı gibi çizilen varlığın ruhunu ele geçirme değildir; çünkü o zamanki insan bugünkü insan değildir. Sadece oburluğu ve doymazlığı bilen bir insan da değildir; o umudu ve hayali olan insandır. Kutsallığı ve birlikteliği özleyen ve bunu esas aşk olarak bilen insandır. Bundan dolayıdır ki mağara resimlerini yorumlayan günümüz sanat tarihçileri bir timsah bir geyiğe nasıl bakıyorsa öyle bakıyorlar ve öyle görüyorlar. Eğer bugün verili insan da tıpkı o sanat tarihçileri gibi birbirlerine; erkek kadına ve kadın erkeğe aynı gözle bakıyorsa, o zaman bu çarpıtılmış eser kimin eseridir?

Sanatta Arınma

Sanatta arınma güzelliğin özüdür. Sanat tarihinde ve felsefesinde arınmayı göz ardı eden bir tek ciddi eserden bahsedemeyiz. Sanatçı eksikli de olsa, yanlış da yaşasa, iktidarların etkisinde de olsa arınma ögesini bir kenara bırakamaz. Bıraktığı anda sanat yapamaz. Günümüz ‘sanatında’ simülatik bir üretim olduğu için, arınma ögesi unutulacak düzeyde zayıflamıştır, Neredeyse estetik bir değer olmaktan çıkarılmıştır. Sanat eleştirmenleri de neredeyse bu kavramı bir eksen olmaktan çıkarmışlardır.

Yine de tümüyle bir güzellik değeri olan arınmanın ortadan kalktığı söylenemez. Tam tersine şimdiye kadar hiçbir şekilde rastlanılmayan arınmanın direniş noktaları açığa çıkmaya başlamıştır. Toplumlar ve bireyler için umut ve iddia kaynağı devam etmektedir. Örneğin, Güney Afrika üzerine yapılan bazı filmlerde bunun ihtişamlı örneklerini görmekteyiz: Burada, yeni bir toplumsallık için; işkenceci ile işkence gören mağdurların açıkça yüzleşmesi, katil ile ölenlerin yakınlarının bir araya gelmesi, yüzleşmesi, özür dilemesi doğru bir birliktelik için yeter de artar bile. Bu filmlerde zekâ, tarihsel gelenek ile çözüm üretme ve ‘çözümü’ ele alış tarzları insanlığa umut, insanlığa heyecan ve evrene yaşam coşkusu vermektedir. Kâinatı onurlandırmaktadır.

Anadolu ve Yukarı Mezopotamya edebiyatında ve sanatında derin arınma ögeleri vardır. Özellikle buhranlı dönemlerde (Osmanlı’da Fetter Devri’nde) temel toplumsal çizgi eskiyi mahrum ederek arınma, politika ve ahlakın kurtuluş yolu olarak görülmüştür. Örneğin, Yunus Emre’deki arınma, özünde toplumsal arınmaya yol göstermedir. Bir çuval buğday için yaşamı tercih eden sağır ve kör Anadolu köylüsü yerine, kaosa ve açlığa rağmen, özgürlük demek olan ‘nefes’i tercih etme arınmaya doğru atılan dev bir toplumsal adımdır. Büyük birlik ve ahlak devrimidir. Çünkü arınma olmadan birlik olmaz. Nasıl ki kirli bir su yaşama dönmezse, bir bitki zamanı içinde yaşamdan el etek çekmeden bir daha yeşermez. Öyledir.

Doğadaki döngü ne ise, her bir toplum ve birey aynı şekilde kendisiyle yüzleşmeden arınma düzeyini yakalayamaz. Sanatın amacı arınmadır. Konusu yaşam ve bireydir. Yaşamı damıtmaktır. Bir kilimin, bir halkın desenleri, renkleri, çizgileri, yaşamı, insan doğa ilişkisinin ve arınmanın formülleridir. Onları sadece bir kullanım aracı olarak görmek, umudu, yaşamı ve toplumsal hafızayı, o büyük arınmayı unutmak de-

mektir. Bir seramik, bir çini bir başına anlamsızdır. Ona bir renk, bir desen verdiğinde sanattır. Seramik toprağının binlerce kez elenerek pürüzsüz olması, suya bulaştırılarak bir rahimde büyütme gibi ışsız dar havalı bir mekânda bekletmek, zamanı geldiğinde ona biçim vermek, ona renk, ona ölçü, uyum kazandırmak arınmadır. Bu süreç kadim arınma öyküsü ve insanlığın hafızasıdır.

Gılgamêş Destanı'nda Enkidu, destan kadrosu içinde, doğal toplum insanın uygarlık tarafından kirlenmesidir. Bu insani kirlenmede uygarlıkların yöntemi birdir. Doğadan koparma, özünden uzaklaştırma yöntemidir. Bu destandaki Enkidu, Anadolu ve Mezopotamya doğal toplumlarının ortak hikâyesidir. 20 yıl öncesine kadar, henüz Amerikan yaratımı kadrolar hâkim olmadan, o zamanın filmlerinde ana tema Enkidu idi.

Klasik romanlardan itibaren başlayan bir süreçtir. Örneğin 'Sefiller' romanında, Jan Valjan kızını bir 'hanfendiye' dönüştürür. Türkan Şoray, Hülya Koçyiğit, Tarık Akan'ın ustaca oynadıkları o doğal köylü kızının veya gencinin, bir aşk vesilesi ile zengin malikânelerde bir 'hanımefendi' veya 'beyefendi' haline getirilmesi gibi. Tarihsel ve arınma karşıtı Enkidu tipinin bir de bu yönü vardır. Sanatta arınma, bireye ve topluma özgürce yaşam istenci ve umudu vermesidir. Bir hırsızın tövbe ederek özgürleşmesi ve yeni bir başlangıç yapması gibi, bir günahkârın kendisiyle yüzleşerek, özgürleşerek vicdan ve merhamet kazanması da arınmadır.

Sanat ve Ekoloji

İnsan, karmaşık yapısı ve doğası ile evrenin en gelişmiş sonuçlarından biridir. Sadece doğal haliyle sevimli değildir; ama aynı zamanda gelişmiş zekâsı ve duyguları da çekici ve güzeldir. Güzellik ona doğuştan bahşedilmiş bir şey değildir, emeği ve çabasıyla ancak güzel olabilir. Güzelliğin oluşumunda sanat, insana farklılık ve yoğunluk kazandırır.

Sanat konusunda kapsamlı bir tanıma rastlanılmamıştır. Her coğrafyada sanat eylemi ve algısı o yerin özelliklerine göre bir tanım kazanır. Doğru olan da budur. Yoksa yapılacak bazı tanımlar, ancak çok genel ama zorunlu ortak özellikleri kapsayabilir. O zaman ne kadar özgün coğrafya, kültür ve üretim ilişkisi varsa o kadar da sanat tanımı vardır. Bütün tanımları içeren birkaç doğru ancak sanat tarihçileri ve teorisyenleri tarafından esas alınmıştır. Bu tespitler yetersiz olsa da kolaylık sağlamaları açısından önemli olabilirler.

Sanat, sesin, dilin ve konuşma üslubunun, üretilen değerlerin, mekânların doğayla ve ruhlarla uyumunun sağlanmasıdır. Tarihsel birikimin, ütopya ve inancın, umut ve tutkunun o günün koşullarında açığa çıkmasıdır. Sanat eylemi içinde her topluluk için, coşkun, heyecanın, yücelmenin, moral değerlerin, anıların, keder ve sevinçlerin ortaklaşması ve kolektif yaşamının doruğa ulaşmasıdır. Ortak duyuş anında bu toplumsallığı yaratan ölçünün, uyumun birleştirici gücüdür. Sanatla toplumsallığın en ileri düzeyde gerçekleşme biçimidir.

Sanatın muhakkak ki felsefesi vardır. Mevcut Sanat felsefesi kök toplumdaki kopuk ve onu anlamaktan uzaktır. Şiir, resim, heykel, müzikte biraz bu kökleri bulabiliriz. Roman belki de kapitalizme ait olduğu için kök toplumu aramak boşuna olur; çünkü bu sanat dalı kökünden kopuk gelişti. Diğer sanat dallarını da zorladı ve kendisine benzetti diyebiliriz. İlk romandan son romana kadar bu duyarsızlığı görmek mümkündür. Çünkü köklerinden en fazla kopuk gelişen bu sanat dalıdır. Doğru bağlar kurmada zorlandı ve ancak bazı değerler üzerine kendini var etmeye çalıştı. Denilebilir ki bu bağı kurması için her şey vardı; çok eski destanlar, bilgelerin sözleri, atasözleri, kısacası birçok kaynak vardı. Bunları görmedi, mevcut olanla yetindi ve mirasyedi gibi her şeyi tüketmeye çalıştı. Romanı küçümsemek gerekir, problemleri görmek için ve yeni toplumsallıkları tanımak için, insanlık bu alana çok şey borçludur. Ama yanlış ele alındı ve yanlış gelişti. Şu ana kadar neyi ayakta tuttu, neyi değiştirdi?

Aşağıda tam metni olan bir Kızılderili mektubu ve bazı kabilelerin sözleri var. Ufuk açıcılardır. Özellikle ekolojik toplumun felsefesi ve özü nedir diye sorulduğunda kesinlikle de birer cevaptırlar. İnsanlığı meşgul eden binlerce soruya verilmiş bir cevaptırlar. İnsan nedir? Doğa nedir? Biz ne yaptık? Neleri yapmamalıydık? Bunca övünülen kapitalist modernitenin getirdiği yıkım, sadece doğa ile ilgili değil, ama en çok da insan üzerinde yapılan tahribat ile ilgili değilse nedir?

Bu mektuptaki tarihsel birikim ve görme gücü bütün teorik bilmelelerden daha ileri ve sadedir. Asıl olan insan ve doğa ile kurduğu ilişki ise yeni bir başlangıç yapmak için, ne kadar geç kalınmış olsa da bu felsefe ile sanata yeniden yönelme, insanı ve dünyayı değiştirmek için bu doğru öyle tüm eserleri yeniden gözden geçirme ve yeni bir üretime yönelme en doğrusu olmaz mı?

'Bu mektup 1854 yılında, bir Kızılderili reisi olan Şef Seattle tarafından Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'na yazılmıştır.

ABD Başkanına Mektup;

Toprak insana değil, insan toprağa aittir.

Bir Kızılderili'yim ve anlamıyorum... Gökyüzünü, toprağın sıcaklığını nasıl satın alabilirsiniz ya da satarsınız? Bunu anlamak bizler için çok güç! Bu toprakların her parçası halkım için kutsaldır. Çam ağaçlarının parıldayan iğneleri, vızıldayan böcekler, beyaz kumsallı sahiller, karanlık ormanlar ve sabahları çayırları örten buğu, halkımın anılarının ve geçirdiği yüzlerce yıllık deneylerin bir parçasıdır.

Ormanlardaki ağaçların damarlarında dolaşan su, atalarımızın anılarını taşır; biz buna inanırız! Beyazlar için durum böyle değildir. Bir beyaz ölüp yıldızlar âlemine göç ettiği zaman, doğduğu topraklarını unuttur. Bizim ölülerimiz ise bu toprakları unutmaz. Çünkü Kızılderili gerçek anasının toprak olduğuna inanır.

Washington'daki Büyük Beyaz Reis, bizden toprak almak istediğini yazıyor! Bu bizim için büyük bir fedakârlık olur. Büyük Beyaz Reis, bize rahat yaşayacağımız bir yerin ayrılacağını, bize babalık edeceğini, biz Kızılderililerin ise onun çocukları olacağımızı söylüyor. Bu önerinizi düşünceğiz! Ama gene de bunun kolay olmayacağını itiraf ederim. Çünkü bu topraklar, bizim için kutsaldır. Nehirler ve ırmakların suyu, bizim için sadece akıp giden su değildir; atalarımızın kanıdır aynı zamanda. Bu toprakları size satarsak, bu suların ve toprakların kutsal olduğunu çocuklarınıza da öğretmeniz gerekecek. Biz, nehirleri ve ırmakları kardeşimiz gibi severiz! Siz de aynı sevgiyi gösterebilecek misiniz kardeşlerimize? Biliyorum, beyazlar bizim gibi düşünmezler! Beyazlar için bir parça toprağın diğerlerinden farkı yoktur. Beyaz adam topraktan istediğini almaya bakar ve sonra yoluna devam eder. Çünkü toprak beyaz adamın dostu değil, düşmanıdır! Beyaz adam topraktan istediğini alınca, başka serüvenlere atılır. Beyaz adam, annesi olan toprağa ve kardeşi olan gökyüzüne alıp satılacak, işlenecek, yağmalanacak bir şey gözüyle bakar. Onun bu ihtirasıdır ki, toprakları çölleştirecek ve her şeyi yiyip bitecektir! Beyaz adamın kurduğu kentleri de anlayamayız biz Kızılderililer. Bu kentlerde 'huzur' ve 'barış' yoktur! Beyaz adamın kurduğu kentlerde, bir çiçeğin taç yapraklarının açarken çıkardığı tatlı sesler, bir kelebeğin kanat çırpışları duyulmaz. Belki bir vahşi olduğumdan anlayamıyorum ama benim ve halkım

için önemli olan şeyler oldukça başka! İnsan bir su birikintisinin etrafında toplanmış kurbağaların, ağaçlardaki kuşların ve doğanın seslerini duymadıkça, yaşamın ne değeri olur? Bir Kızılderili'yim ve anlamıyorum!

Biz Kızılderililer, bir su birikintisinin yüzünü yalayan rüzgârın sesini ve kokusunu severiz. Çam ormanlarının kokusunu taşıyan ve yağmurlarla yıkanıp temizlenmiş meltemleri severiz. Hava önemlidir bizler için. Ağaçlar, hayvanlar ve insanlar aynı havayı koklar. Beyaz adam için bunun da önemi yoktur! Ancak size bu toprakları satacak olursak, havanın temizliğine önem vermeyi de öğrenmeniz gerekir. Çocuklarınıza, havanın kutsal bir şey olduğunu öğretmeniz gerekir. Hem nasıl kutsal olmasın ki hava? Atalarımız doğdukları gün ilk nefeslerini bunun sayesinde almışlardır. Ölmeden önce son nefeslerini de gene bu havadan almazlar mı?

Toprak satmamız için yaptığınız öneriyi inceleyeceğim! Eğer önerinizi kabul edecek olursak, bizim de bir koşulumuz var; beyaz adam bu topraklar üzerinde yaşayan bütün canlılara saygı göstersin. Ben bir vahşiyim ve başka türlü düşünemiyorum! Yaylalarda cesetleri kokan binlerce bufalo gördüm. Beyaz adam trenle geçerken vurup öldürüyor bu hayvanları! Dumanlar püskürten bu demir atın bir bufalodan daha değerli olduğuna aklım ermiyor! Biz sadece yaşayabilmek için avladık bufaloları! Bütün hayvanları öldürecek olursanız nasıl yaşayabilirsiniz? Canlıların yok edildiği bir dünyada insan ruhu yalnızlık duygusundan ölür gibi geliyor bize. Unutmayın, bugün canlıların başına gelenler yarın insanın başına gelir! Çünkü bunlar arasında bir bağ vardır.

Şu gerçeği iyi biliyoruz: Toprak insana değil, insan toprağa aittir! Ve bu dünyadaki her şey, bir ailenin fertlerini birbirine bağlayan kan gibi ortaktır ve birbirine bağlıdır. Bu nedenle de dünyanın başına gelen her felaket insanoglunun da başına gelmiş sayılır! Bildiğimiz bir gerçek daha var: Sizin Tanrı'nız bizimkinden başka bir Tanrı değil! Aynı Tanrı'nın yaratıklarıyız. Beyaz adam bir gün belki bu gerçeği de anlayacak ve kardeş olduğumuzu fark edecektir. Siz Tanrı'nızın başka olduğunu düşünmekte serbestsiniz! Ama Tanrı, hepimizi yaratan Tanrı için Kızılderili ve beyazın farkı yoktur. Ve Kızılderililer gibi Tanrı da toprağa değer verir. Bu toprağa saygısızlık, Tanrı'nın kendisine saygısızlıktır. Beyaz adamı bu topraklara

getiren ve ona Kızılderili'yi boyunduruk altına alma gücünü veren Tanrı'nın kaderini anlayamıyoruz! Tıpkı bufalaların öldürölüşü, ormanların yakılışı, toprağın kirletilişini anlayamadığımız gibi...

Bir gün bakacaksınız gökteki kartallar, dağları örten ormanlar yok olmuş. Yabani atlar ehlileştirilmiş ve her yer insanoğlunun kokusuyla dolmuş! İşte o gün insanoğlu için yaşamın sonu ve varlığını devam ettirebilme mücadelesinin başlangıcı başlamış olacak.'

Sanat bu özle kendisini var ettiğinde, yeniden bir toplumsallık yaratma gücüne kavuşacak ve yaşamın bir parçası haline gelecektir. Yoksa içinde bulunduğu verili durum ile insanın karşı karşıya bulunduğu açmazları örtmeye yarayan bir örtü olmaktan öteye gidemeyecek ve özünden kopup insanlıkla birlikte çürüyecektir.

ATEŞ HER ŞEYİ DEĞİŞTİRİR

Değişimin kaynağında ateş varsa onu ekolojik toplumun inşasında bir olgu olarak ele almak ve yaşamın bir parçası haline getirmek gerekir. İnsanlara aynı duyguları veren temel yaşam unsurlarından biri olduğu için, kabul edilebilir bir özelliğe sahiptir.

Ekolojik toplum canlı bir yaratılışı öngörür. Bazen toplumsallık zayıflar, öncüsünü ve inancını kaybeder. Yerine geçenlerin yetersizliği toplumu dağılmayla yüz yüze bırakır. Her kafadan bir ses çıkar, doğru o toplumun topraklarından uzaklaşır. Burada iki seçenek vardır; ya toplum dağılır ya da yeni bir zihniyetle kendisini yeniden oluşturur. Bir halkın hafızası o halkın yaşam kaynağıdır. Belleğin silinmesi iktidarlı uygarlığın her zaman temel faaliyeti olmuştur. Bazen ölüm toprağı, sis ve karanlık her şeyi alıp götürür. Toplum yaşayan bir ölüler topluluğuna dönüşür. Umut kalmaz. Büyük yabancılaşma, büyük kaybolma dönemleri başlar. Burada ölüm ve yaşam büyük mücadele verir. Bazen birileri bir ateş yakar yalnız başına ve bu eylem birçok şeyi değiştirebilir.

Ateş, sembol olarak hep düşünceyi ifade etmiştir. Ateşle oluşum sağlıklı bir oluşumdur. Enerjiyi ve düşünceyi içerir. Uygarlık öncesi tüm inançlarda gökyüzünde, yıldızlar gibi bir araya gelme öbek öbek yakılan ateş etrafında gerçekleşir. İyi insanlara bu ateş öbeğinin etrafında her zaman bir yer vardır. Bir gün bu ateş çemberinin etrafında kendisine ayrılan yerde oturmayı hak etmek, orada kendi insanları ile beraber olmayı hayal etmektir.

Bu insanlar için dünya, en büyük esin kaynağıydı. Dünyayı oluşturan nedir? Bu oluşuma göre bir yaşam felsefesi oluşturmak gerekiyordu. Toprak, su ve hava, bunlar dünyayı oluşturan üç maddedir. Dördüncü madde ise onlardan oluşmaktadır: Ateş, her şeyi değiştirir; toprağı, suyu, havayı, odunu, demiri, taşı ve tüm bunların birazına sahip olan insanı bile.

Ateş Ve Özgürlük

Özgürlük inancı zor kazanılan bir inançtır. Ateş ve özgürlük toplumsallığın, bütünlüğün başlangıcıdır. Bundan yüzbinlerce yıl önce büyük bir ateşin etrafında oturan ve güneşin doğmasını bekleyen paleolitik insanın hayallerinin kıvılcımları aya ve yıldızlara kazanmıştır. Bundan dolayıdır ki özgür insanların birer yıldızı vardır göklerde.

Ve ateş elimizden alındığından itibaren, duygularımızın, güdülerimizin bizi sağlar, gözlerimizin bizi kör ettiği, uygarlık zamanlarından günümüze kadar arınma, uyum ve dengenin sembolü olan özgürlük ve ateşin taşıyıcıları ışıklı yaşamlar için direndiler. Bu bilge kadın ve erkekler, yeryüzünün tüm tapınaklarında insanların gerçek yaşam umudu oldular. Bütün kıyımlara rağmen tüm Ortadoğu, Orta Asya, Uzakdoğu ve Latin Amerika'ya kadar güneşte somutlaşan ateş ve özgürlüğün hayallerini günümüze kadar taşıyan halklar ve inançlar hâlâ ayakta ve bu yaşamı her şeye rağmen korumaya çalışıyorlar.

Özgürlük ruhunun uyandırılması birlik, gurur ve bilgelik ile mümkündür. Bu, sonsuz kırsal alanlarda belki yaralı bir yüz, sakın ve onurlu bir ses ve kendi gücüne kayıtsız olmayı başarma özgürlük ruhunun işaretleridir. Ve bu ruhla ancak dünyadaki kötü ruhlu sisteme karşı durulabilir. Zihinlerini, sanatlarını, yeteneklerini toplum için kullanarak dengeyi yeniden kurabilirler. Bundan dolayıdır ki hâlâ var olan bu engin yaşam direnişleri özgürlüğün geleneksel bilgilerini de kendi içinde taşır. Zamanın harika gelişmeleriyle bu ruhun birleşmesi ekolojik toplumun, üçüncü doğanın inşasıdır. Ve evrenin dengesi de ancak bu şekilde kurulabilir.

Dünyanın kırsal alanları da zaman zaman karanlığa gömülebilmektedir. Karanlığın en yoğun olduğu zamanlardır. Lakin şafağın hemen öncesidir. Verimli Hilal'de yaratılan aydınlanma özgürlük tercihidir. Ve bin yılları kurtaracak gururun ve ateşin ışığıyla doludur. Kutsal Newroz kutlamaları da buna işaret etmektedir. Yüz binlerce yıl önce büyük ateşlerin etrafında ve zaman içinde, geceleri göklerdeki yıldızlar kadar çoğalan o insanların ruhuyla yeniden ateşler yakılır baharın başlangıcında. Çoğalır. Coşku, aşk, umut, özgürlük ve onur olarak büyür. Paylaşılır. Kardeşliğin ve gururun bayramına dönüşür. O doğanın hikmeti olan bahara.

Bu özgürlük ateşi binlerce yıl önce Kürt coğrafyasından Ortadoğu'ya, Orta Asya'ya yayıldı. Dogmatizmin, bağınazlığın dondurucu soğuğuyla söndü. Küllendi. Ve yeniden doğduğu yerde küllerinden doğdu. Alevlendi. Çoğaldı. Fedakârlıkla, sevgiyle harlandı ve geceleri, karanlık gökyüzünü doldurmaya başladı. Bütün kadim toplumların coşkusu ve morali olmaya başlayan Newroz'u kederli bir halkla, Afgan halkıyla, tüm toplumlarla paylaşıyoruz. Çünkü bu kadim toplumların pınarlarından 'hikmet'ler akardı. Ve özgürlüğün, gururun değeri her şeyin üstünde tutulurdu.

Afgan dağlarında, 'cümle âlemin babası Gardi Gêç' (Jossephe Kessel, At-lılar) bütün Ortadoğu'da yaşardı. Büyük ateşin etrafında oturduğunda ve ellerini ateşe tuttuğunda, saydam bir cam gibi diğer taraf görünürdü.' Ve ancak

özgür insanlara, toplumları için iyi şeyler yapmış gururlu kadınlar ve erkek-
lere o ateşin etrafında bir yer verilirdi. Doğrusu rüzgârlı Afgan ve serin Peştu
dağlarının yamaçlarında, bu bilge insanların yanan ateşi, şafakta doğacak gü-
neşe hâlâ eşlik eder. Kederli olanlara ve çaresizlere sıcacık umutlar ilham eder.
Zamana tuhaf gelen hayalleri de. O hayallerden birini, 'hikmet'i olan bir şiiri,
bir Afgan hayalini sizlerle paylaşmak istiyorum.

KEÇİ ÇOBANI

*Sürüyü güden keçi çobanı
Geceleri aya bakıp
Neden ağlar
Ay onun ağladığını görmemek için
Hilmend'in sularına batar
Keçi çobanı gündüzleri de
Dağın başına sarılmış
Buluta bakıp ağlar
Bulut onun ağladığını görmemek için
Kendi kendini siler gökte
Geceleri ayla konuşur keçi çobanı
Kandahar'a varacağım günün birinde
Pazarda anama şal alacağım
Babama bıçak alacağım
Kardeşlerime şeker alacağım
Ümmiye'ye sürme alacağım
Kendime de bir at alacağım
Terkisine atıp kaçırmak için
Ümmiye'yi
Ay bütün bunları dinler
Sonra utancından kızarıp
Herat'a kaçar. (Afgan halk şiiri)*

Ekbatana:

Medlerin başkenti Ekbatana'da Newroz Bayramı tüm halkların bayramı şeklinde kutlanırdı. O sabah Medyayı çevreleyen tüm dağların doruklarında göğe doğru yükselen dumanlar görülürdü. Ve birçok halkın temsilcisi Ekbatana'ya akın ederdi. Yaratılan her güzelliğin kendisine karşı yapması gereken ödevleri vardır. Toplumlari bir arada tutan nedir? Sadece ortak yaşama, üretim yapma değildir. Belki de her şeyden önce inançtır. O toplumun yarattığı güzelliklerdir. Güzellik, büyük uyum ve ölçü kazanmadır. Ölçü, belki de doğada esinini bulan her yaratılış dönemi ve yenilemedir. Ateş, yenilenmenin başlangıcıdır.

'Başlangıçta ateş vardı. Bütün yaratıklar alev içindeymiş gibi gözüktüyordu. Kutsal haomayı içtik ve dünya sunak taşı üzerinde parlayan ateş gibi tinsel ve parlak göründü. Bir elimde törensel çubuk destesini tutuyor ve onu seyrediyordum. O zamanlar kutsal ateşi güneş olmayan bir yerde yakarlardı. Ateş yakıldığında ve haoma içildiğinde İnsanlar ne vücutlarının içinde ne de dışındaydılar.

Şehrin yukarısına karanlık bir ormanlık alandan geçerek ulaşılır. Tam şehrin başka yerde olduğu yahut kaybolduğunuz hissinde kapılacakken her biri farklı renkli eş merkezli yedi duvarla çevrili kale-şehir gibi ortaya çıkarır. Şehrin tam merkezinde sarayın bulunduğu tepeyi altın bir duvar çevreler. Media'nın (Mada: Ülke -Sümerce- Gökyüzü ve yeryüzü ülkesi) tepeleri sık ormanlarla kaplı olduğundan saray tamamıyla selvi ve sedir ağacından yapılmış. Bu nedenle odalar ağır bir eski ağaç kokusuyla kaplı ve bu arada sürekli çıkan yangınlardan bahsedilir. Öte yandan sarayın ön yüzü zırh levhası gibi yeşil bakırla kaplı. Kimileri bunun Medler tarafından sarayın düşmanlarca yakılmasını önlemek için yapıldığını düşünüyor. Ben bunun sadece süs için yapıldığından şüpheleniyorum. Güneş soluk yeşil bakıra vurduğunda şehrin arkasındaki dağları kaplayan koyu yeşil kozalaklı ağaçlara doğru yaptığı parıltının olağanüstü harika olduğunu söylemeliyim.'
(Gore Vidal, Ben Cyrus)

Kırklar Meclisi ve Özgürlük Bayramı

Kadim Amida'da da 'Özgürlük Bayramı' aylar süren bir hazırlıktan sonra kutlanırdı. Şemsiler, Zerdüşt dinine bağlı olanlar, Süryaniler, Keldaniler, Asuriler, esnaf ve zanaatkârlar, bahçıvanlar, kömürcüler, şairler ve savaşçılar o gün için giysiler, takılar, flamalar, yiyecek ve içecekler hazırlardı. Kırklar Meclisi (kentte yaşayan tüm halkların ve dinlerin, esnafın, zanaatkârların, çiftçilerin, temsilcilerinden oluşurdu) kentin sorunlarını, o yıl yapılacak imar faaliyetlerini, açılacak yeni ibadet yerlerini halka sunmak için hummalı bir faaliyet yürütürdü. O zamanlar Newroz Bayramı, Kırklar Dağı'nda kutlanırdı.

Gece yarısından sonra meşaleler yakılır ve Kırklar Dağı'na doğru yola çıkılırdı. Herkes orada olurdu. Şafak sökerken Kırklar Meclisi o yıl yapılacak faaliyetleri ve etkinlikleri halka sunardı. Herkesin rızası alındıktan sonra Kırklar Meclisi'nin en yaşlı üyesi dilek ve temennileri içeren bir dua okur ve Newroz ateşini yakardı. Bu kadim gelenek uzun asırlar unutuldu. Çünkü karanlığın doğurduğu kötülüğün, pek çok yüzü ve ismi vardır. Aydınlığın yüzü ise tek tir. Newroz ateşi bu teklifi, ama aynı zamanda en büyük birliği ifade etmiştir. Ülkemizde son otuz yılda yaratılan yeni toplumsallık en görkemli ifadesini Newroz kutlamalarında açığa çıkarmıştır.

Buradaki büyük toplumsallaşma ve kazandığı içerik, ekolojik toplum inşasında önemli bir gelişmeyi ve bir o kadar da dönüşümü ve büyük emeği ifade etmektedir. Ekolojik toplum inşası için bu olguyu bir çok açıdan değerlendirmek mümkündür. Yeni bir başlangıç açısından bu olgudaki kararlılık belirleyicidir. Bireysel kararlılık ve toplumsal kararlılık kalıcılığı ve nitelik kazanma biçimindedir. Burada şu gerçek ortaya çıkmıştır; bir toplumsal düşünceye kendini vermek için her türlü kişisel çıkarlardan ayrılmak azmi olmadıkça bilgi, doğruluk, yurtseverlik hiçtir. Bunun tartışmasız bilincini görmek artık mümkündür. Bu sadece yurtseverlikle de açıklanamaz: Yurtseverlik ancak geçici duygular verir, inanç bu duyguları devamlı kılar. Yurtseverlik kişisel çıkarların geçici unutuluşudur. Buradaki yurtseverlik bir inanca dönüşmüştür.

Ülkemizde kölelik düşüncesinin cehennem azabı yanında odunların seirinlik veren ateşine sığınmaktan başka çare bulamayan yüzlerce kahramanın yarattığı bu inanç, Newroz Bayramı'nın temel içeriğidir. Dağılan bir toplumsallıktan ve yıkılan bir dilden yeni bir kuvvet yaratmak mümkün kılınmıştır. Gökteki yıldızlar gibi aynı ateşin etrafında bir araya gelme umudu, inancı ve utkusu herkes tarafından büyük bir içtenlikle paylaşılmıştır.

KİRLENME VE ARINMA

Evrenin bilgisi, ancak onu doğru algılayanların, görenlerin ve işitenlerin bilgisidir. En ileri yaşam boyutunda, insanın bilgisinde somutlaştığı söylenir. Buna şimdilik şüphe ile yaklaşmak gerekir; bir kırlangıcın, bir arının, bir yunusun ve tüm varlıkların bilgisi ile evrenin bilgisi tamamlanabilir; şimdi olsa olsa bunun en gelişmiş aracı insan olabilir. Felsefe ve bilim tek başına evreninin bilgisini, sırlarını açıklayamaz; ne zaman ki uzun gözlemlerin, deneyimlerin toplandığı mitoloji, efsane, destan, din, sanat ve tümüyle kültür gibi olgularla tamamlanırsa anlamlı bir evren bakış açısına sahip olunabilir. ‘Bir’lik denilen de aslında budur.

Devlet, iktidar, kent ve sınıflar için üretilen evren bakış açıları sınır-lama, bozma, çarpıtma ve kirlenmeyi yaratır; çünkü tek taraflıdır, yanıltarak, aldatarak yaratım yapmak zorundadır. Uygarlık, sanıldığı gibi ‘gelişme’ ve ‘ilerleme’ üzerine kurulmamıştır; tamamen aldatma üzerine kurulmuştur. İktidar, her şeyden önce zihinsel aldatmadır. Ticaret, maddi aldatmadır. Kader, yaşamın aldatılmasıdır. Eğitim, aldatma sanattır. Tabii ki en büyük kirlenme ve tahribat kişiliktir. Uygarlık kişiliksizleştirir.

Kirlenme düzeyi, kişiliksizleştirme düzeyidir. Kişiliksizleştirme düzeyi; köleleştirme: Ruhları, bireysel kaygıları, güdülerini bağımlılaştırma, alışkanlık yaratma düzeyidir. Kirlenme, bu düzeyler üzerinde kendini var eder, insanın bir parçası olur. Örneğin yalan söylemek, dedikodu yapmak insanı rahatlatır. Birisiyle çatışmak, bağırıp çağırmak, kavga etmek stres atmak içindir. Büyük çalmak büyük mutluluktur. El koymak, yalvartmak, ağlatmak, öldürtmek, işkence etmek güç ve kudrettir. Emirler vermek, kullanmak, cezalandırmak kadına hükmetme büyük-lüğüdür. Zenginlik, saygınlıktır ve suçlarından kurtulmaktır. Bu kirlenme düzeyleri, sadece Shakespeare’in ‘Atinalı Timonu’ndaki feryatlar değildir; belki de uygarlıklı iktidar süreçlerinin tüm zamanlarına aittir. Kartopu gibi büyüyen ve insanlığı neredeyse yutmaya başlayan vahşi tarihidir. Tıpkı doğanın zaman içinde korkunç kirletilmesi gibi insan kişiliği de öyle kirletilmiştir.

Kişilikte kirlenmenin, aşınmanın, ama aynı zamanda arınmanın en eski mekânı, tarihsel coğrafyası Ortadoğu’dur. Bugün de bu mekânda yine tarihsel bir büyük mücadele verilmektedir. Büyük kişilik çözümle-meleri yapılmakta, büyük aşklar destanlaşmaktadır. Ekolojik toplum çer-çevesinde Ortadoğu’yu ele aldığımızda birçok olumsuz ve birçok olumlu

faktörün bir arada bulunduğunu ve çatışmanın da iç içe olduğunu görürüz. Dünyadaki diğer yerlere göre, Ortadoğu'daki kişilik kirlenmesi uç noktalarda belirmektedir. Aynı paradoks içinde arınma da bir gelecek stratejisi olarak belirmektedir.

Semitik Kirlenme ve Arınma

Semitik uygarlık tarihinde kanbağı-soy bakış açısı temel eksendir. Tabii ki bu anlayışın zayıfladığı dönemler de olmuştur: Irmakta, bir sepet içinde bulunan Amoritli Akad Kralı Sargon tüm ülkenin kralı olmuştur. Sümer'i işgal etmiştir. Amoritleri birleştirmiştir. Ama Akad Uygarlığı'ndan sonra, tekrar eski dar soy kültürüne geri dönmüştür. Semitik İbrani kabilelerinin dini de bu kanbağı-soy anlayışı üzerinde kendini var eder. Hatta bu anlayışta olan tek dindir. Belki her kabilenin kendine ait toteminin olması gibi bir etkiden de bahsedilebilir. Çünkü bu totem inancının henüz hafızalarda güçlü olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. O zamanın bilinci ve koşulları ile çevresel bazı etkiler de rol oynamış olabilir. Yine de semitik gelenekte kanbağı-soy etkeninin önemini vurgulamak içindir.

Bu inançta soya yüklenen rol oldukça farklıdır. Birey için kişilik nedir? Bunun en istikrarlı cevabını büyük Alman yazar Heinrich Böll 'Ateş' isimli eserinde şöyle vermektedir; ***Birinci Dünya Savaşı'nda genç bir Yahudi ölür. Annesi ağıt yakar, ağlar: 'Oğlum! Niye öldün! Sana o kadar masraf yaptık, büyüttük, okuttuk, meslek sahibi yaptık. Tam para kazanacakken niçin öldün!'***

Semitik Araplarda, İslamiyet öncesinde kanbağı hastalıklı ve saplantılı düzeyde güçlüdür, adeta bir inanç gibidir. M.S. 4. yüzyıl ve M.S. 6. yüzyıldan günümüze kalan birçok örnek bulunmaktadır. O zamanların şairlerinin (ki o dönemin evren bakış açısını şairler temsil ederd) şiirlerinde bunu açıkça görebiliriz. Örneğin İbn-i Harris ve Ebu Lebed'in de dahil olduğu Yedi Askı Şairleri'nde bu kanbağı-soy imgeleri oldukça belirgindir:

***'Benim kabilem suyun en temizini içen
Diğerleri ancak artıklarımızla yetinir
Benim kabilemin bir genci,
Diğer kabilelerin kadınlarını deli eder.
Yeni doğum yapmış bir kadın bile
Çocuğunu onun için terk eder.'***

İslamiyet, bu hastalıklı kabilesel kirlenmeyi ve kanbağı-soy şovenizmine karşı büyük cihat açtı. Halkların kardeşliği anlamına gelen ‘ümme’ anlayışını esas aldı. Ne yazık ki bu büyük cihat Muaviye ile son buldu, tekrar kanbağı-soy anlayışı temel çizgi haline geldi. Muaviye, sonradan Müslüman olmuş Mekke tüccar aristokrasisinin temsilcisi idi. Ebu Süfyan’ın terbiyesi ile büyümüştü. Dolayısıyla hem Arap şovenizminin, hem de o ‘şerefi kervan de-velerinin sırtındaki mallarda gören Ebu Süfyan anlayışının takipçisi idi.

İslamiyet, Semitik Arap toplumunda elli yıllık bir arınma süreci yarattı: Toplum olmanın, kardeşliğin güzelliğini de. Tüm Ortadoğu’yu etkiledi; halkların kalbinde, insanlarda büyük arınma hareketi oldu. Lakin bu arınma süreçlerinde iktidarların ellerinin yettiği yerlerde yaşama imkânı da yoktu. Dağlara, ormanlara, çöllerin kuytu köşelerine çekilenler oldu. Dolayısıyla Ortadoğu’daki tarihsel kavga bu iki çizginin kesintisiz kavgasıdır.

Ziggurat, Ortadoğu’da Sümer-Semitik Amoritler-Akadlar-Arailler döneminde kentleşmenin, sınıflaşmanın ve mitolojinin üretildiği yer idi. İktidar ve egemenliği temsil ederdi. En üstte tanrı krallar, ortada rahipler ve en altta zanaatkarlar, çiftçiler, köleler kalırdı. Günümüzde Semitik Arap kanbağı-soy anlayışının en gelişmiş biçimi, gelecek projesi Dubai’de yaşanmaktadır. Körfez ülkelerinde Dubai bir semboldür: Devletli Ortadoğu uygarlığının belki de son zigguratını, Burj El Dubai (Halife)’yle Sümer zigguratlarının yanı başında yükseltti. Bu sembol ile Semitik Arap kibir ve böbürlenme anlayışını ‘Cahilliye Dönemi’ni de aşan bir düzeye ulaştırdı. Burj El Dubai (Halife) sadece bir ticari merkez ve mimari bir sembol değildir. O, çok eski bir yaşam tarzının da hortladığı tarihsel imgedir de. ‘Halife’ ismi ile ebedileştirilmiştir.

Buradaki toplumsallık; büyük çoğunluğu teşkil eden göçmen işçilerin köleleştirme biçimidir. Tabii ki İngilizler ayrıcalıklıdır. Sudan’dan, Nijerya’dan, Yemen’den ve diğer Müslüman yoksul ülkelere gelen göçmen emekçiler bir ‘kefil’ bulunca ancak çalışabilirler. ‘Kefil’ Dubailidir; göçmenler ona her ay ‘aidat’ ödeyerek ancak çalışma izni alabilirler. Bu anlamda ‘kefil’ yeni köle sahibidir. Ve Dubai nüfusunun yarısından fazlası bu göçmen işçiler konumundadır. Yirmi işçiye ‘kefil’ olan bir Dubaili hiç çalışmadan konfor içinde yaşar.

Dubai emirinin yarattığı sosyalite çok daha tuhaftır: Tarihsel iktidar öğelerini de içinde taşımaktadır. Derler ki emir, zaman zaman Magrip’ten ve yoksul Arap ülkelerinden genç, sağlıklı ve güzel bir kız getirir; onunla bir ‘sözleşme’ yapar. Genç kız gebe kalınca korumaya alınır. Doğum yapınca çocuğun DNA’sı alınır ve ondan sonra ‘sözleşme’ gereği kabul edilir. Kadın çocuğu süten kesilinceye kadar emzirir, bakar. Sonra ‘sözleşme’ gereği

çocuğunu emire bırakır ve memleketine geri döner. Emir in böyle yüzlerce çocuğu vardır. Semitik Arap kanbağı-soy anlayışı sadece körfez ülkeleri için geçerli değil, ama tümü için hâlâ geçerlidir.

Ortadoğu'da Sargon çizgisinin son temsilcisi Irak'ın eski Lideri Saddam Hüseyin idi. Sadece gücü esas aldığı söylenir. Saddam Hüseyin'in yaşamı boyunca belki de doğru olan bir sözü vardır. 1979 yılındaki Baas Partisi Kongresi'nde şöyle demişti: **'Allah, Arapların zor günlerinde ilk defa gökyüzünden seslendi. Bu sesle birleştik, güçlendik. Yine zor günlerimizde, Allah bize ikinci kez yeraltından seslendi, petrol ile zengin olduk. Ama petrol bir gün bitecektir ve bir daha Allah'ın bize nerden sesleneceği belli değildir'** demişti. Sargon çizgisinin Saddam ile birlikte tarihe karıştığını söylemek doğru olur mu? O zaman 'Radikal İslam'ı nasıl açıklayabiliriz?

ABD ve Batı'nın, son yıllarda Türkiye hükümeti aracılığı ile Ortadoğu'ya, Araplara seslendiği bilinmektedir: Kapitalizm ile birleşen 'İlmli İslam.' Bu 'İlmli İslam'ı ön plana çıkaran birçok tarihsel etken vardır: Muaviye çizgisi tarihsel temel etkindir. Diğer önemli bir etken, İslam ordularının fetihçi politikaları döneminde şekillenmiştir. En yoğun haliyle de Balkan fetihleri döneminde bir çizgi ve egemenler için temel bir arayış haline gelmesidir. Balkanlar'daki 'Kâfirler' Müslüman olurken Hristiyan inancını terk etmedikleri söylenegilir. Bu yörelerde, çok eski zamanlarda söylenen bir halk türküsü günümüze kadar gelmiştir, doğrusu oldukça yerinde ve anlamlıdır: 'Bir yar sevdim onda din var iman yok.'

Anadolu halkı ve inançlı olan Müslümanlar bu türküyü dillendirmiş ve yaşatmıştır. Tabii ki egemenlerin bu çizgisine karşı Anadolu halkının, Mevlana'nın, Yunus Emre'nin, Hacı Bektaş Veli'nin, Mehmet Akif'in büyük mücadele verdikleri de bilinmektedir. Belki de Gazi Mustafa Kemal'in laiklik ilkesindeki büyük ısrarı bu ikiyezlü çizgiye karşı duyduğu öfke olsa gerek. Çünkü iman; İslam'ın ilkeleridir, ruhudur, Allahı'dır da. 'İlmli İslam'ın güncel dayanaklarından biri de 'Işık Okulları'dır. Kafkasya, Orta Asya'daki Müslüman ülkelerde ve en son Kürdistan Federe Bölgesi'nde 'Işık Okulları', 'Işık Üniversiteleri' açtıkları söyleniyor. Bu akım, Dehhak tarzına benziyor. Dehhak yılanlarını beslemek için onlara gençlerin beyinlerini yedirirmiş. Newroz'da Kawa'nın özgürlük isyanı efsanesi bu olaydan kaynaklanır ve hâlâ Ortadoğu'daki en coşkulu bayramlardan biridir. 'Işık Okulları' yoksul ama yetenekli, zeki çocukları ve gençleri kendi 'eğitim' kurumlarına toplamaktadır.

Hasan Sabah'ı aratan bir 'bağlanma' disipliniyle kadrolar üretmektedir. Sorun, bu çocukların, gençlerin ailelerine yabancılaşmalarıdır, toplumlarından, kültürlerinden, geçmişlerinden kopmalarıdır. Sadece zenginliğe hizmet eden, güç ve iktidarlara güç katan görünmez kadrolara dönüştürülmektedir. Şimdi bu kadrolar güya 'Radikal İslam'ı sistem içileştirmek için de yoğun bir diplomasi faaliyeti yürütmektedirler. Filistin'deki Hamas ile ciddi ilişkileri bulunmaktadır. Afganistan ve Pakistan'daki yeniden güçlenen Taliban'ı 'siyasal' zemine çekmek için, Dışişleri Bakanı İngiliz meslektaşları ile zemin yoklamakta, basın açıklaması yapmakta ve ilişki kurmaya çalışmaktadır. Son iki yıldır bu husustaki hükümetin dış politikası adeta bir 'Orta oyunu'na dönüşmüştür. İsrail devleti de bu oyunu iyi bilmektedir. İsrail, ciddi diplomatik fedakârlıklarda bulunarak oyunu çekici hale getirmektedir. Neden? Savaşın, çatışmanın maliyeti ve riskleri yanında ulusal onurun birazcık incinmesinin ne önemi olabilir ki! Bu kadar maliyete karşılık 'zenne' rolü hiç de fena değil.

Ortadoğu toplumsallığı zengindir. Batı toplumlarında ve Uzak Doğu'daki gibi katı sınıflaşmayı yaşamıştır (Kapitalist-işçi anlamında). Şu anki kirlenme düzeyi, küresel düzlemdeki gibi aç gözlü bir kirlenme değildir. Arınma ve özgürleşme dinamikleri potansiyel olarak güçlüdür. Köklüdür. Kişilikteki kirlenme tam tersi bir paradoks göstermektedir. Uzun tarihsel şekillenmenin derin izlerini taşımaktadır. Yine bu coğrafyadaki temel fark inanılmaz derecedeki göreceli durumdur. Bir anda hain kahraman ve kahraman da hain olabilmektedir. Kaypak zemini vardır.

'İlmli İslam' hakların projesi olsa idi, muhakkak ki hayırlı bir gelişmeye yol açabilirdi. O zaman ne kanbağı-soy-milliyetçilik anlayışı, ne de toplumundan koparılmış, yabancılaşmış buz gibi tipolojilerle çözüme gidilebilir. Bu buz gibi kadroların soyu Pir Sultan Abdal'ı, Hallac-ı Mansur'u ipe götürenlerle aynıdır. Aynı damarın verili tipleridir. Bu çözümsüzlüğü yaranatların hiçbirisi iflah olmamışlardır, ayakta kalmamıştır. Hiç şüphesiz ki hayırlı işler yapanlar hep yad edilmiş ve bundan sonra da özlemle anılacaklardır. Arınma bu özlemi çekmeye başlamaktadır.

Ekolojik toplum inşası, arınma (kharsis) ile mümkün olabilir. Çünkü toplumsal varoluş, eskiyen, çürüyen, engelleyen, aşınan ve yozlaşan yaşam alışkanlıklarının terk edilmesiyle gerçekleşir. Bu doğaya uyum için tüm zamanlarda geçerli olan kuraldır. Evren gerçek anlamıyla arınma döngüsü üzerine kurulmuştur. Belki de 'kara delikler' sadece bunun için vardır.

Doğa 'görenler' ve 'işitenler' için, arınmanın en düzenli yaşandığı ve sürdürülebilir kesintisiz bir süreçtir. Milyonlarca olay ve olgu doğanın sürdürü-

lebilirliği için hareket halindedir. Bütün doğal olaylar, fenomenler; rüzgârlar, yağışlar, mevsimler, suların (hidrolik döngü) hareketi, bitkiler ve hayvanlar ne varsa bu süreçlerin birer parçasıdır. Herhangi bir aksilik olduğunda devinim ve döngüler, evrensel yaşam bir bütün olarak etkilenir; bazı halkalar kopar, türler yok olma noktasına gelir veya yok olur.

Şüphesiz ki tüm evrende belli bir tolerans vardır; adeta insan vücudu gibi bir yapısalılık söz konusudur: bazı hücrelerin ölmesi ve yerine yeni hücrelerin gelmesi gibi. Tabii ki bu bir teşbihtir, öyle sıradan bir devingenlik ve var olma değildir, ama evrensel yaşamın gözlemlenebilen sırlarıdır, yaşamı sürdürmenin temel sırlarıdır. Bir su molekülü için geçerli olan yasa, bir bitki ve hayvan hücresi için de geçerlidir. Bundan dolayıdır ki her varlığın evrendeki yeri ölçü ve uyumu ile belirlenmiş ve sadece zamana ve varoluşa karşı sorumluluğu olan evrensel bir arınma içinde yaşamı oluşturmıştır.

Tarihsel olarak ilk toplumlardan günümüzün çok karmaşık toplumlarına kadar temel varoluş, arınma ilkesi üzerinde kurulmuştur. Klan toplumunda arınma en önemli ritüeldir. Örneğin doğum ritüeli temel başlangıçtır; doğan çocuğun kutsal bereketi ilk önce suyun berraklığı ve daha sonra kız çocuğu ise ayın ışıltısı, erkek çocuğu ise güneşin pırıltısıyla yıkanır. İlk günlerde ateşin ve keskin kokulu bitkilerin kokuları ve seçilmiş kutsal hayvanların tüylerinin dökülüşüyle doğayla tanıştırılır. Doğum ritüeli arınma ile başlar; bu doğa ve evren ile buluşmanın ve sorumluluk almanın başlangıcıdır. İlk toplumlarda ‘kader’ bu sorumluluk alma ile başlar. Tabii ki ‘kader’ ile ilgili bilinç henüz belirgin değildir, ama sorumluluk alma anlamında derin bir bilinçtir. Uygarlıklı toplumlarda bu ritüeller ne kadar saptırılırsa saptırılsın, içerik olarak toplumlar tarafından algılanışı ve benimsenmesinin özü bu sorumluluktur.

Evrensel yaşamın tüm dönüm noktalarında, mekânın ve zamanın belirlediği aralıklarla arınma süreçleri, tekrar evrenin başka bir parçası oluncaya kadar devam eder. Ergenlik ritüelleri toplumsal sorumluluğun bireye devredilmesidir: üretimin, ahlak ve politikanın bir etkin parçası olmanın da. Toplum, arınma ile güçlenir, ayakta kalır; her bir bireyde bunu gerçekleştirdiği oranda da anlamlı ve mutlu bir yaşam biçimi açığa çıkarır. Kök toplumda arınma temel kuraldır. Uygarlıklı toplumlarda ise bu yaşam kuralı terk edilir; toplum ve birey hiçleşir; yaşam pırıltısını kaybeder ve sıradan bir araca dönüşür. Kutsal doğum sadece rahipler ve krallar-soylular için vardır. Arınma ritüelleri sadece bir biçim olarak kalır, toplumsal ruhunu kaybeder.

Kentler büyüdükçe ve bireylerin iradeleri hiçleştirildikçe arınma da anlamlı olmaktan çıkar ve ‘aptalca’ bir inanç ve hayal haline gelir: Çünkü artık arınma yerine kaba bir ‘ilerleme ve değişim’ kültürü ortaya çıkar. Bu kültür, fırsatları değerlendirme, kullanma-yararlanma ve yükselmek içindir. Tüm toplum krizlerinin özü bu ilkedен büyük uzaklaşma ve kopmadır. İbadetler, inançlar bile biçimselleşir, sadece çaresiz insanların sebepsiz bir ‘ilacı’ haline gelir. Oysa tüm dinler arınmayı esas alır. Zira dinler ve felsefenin çıktığı yerlerde en derin toplumsal krizler vardır, hatta toplumdan çıkma durumu yaşanmaktadır. Bundan dolayıdır tüm çıkışlar arınmayı esas alır; eski geleneklerin ışığıyla. Arınma yaşam ve bireyde artık olgusaldır; ‘tövbe etme’, nimetler için ‘teşekkür’ etme, hatalar için ‘özür dileme’, kabahatler için kendini ‘cezalandırma’ gibi. Tabii ki esas arınma daha derinlikli bir zihinsel gelişme ve inancı gerektirir. Bazen de duygusal zekâyı ve iradeyi de.

Eski Fıkıh’ta; derler ki **“seçkin bir Âlim, çocuğuna ergen olmadan, ona dağ başında bir kulûbe yapar ve artık orada yalnız yaşamasını söyler. O kulûbenin arkasında, korunaklı bir mekânda hep yeşil kalan bir nar ağacı vardır ve çocuğun yaşaması için her gün bir nar verir. O da bu narı yiyerek yaşar, ibadet eder. Kırk yıl bu şekilde, inzivada, her gün bir nar yiyerek evrenin sırları ve doğanın maharetleri üzerinde yoğunlaşır. Âlim ise yaşlanmıştır, ölmenden önce dünyanın günahlarından, belalarından korunduğuna inandığı çocuğunu görmek ister. Onu ziyaret eder. Oğlu onu tanımaz, konuk eder. Uzun bir sohbet yaparlar, âlem üzerinde konuşurlar. Öğlen olur, yemek zamanıdır. Âlimin oğlu nar ağacına yönelir ve sihirli ağaçta iki nar görür; biri kendisi için ve biri de konuk içindir. İkirciklenir. Sadece bir tane nar koparır, ‘diğerini de sonra tek başıma yerim’ diye düşünür. Bir narı ikiye böler ve yerler. Âlim hayal kırıklığı içindedir. Sessiz, üzgün ve kederler içindedir. Âlimin sırlarını söylemeye çalışan oğlunun bu ilk, ama evrenin esas olan günahının acısıyla ve kendisini tanımadan orada ayrılır.”**

Bu öykünün tartışması iki düzlemde yapılmıştır: Fitraten (doğuştan) gelen bencillik duygusu ile toplum içinde sonradan edinilen bencillik tartışması. Ekolojik toplum açısından öyküsünün amacı yaşamsaldır: Toplum ile birlikte yaşama ve toplumu içinde günlük arınmadır. Değerli olan da budur.

Toplumlar, belirli zamanlarda kendileriyle yüzleştigi, geçmişleri ile sorulara yanıt aradığı, önemli kararları vermenin arifesinde ve çözümlere bir yol bulmak için, ataların, uluların mezarlıklarını ziyaret ederler. Bu önemsenen konuya göre değişir. Yaşlı anne ve babasını ziyaret eden birisi, onların gözünde

kendisini görmeye çalışır; bu sadece bir merak değildir, belki kendisini yeniden oluşturmak içindir. Onlara gurur, sevinç, keder, hüznün, özlem verip vermediğini görmek içindir de. Bilge ve uluları ziyaret ettiğinde, bir ışık, çare, im, işaret görme umudu vardır; bir yol ve çözüm. Mezarlık ziyaretleri insanı kederlendirmekten ziyade, huzur ve rahatlık verir. O en sadık dost toprağın üzerinde, hamile bir kadının karnı gibi işaretlenmiş, orda olduğunu bilmenin güveniyle, yarım kalmış bir sohbet tamamlanır. Tüm bu süreçler, misafirlikler, dar günlerdeki paylaşımlar; ‘kederde, tasada ve iyi günlerdeki’ dayanışma ve dostluklar, yakınlıklar belki de arınmanın farkında olmayan yaşam olanaklarıdır. Bu ilişkilerin canlılığı içinde insanlar; toplumsal yaşamın güzelliğinin tadına varır. Bu ilişkileri çıkardığımızda geriye ne kalır? Yalnızlık, yabancılaşma ve giderek hastalıklı bir bencillik-bireycilik! O sadece tüketimden ‘haz’ alan yeni varlık.

Dinler, ilk çıktığında toplumsallığı esas aldılar. Bunun yasalarını ve ahlakını oluşturdular. Toplumsallığı en kapsamlı ele alan din İslamiyet’tir. Evde, ailede, komşuda, sokakta, işyerinde, camide, kısaca yaşamın her alanına toplumsallığı ve iyi toplumsal ilişkileri yaydılar, yaşamsallaştırdılar. İnsan olarak arınmanın birçok sosyal kaynağını yarattılar. İktidar dışındaki alanlarda, neredeyse doğal topluma yakın yeni ve derinleşmiş bir sosyalite ortaya çıkardılar. İslamiyet’in diğer dinlerden farklı olarak geliştirdiği ve koşullandırdığı İslamiyet’in ‘Beş Şartı’ndan biri olan Hac’dır, mutlaka ki diğer dinlerde ve çok eski kadim kültürlerde bu olgu vardır; ama İslamiyet’te daha kapsamlı, kapsayıcı ve ‘ümme’ gibi uluslararası bir düzeyi olan ‘Kâbe’deki büyük buluşmadır. Bu büyük buluşma, toplumsallığı iki açıdan ölçme ve gelişmeyi görme bakımından önemlidir. Muhakkak ki en önemlisi bir bireysel arınma ve yeni bir başlangıç yapma yeridir: Tövbe etme ve yeni bir insan olarak huzurlu bir şekilde toplumuna dönme ve örnek bir yaşama katkıda bulunmak işidir. Arınmış, retina fikirlerle yol gösteren, nefsin terbiye etmiş, çıkardan uzaklaşmış; görmüş, aydınlanmış bir mümine her toplumsal alanda ihtiyaç vardır. Ayrıca deneyim paylaşma ve diğer halklarla tanışma her renkten insanla bir arada olma toplumların zenginliğini, renkliliğini görme ve onların evrenden anladıklarının, kendi kavimlerinin davranışlarını gösterme, tanıma kısacası büyük yüzleşme, büyük paylaşma, büyük dayanışma ve mahşere tanıklık etme gücünü kazanmadır. En önemlisi bu olayı yaşama inançlı Müslüman’ın görevi ve ütopyasıdır. Dar kavmiyetçi sınırları, tutuculukları yenme büyük insanlık ufkunu, evren bakış açısını anlama ve yeni bir düzeye ulaşmadır.

Son dönemlerdeki hac hukukunda gözlemlenenler pek iç açıcı değildir:

Derler ki, özellikle Malezyalı hacılar altı aylık bir hac eğitimi görüp geldikleri için, daha sakın ve huzurlu bir görünüm içinde idiler. Ama ilişkisiz ve kendi içlerine kapanık idiler. Diğerleri ise genellikle hani büyük bir mağaza nasıl ‘indirim kampanyası’ yapılıyor ve orada çok büyük bir izdiham çıkıyorsa; itiş-kakış içinde birini inciterek, ezerek mal kapışıyorlarsa öyle davrandılar.

Eskiden büyük zorluklara katlanarak yapılan bu buluşma ve içtenlik bile başlı başına bir arınma ve samimiyet eğilimi idi. Günümüzde, kapitalist modernitenin İslam toplumları üzerindeki etkisiyle neredeyse biçimsel, içeriksiz, arınmasız bir ritüele dönüşmeyle karşı karşıyadır. Milliyetçiliğin yıktığı değerlerden biridir de.

Arınma ve Kişilik

İnsan için kişilik kazanma her şeydir. Kişilik olmadan politika, ahlak, erdem, vicdan kısacası yaşamın anlamı sıfırdır. Arınma, kişilik oluşumdur. Kişilikli insanın öyküsü vardır ve sadece kendisine aittir; toplumu güçlendiren ve zenginleştiren de bu özel özgünlüktür: kişiliğin ilk belirtisi budur. Yaşam karşısında; zihniyet geliştirme, yenileme, esnek olma bireyin güçlenmesidir. Bireyin güçlenmesi toplumun güçlenmesidir; aynı şekilde toplumun güçlenmesi de bireyin güçlenmesidir. Bireyin öyküsü topluma aittir, toplumun öyküsü ise bireye aittir. Demirci Kava’nın gerçek öyküsü Kava’ya aittir; içerdiği özgürlük ile tüm insan toplumuna aittir. Dolayısıyla kişilikli insan öyküsü olan insandır.

Günümüzde sistem insanlığa bir tek öykü sunmaktadır: bir iş, bir ev ve bir araba sahibi olma. Bu tek tipleşen olguda, kapsadığı sığ yaşamda kişilik ayakta kalamaz. Politika yapmayan insanın kişiliği olabilir mi? İradesi, kararı olmayan insanın kişiliği olabilir mi? Toplumun, inancı yıkılmış insanın kişiliği olabilir mi? Emeğini, evini koruyamayan insanın kişiliği olabilir mi? Geçmişte bize emanet edilen doğayı koruyamayan insanın geleceği ve kişiliği olabilir mi?

Toplumsallığın zayıfladığı, yozlaştığı zamanlarda bazı bilge insanlar, önce kendilerinde başlayan bir arınma süreci başlattılar. Bu arınmanın amacı kişilik kazanma veya kişiliği güçlendirmedir. Günlerce, aylarca kendini her şeyden mahrum bırakarak büyük yoğunlaşma süreci başlattılar. Netleştikten sonra bunun emeğini geliştirdiler. Peygambersel çıkışların tümünde bu özellik vardı. Sanatın ve politikanın büyük yaratıcı ve öncüleri de önemli arınma süreçlerini yaşamışlardır. Bu arınma süreçleri bilinçli-

dir; kaos zamanlarında toplumuna karşı büyük sorumluluk duyanların kişilik kazanma veya kişiliğini güçlendirme eylemleridir. Kapitalist modernite bu irade ve kişilik kazanma süreçlerini yok etme eylemidir.

Çıkışlar, kalkışlar, isyanlar tüm çağlardan daha yoğun ve etkileyici olmasına rağmen genel bir başarısızlık mevcuttur. Neden? Sorun sadece talepler, haklar meselesi değildir. Tarihin gördüğü en büyük örgütlemelerle isyanlar yapılmıştır. Başlı başına Sovyet Devrimi, Çin Halk Devrimi emsalsizdir. Kendine göre teorisi ve dünyanın en güçlü örgütlemesi vardır; ama arınma ve kişiliği zayıftır. Hatta iktidar ve devlet amaçlı olduğu için de kişiliksizdir. Bir tür sınırlı kirlenme hareketidir; dönüp dolayıp esas yerini almaktan başka bir çözüm bulamamıştır.

Kişilikli toplum, doğal toplumdur: Bu toplumda arınma ve bütünlük soluk soluğadır. Tüm tarihsel çıkışlar bu öze bağlantı kurduğu oranda etkili olmuş ve toplumları yüceltmişlerdir. Pozitivizmin savaş açtığı bu toplumdur.

Antropologlar, etnoloji, psikoloji, sosyoloji ve diğer tüm sosyal bilimler kök toplumun güzellikleri, erdemleri, ahlaki yerine büyük bir kirle ne kadar kirli, zavallı, sefil kulübelerdeki yaşamlarını ve artık anlamsız olan yıkımlarını anlattılar. Ana-kadını; dişleri çürük, zor konuşan, önünü göremeyen, şuursuz davranışlarda bulunan, pis kokan bir kemik yığını gibi tasvir ettiler. Afrika, Latin Amerika yerlilerini böyle anlattılar. Hastalıklı, pasaklı, sapkın, aptal, çürümüş ve kurtarılmaya muhtaç bir yığın gibi. Oysa her biri büyük Şef Seattle gibi kişilikli, arınmış, doğal ve bilge idiler.

Günümüzde, Batı medyasında Ortadoğu imajı da toplumu da aynı şekilde tanıtılıp yansıtılmıyor mu? Bir Brezilya Kızılderili topluluğu ile Irak'ın, Afganistan'ın, Pakistan'ın, Yemen'in ne farkı varmış gibi, aynı bilinçaltı ve çarpık hafızaya hitap edilip 'kurtarılmaya' dayatılmıyor mu? Ortadoğu'daki insanların ne önemi var, önemli olan hammadde, enerji kaynakları değil mi? Burası şu anda dibe vurmuş olabilir, ama daha önce de çok dibe vurdu; arınma ve kişilik kazanma ile dünyaya yaşam da sundu kişilik de.

TOPLUMSAL UYUM (HARMONİ)

Her parça bir bütün içinde kendini var eder ve her bütün bir parça ile ilişkilidir. Bütün, parçaların eylemi, bütünün dengesine dayanır. Rüz-gârlar ve denizler, suyun, toprağın, ışığın gücü ve bunların tümünün yaptıkları, hayvanlar, bitkiler, çiçek ve arının yaptıkları iyi ve doğru olarak yapılmaktadır. Tayfunlardan, yunusların şarkılarından kuru bir dalın düşmesine kadar ve kelebeğin uçuşmasına kadar her şey bütünün dengesi içinde yapılmaktadır. Yapmak zorunda olduğumuz ve başka türlüşünü yapamayacağımız şeyleri yapmama demek olan kadim akıl ve ilk bilinç aslında evrenin harmonisidir.

O kutsal yazar Alain Patton 'Ağla Sevgili Yurdum' adlı eserinde, önce yenilen Güney Afrikalı zenci yurtseverler için bu evrensel dengeden bahseder: **'sesimiz kesildi, ama ormanın derinliklerinde uçan kuşların kanatlarının sesi, ırmaklarda akan suyun ve düşen bir toprak parçasının sesi vardır'** demişti. Doğanın uyumu varsa ve henüz bozulmamışsa orada insanların da uyumu yakalamasının ümidi vardır.

Toplamlar da doğa-evren gibi uyum ve denge üzerinde korunur, gelişir ve yaşar. Uygarlık tarihi uyumun ve dengenin de bozulma tarihidir. Ne zaman yaşamın kendi üzerinde bir güç elde etmeyi ve yapmak zorunda olmadığımız ve yapamayacağımız şeyleri yapmaya kalktığımızda, toplumun dengesi bozulur: insanlar yabancılaşır ve yozlaşır. Güç ve egemenlik şiddetle arzu edilirse (sonsuz bir zenginlik, mutlak bir güvenlik, ölümsüzlük gibi-o Gılgamesh'in uğruna ölümleri göze aldığı uğursuz başlangıç) o zaman arzu bir hırsla dönüşür. Ve eğer bilgi o hırsla iş birliği ederse, o zaman her türlü bela, felaket gelir. O zaman dünyanın ve evrenin dengesinin bozulmaya başladığı zamandır. Bilgilerini, sanatlarını ve yeteneklerini para ve çıkar için kullananlar da insanların, doğanın ve evrenin dengesini bozarlar.

İnsanların kendi aralarındaki ilişkileri ve doğa ile ilişkileri düşünce ve duyguları şekillendirir. Uyumun bozulduğu toplumlarda ilişkiler ve duygular da bozulur. Örneğin, ana-kadının hissettiği sevgide şefkat vardır. Şefkat olmadan sevgi uyumsuz olur, bir bütün olmaz ve kısa sürer. Biter. Aşkı için yanıp tutuştuğunu sananlar, zaman gelir birbirini tanımamalıktan gelir. Veya acımazsızca unuttur. O zaman duygulardaki ve ilişkilerdeki uyum, doğa ve evrenle sağlanan uyumdan gelir. Birisi yoksa diğeri

olmaz. Belki tüm eski devrimcilerde bunu en iyi gören Che Guavera idi ve **‘Haşın olmalıyız şefkatimizi hiç yitirmeden.’der.**

Hâlâ dünyamızda Harmoni’nin olduğu yerler vardır. Halkların ruhunda ve belleğinde uyumun olduğu, dengenin olduğu hatıralar vardır. Uyumun olduğu o çok nadir yerlerde, temiz yürekli duygularda ve belleklerde, son kez o değer verilen bir yerde, bir bilgenin zihninde (Belki de Göbeklitepe’de veya pek bilinmeyen dağların arasında, bir derenin kenarında) duran ve beliren insan; herşeyi daha önce görmediği ve belki de bir daha göremeyeceği, gerçek ve sevgiyle görür. Ama belki de son kez görür; eğer başkaları da görmese.

Ekolojik toplum inşaalarında zihinsel bütünlük, evreni doğru algılamının yoludur. Zekânın gelişmişliği, zihinsel kavrayış ve çoğulculuk ahlakı, toplumsallaşmada belirleyici bir öneme sahiptir. Bunun ulaşılabilir olanakları destanlar, ilk mitolojiler ve efsanelerdir; büyüyen ve farklılaşan toplumların uyumunda, dengesinde rol oynamıştır. Küçük bir klandan büyük bir topluluğa geçişte, kentleşmede ortak akıla, ortak duygulara, dostluğa, saygıya büyük önem verilmiştir.

Mitoloji toplumsal hafızanın, destanlar moral değerlerin, geleneğin, törenin, cesaret ve cömertliğin, efsaneler ise aşkların, umudun ve dostluğun taşıyıcısı olmuştur. Aynı zamanda büyüyen halkların ortak inancı, kimliği ve toplumsal birliğini de amaçlamıştır. Hepsi toplumlar tarihinin kadim hafızasıdır. Belleğidir.

İnsanlığın toplumsal gelişiminde, bütün zamanlarda ve mekânlarda bir tek destan ve efsane ile başlayan kök bir oluşumdan kaynaklandığı söylenir. Hani bir höyük veya kadim bir kent kalıntısında kazı yapıldığında, üst üste katmanlara rastlanır ya, orada yaşamın, zekânın nasıl farklılaştığı görülüyorsa; destanların, mitolojilerin, efsanelerin katmanları, varyantları da öyledir. Tıpkı küçük bir pınardan doğan büyük bir nehir gibi.

Bir Dibecklitepe destanı, Sümer’de Nab-şub ve Gılgamêş Destanı’na kaynaklık ediyorsa, bir Zerdüşt’ün ‘Arda Viraf’ı, Dante’nin ‘İlahi Komedyası’na aynen ilham veriyorsa ve Tanrıça Kibebe heykeli Pirene Dağlarında ve Kelt diyarında karşımıza çıkıyorsa ve bunun gibi binlerce im, işaret, öykü, masal yeniden yeniden farklı uzak mekânlar ve zamanda, yine farklı toplumsal yapılarda üretiliyorsa; kök birdir. Hilar, Hasuni ve Hasankeyf mağaralarındaki ‘ölümsüzlük kapısı’ ve rünleri, Gılgamêş’te canlanıp somutlaşıyorsa ve günümüzde ‘sonsuz genç kalma’ projeleri bilim insanlarını meşgul ediyorsa, bir tek kökten bahsedilebilir.

Tarihsel süreç içerisinde, çeşitli dönemlerde ekolojik toplumun sarsılan dengeleri ve toplumun bozulan uyumunu onarmak veya nitelikli değişiklikler için, önemli ve büyük anonim çalışmalarla evren bakış açıları oluşturulmuştur. Kültür ve sanat tarihi, dinler ve felsefe tarihi, bilgi tarihini inceleyenler; önce ilk köleleri, ilk başlangıç biçimlerini iyi bilmek zorunluluğunu hissetmişlerdir. Eski kadim halkların yaşamlarını, bilgi dağarcıklarını, araçların nitelikleşmesini ve değerlerini tekrar ele alıp, o zamana göre eklemeler ve çıkarsamalar yaparak yeniden yorumlamışlardır. Sümer ve Mısır'ın anonim mitolojik yorumları, kadim dinleri itinayla incelemişlerdir. Destanlar, efsaneler, mitolojiler ve dinler değişime ve yoruma açık olarak ele alınmıştır. Bu çalışmaların hepsi kök toplumun, o aslında bir olan öykünün yeniden ele alınışıdır. Tarihsel olarak bu böyledir. Sadece kapitalist modernite çağında, evren bakış açıları, kök toplumun geleneğinden büyük kopuşlara neden olmuştur. Yüzeysellik, sıgılık, saygısızlık, yabancılaşma, soysuzluk ve sadece 'kurt kanunu' ve sadece bencilik ve tüketim, toplumsal dengeyi, uyumu altüst etmekte ve temelde bozmaktadır. İnsani ilişkilerde gerçekte ilişkisizlik ve aslında milyonlarca insanın arasında sadece dışlanmışlık yaşanmaktadır.

Aşk nedir? Dost nedir? Toplumun kaynağı nedir? Hâlâ tartışılan kök sorulardır. Aydınlanma paradigmalarında, toplumsal uyumun ve dostluğun yaratıcısı ana-kadındır. Ama günümüzde, kadının içinde bulunduğu durum itibarıyla uyum bozulmuş ve krize dönüşmüştür. Toplum içinde, aile içinde, işte ve kadın erkek ilişkisinde feryatlar, alevler yükselmektedir.

Anne nedir? Anne büyük toplumsallıktır. Kadın özünden kopmuşsa, ana-kadın özelliğinden uzaklaşmışsa, toplumsallık da özünden kopmaya başlamıştır. İnsanları hayvanlardan farklı kılan, edinimlerini öğrenme, görme, deneme, bilgi ve tecrübe zorunluluğudur. Bir aslanın, bir tavuğun anneliği sınırlı bir süreçtir. Ama insan annenin anneliği rehberliktir, özeldir. Ve toplumsaldır. Kadim toplumda anne olmak öyle kolay değildir. Anne, bir "seçilmişlik" eylemidir. Zamanın ve doğanın bilgisine, toplumsal geleneğin ölçülerine ve hikmetlerine sahip olan ve dostluğun sırlarını bilen anne olabilirdi. Kızına zarafetin inceliklerini, oğluna dost edinmenin gizli bilgilerini öğretmeyi bilmesi gerekirdi; çocuklarına dilini, kimliğini, sevgiyi ve şefkati de. Diğer edinimleri, cesareti, özgürlüğü, paylaşmayı ve emeği, kültürü ve diğer erdemleri toplum öğretirdi.

Günümüzdeki anne nedir? Çocuklarına verecek bilgi kırıntıları varsa

zamanı yoktur. Zamanı varsa, bilgisi yoktur. İkisi de varsa, özü yoktur. Her şeyden önce, belki de farkında olmadığı en derin köleliğin etkilerini taşımaktadır. Sevgiyi yarım yamalak bilmesi (ki güdüselsin olsa gerek) arkadaşlığı bildiği anlamına gelmez. Ve varsa da sevgisi, arkadaşlığı, binlerce yılın köleliği ile hastalıklıdır. Erkeğin de zehirli. Verili kadın, sevmediği şeylere karşı kıskançlık, nefret ve adaletsizlik ile yaklaşan bir duygusal duruma düşmüştür. Zayıflığı onu kör, onu sağır yapmıştır. Bilinçli sevgisinde bile uyum ve dostluk yoktur. En yakın ilişkisi, evlilik bile ticari bir ortaklık gibidir. Çünkü dostluğu unutalı, ana-kadın olmayı unutalı binlerce yıl olmuştur. Arkadaş olsa bile, zorlanmakta kuş olup uçmaktadır. Çünkü arkadaşlık dostluk değildir.

Anne-kadın dostluğunun bugün bazı işaretleri vardır. Özgürleşmeye çalışan toplumlarda, “yüz yılda bir açan çiçekler” gibi dostluğu bilen kadınlara rastlanıyor artık. O kadim gelenekten gelen anne-kadın dostluğuna benzeyen. Derler ki ilk işareti büyük yalnızlıktır. Bütün yalnızlıklardan daha derin bir yalnızlık. O asla ulaşılamayan, ama ısıtılı, şefkatli yalnızlık! Onun zerafeti, inceliğini, aşkı bilenler, kadim geleneğin sırlarını keşfedenler ancak tanıyabilmiş. O geçtiği yerlerde çiçek açtığını görenler de. O yüzyılda bir nadir bulunan, kalan anılar sadece yalnızlık da değildir; belki de derin bir kuyudur: O dostluğundan şüphe duyulmayan! O yalnızlığa yaklaşanlar oldu; arkadaşlık ile dostluğu karıştıranlar. Arkadaşlık, aslında onu büyük kırmaktadır. Onu öldürmek, kırmaktan daha iyidir. Ana-kadın kültürü kadim dostluk kültürüdür. Öyle hassas! Öyle duyarlı!

Dostluk Uyumdur

‘Bir dosta sahip olmak isteyen, uğruna mücadele etmeli ve gerektiğinde düşman olabilmeli’ der. F. Nietzsche ‘Öyle Buyurdu Zerdüş’ adlı eserinde. Bu aynı zamanda anlamlı Kürt doğasıdır da. Zorbanın ve kölenin dostluğu yoksa o zaman kimin vardır? Eski bir Fars atasözü şöyle der: ‘Sahillerde sınır olmaz, kraldan dost olmaz!’ Ama dostluk tüm zamanlarda vardır; çünkü toplum varsa dostluk da vardır. Ve ekolojik toplumda hem uyumun, hem de dostlukların bir çok işareti bulunmaktadır.

Aydınlanma dönemi, böylesi bir toplumsal dostluk arayışıdır. Bu dönemde, insanlığın tarihsel, kültürel birikiminin çok önemli bir sentezi

açığa çıkmıştır. Sadece Grek Uygarlığı'nın yüzeysel bir sentezi gibidir. Bu uygarlığın yüzeysel kökleri üzerinde yükselmesi, evrensel uyumun politik ve ahlaki boyutunun eksik kaldığı da iddia edilebilir. Örneğin "Reform" boyutu sıradandır. 'Reform' yanlış yönetilmiştir: Verili iktidarlara gırtlığına kadar bulaşmış Hristiyanlık eleştirisi üzerinden yapılması, demokratik ekolojik toplum inşalarında önemli bir halkanın koparılmasını da beraberinde getirmiştir.

Bu olumsuz müdahale özellikle, Ortadoğu'da Aydınlanma Dönemi değerlerinin kuşkuyla karşılanmasını da beraberinde getirmiştir.

Dogmatik Hristiyanlık eleştirisi üzerinde yaratılan yeni "ruhanilik" milliyetçilik ve pozivitizmdir. Dinlerin temel mayası olan kök toplum geleneklerinin; dostluk ve kardeşliğin de büyüğü kaybedilmiştir. Kadim dinlerin özgürlükçü, demokratik ve komünal değerleri ile vicdani ve etik değerleri görülmemiştir. Ayrıca eski devletsiz demokratik uygarlığın görkemli yaratımları ve kentleri teoriye konu bile edilmemiştir. Yoksa vahşi kapitalizm öyle tüm değerleri ezip yerle bir edemezdi. Eder miydi?

Oysa Kadim zamanlarda toplumsal uyum dostluktur. İktidarlaşmış dinlerde bile bir rahip ile bir imamın dostluğu efsane değil, toplumsal bir gerçekliktir. Belki Tanca'da, Kzablanka'da, Kahire'de, Şam'da, Halep'te, Kudüs'te, Antakya'da, belki İstanbul'da, Trabzon'da, Urfa'da, Maedin'de ve belki de Diyarbakır'da, Esfehan'da aynı kök hikâye anlatıla gelir. Doğrusu yaman dostluktur.

Derler ki: *'İmam geniş avlulu evinde güvercinlerini yemlerken birini yakalar ve kaybolurmuş. Sakınık gözlerle odasına girer ve kapıyı kilitlemiş. Ağır bir perde ile kapalı nişi açar ve büyülenmiş gözlerle satranç tahtasına dikkatlice baktıktan sonra, uykularını kaçıran o 'hamleyi' yapar ve perdeyi öyle kapatmış. Küçük bir kağıda 'hamleyi' yazdıktan sonra güvercinin ayağına bağlarmış. Ve sabırsızlıkla pencereden uzak kiliseye doğru uçuurmuş güvercini.*

Rahip de kilisenin avlusunda güvercinlerini yemlerken, bazen tedirginlikle güneşin yıkadığı göğe bakarmış. İmam'ın ak güvercini görüldüğünde, kutsal bir gülümseme yayılmış yüzüne. Bir nur, aksakalına sarı yıldızlar ve mavi kıvılcımlar düşermiş'.

Ah o dostluk, belki de sonsuz bir satranca benzer: ve dostluğun köklerinin derin olduğu o kadim zamanın kentlerinde.

'Ortadoğu Aydınlanması', demokratik uygarlığın dostlukları görme, halkların ilişkilerini yeniden ve doğru belirleme, buradaki eşsiz dene-

yimleri, güzellikleri dünyaya taşıma ve gerçek uyumun yasalarını  atış-
masız bir şekilde insanlığa maletme umududur.       kadim gelenekte
halkların ilişkileri dostluk ve uyumun ilişkileridir.

Demirci, Ortadoğu'da ve özellikle Kürtler'de kutsaldır. Dostlu un
en eski imgelerinden biridir. Evrenin ve özgürlüğün sırlarını bilen bil-
gelerdendir. Avrupa aydınlanmasının göremediği kadim kentlerde de-
mirciler, yaşıamın, sabrın, nezaketin, geleneğin, geleceği görmenin,
erdemin, ahlakın, uyumun ve dostluğun sembolüdür de.

Derler ki Diyarbakır'ın eski 'Demirciler  arşıсында' Ermeni, Süryani,
Keldani demircileri,  rste demir döverken "Ezan" okunduğunda,  e-
ki leri havada kalırmış;  rs n, k r   n, oca ın ve kıvılcımların sesi
"Ezan" bitinceye kadar susarmış. Büyük geleneğin, dostluğun, saygı ve
uyumun ve birlikte yaşıamanın ruhu bundan kaynaklanırmış.

Demirci, zekânın ve maharetin saygınlığını da taşıır. Siverekli Ermeni
bir demircinin yumurtaya, hiçbir kılcal çatlamaya mahal vermeden nal
 akması, bu sanatın, güvenin ve ata duyulan sevgi ve şefkatin doru uy-
muş.

Demirci, dostlukta özgürlüğün, şerefın ve gururun da temsilcisidir.
**'Darah ni (Bing l-Genç) Ermeni bir demircinin işli inin önüne,
günbatımında, tam da Murat Nehri'nin tutuştu u bir zamanda,
Pe arlı (Lice köyü) bir savaşçı yıldırım gibi belirmiş. Öyle dizle-
rin ba ını çözen heybeti ve öfkeden patlayan gözleri; fırtına gibi
 ırpınan ve gecedten koparılmış atı ile. Atı için nal istemiş demir-
ciden. Demirci onlarca nal bırakmış tezg hın üstüne s k netle,
o pırıl pırıl alınteri ile dövülmüş. Kürt Savaşçı bir nal seçmiş, evir-
miş çevirmiş ve ikiye katlayıp demircinin önüne atmış. İkincisi
ve     c s n  de ikiye katlayıp önüne atmış. Demirci s k net
içinde imiş. Sonra k   msercesine birini almış ve "bu olabilir!"
 demiş. Pe arlı, mor kesesini çıkarmış ve demirciye bir gümüş pa-
rayı vermiş. Demircide gümüş parayı almış, evirmiş çevirmiş ve
iki parmağının arasında ufalamış, yazıları, runleri silmiş ve Kürt
savaşcının önüne atmış. İkincisi ve     c s n  de öyle yapmış.
D rd c s ne bakmadan "bu geçerlidir" demiş.** Bu en eski dost-
lu un kuruluşudur. Hâlâ Darahini'de eski demirci işli inin önünden ge-
 enler, bükülmüş nallar ve yazıları, runları silinmiş gümüş paraları görür
gibi olurlar. Uyum ve dostluğu da...

Özgür Kişilikler ve Özgür İlişkiler

Modern zamanlar, uygarlıklardan da esinleyerek yaşamı güven, sadakat ve bağlılık üzerinde kurmaya çalıştı. Bu değerler kralları, tüccarları daha fazla ilgilendirmeli; bunlar belki de iktidar ilişkileri için önemli olabilir. Bunlar üzerine kurulan toplumsal ilişkiler ne kadar sağlıklı yürüyebilir? Evliliğin temeli de bunlardır: Ama özgürlük olmadıktan sonra bunların ne anlamı olabilir! Evlilik (bilinen haliyle) erkeğin iktidarı değilse nedir? O zaman özgürlük varsa diğer şeyler anlamsızlaşır. Zira özgürlük olmasa güven, sadakat ve bağlılık fazla yaşayamaz. Ölürler.

Hani gecenin karanlığında bazen ay ve yıldızlar olur göklerde. Sayılmayacak kadar çokturlar. Ama sabah güneş doğduğunda hiçbir kalmaz gökte. Sadece güneş kalır. Özgürlük güneş gibidir. Diğer şeyler güneş yoksa anlam kazanır. Belki yolunu kaybedenlere yol da gösterirler. Kâhinlere zamanı, geleceği yorumlama gücü de verirler. Böylesi zamanlarda güven, sadakat, bağlılık belki de önemlidir, ama aslolan değildir. Ve belki de hepsi bir tek şey içindir. Yüzyıl sadık kalan, öyle kusursuz, ama aslında bir tek büyük ihanet için kendini hazırlamaktadır. Örneğin Fransız büyük yazar Victor Hugo'nun 'Deniz İşçileri' bu temayı işler aslında. Modern zamanları iyi çözen o deha! O zaman aslolan sadece özgürlüktür; çünkü özgürlük varsa güven, sadakat ve bağlılığa da ihtiyaç yoktur.

Şimdi ise bu değerler bile kalmadı; sadece tüketim için kullanılan simgeler haline geldi. 'Güvenilir bir marka,' bir eşya, hatta bir yemek ve içecek gibi. O zaman sanatın ve kültürün ayakta kalması mümkün olabilir mi? Veya insana insanlığını anımsatan bir eser ortaya konulabilir mi? Mevcut sistemlerden bağlarını kesmedikçe bunu insan yapabilir mi?

Eski iktidarlara, egemenlikli düşünce alışkanlıkları aşılsa özgür ilişkilerin yolu açılır. Özgür ilişkiler özgür kişiliklerin eseridir. Uygarlık tarihi boyunca dünya üzerinde tüm halklar boyunduruk altına alınamadı. Çöllerde, stepelerde, dağlarda, kuytu vadilerde ve ormanlarda özgür yaşam alanlarında bağımsız bir şekilde varlıklarını sürdürdüler. Doğrusu bunun için büyük direniş gösterdiler. Sadece '600 yıllık Osmanlı feodal despotluğuna karşı 300'den fazla halk ayaklanması yapılmıştır.' (Çetin Yetkin-Anadolu'da Halk Hareketleri)

Uygarlık tarihinin dışında insana ait, yenilmemiş ve direnişçi bir halk tarzı her zaman var olmuştur. ***'Etnisitenin fiziki yanı ağır basan duygusal zekâlı direnişçi yaşamıyla dinsel ve felsefi grupların anali-***

tik zekâ ağırlıklı direnişçi yaşamları, toplumsal özgürlük ve eşitlik mücadelesinin esas gücüdür. Tarihin özgürlüksel akışı, bu direnişçi yaşam tarzının sonucudur. Toplumda yaratıcı düşünce, onur, adalet, hümanizm, ahlakilik, güzellik, sevgi gibi önemli kavram ve olgular daha çok bu yaşam tarzıyla bağlantılıdır.'

Bu yaşam tarzını algılayabilmek için karşılaştırmalı örnek olarak iki halk ermişi ve edebi usta üzerinde durmakta yarar vardır. Anadolu ve Mezopotamya'nın en kaotik zamanlarında, beyliklerin, emirliklerin, sultanlıkların bitip tükenmek bilmeyen iktidar kavgalarında, Moğol istilasında yeni bir toplumsallık inşa etmek isteyen bilgiler vardı ve dervişler. Köylerde ve küçük kasabalarda arınmayı ve aydınlanmayı başarmış bilgiler 'okullar' açtılar. Bu okullar genellikle ermişlerin eviydi. Basitti. Köylerin ve kasabaların diğer evlerinden farklı değildi. Herkese eğitim verdiler, ama aşkı olanları seçtiler. Yeni bir ruh yaratmak ve doğru sözü açığa çıkarmak için. Bu okulların bir bütçesi de yoktu. Köylüler ve kasabalılar bu öğrencilerle ekmeklerini paylaştı. Elbiselerini ve suyunu da. Öğrenciler de bu insanların yaslarını, gömü törenlerini, bayramlarını, kutlu günlerini, evlilik törenlerini organize ettiler. Sorunlarını çözdüler. Su ve toprak anlaşmazlıklarına hakemlik ettiler. Edep ve terbiyenin, gelenek ve merhametin, sevgi ve saygının, paylaşmanın ve cömertliğin, sevincin ve kederin öğrencisi oldular. Dürüstlük ve adaletin, onur ve mütevazılığın öğretmeni. Dergâhlarda ve okullarda birçok öğrenci yetişti ve halk için çözüm olmaya çalıştılar. Ama bu öğrencilerin hepsi yaşamın olağan işleri içinde eriyip gittiler; evlendiler, çift çubuk sahibi oldular. Kendilerini sınırlı ve sıradan kattılar.

Yunus Emre ve Melayê Cizîrî. Kendi zamanlarının iki büyük vicdanıydılar. Kendilerini büyük kattılar. Hayatın ve sözün sırlarını keşfettiler. İnsanlar adaleti, güzelliği, onuru, sadakati ve dostluğu onlardan öğrendi. Bugün hâlâ Anadolu'da ve Mezopotamya'da bir dostluk varsa ve hâlâ kök olarak doğal toplumun değerlerini taşıyorsa bu onların da eseridir. Onların yarattığı ruhtur, umut ve iddiadır diyebiliriz.

Devlete ve iktidara rağmen küçük adacıklar şeklinde de olsa, özgür olmak isteniyorsa insanlar kendi toplumsallıklarını geliştirebilirler umudu ve iddiasıdır.

Yunus Emre ve Melayê Cizîrî

İlk önceleri inatçı bir köylüydü Yunus Emre. Öyle sıradan. Hacı Bayramı Veli ona buğday yerine ‘nefes’ (belki de sadece ‘nefes’ özgürlük, kut-sal söz anlamına geliyordu) önerdiğinde, buğdayı tercih eder. Yükünü sırtlayıp gider. Ama yolda şüpheye düşer ve geri dönüp buğday yerine nefes ister. Hacı Bayramı Veli onu Taptuk Emre’nin dergâhına gönderir. Yunus Emre kırk yıl Taptuk Emre’nin dergâhında kalır. Dergâha hiç eğri odun sokmaz. Sabrı sinanır. Nefsi, o en büyük terbiye olan aşkın terbiyesinden geçer. Bunalımlara, şüphelere düşer, çıkmazlara girdiği zamanlar olur; ama yaman savaşır, yaman yoğunlaşır, yaman başarır.

Derler ki Hacı Bayramı Veli, Taptuk Emre’ye bir mesaj gönderir. Mesajda ‘gayri o iki garibi ever’ der. Kızı ile Yunus’un evlendirilmesini ister. Belki de geybeti önlemek için. Bazı araştırmacılara göre, Hacı Bayramı Veli; ***‘evlilik çağına gelmiş bir genç kız ile Yunus’un her gün birlikte oduna gitmesi doğru olur mu? Ateş ile saman bir arada durur mu?’ sözleri Taptuk Emre’ye ayan olur. Taptuk Emre, pamuğun içine bir kor ateş koyarak Hacı Bayramı Veli’ye gönderir. Bohçayı açtıklarında közün pamuğu yakmadığını görürler.’***

Bu mesajın halk yorumu böyledir. Yunus Emre ile Taptuk’un kızının dostluğunun temizliğini ve güzelliğini, o en eski ana-kadın geleneğinden gelen kadın ile erkeğin dostluğunu, arkadaşlığını simgeler. Ve bu dostluğun, kırk yıl süren yeniden inşasıdır. Ermişlik için o tek doğru başlangıçtır. Doğallığına büyük terbiye ile kavuşmuş insanın aldanmaz yaşamıdır. Kadın ile erkek ilişkisinin görkemli bir örneği ve özgürleşmenin tüm duygularıdır. Ruhudur.

Melayê Cizîrî de Botanlı yoksul bir köylüdür. O da kırk yıl Cizîre Medresesi’ne eğri söz sokmaz. Şiirinin imgeleri sırlarla doludur. Bundan dolayıdır ki gizemli şiirine altı yüz yıl şerh yazılamadı. Eski Batman müftüsü Mele Ahmet’in iki ciltlik bir şerhi vardır sadece. Mistik motiflerin ön plana çıktığı yüzeysel bir şerhtir, ama büyük emeği de içermektedir. 25 yıl önceki bilgi ve düşünce ile nerdeyse o zamanki tüm medreselerin gezilmesine rağmen, bu derinliğin anlaşılması da zordu. Melayê Cizîrî’nin aşkında vesvese ve geybet pek yoktur. Sessiz ve kendi halindedir. Şiiri gibi kendisi ve aşkı da derin ve gizemlidir. Ancak ölmenden önce, vasiyetinde cenazesinin Seyda’nın kapısının önünden geçirilmesini ister. Belki de doğanın o görkemli cennetinde buluşmak dileğiyle

bir ‘elveda’ demek için. Derler ki cenazeyi Seyda’nın kapısından geçirirken, Meleyê Cizîrî kıza el sallar. Seyda’nın kızının bir güneş gibi yayılan gülümsemesini görürler. Büyük ana-kadının gururuyla onu selamlar. O sessiz fakî büyük başarmıştır. Halkın bunu böyle efsaneleştirmesi çok daha anlamlıdır.

Kadın ve erkek dostluğunun Mezopotamya’daki görkemi bu ilişki de yeni bir başlangıcı açığa çıkarır. ‘Yan yana ama bir mabedin sütunları gibi. Ama aşkı sonsuza kadar omuzlarında taşıyarak.’

Verimli Hilal’de erkeği şekillendiren ana-kadındır. Seyda’nın kızı ve Taptuk Emre’nin kızı bu soydan gelen kadınlardır. Belki de Yunus’un ve Melayê Cizîrî’nin gerçek hocaları bu kızlardır. Kırk yıllık bu dostluk, araştırmacılar tarafından hiç görülmez. Bunlar kırk yıl boyunca neyi konuştular, nasıl bir yaşam tasavvur ettiler, nasıl bir bütünlük oluşturdular, birbirlerinde kendilerini nasıl gördüler? Sadece mistik bilgiyle açıklayabilir miyiz bunu? Hayır! Belki de kadın erkek ilişkisine yeni bir yorum getirdiler.’ Kendi içinde eşitliği sağlamış eşitlerin eşitliğini’ ve yaşamını yaşadılar. O en eski geleneği tekrar hepimize göstermek istediler. Çünkü ana-kadın geleneğini bildikleri şiirlerinden anlaşıyor. Melayê Cizîrî farklı bir ‘mistiktir’. Onun şiirinin imgeleri kök toplumun, ana-kadın kültürünün en eski ve unutulmuş sırları ile doludur.

Kadim Guti-Kassit ve Sanskirit efsanelerinde ‘kadının yaratılışı’ diğer bütün mitoloji ve dinlerdeki yaratılışlardan farklıdır. Mitoloji ve dinlerde yaradılış, toprak ve erkeğin kaburga kemiği ile yaygın bir motif oluşur. Ahmed Arif bile; **‘Seni kaburgamın altın parçası/Seni dişle-rimde elma kokusu’** der. Guti ve Sanskirit yaratılış destanlarında kadın; tırmanıcı bitkilerden, meyvelerden ve kaplandan yaratılmıştır. Melayê Cizîrî’nin şiirlerinde bu imgelere rastlamak mümkündür (... **ew awur pilingê/Dil ji min bir dil ji min bir... O kaplan bakışlı/ Gön-lümü aldı, gönlümü aldı**) Bundan dolayıdır ki gerçek öğretmen Seyda’nın kızıdır; o kaplan bakışlıdır. Her iki usta da eski ile yeniyi buluşturmada sanatın hakkını verenlerdendir. Toplumunun kadim hafızasına saygı gösterenlerdendir.

Yunus Emre ve Şeyh Cizîrî’nin diğer bir ortak noktası da şiirlerinde ‘devlet’ ve ‘iktidar’ sözcüklerinin pek geçmemesidir. Bu çok ender rastlanan bir durumdur. Burada da kadına karşı duyulan saygının ve özgür ilişkinin derin ve belirleyici etkisini görmek mümkündür. Bu ustaların eserlerinde iktidar imgelerinin olmaması ilişkinin eşitlik bilincini ve ka-

dının etkisini gösterir. Oysa dilin, duygunun ve ruhun edebi sanatında her biri bir doruk olan Ahmedê Xanê'de: **'Olsaydı bizim de bir devletimiz'** diye başlar Mem ü Zîn eserine. Yine Kerküklü Fuzuli: **'Hakir bakma bana kimseden sağınma kemem /Fakiri padişeh esa geda-i muhteşemem'** diye bitirir Divanı'nı. Kadına eksik yaklaşım bu iki ustanın eserlerini etkiler.

Ekolojik toplum inşa edilirken bu değerleri gözardı edemeyiz. Onlar bizlerle, tarihin paradokslarıyla konuşuyorlar. Bu paradokslar bedeninin ve ruhun buluşma noktalarıdır. Eğer 'insan aynı zamanda hem ölümlü hem de ölümsüz ise' ve 'ışık aynı zamanda hem dalga hem de partikül ise' Yunus Emre ve Melayê Cizîrî ile aynı dili konuşabiliriz demektir.

Sabırlı ve büyük duruş içinde doğru bilgi ve kendine eşit olma durumu sağlanabilir. Doğru bilgi ile bireysel kaygılardan ve korkulardan kurtulma anı huzuru bulma anıdır. İnsan için tarihsel olan kendine eşit olma durumudur. Bu eşitliği yakalayanlar başkalarıyla eşit ilişkiler kurabilir. Asıl olan yargı önünde, tüketim içerisindeki eşitlik değildir, bu fazla insani bir şey de ifade etmez. İnsanın Yunus Emre ve Melayê Cizîrî gibi kendi içinde eşitliği yakalamasıdır. O zaman yaşam nedir? Niçin yaşıyorum? Arkadaşlarımla, yakınlarımla, toplumumla ilişkilerim nasıldır? Hem ekolojik toplum inşasına, hem de onun felsefesine bu sorulara ve daha başka kadim sorulara yanıt arayarak başlayabiliriz. Öyle kırk yıl olmaya-bilir; kırk gün olabilir, kırk saat olabilir. Bazı peygamberler de kırk gün mağaralara kapanmadılar mı? Yoksa kulluktan nasıl kurtulup özgür insan olabiliriz?

